

A KATONAI BIZTONSÁGI HIVATAL
TUDOMÁNYOS TANÁCSÁNAK
KIADVÁNYA

A TARTALOMBÓL

Haderőépítés és/vagy átalakítás 1945-től 1956-ig
Magyar migráció 1956 és 1992 között
Külföldi elemzők az 1956-os forradalomról és
szabadságharcról
Az iszlám jelenléte az Egyesült Királyságban
A nemzetbiztonsági ágazati stratégia kérdéséhez
PhD program -III. az íráskép-földrajz elméleti
kérdései
Rendszerváltás a szakképzésben
A titkosszolgálatok történetéből

2006

3. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

- Bizottság elnöke:** Dr. Hamar Ferenc a KBH TKH vezetője
- Bizottság tagjai:** Dr. Bagdi Mihály a KBH TT elnöke
Dr. Göndics Béla a KBH TT tagja
Dr. Izsa Jenő
Dr. Korsós László
Dr. Kobilka István a KBH TT titkára
Lenkey László PhD hallgató
Dr. Németh József
Tarján István PhD hallgató
- Felelős kiadó:** Dr. Stefán Géza az MK KBH főigazgatója
- Főszerkesztő:** Ledács Kiss Jenő
- Tördelő szerkesztő:** Juth Marianna
- Székhely:** Budapest
- ISSN :** 1785-1181
- Postacím:** MK KBH Tudományos Tanács
1885 Budapest, Pf.: 25.
Telefon: 236-5111/ 24-301, 31-423 mellék

A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

- Elsősorban a honvédelemmel, ezen belül a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdéseket feldolgozó, elemző írásokat várunk. A kéziratokat másfeles sortávolsággal, gépelve - floppyn is - kérjük a TT titkárához vagy az SZB valamelyik tagjához eljuttatni a szerző neve, beosztása, rendfokozata, lakcíme és telefonszáma feltüntetésével.

- A cikk, tanulmány, írás terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy ívet (21-23 gépelt oldal).

- A közlésre nem kerülő cikkeket nem őrizzük meg, de a szerző kérésére visszaküldjük.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK	
Jakus János Haderőépítés és/vagy átalakítás 1945-től 1956-ig	5
Rédei Mária Magyar migráció 1956 és 1992 között.....	25
Suba János Védhírszerző Szolgálat kiépítése 1918-ban	34
AKTUÁLIS	
Szabó A. Ferenc Külföldi elemzők az 1956-os forradalomról és szabadságharcról Charles Gáti, David Irving, Paul Lendvai.....	48
Török László Az iszlám jelenléte az Egyesült Királyságban	55
KONZULTÁCIÓ	
Izsa Jenő A nemzetbiztonsági ágazati stratégia kérdéséhez	71
DOKTORANDUSZOK FÓRUMA	
Farkas László Phd program – III. az íráskép-földrajz elméleti kérdései	96
Ébert László A hadianyagok és a kettős rendeltetésű eszközök és technológiák kereskedelmi engedélyezése során felmerülő egyes „biztonsági” jellegű kérdések vizsgálata.....	109
Lenkey László A magyarországi vezető napilapok „drogérintettsége” tudomány- metriai megközelítésben.....	120

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL**Szabó Ervin Antal***Vázlatok az orosz hírszerzés történetéből***Artúr Hrisztianovics** 133**TUDOMÁNYOS ÉLET-KÉPZÉS****Farkas Éva**Rendszerváltás a szakképzésben, honvédelmi szakképzések
a megújulás útján

140

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK**Szabó Ervin Antal***Összeállítás a külföldi sajtó nemzetbiztonsági kérdéseket érintő
cikkeiből*Az Orosz Föderáció legfelsőbb bírósága terroristának minősített
két nemzetközi szervezetet „Dzsund-as-Sam” és „Iszlám Dzsihad

150

A CIA új taktikája a terrorizmus elleni harcban

152

A terrorista likvidálása: nemzetközi jog

156

Az FSZB különleges alakulata kilép a határon túlra

160

Mennyit keresnek a kémek?

163

Terrorizmus: a neofita-muzulmánok szerepe

168

Grúziában orosz tiszteket fogtak el kémkedés vádjával

172

Nábrádi Nóra

A politikai iszlám nyugat Afrika és a Száhel területén

174

Contents 190**SZERZŐINK** 191

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

JAKUS JÁNOS

HADERŐÉPÍTÉS ÉS/VAGY ÁTALAKÍTÁS 1945–TŐL 1956–IG

1945. december 21-én – miközben az ország nyugati felében még dúlt a háború – Debrecenben összeült a Magyar Nemzetgyűlés, majd a következő napon megválasztásra került és megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány, amelynek első intézkedései között szerepelt az új haderő létrehozására vonatkozó rendelet kibocsátása. A kormány intézkedéseinek ezt a programpontját a koalíciós pártok egyöntetűen támogatták. Az új hadsereg létrehozását szükségessé tette, hogy a m. kir. Honvédség legitimációja, az országnak a háborúban vállalt szerepe, a bekövetkezett óriási pusztítás és a hadsereg vereségei következtében elszenvedett ember veszteség miatt, lényegében semmivé lett.

A hadsereg újjászervezésének jogi alapját a szövetségesekkel kötött fegyverszüneti szerződés képezte. Ebben a megállapodásban az ország ideiglenes kormánya vállalta, hogy hadat üzen a fasiszta Németországnak és a továbbiakban nyolc gyalog hadosztállyal részt vállal a végső küzdelemben. 1944 végén és 1945 elején e vállalás teljesítésének feltételei azonban már/még nem voltak biztosítottak, mivel a háború gyors ütemben közeledett a végkifejletéhez, így nem sok esély maradt az új magyar hadsereg szervezésének és felállításának személyi, illetve anyagi feltételei megteremtéséhez, valamint a folyó hadműveletekbe történő bekapcsolódáshoz.

A magyar hadsereg megalakítása 1944 végén Debrecenben kezdődött meg a Honvédelmi Minisztérium (HM) létrehozásával, és folytatódott a hátországi szervek, bevonulási központok, kiegészítő parancsnokságok és hét kerület parancsnokság megszervezésével. A HM az alábbi összetételben és vezetés alatt kezdte meg a munkáját:

- Miniszter: Vörös János;
- Katonai Főnök: András Sándor ezredes;
- Politikai államtitkár: B. Szabó István;
- Elnökség vezetője: Hátszegi Ottó vk. ezredes;
- Szervezési Csoport vezetője: Simonffy Tóth Ernő vk. őrnagy;

- Személyi csoport vezetője: Székely László vk. ezredes;
- Anyagi csoport vezetője: Vörös Gyula vk. ezredes;
- Hadműveleti csoport vezetője: Kéri Kálmán vk. ezredes;
- Nevelőcsoport vezetője: Muhoray Zoltán vk. őrnagy;
- Igazoló főbizottság elnöke: Kvassay Sajó Zoltán vk. ezredes;
- HM állandó ügyeletes: Vörös Tibor vk. százados.¹

A gyors ütemű szervezőmunka eredményeként megalakultak:

- az aknakutató és tűzszerész alegységek;
- a Folyamai Flottilla;
- az 1. vasútépítő ezrede;
- a 3. vasútépítő dandár;
- a 6. honvéd gyaloghadosztály;
- az 1. honvéd gyaloghadosztály;
- az 5. honvéd gyaloghadosztály.

A hadseregszervezés a háború befejezését követően a régi hadsereg szervezési alapelvei alapján, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) engedélyével és felügyeletével történt. A szervezőmunka hatékonyságát mutatja, hogy 1945. május 21-én a hadsereg összlétszáma már elérte a 36.059 főt:

- tiszt	2.941 fő
- tiszthelyettes	1.820 fő
- legénység	30.898 fő
- polgári alkalmazott	394 fő

A katonák zöme az 1., 5. és a 6. gyaloghadosztály egységeiben, a tisztek egy része és a polgári alkalmazottak döntő többsége a Honvéd Kerület Parancsnokságok állományába tartoztak.

1945.áprilisában a HM állományában:

- 13 tábornok;
- 146 tiszt;
- 41 tiszthelyettes;
- 144 honvéd teljesített szolgálatot.

A hadsereg létszámának gyors változásait az alábbi táblázat mutatja:

- 1945.03.15-én: 26.414 fő
- 1945.04.11-én: 30.000 fő
- 1945.04.17-én: 30.062 fő
- 1945.05.15-én: 43.488 fő
- 1945.05.21-én: 36.963 fő²

¹ Csendes László: Hadseregtörténet 1945-1998. Új Honvédségi Szemle (Különkiadás) 1998.

² HM HIM; HL. HM 1945/el. 24.133.; 22.729.; 20.312.; 24.108.; 25.119.; sz. ny. iratok.

A hadsereg összlétszáma november 20-án 35.072 főre esett vissza. Ugyanakkor a HM létszáma messze meghaladta a néhány héttel korábbi, vagyis az elfogadott állománytáblában jelzett 735 fős kiszabottat. Ugyanis ebben az időszakban már 1735 fő dolgozott a védelmi tárcánál. Nyilvánvaló, hogy a HM ilyen mérvű felduzzasztására kiadott intézkedések a – nyugatról, vagy hadifogságból folyamatosan és egyre nagyobb számban hazatérő – régi tisztikar munkába állítását, illetve szolgálatba történő visszafogadását rejtette maga mögött.

Így természetes, hogy a SZEB képviselői nemtetszésüket fejezték ki a magyar vezető szerveknél a HM-ben tapasztalt létszámnövekedés miatt. A Vörös János vezérezeredes honvédelmi miniszter, a SZEB-nek címzett tájékoztatójában kénytelen volt elismerni, hogy a vezető szerveknél tapasztalható létszámnövekedést semmi nem indokolja. A változtatásokra Vörös Jánosnak azonban már nem maradt ideje, rövid úton eltávolították a beosztásából. Helyébe november 15-én Tombor Jenő nyá. altábornagy került.

A HM szervező munkájának értékelésekor meghatározó jelentőségű, hogy az mennyiben felelt meg a megváltozott körülményeknek és hogyan tükrözte a hadsereg előtt álló alapvető célkitűzéseket. A célkitűzések tekintetében – mai szóval élv: az ambicionált képességszintek megállapítását illetően – számításba kellett venni, hogy az új hadsereg létrehozásának milyen lesz a társadalmi fogadtatása. Ugyanakkor ennek az elemző munkának a leágazásaként, – jól azonosítható politikai nyomás alatt – végre kellett hajtani a szervezet demokratizálásával összefüggő feladatokat, amelynek az alapját mindenképpen a társadalmi igények felmérése és az abból levont következtetésekre történő helyes reagálások képezték. Belátható, hogy egy vesztes háborúban kivézett ország esetében ezt az igényt egzakt módon felmérni és a kapott eredményeket a szervezőmunkában megjeleníteni nem volt egyszerű feladat. Így kerülhetett sor arra, hogy a HM apparátusában felállításra kerültek olyan osztályok és csoportok, amelyeknek kifejezetten a demokratizmus erősítése lehetett a feladata, vagy legalább is az eredeti szándék ezt irányozta elő a számukra. Mint tudvalevő, ezek a szervezeti egységek feladataikat, megalakulásukat követően átértelmezték. Ezek közül említést érdemel: a Katona Politikai Osztály Pálffy György, a Nevelő- és Sajtó Osztály dr. Jánosi Ferenc, az Igazoló Bizottság Röder Jenő vezetésével.

A háború befejezését követően a hadműveleti területre kiszállított csapatok fokozatosan hazatelepültek, ezzel együtt nyomban kezdetét vette a hadsereg átszervezése és létszámának csökkentése. Ugyanakkor a honvédség alapvető feladatává vált az ország újjáépítéséhez való aktív hozzájárulás. Az átszervezések során nagy hangsúlyt fordítottak az Igazoló Bizottság tevékenységére, hiszen a háborús bűnök elkövetőit ki kellett szűrni a régi tábormoki, tiszti és tiszthelyettesi garnitúrából.

Ezt a feladatot a HM Igazoló Bizottságának első tagjaiként: Kéri Kálmán és Hátszegi Ottó vk. ezredek, Simonffy Tóth Ernő őrnagy és Vörös Tibor

százados látta el. Később lettek a bizottság tagjai: Tokay Rezső vezérőrnagy és Virágh László ezredes. Az Igazoló Bizottság felállításár a vonatkozó rendelet tartalmazta, hogy az milyen határozatokat hozhat. Ezek lehettek:

- igazolt,
- nem igazolt és népbíróság elé állítandó,
- nem igazolt,
- feltételesen igazolt.

A hadsereg személyi állományának felülvizsgálata – a népbírósági-, és igazolási eljárások, valamint a „B” listázások – eredményeként 1946 közepéig 188 tábormokot és főtitstet (beleértve a beosztás nélkülieket is) távolítottak el a hadseregből. Ugyanakkor az ország újjáépítésébe történő bekapcsolódás és a polgári életben mutatkozó munkaerőhiány okán, a hadsereg leszerzésére kiadott kormányrendelet 20 ezer főben határozta meg a hadsereg éppen kívánatos létszám adatait.³

A hadseregben a létszámcsökkentést úgy hajtották végre, hogy a felszabaduló erők egy részével a hadrendet nem terhelő műszaki alakulatokat és a határőrséget erősítették meg, míg más részüket egyszerűen „szélnak eresztették”. A hadsereg vállalta, hogy a csekély kapacitásokkal rendelkező műszaki erejének a rendelkezésre bocsátásával, részt vállal a háborús károk felszámolásában. A katonák részt vettek a lerombolt közúti-, és vasúti hidak, vasutak, elektromos hálózatok helyreállításában. Az aknakutató és tüzserész alegységek ebben a feladatban elvégezték az ország szárazföldi területei jelentős részének, továbbá a Balaton, valamint a Duna medrének aknamentesítését és egyéb robbanó anyagoktól való megtisztítását. Az új határőrség megkezdte az államhatárok biztosítása és védelme – egyáltalán nem veszélytelen – feladatainak a teljesítését, ennek során harcot folytatott a még bujkáló kisebb ellenséges fegyveres csoportokkal és igyekezett megakadályozni az egyre inkább túlburjánzó csempészetet.

1946. év folyamán lényeges változások mentek végbe a hadsereg vezetésében, ugyanis a koalíciós pártok politikai küzdelme a honvédséget sem kerülte el. A pártok hatalmuk növelésére törekedtek és ún. véderő bizottságokat hoztak létre. Az állam erőszak szervezeteiben a vezető szerep egyre inkább a kommunisták kezébe került.

E tekintetben jelentős szerepe volt a SZEB-nek, amennyiben hozzájárulása nélkül semmi sem történhetett a társadalom életében, így beleszólással bírt a különböző erőszakszervezetek vezetőinek kinevezésébe is. Az uralkodó politikai erők a régi tisztikart (többnyire kitűnően képzett, háborús tapasztalatokkal rendelkező hivatásos tisztekről van szó), – nem kis mértékben a kommunistáknak az erőszak alkalmazását sem nélkülöző túlterjeszkedése miatt – reakciónak

³ HM HIM; HL. HM 1946/el. 3893. sz. nyt. irat.

tekintették, aminek következményei voltak azok indok nélküli, tömeges eltávolítása a hadseregből. Nem volt ritka eset a koncepciós perek megindítása sem a régi tisztek ellen. Ilyen volt például a „Magyar Közösség” elleni hajsza és ennek összefüggéseként a hadseregben az ún. „Földalatti Fővezérség” néven elhíresült szervezkedés leleplezése.

Vörös János vezérezredes menesztését követően, a HM a kisgazdapárti Tombor Jenő vezérezredes, majd halálát követően Bartha Albert vezérezredes irányítása alatt állt. A hadsereg vezető beosztásaiban a koalíciós pártok képviselőiként újonnan kinevezett tábornokok kerültek. Ilyenek voltak többek között: Pálffy György, Sólyom László és Illy Gusztáv. A Magyar Kommunista Párt (MKP), a hadseregben megszerzett pozícióit erősítendő, létrehozta a Katonai Bizottságot, amelynek elnöke Farkas Mihály lett. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) Honvédségi Csoportot alakított, amelynek élére Zentai Vilmos került. A Független Kisgazda Párt (FKGP) Véderő Bizottságot hozott létre Almásy Pál altábornagy elnökletével.

1946 őszén az MKP Katonai Bizottsága Pálffy György és Sólyom László vezérőrnagyokat bízta meg a hadsereg fejlesztésére vonatkozó négy éves terv kidolgozásával. A jóváhagyott terv alapján lényegében a békeszerződésben (1947) engedélyezett 70 ezer fős haderő létrehozását célozták meg úgy, hogy 1948-ban 20 ezerre, 1949-ben 45 ezerre, 1950-ben 60 ezerre és 1951-ben 70 ezer főre kívánták felemelni a honvédség létszámát. 1946-ban 14 főt vezérőrnaggyá, 2 főt altábornaggyá és 2 főt vezérezredessé léptettek elő.⁴

Az 1947. év a párizsi békeszerződés megkötésének éve

A békeszerződés aláírására 1947. február 10-én Párizsban került sor. A szerződés III. cikkelye tartalmazta a katonai rendelkezéseket:

„A szárazföldi és légi fegyverkezés és az erődítések fenntartása szorosan arra korlátozódik, hogy a belső jellegű feladatoknak és a határ helyi védelmének megfeleljen. Ennek értelmében Magyarország jogosítva van arra, hogy a következőknél nem nagyobb fegyveres erőt tartson:

- a) Szárazföldi hadsereget, ideértve a határvédő csapatokat, a léghárító és folyami flottilla személyzetét, összesen 65.000 főnyi személyzettel.
- b) Légierőt 90 repülőgéppel, ideértve a tartalékokat, amelyből legfeljebb 70 lehet harci repülőgép, összesen 5.000 főnyi személyzettel. Magyarország nem tarthat, vagy szerezhet meg olyan repülőgépet, amely belső

⁴ Csendes im. 17. old.

bombahordozó berendezéssel ellátva, elsősorban bombázó gépnek van szerkesztve.”⁵

A tervekkel szemben a hadsereg létszáma 1947. április 15-én csupán 14.219 fő volt. Ez a létszámkeret messze elmaradt a kívánatostól, ezért október 1-ig elkészült és jóváhagyást követően bevezetésre került a „Pilis” hadrend, amely kiinduló adatként (alapadat) a honvédség katona létszámát 18.394 főben határozta meg:

- tiszt	2.133 fő (határőrség nélkül)
- tiszthelyettes	2.811 fő
- legénység	13.450 fő ⁶

A hadsereg összetételének változására jellemző, hogy miközben megindult az új tisztképzés, tovább folytak az igazoló eljárások és a „B” listázás. Az 1947. augusztus 30-ig megtartott igazolási eljárások során 403 tábournokot (370 nyugállományú) vizsgáltak felül, ebből 87 főt „nem igazoltak” és 22 főt lefokoztak. A bizottságok a jelzett időpontig közel 5000 tábournokot és tisztet távolítottak el a hadseregből. Ezt a számot tovább növelték azok, akiket azért bocsátottak el, mert nyugatról tértek haza (ők voltak a nyugatosok), illetve mert a régi tisztképző tanintézetekben nevelkedtek – Ludovika Akadémián, Bolyai Műszaki Akadémián, vagy a Horthy István Repülő Akadémián szereztek diplomát, esetleg a magasabb katonai képesítésüket a Hadi Akadémián nyerték el – és így neveltetésüknél fogva nem voltak képesek azonosulni a kibontakozó új rendszerrel. (Népbírósi, vagy hadbírósi ítélet alapján 618 tábournokot, főtisztet és tisztet fokoztak le.)⁷

A nagyfokú tiszti kiáramlás ellensúlyozására, és nem utolsósorban a politikai igények/elvárások teljesítésére a kormány – természetesen a demokratizálás jegyében – a tisztképzés újra indítása mellett döntött. A tiszti utánpótlás felkészítését a Kossuth Akadémián, a magasabb szintű, – kvázi vezérkari szintű – képzést pedig az 1947. december 5-én újonnan létrehozott Hadi Akadémián kezdték meg.⁸

A hadsereg fejlesztés időszaka

Az 1940-es évek végén kialakult, válságokkal terhelt nemzetközi politikai helyzet nem hagyta érintetlenül Magyarországot.

⁵ Kronológia a honvédség történetéből 1945-1990. HVK. TMO. 1993. 45. old.

⁶ HM HIM; HL. HM 1947/el. 15.400 sz. nyt. irat

⁷ Kronológia... im. 54. old.

⁸ Kronológia... im. 55. old., Csendes im. 25. old.

A szovjet csapatok jelenléte az országban, a Moszkvából vezérelt politikai és gazdasági nyomás egy pillanatig sem tette kétségessé, hogy a honi belpolitikai küzdelmek milyen irányba mozdítják el az átalakulóban lévő magyar társadalom életét. A hatalomért folytatott küzdelem 1948-ra, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) megalakulásával és választási győzelmével eldőlt, és a hatalom birtokában – végérvényes megtartásának szándékával – a proletárdiktatúra programjába foglalva a „nemzetközi imperializmus elleni világméretű küzdelem” jelszavát, a párt új fejezetet nyitott a magyar történelemben.

Az uralkodó pártban – úgy, mint a társadalomban általában – erőszak alkalmazásától sem visszariadva, a Moszkvához feltétlen hűséggel kötődő figurák ragadták magukhoz a vezető szerepet és láttak hozzá az ország társadalmi-gazdasági szerkezetének átalakításához. A polgári demokrácia formálódó értékei rövid úton semmivé váltak, helyükbe a proletárdiktatúra által meghatározott új értékrend elterjesztése vált általánossá.

A magyar pártvezetés belpolitikai törekvéseit nem lehet különválasztani a nemzetközi politikai színtéren lejátszódó folyamatoktól. Ez kitűnően nyomon követhető, amikor az „agresszióra készülő imperialista hatalmak aknamunkájára” hivatkozva, az állam vezetői a „nemzetközi helyzet fokozódásáról” tájékoztatták a magyar közvéleményt és egyúttal a hamarosan bekövetkező világháború rémképével szembesítették az ország népét. Mindez kihatott az állami létágazataira és az emberek mindennapi életére egyaránt.

Ennek a túlfeszített pártprogramnak és propagandának az egyik következménye volt a Magyar Honvédség erőltetett, át nem gondolt, rendkívüli költségeket felemésztő fejlesztése is, amelynek legfontosabb indokát a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának 1948. júniusi határozata szolgáltatta. A „béketábor vezetői” – így a magyar politikai vezetés is – a Tájékoztató Iroda határozata alapján Jugoszláviát az imperializmus „láncos kutyája” képében tüntették fel, amely – nézetük szerint – a nyugathoz, majd később a NATO-hoz közeledve, annak útmutatásai alapján katonai agresszióra készült a vele szomszédos ún. szocialista országok ellen. Ebben az időszakban a magyar hadsereg a következő képet mutatta:

1948. év elején (április) a hadseregben 2707 fő tiszt szolgált. Ugyanakkor a hadsereg összlétszáma 20.196 főre emelkedett.

A politikai hisztéria keltés örve alatt a vezérkar megalkotta, és a kormány jóváhagyását követően életbe lépette a „Pilis-II.” hadrendet, amelynek érvényességét 1948. október 1. és 1949. március 15. közötti időszakra határozták meg. Ezzel kezdetét vette a hadsereg gyorsított ütemű fejlesztése: ez a hadrend,

igazodva a Pálffy névvel fémjelzett haderő fejlesztés korábbi terveihez, továbbra is a 70 ezer fős hadsereg létrehozását tűzte ki célul.⁹

A „Pilis-II” hadrend létszám megoszlása¹⁰

	Tiszt	Tiszt-helyettes	Legénység, tiszt, honvéd	Összesen	Polgári
1. honvédhadosztály (három lövészászlóalj és egy tan-csapat) összesen	121	146	3496	3763	14
6. honvédhadosztály (három tüzérüteg, egy híradó-zászlóalj) összesen	75	91	2209	2375	3
Honvéd műszaki hadosztály (három műszaki zászlóalj) összesen	89	170-1514	1773	4	
Repülők összesen	35	78	650	763	
Légvédelem összesen	27	24	561	612	
Rádiófelderítő zászlóalj	84	179	283	546	57
1. honvéd hadihajós 2. osztály	19	22	260	301	
HM törzsszázad	2	1	70	73	
HM-közvetlen csapatok összesen	167	304	1824	2295	57
Határőrség összesen	485	1096	9737	11318	58
Iskolák összesen	504	470	4520	5494	446
1. ker. összesen	176	174	784	1134	152
2. ker. összesen	124	125	332	581	204
3. ker. összesen	91	98	298	487	138
4. ker. összesen	98	105	309	512	158
Intézettek összesen	368	430	924	1722	1170
HM szü. tartalék	228	206		433	
Mindösszesen	3200	3700	25947	32847	3432

A haderőfejlesztésben foglalt elképzeléseknek a megvalósításához a honi források: gazdasági teljesítmény, pénzügyi háttér, nem álltak teljes egészében rendelkezésre, ezért politikusokból és katonákból összeállított küldöttség utazott Moszkvában, ahol egyezményt írtak alá a honvédség szovjet fegyverekkel való ellátásáról.

A „Pilis-II” hadrend jármű-, és lóállományának megoszlása¹¹

ló	2442	6 üléses gépkocsi	47
országos jármű	505	1,5 tonnás	117

⁹ Csendes im. 25. old.

¹⁰ Patakí Endre nyá. vörge. A szocialista néphadsereg szervezeti keretei... Honvédelem 1987. 1. (Titkos) sz. 72. old.

¹¹ Patakí im. 73. old.

taliga	237	3 tonnás	295
mozgókonyha	58	5 tonnás	79
taliga	19	1,5 tonnás raj	221
különleges	25	közepes vontató	48
kerékpár	1104	társasgépkocsi	11
motorkerékpár	160	gv. műhelykocsi	45
oldalkocsis		harckocsi	31
motorkerékpár	110	rohamlöveg	16
4 üléses gépkocsi	210	különleges gépkocsi	30

A „Pilis-II” hadrend fegyverzetének megoszlása¹²

pisztoly	7844	közepes aknavető	62
géppisztoly	5271	páncéltörő ágyú	76
puska	22736	ágyú	20
golyószóró	1244	közepes tarack	32
géppuska	273	légvédelmi gépágyú	24
gránátvető	1	légvédelmi ágyú	24
könnyű aknavető	131		

A hadsereg további szovjetesítésének soron következő lépéseken kialakították a tanácsadói rendszer kereteit, illetve döntöttek a szovjet tanácsadói testület Magyarországra telepítése felől, amelynek későbbi eredményeként lényegében kialakult egy szovjet parancsnoklási struktúra a honvédség teljes vezetési vertikumán. Ebbe az átalakításba illett bele a magyar tisztek szovjetunióbeli továbbképzése is, miközben a honi tisztképzésben a minőség rovására a „tömegtermelés” vált általánossá.

A háborús és népellenes bűncselekményeket elkövetők ellen az eljárások többsége március végéig lezajlott. Az eljárások során: 28.146 személy került a vádlottak padjára, közülük 312 háborús bűnöst halálra, 18.376 személyt meghatározott idejű szabadságvesztésre ítélték, a többieket felmentették.

Honvédségből néphadsereg

Magyarországon a proletárdiktatúra térfelnyerése visszafordíthatatlan stádiumba került, amelyet az 1949. augusztus 18-án elfogadott és augusztus 20-án hatályba lépett (1949: XX tv.) alkotmány szentesített. Ehhez a folyamathoz illeszkedett a szocialista hadsereg kiépítése. E célkitűzés eléréséhez nagyon fontos lépés volt, hogy 1949. február 19-én – a nevelőtiszti intézmény helyébe – létrehozásra került a politikai tiszti intézményrendszer.

Alosztályoktól felfelé minden egységnél rendszeresítették a politikai tiszteket, akik a parancsnok mellé voltak rendelve. A politikai tisztt – „jogosít-

¹² Pataky im. 73. old.

ványait” tekintve – tehát társparancsnokká vált, jóváhagyásuk nélkül az egység-, magasabbegység-parancsnokok nem dönthetett még szakmai kérdésekben sem.

A tömeges tisztképzés érdekében július 1-i hatállyal létrehoztak nyolc fegyvernemi tiszti iskolát, ahonnan rövidített képzési idő alatt bocsátották ki a fiatal tiszteket.

Az előző évi 30 ezer fős hadsereg-fejlesztési előirányzat megfelelt ugyan az ország teherbíró-képességének, de ezt a számot felülírta az 1950. március 1-én életbe léptetett „Bem” hadrend, amely a hadsereg létszámát már 45 ezer főben határozta meg.

A magyar haderőfejlesztési koncepciók és azok következményei az '50-es évek elején

A haderőfejlesztés programját Farkas Mihály honvédelmi miniszter – aki egyben az MDP-nek egyik legfontosabb vezető személyisége volt – felügyelte. (Itt kell megjegyezni: Farkas nem volt képzett katona, de fenntartások nélkül azonosult a Rákosi, Gerő, Révai névvel fémjelzett, de Moszkvából vezérelt politikai irányvonallal. Nem véletlen, hogy az MDP Központi Vezetőségében a négy meghatározó jelentőségű politikus egyikeként a párt részéről ő felügyelte a Péter Gábor altábornagy által vezetett Államvédelmi Osztályt, illetve az Államvédelmi Hatóságot, azaz a hírhedt ÁVO/ÁVH-t is, amely törvényesen a mindenkori belügyminiszter alárendeltségébe tartozott ugyan, de valójában a „párt ökleként”, mint párthadsereg funkcionált.)

A Magyar Honvédség intenzív fejlesztése 1949 őszén vette kezdetét, amikor is a Vezérkar elkészítette és – a pártvezetés, valamint a Minisztertanács jóváhagyását követően – kiadta a „Klapka”, majd azt követően gyors egymás után a „Bem” és a „Petőfi” hadrendeket. E hadrendekben foglaltak szerint a honvédség létszámát rövid idő alatt 53 000 főre tervezték emelni.¹³ Ezt a haderőfejlesztési tervet fél év alatt felülírta az 1950 tavaszán életbeléptetett „Rákóczi” hadrend, amely a létszámigényeket már 65 000 főben rögzítette.

Még ugyanebben az évben elkészült és hatályba is lépett az ún. „Kossuth” hadrend, amely a honvédség rendszeresített létszámát 135 000 főben határozta meg.¹⁴ 1951-ben a Magyar Honvédség megnevezése is megváltozott és a továbbiakban Magyar Néphadsereg lett a haderő hivatalos neve.

Az 1952. év végén Magyarországnak ténylegesen fegyverben kellett tartania 210-230 ezer embert. Ez a szám nem tartalmazta a hadrenden kívüli

¹³ Pataky Endre nyá. vörge. A fejlesztés új középtávú terve... 1948-1949. Honvédelem 1987. 2. Titkos) sz. 91. old.

¹⁴ HM HIM, HL. MNVK. Hdm. Csfség. 1950. 8. d. 1. cs. 159. o.

alakulatokat, amelyek kisegítő szolgálatot láttak el és létszámuk több tízezer főre volt tehető. A hadsereg ún. „M” létszáma több százezer katonában került meghatározásra. (Egyes adatok 800 ezer főről, mások 1 millió katonáról adnak számot.)¹⁵

A magyar–jugoszláv viszony romlása és a két szomszéd állam politikai katonai szembenállása rendkívüli módon megterhelte a magyar gazdaság teljesítőképességét. A laktanyaépítések, légi-bázisok létrehozása, műszaki záruk és erődkörletek létesítése, a hadszíntér előkészítési feladatok megvalósítása, vagyis az ún. védelmi infrastruktúra kialakítása elképesztő összegeket vont el a társadalomtól.

(A déli határmentén folyó erődítési munkálatok például 5-6 milliárd forintot – egyes források ennek a feladatnak a bekerülését 7 milliárd forintban határozták meg – emésztettek fel, miközben 1952-ben az erőltetett hadsereg-fejlesztés költségei az ország éves költségvetésének 24-25 %-át tették ki.)

A Magyar Néphadsereg szervezeti rendje és annak változásai az '50-es években

A hadsereg szervezeti rendjének kialakítása intenzív ütemben folyt, amely kezdetben elsősorban a szárazföldi erőket érintette, ezek a csapatok többnyire a várható alkalmazási irányba – a déli határ mentén – kerültek elhelyezésre.

A '40-es évek végére az előirányzott szervezési keretek kialakításakor kezdeti lépésként a már meglévő három lövészadosztályt hadtest kötelékbe integrálták. Elsőként a 3. lövészhadtestet állították fel, amelynek parancsnoksága Székesfehérváron települt, majd a fejlesztési programok kibontakozása során megalakultak a 6. (Székesfehérvár) és a 9. (Debrecen) lövészhadtestek, ugyanakkor megszervezésre került a 11. gépesített hadtest is. A haderő-átalakítások során a 3. lövészhadtest-parancsnokság Kecskemétre települt át és irányította a két „A” és egy „B” típusú lövészadosztályokat. (Az 5. és 12. löv.ho. „A” típusú, vagyis teljesen feltöltött, míg a 27. löv.ho. „B” típusú, azaz keretesített magasabb egység volt, de hamarosan ez utóbbit is „A” típusú hadosztállyá fejlesztették.)

A 6. és a 9. hadtestek feltöltöttsége is hasonló képet mutatott, annyi eltéréssel, hogy a 9. hadtestnek alárendelt két lövészadosztály (4., 8.) „B” típusú, vagyis részben feltöltött magasabb egységek voltak. Ez a hadtest 1952-ben megkapta az újonnan szervezett 1. lovashadosztályt, amely csak rövid ideig volt hadrendben, az 1953. év végéig felszámolásra került. A 11. gépesített hadtest-

¹⁵ HM HIM, HL. MNVK. Szerv. és M. Csfség. 1952/T 39/2. öc. 19. o. Lm. Bencze László: Farkas Mihály hadserege. Magyar Nemzet 1990. február 12. sz.

parancsnokság (Budapest) a 7. gépesített, 18. harckocsi hadosztályokat, valamint a 17. és a 24. önálló nehézharckocsi-rohamlöveg ezredeket vezette.¹⁶

A lövész-, gépesített lövész- és harckocsi magasabb egységek tevékenységét – adott esetben – a 30. áttörő tüzérhadosztállyal (Cegléd) és számos egyéb fegyvernemi magasabb egységgel és egységgel tervezték biztosítani, illetve támogatni.

A szárazföldi csapatokon kívül megszervezték a honi légvédelmet, amely négy légvédelmi tüzér hadosztályt és néhány önálló légvédelmi tüzérosztályt foglalt magába.

A repülőcsapatok 1952-re négy különböző rendeltetésű repülő hadosztályba és néhány biztosító/kiszolgáló egységbe kerültek megszervezésre.

Tehát a Magyar Néphadsereg három haderőnemre tagozódott, amelyeket a Vezérkar, illetve annak alárendeltségében működő fegyvernemi parancsnokságok és hadtestparancsnokságok irányítottak és vezettek. A haderőnemek harci-technikai ellátottságát a Szovjetuniótól kapott második világháborúban használt – többnyire rendszerből kivont – eszközökből biztosították. (A magyar hadiipar ekkor még kiépítés alatt állt, a működő termelőegységek még nem voltak képesek a fegyvergyártási kapacitásuk felfuttatására. A hadsereg növekvő igényeit a magyar hadiipar teljesítőképességének csúcsán, 1953-ban sem volt képes teljes egészében lefedni.)

Ebben az időben a magyar fegyveres erők kötelékébe tartoztak a hadsereg csapatain kívül: a rendőrség, az ÁVO/ÁVH alárendeltségébe utalt karhatalmi egységek (belső karhatalom), amelyek az ország belső rendjének biztosításában vettek részt, valamint a határőrség is. A Belügyminisztérium (BM) fegyveres szervezeteinek létszáma – működésük csúcspontján – meghaladta az 50 ezer főt. A hadsereggel történő együttműködést tekintve fontos szerepe volt a határőrségnek, amely tevékenységének súlypontját a déli és a nyugati határszakaszok őrzésére és ellenőrzésére összpontosította.

Az ország területének védelme céljából a HM és a BM – valójában az ÁVO/ÁVH – együttműködési megállapodást kötött a hadsereg erőinek „béke-időszakban” különböző szintű fenyegetettség esetén a határ mentén kijelölt 15 km mélységű sávban történő alkalmazására. Ugyanakkor szabályozták a hadsereg erődítési zászlóaljainak tevékenységét is az államhatár mentén, ahol ezek az alegységek robbanó-, és egyéb jellegű műszaki zárat telepítettek, a prognosztizált/várható támadási irányokban pedig erődítési munkákat végeztek. (Ebben az időben 8-10 erődítési zászlóalj tevékenykedett a déli határszakaszon, amelyeknek a munkáját az ún. Erődítési Csoportfőnökség tervezte és szervezte.)

¹⁶ HM HIM, HL. MNVK. Szerv. és M. Csfség. 1951. 23/2. 2252. öe. 321. o.

A Magyar Néphadsereg alkalmazására ható körülmények és háborús tervek

A háborús hisztéria közepette a magyar biztonsági szervek az operatív munka minden elemét és módszerét alkalmazva, aktivizálták tevékenységüket a déli hadászati irányba.

A magyar hadászati felderítés – hasonlóan a jugoszláv felderítő szervek Magyarország irányába kifejtett tevékenységéhez – élénk érdeklődést tanúsított Jugoszlávia külkapcsolatainak és katonai felkészültségének alakulása iránt. A hadászati szintű felderítést az ÁVH. ún. „B” ügyosztálya, pontosabban annak az V. alosztálya, valamint a hadsereg IV. főcsoportfőnöksége, (később a vkf. 2) végezte eltérő, illetve változó hatékonysággal.

A magyar politikai és katonai felső vezetést érdekelte: a Balkán-szövetség aktuális fejleményei, a török, görög, jugoszláv kapcsolatok alakulása, Jugoszlávia NATO-hoz fűződő viszonyában várható változások, a délszláv állam területén a hadszíntér előkészítéssel összefüggésbe hozható beruházások helyzete, a határőrizet aktivitása, a hadsereg-fejlesztése és várható alkalmazása, valamint a fegyveres erők háborús vezetésének rendje és rendszere.

A magyar elhárítás ugyanakkor aktív tevékenységet fejtett ki a jugoszláv ügynökök, szabotőrök diverziós szándékainak felfedésére és akcióik megakadályozására. Ebben a munkában különösen az ÁVH játszott kiemelkedő, sok esetben sikeres, ugyanakkor – nem ritkán – elhibázott szerepet. A „jugoszláv kém”, mint tény, vagy – számos esetben – megbélyegzés nem kímélte a jugoszláv UDB (Uprava Darzavne Besbednost) által kiképzett és átdobott ügynököket, illetve rezidentúrákat vagy hálózatokat, miközben súlyos áldozatokat szedett a legfelső állami és katonai vezetés prominens tagjai soraiból is. Ugyanis az UDB aktív tevékenysége alkalmat adott az MDP Központi Vezetősége számára – moszkvai mintát követve – a politikai ellenfelekkel és az ún. „osztályellenségekkel” történő leszámolásra. (Ebben az időben számos koncepció per szedte áldozatait Magyarországon.)¹⁷

Az ÁVH Határőrség a déli határszakaszon naponta került közvetlen kapcsolatba a jugoszláv hírszerző és határőrizeti szervekkel, közöttük gyakori – sok esetben halálos áldozatokat is követelő – fegyveres összetűzésekre is sor került. Ilyenek voltak például: a 3. Határőrkerület (Nagykanizsa) 12. zákány-telepi őrsének felelősségi területén lezajlott akció, amikor is a kifelé igyekvő ügynök fegyverével súlyosan megsebesítette Kaszás József áv.tiz., jőr. pk-ot és járőr társát Tüdös Sándor áv. hőr-t. Az akcióban résztvevő határőrök az ügynököt végül közvetlenül a műszaki zár előtt agyonlőtték. Ettől súlyosabb incidensre

¹⁷ Dr. Király Béla nyá. vezérezredes: Honvédségről-Néphadsereg Párizs-New Brunswich 1986.

került sor a 2. Határőrkerület (Zalaegerszeg) 20. szalafői őrse felelősségi területén, ahol tűzharcban a határőr akciócsoport agyonlőtt a nyomsvon kifelé tartó, az UDB. szolgálatában álló Orovecz testvérek közül kettőt. A harmadik Orovecz testvér, sebesülése ellenére átjutott Jugoszláviába. A menekülők útját a jugoszláv oldalról gyalogsági fegyverek tüzevel biztosították. A határszakaszon kialakult tűzharc közel 1/2 óráig tartott. Előfordult a 4. Határőrkerület (Pécs) 8. zalátai őrseinek területén az az eset, amikor a befelé igyekvő ügynök kézigránáttal támadt az őt felfedező és bevaró járőrre. A támadás következtében a járőr életét veszítette a járőrtárs pedig súlyosan megsebesült. Az ügynök sértetlenül vissza jutott Jugoszláviába. Nagy visszhangja volt Raffai Béla hv.tiz. a „Dózsa” Gyalogostiszi Iskola növendékének a 4. Határőrkerület (Pécs) 6. felsőszenmártoni őrse felelősségi területén Jugoszláviába történő szökésének is. Raffait – miután szökését követően az UDB. megbízásából több esetben járt Magyarországon és kapcsolatokat épített ki ismerősei körében – végül Drávaiványi község kocsmájában mulatás közben fogták el a magyar hatóságok. (A tanácsstikár egy üveg hamutartóval fejbe vágta. Állítólag az akció során Raffai lelőtt egy áv. tisztet.) Nem kapott publicitást Bálint László UDB. ügynök és társainak az elfogása sem. Bálint korábban szökött ki az országból és az UDB. szolgálatába állt. Több sikeres akciót hajtott végre átdobásai során. Többek között törbe csalta és elrabolta, majd az UDB-nek átadta Vidorik Dusan nevű az UDB. által üldözött személyt. Bálint ezért az akcióért állítólag az UDB-től örnagy rendfokozatot kapott. Egy hasonló magyarországi akciója során Bálint nem járt sikerrel, rajta vesztett. Versztovsek Borisz jugoszláv újságíró elrablásakor ugyanis Szeged környékén tűzharc keveredett az őt üldöző ÁVH. embereivel és súlyosan megsebesült. Bálintot az ÁVH. kínvallatásnak vetette alá, amelyben személyesen Péter Gábor altábornagy, az ÁVH. vezetője is közre-működött, majd hazárulás címén halálra ítélték és kivégezték. Természetesen a magyar határőrség szervei a határövezet belátható mélységéig úgyszintén gyűjtöttek információkat a jugoszláv közigazgatás szerveiről, valamint a katonai szervezetek a határőrizet és a biztonsági szolgálatok tevékenységéről. Ezeknek a magyar hírszerző akcióknak úgyszintén voltak halálos áldozatai a túloldalon. A megszerzett adatokat, illetve információkat a határőrség továbbították a Honvéd Vezérkar felé.¹⁸

Az erőltetett fejlesztés és a politikai megbízhatóság vizsgálatának kontroll nélküli térnyerése okán 1950-ben a meglévő 20 tábornokból 11 főt távolítottak el árulás, kémkedés vádjával. Ugyanakkor az újabb előléptetések során az év végéig már ismét 24 tábornok szolgált a hadseregben.

A HM a szervezési változások révén lényegében átvette a szovjet katonai irányítás és vezetés módszereit. A felkészítés és kiképzés, valamint a vezetés területén a konkrét megoldások mechanikus átvétele – az elvek alkotó alkalmazása helyett – nagy károkat és feszültségeket okozott a különböző szintű vezető szerveknél, de a csapatoknál is.

¹⁸ Csendes im. 32-33. old.

1952.február 25-től gyors ütemben folyt a sorállomány felszerelése szovjet mintájú ruházattal (a tisztikar e tekintetben már előbbre tartott.) Ekkorra a hadseregben rendszeresített valamennyi fegyver már szovjet mintájú volt.

A hadsereg növekedésének ütemére jellemző, hogy év végére meghaladta a 210.000 főt. Ekkor a hadseregben 24.717 tisztet szolgált az alábbi megoszlásban:

- tábornok	25 fő
- főtiszt	1.492 fő
- beosztott tiszt	23.200 fő

Ebben az esztendőben 892 tisztet politikai okok miatt nem tényleges viszonyba helyeztek. Ugyanebben az időben fegyvernemi tisztiiskolákon 464 növendéket avattak tisztté. Kimutatás készült a tisztikar származás szerinti megoszlásáról. Eszerint:

- 32 %-a	munkás
- 21,1 %-a	földmunkás
- 12,6 %-a	paraszt
- 2,5 %-a	értelmiségi
- 16,8 %-a	alkalmazott
- 9,9 %-a	kisiparos, kiskereskedő
- 7 %-a	egyéb származású volt

Magyarország 1955-ben a Varsói Szerződés tagja lett

Az 1954. november 29. és december 2. között, a szocializmus építésének útjára lépett országok képviselőinek részvételével Moszkvában megtartott értekezleten (Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia, Bulgária, Magyarország, Albánia és Kína) tárgyalásokat folytattak egy európai kollektív biztonsági rendszer megteremtésének lehetőségeiről. Ugyanakkor megállapodtak abban, hogy a párizsi szerződések ratifikációja esetén – közös védelmük biztosítására – intézkedéseket fogantatosítanak hadseregeik közös parancsnokság alá helyezése ügyében.¹⁹

A Varsói Szerződés (VSz) hivatalos megalakítására 1955. május 11-14. között került sor. A meghívott országok delegációi 1955. május 9-étől érkeztek Varsóba. A magyar és szovjet küldöttség május 10-étől tartózkodott a lengyel fővárosban. A nyolc állam vezetői folyamatosan tárgyaltak, döntöttek és nyilatkoztak. Május 11-én még nem a szövetségről szóltak a delegációk vezetői, hanem az európai államok békéjének és biztonságának szavatolásáról. Elmarasztalták az USA-t, a Német Szövetségi Köztársaságot és a NATO-t.

¹⁹ Okvách Imre: Bástya a béke frontján. Aquila könyvek. Hadtörténeti sorozat. 1998. 333. old.

A VSz létrehozásakor döntöttek a Politikai Tanácskozó Testület (PTT) megalakításáról, az Egyesített Fegyveres Erők (EFE) Főparancsnokságának létrehozásáról, ezzel együtt kinevezték annak parancsnokát is. A döntéshozók meghatározták, hogy a tagállamok hány hadosztállal vesznek részt az integrált haderőben. Kivételt képezett az NDK, amely ekkor még nem rendelkezett hadsereggel. A szovjet delegációt N.A. Bulganyin miniszterelnök, a magyar küldöttséget Hegedűs András miniszterelnök vezette. Ny.Sz. Hruscsov és Rákosi Mátyás nem utazott sem Varsóba, sem a prágai tanácskozásra. (1956. január 26-27.) Ny.Sz. Hruscsov látszólag a háttéren maradt, holott ő volt a főszereplő. Ugyanis ő küldte el május elején az érintett kommunista pártok első, vagy főtítkárainak, így Rákosi Mátyásnak is a létrehozandó szövetségről szóló dokumentum tervezetét. 1955-ben a szovjet delegáció tagja volt V.M. Molotov szovjet külügyminiszter, G.K. Zsukov marsall honvédelmi miniszter és I.Sz. Konyev marsall, akit szovjet javaslatra megválasztottak az Egyesített Fegyveres Erők parancsnokának.

Az alapító okmány elfogadásakor a magyar delegáció a Magyar Néphadsereg állományából nyolc lövész hadosztályt és két vadászrepülő hadosztályt ajánlott fel, és egyben helyezett az EFE alárendeltségébe.

A megnyitóbeszédet Bulganyin szovjet miniszterelnök tartotta, aki az értekezlet legfontosabb feladatának az európai béke és biztonság új formáinak kialakítását tartotta. Megismételte a már ismert szovjet álláspontot Nyugat-Németország újrafelfegyverzésének veszélyeiről és az Egyesült Államok agresszív politikájának következményeiről, amelyek a III. világháború előkészítésére irányulnak. E politikai irányvonallal állította szembe a Szovjetunió által vezetett „béketábor” politikáját mint olyat, amely a béke megőrzését, ugyanakkor a szocialista országok között kialakuló új, a „történelemben példa nélküli kapcsolatokat” ápolja és erősíti. Bulganyin beszédében hangsúlyozta, hogy a szövetség megalakulását követően a „célok és érdekek közösségén, az egyenjogúság, az állami szuverenitás tiszteletben tartása és a belügyekbe való be nem avatkozás elvein alapul.” Az új katonai szövetség létrehozásának indokául a Nyugat által foganatosított támadó szellemű intézkedéseket hozta fel, amelyek megkövetelik „erőfeszítéseink egyesítését és új intézkedések bevezetését a mi békeszerető országaink védelmi képességeinek erősítése céljából”.²⁰

Konyev marsall már 1955. augusztus 24-i, Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszterhez intézett levelében kérte a VSz hadrendjébe felajánlott magyar csapatok konkrét megjelölését, az EFE parancsnoka magyar helyettesének a megnevezését és az egyesített törzsbe beosztandó magyar képviselő kinevezését. Bata szeptember 2-i levelében tájékoztatta a Konyev marsallt arról, hogy a magyar kormány őt jelölte ki a parancsnok magyar helyettesének, ugyanakkor a törzs állandó tagjának Szilágyi László ezredest delegálja. Bata

²⁰ Okváth im. 336. old.

megnevezte az EFE állományába beosztott magyar egységeket is. Így kerültek kijelölésre: a 3., 6. lövészhadtestek hadosztályai (12., 17., 9., 32. lövész-, illetve az 5., 7. gépesített hadosztályok), valamint a 9. lövészhadtest 8. és 27. lövészhadosztályait. A légierőtől két vadászpilóta hadosztály (25., 66.) került az EFE alárendeltségébe.²¹

A magyar csapatok integrációjával egyidejűleg folytak az Ausztriából kivonuló szovjet alakulatok magyarországi telepítései is. A szovjet vezérkar kérésére a magyar kormány engedélyezte 1 vadászpilóta hadosztály (3 ezred; 1 felderítő repülőezred) Veszprém, Kecskemét, Kiskunlacháza, Szolnok, Budaörs repülőterein való elhelyezését.

A légierőn kívül Magyarországra érkeztek a szovjet 17. gépesített lövészhadosztály alárendelt egységei is. Ezzel Magyarországon szovjet részről kettő gépesített lövészhadosztály és egy vadászpilóta hadosztály tartózkodott, amelyeket 1955 őszén a Különleges Hadtest kötelékébe vontak össze.

Mindeközben Magyarországon az Elnöki Tanács 4/1955. sz. törvényerejű rendelete szabályozta a tisztek jogállását, lényegében a vizsgált időszakban ez volt az első – a mai értelemben vett – tisztii „törvény”. A rendelet orvosolt ugyan néhány, elsősorban a tiszteket súlytő joghátrányt, ennek ellenére a hivatásosok hangulata nem javult, ellenkezőleg: fokozatosan romlott. Szeptember 1. és december 31. között leszereltek a hadseregből 3960 tisztet és ennek hatására a tisztii állomány egyre bizonytalanabban érezte magát. A tisztii létszám drasztikus csökkentésén túlmenően:

- szeptember 7-én – a Minisztertanács döntése értelmében – a hadsereg további 20 ezer fővel csökkent,
- ennek eredményeként a hadsereg katona létszáma 141.380 főre apadt, ugyanakkor 8.751 polgári alkalmazott továbbra is a rendszeresített létszámot terhelte.

A tisztii leszerelések okainak figyelembevételével részletes kimutatás készült, amely az alábbiakat tartalmazta:

- létszámcsonkítás miatt	3.416 fő
- más minisztériumnak átadva	10 fő
- beosztásában nem felelt meg	97 fő
- rendfokozat tekintélyét sértő cselekedet miatt	329 fő
- Tisztii Becsületügyi Bíróság javaslata alapján	30 fő
- egészségügyi okból	78 fő
Leszerelt tiszt összesen:	3.960 fő

²¹ Okváth im. 341. old.

1955. február 1-i adat szerint a tiszti állomány iskolai végzettség szerint az alábbi képet mutatja:

Polgári iskolai végzettség szerint:

- hat elemi végzett	6.777 fő
- nyolc osztályt végzett	17.766 fő
- középiskolát végzett	2.906 fő
- egyetemet, főiskolát végzett	887 fő

Katonai iskolai végzettség szerint:

- Szovjetunióban akadémiát végzett	138 fő
- Honvéd Akadémiát végzett	157 fő
- fegyvernemi tisztiiskolát végzett	16.895 fő
- nem végzett katonai iskolát	887 fő

A fenti adatokat egészíti ki, hogy a fontosabb parancsnoki beosztásokban lévők 95 %-nak érettségénél alacsonyabb polgári iskolai végzettsége volt. A parancsnokok közül mindössze 44 fő rendelkezett 2-3 éves katonai akadémiai végzettséggel.

A magyar néphadsereg fegyverzete az 1955. január 1-i állapot szerint:

Kézi fegyverek

- pisztoly	49.444 db
- puska	80.432 db
- géppisztoly	68.157 db
- golyószóró	4.593 db
- géppuska	1.435 db

Egyéb fegyverek

- pct. fegyver	435 db
- légvédelmi fegyver	1.599 db
- tábori ágyú, tarack	1.120 db
- aknavető	1.231 db
- sorozatvető	2 db
- harckocsi	572 db
- repülőgép	545 db ²²

Az 1956-os magyarországi tragikus események előestéjén tehát a hadsereg állapota sem közletről, sem távolról nem mutatta azt a képet, amit korábban a propaganda sugallt róla.²³ (Tekintettel a szervezet folyamatos „vesszőfutására”, talán sohasem tükröződött ebben a korban hitelesen a társadalom felé a

²² Csentes im. 144-145. old.

²³ HM HIM, HL. HM titk. 1955. 2. d. 1. cs. 312-314. o.

hadsereg valódi belső világa.) A sikerpropagandát jelentős mértékben felülírta a társadalomban, így a haderőben is kibontakozó elégedetlenség, amely végkép szétzilálta a szervezetben még meglevő összetartó erőt. Annak hiányában pedig – mint az köztudomású – nem létezik alkalmazásra kész és képes hadsereg, amelynek az alapját a jól képzett, tekintélytisztelő, ugyanakkor tekintélyt parancsoló, hazáját és hivatását szerető tisztikar képezte/képezi.

A hadsereg morális széthullása: 1956

A magyar hadsereg a folyamatos létszámleépítés következtében, illetve a társadalom más területein tapasztalható elégedetlenség okán, kitapinthatóan kezdte elveszíteni a testületi szellemből fakadó kohéziós erejét. Ez elsősorban a fegyelmi helyzet romlásában, a tisztikar egzisztenciális gondok miatti egyre hangosabb elégedetlenségében, és nem utolsósorban a legfelső katonai vezetés (vezénylő tábornokok) szakmai/emberi hitelvesztésében volt megfigyelhető. A legfelső katonai vezető szervek beosztásaiban tapasztalható gyakori és látványos személycserék is hűen tükrözték a szervezet morális erodálódását. Ugyanakkor nyomon követhetővé vált a magyar társadalom elégedetlensége is a hadsereg ún. „privilegizált” helyzetével összefüggésben. Különösen a sorkatonák, de a csapattisztek és tiszthelyettesek körében gyakorivá vált halálesetek (öngyilkosságok), anyagi visszaélések, rongálások, szökések és egyéb természetű fegyelemsértések jelezték a társadalom felé, hogy a szervezeten belül megbomlott a hadseregekre általában jellemző rend és fegyelem. Mindezt elősegítette a társadalom más területein mutatkozó, az életminőség javulása iránti igény fokozott megjelenése, ezzel együtt az MDP politikai arculatával és az ország irányítása során mutatott gyakorlatával szembeni mérhetetlen elégedetlenség. Nem kétséges, hogy az MDP a társadalmi lét minden területén csődbe vitte az országot. Így az államvezetés (pártvezetés) által elkövetett hibák súlyos következményeivel szembesült a magyar társadalom az 1956. év második felében.

A természetesen a Magyar Honvédség belső élete leképezte a társadalomban zajló folyamatokat. A morális zavarokat érzékelve a Magyar Néphadsereg (MN) legfelső vezetése tűzoltó munkába kezdett. A jól azonosítható problémák kezelése érdekében újabb átszervezés indultak el a hadseregben, amelynek egyik célkitűzése nem lehetett más, mint a hadsereg intakt helyzetének a visszaállítása, illetve megszilárdítása. A hadsereg létszáma: 1955. december 31-én: 141.380 katona, és 8.751 polgári alkalmazott volt. A tisztek létszáma egyes adatok szerint 1956. január 01-jén 26.231 fő, amely létszám 1956 októberében 23.728 főre csökkent. Jellemző, hogy a légierőnél a hajózó állomány feltöltöttsége 66 %-t tett ki, így az 505 db „vadászpilóta” helyett csupán 249 fő látta el a légtér-szuverenitás biztosításával összefüggő feladatokat, miközben jelentős számú repülő esemény következett be ebben az évben. Ezek a repülő események számos halálos áldozatot követeltek.

Az 1956. év első felében a hadsereg átszervezésével kapcsolatos előkészítő munka zajlott, ami lekötötte a tiszti garnitúra figyelmét és energiáit. Ugyanakkor a katonai felső vezetés tudtával, annak jóváhagyásával a Tiszti Ház helyet biztosított a Petőfi Kör tevékenységének. A Tiszti Házban az ország irodalmi (szellemi) életének közszereplői vitatták meg bekövetkezett társadalmi csőd helyzetét és követelték az átfogó politikai, gazdasági reformok megindítását egy merőben új államvezetői garnitúra irányítása alatt.

A társadalmi nyomás hatására – szovjet jóváhagyás mellett – leváltották a párt éléről Rákosi Mátyást. Ennek hatására a hadseregben is – a középvezetői szinteken – személycserékre kerül sor. A legfelsőbb vezetésben csupán Nógrádi Sándor vezérezredest a Politikai Főcsoportfőnökség vezetőjét váltották le, ugyanakkor továbbra is helyén marad Bata István vezérezreides honvédelmi miniszter, valamint az ortodox kommunista legfelső vezetők zöme. Októberben létrehozásra került az 5. Hadsereg Parancsnokság, amelynek élére Uszta Gyula vezérőrnagyot nevezték ki.

A válságos helyzetben tett határozatlan – személycserékre vonatkozó – lépések azt a célt szolgálták, hogy nyitva maradjon az út a társadalmi átalakulás térhódítása felé, de az esetleges visszarendeződés se járjon túlságosan nagy áldozatokkal a prominens katonai vezetés számára. Ez lényegében alkalmazható/bevált hatalomgyakorlási technikának bizonyult, hiszen az ortodox tényezők szovjet segítséggel történő megmaradása a vezetésben a későbbiek folyamán jelentős támogatást jelentett a hatalom régi/új birtokosainak. Vagyis nem tették kétségessé hűségüket a párthoz, és nem késlekedtek aláírni a hírhedt tiszti nyilatkozatot. Ennél fogva nem riadtak vissza az egykori tiszttársaik felelősségre vonásának elősegítésétől sem. A tiszti szellem és becsület évszázados hagyománya ebben a garnitúrában nem vert gyökeret, vagyis nem zárta össze sorait a hagyományos tiszti szellemnek ártó politikai törekvésekkel szemben. Ellenkezőleg: kiszolgáltatta önmagát a politikai színjátékosoknak, és ez által elveszítette maradék kötődését a társadalom szélesebb rétegeihez. Tehát 1956. év a hadsereg nézve nem volt más, mint a teljes káosz és csőd éve. Ennél fogva hihetetlen morális és más természetű károk keletkeztek a szervezeten belül, amit már nem volt képes pótolni az elkövetkező évtizedek alatt sem. A forradalom fegyveres összecsapásai során a hadsereg megosztottsága nyilvánvalóvá vált. Amíg a felső vezetés a pozíciói megtartásán munkálkodott, addig a kisebb rendfokozatban levő tisztek jó része a forradalmárok oldalán bekapcsolódott a harcokba, míg más része az ellenkező oldalon találta meg a helyét és szintén fegyverrel lépett fel a forradalmárokkal szemben. A hadsereg széthullásának tragédia elkerülhetetlenné vált és ennél fogva túl sok és felesleges áldozatot követelt. Az emberi tragédiák sokasága közepette újjá kellett szervezni az országot, így a hadsereget is.

Felhasznált irodalom

1. Kronológia a honvédség történetéből 1945-1990. HVK Tudományos Munkaszervezési Osztály kiadványa. Bp. 1993.
2. Hadtörténeti Közlemények 107. évf. számai. Bp. 1994.
3. Honvédelem a Magyar Néphadsereg hadtudományi folyóirata. Titkos számok XXXVIII. inf. Bp. 1987.
4. Okváth Imre. Bástya a béke frontján. Magyar haderő és békepolitika 1945-1956. AQUILA könyvek, hadtörténeti sorozat. Sorozat szerkesztő: Dr. Molnár György. Bp. 1998.
5. Mucs-Zágoni: A Magyar Néphadsereg története 1945-1959. ZKK. Bp. 1979.
6. Kis András: A 6. hadosztály ZKK. Bp. 1977.
7. Kis András: A 1. hadosztály ZKK. Bp. 1979.
8. Kis András: A 16. gyalogezred ZKK. Bp. 1980.
9. Nagyváradi Sándor: A magyar demokratikus légierő bölcsőjénél ZKK. Bp. 1981.
10. Sárközi Sándor: Tüzérsapatok 1945-1948. ZKK. Bp. 1989.
11. Sárközi Sándor: Susa István: Híradócsapatok 1945-1948. ZKK. Bp. 1983.
12. Gellért Tibor: Magyar vasútépítő katonák a fasiszmus ellen. ZKK. Bp. 1976.
13. A béketábor magyar hadserege. Petit Reál könyvkiadó Bp. 2001.
14. Balló István: Fejezetek a magyar katonai múlt történetéből. HM HIM Bp. 2005.
15. Balkanski Pakt. 1953/1954. Zbornik Dokumenta Beograd 2005.
16. Markó György: A Honvédelmi Minisztérium szervezete. Kandidátusi értekezés. 1994.
17. Király Béla: Honvédségből – Néphadsereg. Párizs-New Brunswich 1986.

RÉDEI MÁRIA

MAGYAR MIGRÁCIÓ 1956 ÉS 1992 KÖZÖTT **(HUNGARIAN FLOW 1956-1992¹)** *Memorial paper - After 50 years of Hungarian exodus)*

A cikk célja, hogy emlékezzen arra az első kelet-európai exodusra, ami 1956-ban történt Magyarországon, a második világháború után kialakult kétpólusú világ első, váratlan és hősies eseményére. Ekkor a migráció folyamata erősen kötődött a szabadság ízéhez, noha ők is a jobb életet keresték. A cikk célja az is, hogy az elmúlt évtizedben megjelent számos feltáró munka ellenére, pótolja azok az adatsorok, amelyek az 1956 és a „biztonságos ország” megvalósulásának időszaka között zajlottak le.

A magyar migráció 1956 és 1992 közötti időszaka több kisebb részre bontható. Talán itt utalnék arra, hogy miért 1992. évet választottam az időszak

¹ Dr. habil. Mary Rédei Hungarian SOPEMI correspondent 1990-1995.
maryredei@ludens.elte.hu

befejezésének. Ezt az évet a magyar migráció történetében ezért tartom fordulópontnak, mert lényegében az események 1993-ra más irányt vettek, új politikai elemek nem jelennek meg.² Gondolok itt a Kelet német exodusra (1988 nyara), a Pán Európai piknikre (1989 augusztus), Román forradalom (1989 december), Magyarország polgárainak világ útlevelet ad (1990 január 1), hazatérnek az orosz csapatok és 1991 végére felbomlik a Szovjetunió, és 1992 júniusában Jugoszlávia felbomlását követően, új államok kerülnek elismerésre, és közel egy millió fős menekült áradat indul el. Mindez az ország földrajzi helyzetének köszönhetően és aktív szerepvállalásával összefüggésben bekapcsolta Magyarországot. Túl az említett eseményeken, amelyek több esetben a migráció jogi, értelmezési kérdéseit is érintették,³ megváltozott a világpolitika globális hozzáállása a keleti migráció kérdéséhez. De erről majd az események sorrendjében kívánok szólni.

A magyar migráció szakaszai

1956 előzménye és következménye

A II. világháború ismételt vesztes pozíciója Magyarország számára diktatúrát és orosz befolyást hozott. Az emberek a háború túlélését követően lakosságcserek és területi kiigazítás következtében nagy mobilitást mutattak. Ehhez kapcsolható a politikai rendszerváltás és a tulajdoni viszonyok megváltozása, amely szintén számos embert kényszerített, indított el a nagyvilágba.⁴

Az '50-es évek a kényszer migráció, a kényszermunka „málenkij robot”, a bizonytalanság, a nehéz és alacsony életminőséggel voltak jellemezhetőek. Bizonytalanság, perspektívák és ennek tervezhetősége, teljes mértékben hiányzott. Az erőltetett orosz kultúra, idegen volt a hazai lakosságtól. Szovjetunió hidegháborús terjeszkedése szempontjából Magyarország geopolitikai jelentősége fontos volt. A központi irányítás csak átmenetileg volt képes gazdasági eredményekre. Az ekkor még döntően mezőgazdasági országban a több évig tartó szélsőséges időjárás, az aszály, további óriási károkat okozott.

A lakosság a nemzetközi folyamatoktól teljes elszigeteltségben élt. A KSH-ban fellelhető statisztika⁵ szerint az '50-es évek első felében évente még

² 1992 júniusában az Ausztria felé haladó jugoszláv menekülteket szállító vonatok első szállítmánya még belépést kapott, de a következőket más visszafordították, az osztrák hatóságok lezárták a határt és így létesültek az első magyar menekült befogadó táborok az ország déli részén. Ezzel egyértelmű válasz érkezett a szabad mozgásra.

³ Például a migrációnak elismert államhatárt kell átlépni, ami átmenetileg nem teljesült Horvátország és Szlovénia esetében. A menekültek érkezése nem a szomszédos országba történt. Részletesen „Mass migration conference” Bécs 1993 március

⁴ Ahogy Jonas Widgren 1990. fogalmazott „.....menekülésük a pokolból a mennybe jutással volt azonos”

⁵ Idegenforgalom alakulása

100 főt sem ért el azoknak a száma, akik átlépték a magyar határt. A személyes feszültségek növekedése, a kilátástalanság, a romló életszínvonal és az emberi szabadság teljes hiánya azt okozta, hogy egy egyetemi csoport kezdeményezésére, lánggra lobban a forradalom⁶. Ez akkor éppen olyan váratlan volt a világ számára, mint a határok megnyitása 1989-ben. Az eltérés a két esemény összehasonlításában az volt, hogy 1956-ban támogatás nem került nyilvánosan, intézményesen megerősítésre⁷, és tartottak a beavatkozástól. 1989-ben a „Pánerurópai piknick” kapcsán megnyitott határok egy olyan politikai döntésen alapultak, amit a nagy szereplők egyeztettek. Annak ellenére, hogy akkor a helyzet folyamatosan érett és nem volt annyira váratlan, mégis rémületkeltéssel, reagált.⁸ 1992 azért is fordulópont, mert ezeket a várakozásokat nem támasztotta alá semmilyen statisztika és stratégiai kezelési iránnyal. felhagyott ezzel. 1992 azért is fordulópont az véleményem szerint, mert az európai migrációs politika formálói ekkor visszatértek, azokhoz az elfogadott, de asztal fiókban tartott dokumentumokhoz, amelyek a Római klub elvein, 1985-ben kidolgozták a Schengeni egyezmény alapjait és a Maastrichti megállapodást. Ekkortól véglegesen megszűnt a keleti országok védekezése, miszerint állampolgárainak nyugat felé történő mozgását korlátozzák, szuvenírré darabolták fel a korábbi műszaki határzárakat, a „iron curtain”-t és nyugatnak mielőbbi kényszere volt arra, hogy védekezzen a keleti áramlatok ellen. Ezzel kezdetét vette a Schengeni egyezmény végrehajtása, és aktív működtesse. És ezzel nem mi védjük a nyugati országokat kiáramlás visszafogásával, hanem maguk kényszerülnek védeleми rendszerük kiépítésére.

1956 exodus

Az 1956. október 23-án kitört forradalom következtében mintegy 200 ezer fő hagyta el pár hónap alatt a korábbi teljes zárság után az országot. Egy visszafojtott ún. puffer hatás is szerepet játszott ennek mértékében, habár a lakosság 2 %-át érintettem, amit a migrációs elemzések még normális kiáramlásnak mondanának. A migrációs döntés alig tudott jogi befogadási szempontokra figyelni, a többség abban bízott, hogy „tárt karokkal fogadja őket nyugat.” Pár hónap múlva a nehézségek, mintegy 10 ezer embert hazatérésre készítettek. A befogadók az érkezőket menekültnek tekintették, noha az 1951-ben aláírt Genfi menekültügyi egyezménynek ez volt az első fő próbája. Politikai alapon történő befogadásban állapodtak meg. Amerikai kezdeményezésre Eisenhower elnök a „Parole Act., elnevezésű felhívásában befogadásra, és együttérzésre szólítja fel az országokat, különösen a nagy befogadókat.⁹

⁶ Több évtizeden keresztül hivatalosan ellenforradalomról beszéltek. 1989-ben számos kifejezés és tartalom átértékelésre került, azóta beszélünk a valódihoz közelebb álló fogalomról, forradalomról.

⁷ A Szuzei csatornával kapcsolatos események ezt háttérbe is terelték.

⁸ 20-25 millió orosz fogja elárasztani Európát írta az *Economist* 1991 évi tavaszi száma.

⁹ A nagy befogadó országok gyakorlata ebben az időszakban éves kvótán alapult és az év vége felé ezek már ún. beteltek. Tehát a felhívás kvótán felüli kérésre vonatkozott.

Az 1956-os menekülthullám jellemzői a következők voltak:

A kivándorló között több mint 25 %-ot képviseltek a 20 év alattiak, ami azzal a következménnyel járt a '60-as években, hogy hiányoztak a hazai demográfiai folyamatokból a potenciális apák és anyák. 1963-ban Magyarországon termékenységi mélypont volt. Kedvező volt viszont ez a tény a fogadó országba történő beilleszkedés szempontjából. Alkalmazkodóak, törekvők voltak és így a magyarokról számos országban pozitív „nation” kép alakult ki, ami hatással volt a későbbi befogadásra is.¹⁰

A migrációra jellemző férfitöbblet nem volt. Kiegyensúlyozott volt a nemek összetétele. Ami azt mutatja, hogy a menekültekre jellemzőhöz állt közelebb a nemek összetétele.

Az Ausztriához közelebb élők nagyobb arányban hagyták el az országot, feltehetően a helyismeret és némi áthatás is ebben szerepet játszott. Valamint budapesti lakosság volt magasan reprezentálva ebben a folyamatban, aki több információval rendelkeztek, a forradalom nagyobb mértékben érintette a fővárosban élőket.

Az emigráció két nagy hullámban zajlott: az egyik közvetlenül a forradalom kitörését követően, a másik a szovjet csapatok bevonulását követően történt.

A befogadó országok két domináns csoportot alkottak. Az egyik a történelmi nagy befogadó országok (USA, Kanada és Ausztrália¹¹), a másik a szomszédos Ausztria és Németország.¹² A mozgás iránya korábbi történelmi irányokat követte, így a Skandináv országok is számos embert befogadtak.¹³

Váratlan volt a magyar '56 és ezzel megelőzte a későbbi cseh, és lengyel forradalmat.

1957 tavasztól - 1968 gazdasági reformig

A fenti időszak a hidegháborús viszony része, amelyben 1961-ben a Berlini fal felépítése mérföldkő volt. Csak magas politikai nyilatkozatokban

¹⁰ H. Adelman (1991) Humanitarian and self interest, Canadian refugee and Hungarian refugees, Budapest Conference paper.

¹¹ Ausztráliában élők magyarok átlagos életkora 65 év.

¹² Itt nemcsak a szomszédság tényét kell kiemelni, hanem azt a német nyelvismeretét, ami hazánk lakosságára jellemző.

¹³ Az '50-es évek derekán az európai migráció részt vevői döntően a kontinensről származtak, ami megkönnyítette a beilleszkedést, fiatalok voltak, képzettek és olyan történelmi pillanatban kerültek oda, amikor a gazdasági felfutás számukra széles lehetőségeket kínált.

esik szó arról, hogy korlátozottak az emberi jogok és amíg ebben nem történik javulás, addig nem tárgyalnak más kérdésekről. Majd csak a '80-as években fordul a helyzet, amikor növekvő számú gazdasági kapcsolat alakul ki a kétpólusú világ között, és lassan az emberi jogok kérdése megvalósulni látszik.

A szovjet csapatok bejövetele, a forradalmat követő politikai megtorlások¹⁴, növekvő fizikai elszigeteltség, új fogalmakat vezetett be, mint a disszidálás, az ország jogszerűtlen elhagyása. Akik elhagyták az országot vagyonukat elkobozták, magyar állampolgárságuktól megfosztották, és olyan megfigyelésben, megfélemlítésben voltak a családtagok az esetleges kapcsolattartásban, hogy ezzel a még lehetséges visszatérés reménye is szerte foszlott. Kedvező körülmény volt, hogy a többségnek jól ment sora külföldön. A szülőföld iránti vágy a többséget gyötörte, „az idegenbe ültetett fa sosem virágozik olyan szépen, mint otthon” mondja egy holland közmondás. A politikai helyzet változásával, a határok átjárhatóságával nőtt a hazalátogatók és 1990 után, az akkorra már nyugdíjas életkort elérő hazatelepülők száma.

1. táblázat Nemzetközi népességmozgások Magyarország 1963-1992.

Év	Érkezők				Távozó			Egyenleg
	Menekült	Bevándorló	Hazatérő	Össz.	Jogszerű	Illegális	Össz.	
1963	-	1 130	-	1 130	2 344	687	3 031	-1 901
1964	-	1 256	-	1 256	2 633	2 392	5 025	-3 769
1965	-	792	-	792	1 848	3 393	5 241	-4 449
1966	-	674	-	674	1 865	2 188	4 053	-3 379
1967	-	617	-	617	2 116	1 817	3 933	-3 316
1968	-	644	-	644	1 928	2 236	4 164	-3 520
1969	-	583	-	583	1 954	3 068	5 022	-4 439
1970	-	767	-	767	2 369	3 718	6 087	-5 320
1971	-	839	-	839	2 020	3 517	5 537	-4 698
1972	-	979	-	979	2 240	3 364	5 604	-4 625
1973	-	1 588	605	2 193	2 335	2 891	5 226	-3 033
1974	-	1 508	589	2 097	2 312	2 176	4 488	-2 391
1975	-	1 572	827	2 399	2 456	1 541	3 997	-1 598
1976	-	1 687	800	2 487	2 259	1 660	3 919	-1 432
1977	-	2 001	629	2 630	2 229	1 858	4 087	-1 457
1978	-	1 994	735	2 729	1 987	1 805	3 792	-1 063
1979	-	1 958	773	2 731	1 788	2 614	4 402	-1 671
1980	-	1 912	680	2 592	1 898	4 657	6 555	-3 963
1981	-	1 487	746	2 233	1 839	4 108	5 947	-3 714
1982	-	1 326	865	2 191	1 637	2 616	4 253	-2 062
1983	-	1 880	987	2 867	1 490	2 239	3 729	- 862
1984	-	318	1 029	1 347	1 349	2 136	3 485	-2 138
1985	-	112	945	1 057	1 301	2 584	3 885	-2 828
1986	-	147	907	1 054	1 281	3 295	4 576	-3 522

¹⁴ Amely érintette nem csak a forradalomban résztvevőket, hanem azokat is, akik hazatértek.

Év	Érkezők				Távozók			Egyenleg
	Menekült	Bevándorló	Hazatérő	Össz.	Jogszerű	Illegális	Össz.	
1987	-	1 239	916	2 155	1 466	4 923	6 389	-4 234
1988	12 173	5 774	1 358	19 305	6 689	3 506	10 195	9 110
1989	17 448	10 180	901	28 529	11 835	-	11 835	16 694
1990	18 283	17 129	2 041	37 453	11 271	-	11 271	26 182
1991	54 693	20 500	2 235	77 428	5 376	-	5 376	72 052
1992	64 202	14 013	1 993	80 208	4 594	-	4 594	75 614
Össz.	166 799	96 606	20 561	283 966	55 633	70 989	126 622	157 344

*A magyar jogszerű és jogszerűtlen kivándorlás adatai 1963–1992
Forrás: A szerző gyűjtése az Elnöki Tanács jegyzőkönyvei alapján*

1969-1974

Az 1. táblázatból az állapítható meg, hogy az 1956 után negatív migrációs egyenleget a '70-es évek közepére váltotta fel a pozitív egyenleg. Tartósan az illegális nagyobb volt mint a legális kiáramlás. Az adatok alig tükrözik a gazdasági és politikai helyzet változását. A jogszerű mozgás egy fajta hivatali önmérsékletet mutat, azzal, hogy éves 2000 fő körül mozog. A legális ki és bevándorlásnak többnyire családi indoka volt. Egyes országok vonatkozásában az érvényesült az, hogy jobban engedték a férfiakat vagy a nőket odaházasodni. Pl. NDK-ba a nők kijutása kedvezményezettebb volt, mint a férfiak Magyarországra történő vándorlása a házasságot követően, vagy orosz női állampolgárok a magasabb életszínvonallal rendelkező Magyarországra kérték a letelepedésüket. Több évtizeden át a belépők korfája mutatta azt, hogy a 30 év feletti női lakosság száma magas, ami akár fiktív házasságkötésekre is utalhat. (Rédei 1993) Ebben az időszakban a magyar statisztikai adatok világszínvonalú válási arányokat erősítettek meg.

Azzal zárhatjuk ezt a korszakot – a magyar gazdasági reformoktól a globális olajválságig –, hogy elkezdődött egy nyitódás, átjárhatóság/permeabilitás, az ekkori un. gulyás kommunizmus, ami a magas életszínvonalat jelentette, nem is keltett kivándorlási vágyakat. Ekkor azt a helyzetet szalasztotta el a magyar lakosság, ami később visszatért, hogy az olajválság keltette munkaerő piaci vákuumba bekapcsolódjon. Ugyanis az olasz, jugoszláv, spanyol munkaerő a gazdasági recesszió következtében hazatért, otthon indította le vállalkozását és a későbbi gazdasági fellendülés során ezzel még tágabb teret nyújtott a török és egyéb távoli kultúrák munkaerejének terjedésére.

1975-1984

Az olajválság és a számottevő nemzeti hitel felvétele okozta gazdasági nehézségek a '70-es évek második felében válságos helyzetet teremtettek, ami a

kivándorlás fokozódásában még sem jelenik meg. Feltételezhetően azért, mert az utazási lehetőségek bővülése, a több információ lehetősége, (TV adás, kétirányú turizmus) ezt részben pótolta. Élénk kelet-kelet közötti mozgás volt jellemző, az ún. petty trader tevékenységgel elérhető, pendlítő migráció vette kezdetét. Mindez átmeneti anyagi nyereséget jelentett a lakosság számára, ennél sokkal több volt az, hogy összehasonlítást tudott tenni a szomszédos országok lehetőségével. Ebből az időszakból származik „Magyarország a legvidámabb barakk” kifejezés, utalva a hiányra, a piaci résekre.

Nagyban hozzájárult maga az 1968-as reform és a petty trader tapasztalatai ahhoz, hogy a '90-es években beköszöntött piacgazdaságban mi már rendelkezünk ilyen irányú képességekkel, ismeretekkel. Megtanultuk a közösségi és az egyéni felelősségvállalás alapjait.

Az állam fokozatosan növelte az utazáshoz szükséges valuta keretet, de többnyire nem hivatalos úton ezt még mindenki megtoldotta. A kivándorlás nem nőtt, mert a többsége a kontinensen belül mozgott, ami lehetőséget teremtett arra, hogy bizonyos időkorlátokat figyelembe véve, vagy sem, ismét hazatérjen. Magyarországon 1992 óta van érvényben az a törvény, miszerint 3 hónapon túli külföldön történő tartózkodás esetén be kell a hatóságoknak jelenteni. Ennek azonban valódi értelem csak a szociális járadékok fognak adni. A nemzetiség szerinti mozgások visszarendeződése jellemző vagy a diaszpóra szerint vagy a gazdasági fejlettség szerint. Már ebben az időszakban is jellemző volt az, hogy gyarapodtunk szakképzett munkaerőben, ami a nemzeti humán erőforrást növelte, tehát haszonélvezőivé váltunk a migrációs folyamatnak.

1985-1992

A hazai migráció másik hőskorszaka. Az ország folyamatosan válság és konfliktusos országokkal volt körülvéve, ami túl földrajzi helyzetén azzal járt együtt, hogy bekapcsolódott nemzetközi népességmozgásokba. Mi több annak elindítója, vagy befogadója lett.

1989. októberben csatlakozott a Genfi Konvencióhoz és csak 10 évvel később írta alá a b.) pontját, ami a földrajzi korlátozás feloldását, ami lehetővé teszi az Európán kívüli menekültek befogadását is jelentette. Ezzel a lépéssel szinte utolsó volt a kontinensen.

Új típusú folyamatok indultak el ebben az időszakban, mint:

- Tömeges és menekülés jellegű folyamatok,
- A korábbi küldő ország befogadóvá vált, „Ellis Island” avagy várószoba lett.¹⁵

¹⁵ Der Standard 1993 március írja

- Növekvő visszatérő migráció,
- A világ migrációs áramlatai keresztezik Magyarországot,
- Romló végzettségi összetétel a 80 - as évek óta.
- Regionálisan és individuálisan kedvezőtlen helyzet.
- Románia a fő küldő ország,
- Fiatalodó életkori összetétel jellemző,
- A menekülés útján érkezők migrációs döntése kevésbé tudatos, mint azoké, akik az országon kívül kezdeményezték letelepedésüket.
- Az érkezők fele Budapest és környékét választja első lakóhelynek. Jellemző a keleti határmenti lakóhelyválasztás, mert közelebb vannak korábbi lakhelyükhöz. Nagyarányú a magyar állampolgárság megszerzésére irányuló kérelmek száma, ami az alanyi jogon járó szolgáltatásokkal van összefüggésben.

Nemcsak a befogadó ország maga, hanem a migránsok is bizonytalanok voltak a jogi kategóriák alkalmazásában. Nem voltak kiépülve az intézményes és törvényi feltételek, és hamarosan tapasztalható volt, hogy a világban már gyakorlott migráns nemzetiségek ezt a rést észrevéve, tranzitáltak vagy éppen hozzánk kerültek. Pl.: kínaiak. Ezzel ez európai politikai érdeklődés középpontjába jutottunk, mint tapasztalatok nélküli ún. keleti csatornaként tartottak számon. A helyzetet tovább színezte az, hogy Magyarország etnikai alapon preferálta a magyar nemzetiségűek bejutását.¹⁶

1989 augusztusában lezajlott határnyitás olyan politikai döntés volt, ami a Moszkvai vezetéssel egyeztetve történt. 1990-ben mintegy 70 országgal álltunk vízummentes kapcsolatban, amelyek egy része migrációban intenzív dél-amerikaiország volt. A kínaiak voltak az elsők, akik a helyzetet kihasználták és 1992-ben már mintegy 100 ezer fő volt az országban.¹⁷ 1991-92-ben a menedékesek és menekültek száma meghaladta a 150 ezer főt, ami az átmeneti gazdasággal küszködő ország számára jelentős teher volt. A nemzetközi szervezetek és a legtöbb európai ország részvett a humanitárius támogatásban, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy ezzel itt tartsa a menekülteket. Figyelemreméltó volt az, hogy milyen nagy arányban (70 %) fogadták be a magyar családok a '90-es években érkezett menekülteket otthonaikba, és nem kerültek befogadó táborokba.¹⁸

¹⁶ Az első szabad választásokat követő kormányfő, Antall József többször emlegetett kijelentése, miszerint 15 millió magyar vezetője kíván lenni, sokakban történelmi időket, a határmódosítás felmerülését idézte fel.

¹⁷ Der Standard 1993. március írja.

¹⁸ Többen említették azt a nyitottságot, együttérzést, amikor 1956-ban a mi menekültjeinket is befogadta a világ.

Kismértékű kifelé mozgás történt, ami arra utalt, hogy az embereket nem is a jogi korlátok, hanem a képességek hiánya akadályozta meg abban, hogy más országba menjenek.¹⁹

A Magyarországon átvezető ún. keleti migrációs csatorna a más kontinensről érkezők egyik fő útvonalává vált. Mai is visszatérnek az elmúlt évtizedek fel nem használt kihívásai, miszerint a nyugat európai munkaerőpiacokon azzal a munkaerővel kell versenyeznünk, akik Ázsiából, Afrikából érkeznek.

Napjainkban azt tapasztaljuk, hogy a tőke, az áru és a szolgáltatások liberalizáltabbak, mint maga a munkaerő.

A világ emlékezetében 1956 a szabadság, a bátorság és a nemzetközi szolidaritás jeleként marad meg. Egy kis nemzet milyen globális változások elindítója volt.

Felhasznált irodalom

1. J. Widgren (1990) International migration and regional stability, *International Affairs* 66.4.
2. M. Rédei (1995) Hungary's migration trends; The past one hundred years and the problems of future projects. p. 17-25. (In. *The genesis of a domestic regime the case of Hungary* ed. H. Adelman, E. Sik, G. Tessényi. ISBN 1-55014-2372 York Lane Toronto.)
3. M. Rédei (1993) Politics of East-West migration, *Macmillan Press*, London
4. KSH (1991) Eltűnt statisztikák nyomában, *Statisztikai Szemle*, 10.
5. Boldizsár Nagy (1993) Hungarian dilemma, *Acta Juridica*, Budapest
6. L.Thirring(1934) Hungarian movement, [In.:H. Wilcox:International migration vol. II.]

¹⁹ Jellemző, hogy Rudolf H. olyan című cikket közölt, hogy miért nem jönnek?

VÉDHÍRSZERZŐ SZOLGÁLAT KIÉPÍTÉSE 1918-BAN

Jelen dolgozatunkban bemutatjuk a monarchia katonai vezetőségének egyik kísérletét, hogy a háborús válság közepette a hadsereg bomlását megelőzze, a hadifogságból hazatérőket – egy szűrő segítségével, amelyet új szervezetnek szántak – megtisztítva beintegrálja a hadsereg kötelékébe. Ez a szervezet kiépítése megkezdődött a m. kir. Honvédségnél is.

Az egyre jobban elhúzódó világháború katasztrofális hatással járt a polgári életben is: csökkent a mezőgazdasági termelés, folyamatosan élelmezési válságok léptek fel, ami élelmiszerkorlátozást és a fejadagok állandó csökkentését jelentette. Egyes dolgokban hiány lépet fel, míg más fogyasztási cikkekben feleslegek mutatkoztak. Hirtelen megduzzadt az ipar és váratlanul nagy munkáshiány mutatkozott. 1917-ben a szén-, vas- és munkáshiány miatt erősen csökkentett a termelés.¹ Ezt fokozta közlekedés nehézségei. Az anyagihiány egyre növekedett. Anyagi ellátás válsága katasztrofális méreteket öltött. A háborús kényszergazdálkodás csődje maga után vonta szociális feszültségek növekedését. A háborút sokan árdrágításra használták fel. A jövedelmekben (munkabérek stb.) nagy eltolódások keletkeztek. A katonák családtagjai rokkant, hadiözvegy, hadiárvák ellátásának hiányosságai fokozták a közigazgatás válságát. Ezt növelte a háborús felmentettek nagy tömege.² A társadalmi elégedetlenség egyre fokozódott.

¹ Ezért kénytelenek voltak leszerelni a bányászokat, őstermelőket, stb. a létszámcsökkenés a „fogyatékos” ütemére jellemző, hogy 1917. április 1. és december 31. között 600 000 fővel csökkent a hadsereg. Ez az apadás részben újabb veszteségekből, részben a háborús kényszergazdálkodás csődje miatti leszerelésekből (bányászok, őstermelők), dezertálásokból és az 51-52 évesek kényszerű hazaküldéséből származott. Vö: Generaloberst von Arz: Zur Geschichte des Grossen Kriegess 1914-1918. Wien 1924. 216.p.

² Egyes becslések szerint létszámuk 1,8 millió volt. „Az, aki csak tehetett, nélkülözhetetlenné vált, a hadsereget elhagyta és lassanként a hadseregben már nem szolgált az egész nép minden rétege, hanem majdnem teljesen proletárokból állott és úgy szólván a proletár osztályhadsereg jellegét vette fel. Itt kezdődik a későbbi katonai összeomlás egyik belső oka.” írta Stromfeld Aurél Emlékirataiban. (Stromfeld Aurél: Válogatott írásai. Budapest 1959. 280. p.). A felmentettek nagy része ugyanis már a „szemléről” kivonta magát, majd a bizottságok maguk mentették fel a megjelentek tekintélyes részét. (A felmentéseket hivatalosan a háborús gazdálkodás szükségleteivel indokolták) Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban –HL.) Honvédelmi Minisztérium iratai (továbbiakban: -HM.) 668 doboz. 197229/15.a–1917.

Hadsereg bomlása megindult: Anyagi vonalon az ellátási nehézségek, az élelmezési válság, a felszerelési hiányok, fegyver lőszerhiány egyre nyomasztóvá vált.

A személyi állomány morális helyzete egyre romlott. Öncsonkítások, dezertálások fokozódása, frontbarátkozások, és végül a hadifoglyok hazatérése a bomlás állapotába jutatta a hadsereget.³

Ferry tábornok, csendőrfelügyelő 1917. év végi hivatalos jelentésében csak Magyarország területén 81 065 főre becsülte a „lógósok”, belső dezertőrök számát, jóllehet a hadvezetőség a legkíméletlenebb büntetéseket alkalmazta ellenük, ha kézre kerültek.

Hadseregfőparancsnokság intézkedései a válság leküzdésére egyre szigorúbbak és egyre sokoldalúbbak lettek. Első lépésben az alakulatok politikai megbízatásának felülvizsgálatára került sor.⁴ Az akció sikeréhez a hadsereg-főparancsnokság és mindkét állam-kormány igen nagy reményeket fűzött.⁵

Az adminisztratív intézkedések a következők voltak: a frontbarátkozások tiltása, elrendelték, hogy minden katonaszökevény vagyonát el kell kobozni, házából családját ki kell telepíteni és az addig élvezett segélyeket meg kell

³ A hadsereg bomlására lásd: Farkas Márton: Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban Bp. 1969. könyvét. A könyv levéltári hivatkozásai már nem állják meg a helyüket. Nem lehet pontosan visszakeresni a levéltári forrásokat.

⁴ A parancs szerint minden parancsnokság, katonai hatóságok, intézmények, amelyek valamely parancsnokságtól vagy civil hatóságtól egy bizonyos katonai személyre nézve a legkisebb politikai terhelő jelentést kapják (feljelentés, besúgás, provokáció), az illetőről kötelesek egy bűnügyi nyilvántartó lapot kiállítani, és a terhelt születése és lakása szerinti illetékes rendőri és katonai hatóságokhoz, Magyarországon pedig az illetékes főispánhoz haladéktalanul megküldeni, hogy ezek a szervek a legrövidebb időn belül a terhelt egyén magánéletét, körülményeit, kapcsolatait s főleg eddigi politikai tevékenységét (nemzetiségi izgatás, „szociális háborgás”, sztrájkban való részvétel stb.) lenyomozzák és a katonai parancsnokságnak a nyilvántartó lap 9. Rovatát kitöltve, visszaküldjék, haditörvényszéki eljárás foganatosítása céljából. A 9. Rovatba két megjelölést kellett beírni: bedenklich – nicht bedenklich (aggályos – nem aggályos), a 10. Rovatba pedig a nyomozás eredményét, felsorolva azokat a vádpontokat, amelyek a terhelt ellen felmerültek. Magyarországon ezen kívül a budapesti rendőr-főkapitányságot, a törvényhatósági jogú városok rendőrkapitányságait, a községi illetőségűeknél a főszolgabírói hivatalokat kellett bekapcsolni. HL. HM. 710. doboz. 20893/Eln.I.-1918. sz.

⁵ Így pl. a M. Kir. Igazságügyminisztérium, a budapesti kerületi katonai parancsnokság és a M. Kir. Honvédelmi minisztérium képviselői már 1917. december 4-én tartott megbeszélésükön megállapodtak, hogy a letartóztatások következtében megtelt katonai börtönökön kívül a budapesti rendőrség gyűjtőfogházában 200 kiemelt „főbűnös” számára további intézkedésig helyet kell biztosítani, és a gyűjtőfogház igazgatója köteles gondoskodni különleges őrizetükről. Ausztriában ugyanakkor az oberhollabrumi kerület Sitzendorf nevű községének határában hasonló célokból büntető tábort állítottak fel. HL HM. 534. doboz HFB. 964-1917.

vonni. Újra bevezették a kényszerítő eszközöket (Kikötés, kurtavas). 1918 februárjában katonai törvényszék felállítását rendelték el, amelyet később a polgári személyekre is kiterjesztettek.

A hátszágban karhatalmi alakulatokat állítottak, amelyeket a csendőrség alá rendelték. Felülvizsgálták a hátszági alakulatokat és a feleslegesek frontra szállítása. Ezzel egyidőben büntető alakulatokat állítottak fel. Megkezdték a megbízhatatlan elemekből a katonai munkásalakulatok szervezését a fronton.

A frontparancsnokok előbb tiltakoztak a „megbízhatatlan, kétes elemek” frontra küldése ellen, majd követelték a hadvezetőségtől, hogy még a hátszágban kényszerítsék a menetalakulatokat vasfegyelemre, illetve a kéteseket, aggályosokat már eleve büntető alakulatokba beosztva küldjék ki.⁶

A M. kir. Csendőrség felügyelőjének jelentése szerint 1917-ben 81605 főt, 1918. első három hónapja alatt csak Magyarországon 44 611 szökevényt fogtak el. A június első napjaiban Budapesten rendezett razzia eredménye 3347 fő, a szegedié 529 fő volt. A Duna–Tisza közén egyetlen razzia alkalmával 1800 katonaszökevényt és 2000 csavargót fogtak el.⁷

Maga Ferry altábornagy 1918 végéig 150 000 katonaszökevény letartóztatására számított. Feltűnő volt és a hadseregben uralkodó morális állapotokra utalt, hogy a kerületi katonai parancsnokságok 7650 olyan egyén őrizetbe vételét jelentették, akik 3–10-szeres szökevények voltak, s olyanok is akadtak köztük szép számmal, akik elfogatásuk napján újból megszökte. Míg a katonai parancsnokságok 1918 első negyedében 193.181 megkeresést küldtek a csendőrségnek, 1918 júniusában már úgy vélték a m. kir. csendőr-főfelügyelőségen, hogy a megkeresések száma 1918 végéig elérte a 800.000-et.⁸ Ebbe a számba beleértették a szabadságról később bevonulókat is. A csendőrség a nagyszámú megkeresés ellen állandóan tiltakozott, „mert annak megfelelni képtelen, túl van terhelve, létszáma kevés, sőt lecsökkentett s mindamellettt egyéb bűnügyeket is kell nyomoznia, sőt a rekvirálásoknál asszisztálnia”.

A póttettek ismét rosszabbodó élelmiszerellátása pedig a közeli lázadások vagy felkelések kirobbanásának veszélyét vetítette előre. A póttetteknel uralkodó állapotok a hadvezetőséget arra késztették, hogy a megbízhatatlan legénységű menetalakulatokat minél hamarabb a délnyugati frontra távolítsa el.

⁶ Vö. József főherceg: A világháború amilyenek én láttam VI. köt. 281.p.

⁷ HL HM. 869.doboz 14 652/Eln.15.a-1918. Ferry altbgy. jelentést közli. A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai. (továbbiakban:-MMTVD.) V. köt. 207—209.p. Bp. 1956

⁸ Uo.

A katonai hatóságok újabb és újabb „felkutató, kifüstölő akciók” megszervezésére kényszerültek. Így pl.: 1918. Április végéig Halicsban 36.491, Budapesten 20.000, Prezmyslben 20.000, Krakóban 9000 szökevény hazatérőt fogtak el, akik szabadságuk letelte után nem vonultak be és lázító agitációt folytattak.⁹

A legnagyobb veszélyt a volt hadifoglyok, hazatérése jelentette. 1918. április 29-ig összesen 366.527 fő legénység és 1.459 fő tiszti állományú egyén érkezett haza. A breszt-litovszki béke megkötése előtt már 171.881 személy hazajött.¹⁰

Fogadásuk, egészségügyi, politikai szűrésük, újbóli kiképzésük és frontra küldésük komoly feladatot jelentett a hadvezetés számára. Első lépésben a fogadóállomásokon – 24 óra alatt – történt a meg a hadifoglyok csoportosítása (tiszti, legénységi) egészségügyi szűrésük és a személyi nyilvántartólap felfektetése.¹¹ A vesztegzár állomások 14 napos egészségügyi, politikai karantént jelentettek.¹² A vesztegzárállomásokon a hazatérőket az oda beosztott elhárító tisztek (hírszerző tisztek), tábori csendőrök, államrendőrségi beosztottak, gazdasági és kórházi személyzet fogadták, olyan személyek, akiket a hadügyminisztérium hadifogolyüggyekkel foglalkozó osztálya nevezte ki.

A politikai szűrővizsgálatnak ki kellett szűrnie a forradalmi-államellenes személyeket. A hadvezetőség szempontjából elsőrendű fontosságú a politikai szűrővizsgálat volt: minden olyan egyén azonnali kiemelése, aki „forradalmi és államellenes személyekkel fertőzött” volt és agitációval, röpiratokkal társait és a háterszágot veszélyeztette.¹³

Az elhárítás által leleplezetteket bíróságok ítélték el. A póttest- és a katonai kiegészítő parancsnokságok hadbírói ítéletétől függően a gyanúsakat és a kéteseket börtönre és a fronton büntető alakulatba osztották be. Az „aggályos” minősítést kapottak átnevelő táborokba kerültek. A kenyérmezői táborot magyar

⁹ K. Pichlik: Vzpoury navratilců z reskeho zajetí na jaře. Praha 1964. 30.p

¹⁰ Farkas Márton. Im: 107-124 p. A hazatérőkről táblázatot is közöl uo. 117.p.

¹¹ Pl. az 1. és 7. hadsereg szakaszán átvevő állomások Tarhavas, Gyimesbükk és Brassó. A Mackensen hadseregnél Rimicul-Sarat és Braila. HL HM. 752. doboz. 8062/Eln.1.a-1918.

¹² Tiszti vesztegzárállomások az 1. és 7. hadsereg szakaszain: Kolozsvár, Csíkszereda, legénységi: 101. sz. Brassó, 102. sz. Kolozsvár, 103. sz. Sepsiszentgyörgy, 104. sz. Székelyudvarhely, 105. sz. Marosvásárhely, 106. sz. Barcza-Borosnyó, 107. sz. Feketealom. A Mackensen hadseregnél: Szászváros, Alvinc, Kisszentmiklós, Orsova. Egyéb vesztegzárállomások pl. Ozsidov, Lemberg, Lublín, Tarnopol, Kovel, Hrubieszov, Vladimir-Vollinszki, Tolkiew, Lesienice, Mariowka, Lelenica, Cholm stb. HL HM. 68 518.sz/Eln. 1.-1918.

¹³ HL HM. 736. doboz. 995./Eln. 1.-1918.

honosok számára állították fel, a wieselburgiba osztrák állampolgárok kerültek. Mindkét tábor 6-6000 fős befogadó képességgel indult.¹⁴

A katonai kikézésük 4 hétig tartott. A táborok kiképző csoportjai élére, „energikus tiszteket és altiszteket” állítottak, akik a hazatérőket („közösöket”, honvédeket, népfelkelőket egymással összekeverve) a legkeményebb (katonai, politikai és erkölcsi) nevelésnek vetették alá.¹⁵

Ezzel egyidőben megkezdődtek az igazolási eljárások a fogságba esés körülményeinek tisztázására. A legénység kiképzőtáborokban a tisztek tanezredekben (Pl.: inotai tanezred) frissítették fel a katonai ismereteiket. Amennyiben az igazolási eljárások a négy hét alatt nem fejeződtek be, a póttesteknél folytatódott, ahová a kikézés után valamennyi hazatérő bevonulni tartozott.

A pótkeretek ún. kicserélőhelyeket állítottak fel, ahol illetékes póttestalakulatok szerint a hazatérőket szétosztották. A politikai szűrővizsgálat itt is folytatódott, és akiket a póttesteknél emeltek ki, mint gyanúsakat és kéteseket, már a katonai kiegészítő parancsnokságok hadbírószékére kerültek. A nem kéteseket végül is a póttestek négy hét szabadságra küldték, majd ennek eltelté után bevonultatták és beosztották a frontra induló menetalakulatokba.¹⁶

A Hadsereg főparancsnokság fokozta az intézkedéseit a fegyelem és a rend helyreállítására. Első lépésként a tábori csendőrséget is szervezték át, mert „rendfentartó feladatát képtelen ellátni”. Létszámát növelték.

Magyarországon a közös hadseregből 1500 főt, a honvédségből 1 000 főt vezényeltek a katonai rendőrség megerősítésére. Az alkalmatlanokat eltávolították, ez az 1867/68 évfolyam leváltását jelentette, helyettük politikailag, megbízható fizikailag egészséges személyeket soroztak be.

A katonai elhárítást tették felelősé a hadsereg bajaiért. Következő lépésben az elhárító szolgálatot szervezték át. A Tiszti állomány lecserélték front-tisztekre. Megkezdtek a munkamódszerek felülvizsgálatát. A katonai elhárítás céljaként az államellenes tendenciák, összeesküvők, dinasztiaellenes elemek, felségáruló, gyanús, kétes elemek leleplezése, felgöngyölítését jelölték meg.

Az adminisztratív intézkedések közül a biztonsági rendszabályok felülvizsgálata, a karhatalmi utasítás aktualizálása, a tisztek feladatait újrászabályoz-

¹⁴ HL. HM. 751 doboz. 3204/Eln. 1. a -1918., 4321/Eln.1.a-1918.

¹⁵ HL. HM 751. doboz. 5444/Eln.1. a-1918., 752 doboz 6721/Eln.1.-1918.

¹⁶ HL. HM. 792.doboz. 3798/Eln.3.-1918. A rendelet kimondta, hogy az 1867-71-es évfolyambelieket segédszolgálatos és őrpótszázadokba, illetve munkásgyűjtő keretekbe osztják be. A nem katonai személyeket pedig népfelkelő bemutató szemlére vezényelték.

za, és az általános statárium elrendelése (A kivégzésekről a sajtó kötelező jelleggel beszámolt.) érdemel figyelmet.

A hadvezetőség kicserélte a katonai alakulatokat: Megbízható frontalakulatokat a hátszárba vezényelte. A hátszárú alakulatokat felülvizsgálata, a feleslegeseket frontra szállították. A hátszárú alakulatok helyőrséget váltottak a nagyvárosokból kiköltöztek a városok mellé vidéki településekre.

A magyar kormány időközben 1918. május 22-én önhatalmúlag elrendelte a határrendőrség létszámának felemelését, hogy az Oroszországból és Romániából érkező hazatérők vesztegzárállomásai, amelyek egy részét annak idején a határok közelében helyezték el, erősebb felügyelet alá kerüljenek.¹⁷

A magyar kormány utasítására a honvédelmi miniszter május 18-án követezte a hadsereg-főparancsnokságtól, hogy a frontra vezényelt csendőr- és rendőrlégénységet azonnal szállítsa haza¹⁸ a karhatalmi alakulatok lőszerellátását, ha kell, az egész hadsereg rovására biztosítsák.¹⁹ A követelésnek a hadvezetőség vonakodva ugyan, de 1918. augusztus 25-én helyt is adott.²⁰

A közigazgatási hatóságok követelték a hazatérők politikai vizsgálatában való részvételüket. Magyarországon különösen a máramarosi főispán követelte, hogy a 7. hadsereg-parancsnokság nagyobb beleszólást engedjen számára a megye területén levő vesztegzárállomások mintegy 80.000 főnyi hazatérőjének politikai ellenőrzésébe.²¹ Igazolást állítottak ki a szabadságolás után az újra bevonuló politikai magatartásáról. Ha aggályosnak találták nem a póttetéhez, hanem rögtön büntető alakulathoz vonultatták be és indult a frontra.

A hadvezetés a rossz ellátás miatt egyre több hazatérőt kényszerült szabadságra küldeni, amelyet négy hétről nyolc hétre emeltek fel. Azoknak a személyeknek pedig, akiknek szülőföldjét a háború elpusztította, 12 heti szabadságot engedélyezett.²²

¹⁷ Ez 8 fogalmazói, 14 kezelő tisztviselő és polgári biztos munkaidejét teljesen lekötötte. 1918. május 22-i Minisztertanácsi ülésen a határrendőrség személyzetének szaporításáról döntöttek. 10 segédfogalmazói (X. fizetési osztály) és 15 II. osztályú polgári biztos (IX. fizetési osztály) rendszeresítették. Országos Levéltár (továbbiakban: -OL.) Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. (K 27), a jegyzőkönyvet közli a Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából. Bp. 1960. (továbbiakban- MMJK) 446-447.p.

¹⁸ HL. HM. 821. doboz. 9234/Eln. 4.-1918.

¹⁹ HL. HM. 865. doboz. 368/14. a.-1918.

²⁰ HL. HM. 746. doboz. 878/Eln. 1.-1918.

²¹ Idézi Farkas Márton: Im. 170.p.

²² Uo.

A magyar minisztertanács 1918. augusztus 31-én tartott értekezletén határozatot fogadott el a csendőrség létszámának és illetményének felemeléséről.²³

Ezekkel, az adminisztratív intézkedésekkel párhuzamosan két szervezetet hozott létre. Egyrészt a hadvezetés felismerte az ideológiai ellenoffenzíva szükségességét és ezért az oktató-nevelő foglalkozások vezetésére egy új szervezetet az „Ellenséges Propagandaelhárító Szervezet” hozott létre, a bolsevik és a nacionalista propaganda leküzdésére. Amelynek eszköze a 10-14 napos tanfolyamok indítása volt, működési területe: hátországi és frontalakulatok, működési tevékenysége: hazafias oktatás volt.²⁴

A Védhírszerző Szolgálatot az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezettel párhuzamosan állítottak fel. Az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezet feladata a „bolsevik és nemzeti” eszmék „ellensúlyozása volt az ideológiák frontján. Az volt az elképzelés, hogy az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezet működése közben a Védhírszerző Szolgálat (a frontokon belül pedig az elhárító osztályok) lehetőséget kap az állam- és Monarchia-ellenes személyek és szerveződések leleplezésére.

Az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezetnek és a Védhírszerző Szolgálatnak kiadott utasítások szerint a legfontosabb feladat egy ideológiai ellentámadás megindítása, amelynek célja megsemmisítő csapást mérni a bolsevik felforgató eszmékre”, helyreállítani a császár és a dinasztiahűséget, azáltal hogy a nemzeti követelések jogosságát elismerni amennyiben szükséges és elkerülhetetlen, és hangsúlyozni, hogy ezek kielégítése az uralkodóház vezette államban fog megvalósulni.

A csapatoknál levő csoportokat a kerületi katonai parancsnokságok által kijelölt tisztek, az ún. oktatási referensek vezették, akik közvetlenül a bécsi központtól kapták az utasításokat. Ezek a referensek meghatározott „stábbal” rendel-

²³ 1918 augusztusában a csendőrség létszáma a következő volt: Magyarországon 11.600 fő, Horvátországban 1300 fő, összesen 12.900 fő teljesített szolgálatot, 9650 fő volt hivatásos, közülük 1700 fő a hadra kelt seregnél. A csendőrséghez vezényelt népfelkelők száma 18.100 főt tett ki, így összesen 27.750 fő állott a csendőrség szolgálatában. A honvédelmi minisztérium a „megromlott belbiztonsági állapotok” miatt minimálisan 35.000 főnyi csendőrséget tartott szükségesnek, de ugyanakkor hozzátette, hogy a legmegnyugtatóbb megoldás az volna, ha a zászlóaljok létszámának emelésével elérnék a 44.600 fős létszámot. E célból kérte, hogy a már eddig biztosított 62 millió korona mellé újabb 134 millió koronát kapjon, elsősorban az illetmények emelésére. A minisztertanács a kéréshez hozzájárult és a létszámfejlesztést elfogadta. (OL. K 27. MT jegyzőkönyvek 1918. aug 31. ugyancsak közli a MMJK 496-498.p.) Részletesen lásd: Suba János: Elgondolások a csendőrség létszámáról 1918-ban. IN: Rendvédelem-történeti füzetek 2002-XIII/16. szám. /megjelenés alatt) Ez a Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság Csendőrszakosztálya IV. tudományos konferenciáján 2001. február 14-én elhangzott előadás kibővített írásos változata.

²⁴ Az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezetre lásd: Farkas Márton: Im: 200-206.p.

keztek, melynek tagjait „kutató tiszteknek” nevezték és feladatuk a csapatoknál kiválasztott „elhárító csapat tisztek” kiképzése és irányítása volt. Az utasítások szerint az elhárító tisztek kiképzése tanfolyamokon történt, a csoportvezető referenseket és stábjaik tisztjeit a Bécsben és Budapesten rendezett központi tanfolyamokra hívták be, akik a tanfolyamok elvégzése után Magyarországon a temesvári, pozsonyi, kassai és nagyszombati, a Monarchia egyéb területein az illetékes kerületi katonai parancsnokságok csapat tisztszetei számára rendeztek tanfolyamokat

A kurzusok anyagát a bécsi központ útmutatásai és a központi tanfolyamokon hallottak alapján a referensek dolgozták ki, de azokat az oktató tisztek és a csapat tisztek a helyi sajátosságoknak megfelelően átdolgozhatták.

Az anyag végül is az altisztekhez és a legénységhez került, ahol előadások és beszélgetések formájában feldolgozták. A szükséges szemléltető eszközöket (táblázatok, grafikus ábrák, filmek stb.) a csapatok számára a bécsi és a budapesti szervek juttatták el.

A hadvezetőség véleménye szerint az Ellenséges Propagandaelhárító Szervezet propagandatevékenységét nem hangolta össze az elhárító szervekkel, így az üres szócsépléssé vált, illetőleg hatástalan maradt. Ennek eredményeként 1918. szeptember 2-án a szervezet frontoknál működő osztályait az arcvonal-parancsnokságok elhárító osztályai (Evidenzbürok) alá, a hátszágban lévő osztályait pedig a Védhírszerző Szolgálat fennhatósága és ellenőrzése alá rendelték.

A Védhírszerző Szolgálat létrehozását különösen a vesztegvár-állomásokon tapasztalt „állam- és Monarchia-ellenes küzdelmekkel” indokolták. Feladata a kémelhárításon túl a hadseregben levő „államellenes tendenciák, összeesküvők, dinasztiaellenes elemek, felségárulók, hazáárulók, gyanús és kétes elemek leleplezése és felgöngyölítése volt”.

Védhírszerzőszolgálat az elhárító osztályok szervezeti tagozódása szerint működött. A propagandamunkát is kizárólag az elhárítás szempontjainak, és gyakorlatának rendelték alá.²⁵

Ennek következményeként az oktatási referensek és oktató tisztek az arcvonal-parancsnokságok elhárító osztályainak és a Védhírszerző Szolgálat hírszerző tiszti csoportjainak (Nachrichtenoffiziers) felügyelete és irányítása alá kerülnek. (A vesztegvár-állomásokon a hírszerző tiszteket „hadigondozó tiszteknek” nevezték.) E megoldással az is lehetővé vált, hogy a hírszerző tiszti csoportok irányítása alatt levő, a legénység körében megszervezett bizalmi hálózatok jelentéseit az oktatási referensek és oktató tisztek a propagandatevékenység középpontjába állíthassák.

²⁵ Farkas Márton: Im: 205.p

Védhírszerző Szolgálat m. kir. Honvédségnél

Ezek után nézzük meg, hogy a m. kir. Honvédségnél hogyan szerveződött meg a Védhírszerző Szolgálat. A katonai vezetésnek a legfontosabb feladata az volt, hogy a honvédség még mindig intakt szellemét megőrizze, épségben megtartsa, és a hadifogságból visszatért – a hadvezetés szerint „téveszmékkal telített elemek, nem kevésbé a nemzetiségi területekről külön nemzeti rögeszmékkal átítatott – katonákat ezen ártalmas befolyásoktól megkímélik. Ezek voltak a honvédség propagandájának a legfontosabb célkitűzései.

Első lépésként Budapesten felállítottak egy propaganda tanfolyamot, hogy az onnan kikerülő tisztek, tiszthelyettesek felvegyék a harcot a katonai vezetés által károsnak tartott eszmékkal szemben, és mintegy ellenpropagandát folytassanak.²⁶

Emellett szükségesnek látták, hogy a hátszágban lévő honvédalakulatok (pótalakulatoknál, kiképzőtáborokban, iskolákban, kórházakban, katonai üzemekben és egyéb intézmények) laktanyáin belül az érdekelt parancsnokságok a legénység hangulatáról állandóan és kellő mélységben tájékozódva legyenek. Megítélésük szerint csak így lehetséges a veszélyes áramlatokat már a csírájukban elfojtani. Ezt a megelőző felderítő tevékenységet nevezték Védhírszerző szolgálatnak. Ez nem volt újdonság, hiszen a közös haderő a császári és királyi katonai parancsnokságoknál (hadtestparancsnokságoknál) ilyen közegek már rendszeresítve voltak.

A honvédség vezetői elérkezettnek látták az időt, hogy az ilyen személyek rendszeresítésére, hiszen az „adott viszonyok folytán felette szükséges és nem lesz személyzetpocsékolás” írta az előterjesztés. 1918 júniusában a Honvédelmi minisztérium elnöki 1a osztály²⁷ egy előterjesztést készített a hátszágban már meglévő propagandatevékenység kiegészítésére a hátszági alakulatoknál. Ezzel vette kezdetét a Védhírszerző szolgálat megszervezése.²⁸ Amelyet – az ismert történelmi okok következtében – nem sikerült kiépíteni teljesen. Célja az volt, hogy

- Figyelemmel kísérik a legénység hangulatát,
- A fogságból hazaértők kommunikációját ellenőrizni a legénység körében,
- A katonai fegyelem ellen uszítókat,
- És a nemzetiségi izgatókat kiszűrni, ezek érintkezési körét a polgári személyekkel feltérképezni és nyilvántartani.

²⁶ HL. HM 762. doboz. 14938/el.n.1. rendelet a propaganda tanfolyam felállításáról.

²⁷ A HM 1. osztálya a szervezési feladatokat végezte. 1917-ben hozták létre az 1/a hadműveleti osztályt.

²⁸ HL. HM. 762. doboz. 16054/el.n 1. a.-1918. Védhírszerző szolgálat szervezése

- A fegyelem és a tekintély aláásására alkalmas rémhírek kiagyalóit kikutatni, és a híreszteléseket eloszlatni,
- A honvédalakulatok belső „bajait felismerni”,
- A legénység levelezését ellenőrizni, cenzúrázni, az államellenes nyomtatványokat, képeket elkobozni,
- Büntett előéletű és bírói eljárás alá vont katonákat megfigyelni,
- A katonai rendőrség támogatása (a kincstári anyaggal üzerkedő katonák, utcán kolduló és a dohányt árusító katonák esetében),
- A helyi sajtó figyelemmel kísérése,

A Védhírszerző szolgálat kiépítését a honvédség hátszágai alakulatainál szervezték meg. Ezért a legfontosabb irányító közege a honvéd katonai kerületek parancsnokai, (vezérkari főnöke) voltak. Az ország területét 6 honvéd katonai kerület fedte le. Ezek parancsnoksága alá tartoztak azok az intézmények, szervezetek, amelyek a honvédség személyi-, ló- és járműállományának feltöltését, illetve kiegészítését, a hátszágban lévő csapatok anyagi és egészségügyi ellátását végezték.²⁹

Póttettek végezték a honvédcsapatok háborús személyi veszteségeinek pótlását. A honvédség a következő póttettekkel rendelkezett: 32 gyalogos pótzászlóalj, 1 kerékpáros pótszászad, 10 huszár pótszászad, 34 tüzerpótszászad.³⁰

Tiszti állományúak megnevezése: Védhírszerző előadó, ((hírszerzőtiszte). A tiszteknél elsősorban a már rendszeresített propagandatisztek (oktatótisztek) jöhettek számításba, mert más – a póttettekhez beosztott – tisztek egyéb szolgálatuk mellett eredményesen nem tudták volna elvégezni ezt a feladatot. A két feladatot összevonták. Erre a célra elsősorban a frontszolgálatra alkalmatlan, vagy rokkant tiszteket neveztek ki, a honvédkerületi parancsnokságoknál, a honvéd póttettekknél és tanezredeknél a többi honvéd alakulatnál (intézményeknél, munkásalakulatoknál stb.) erre a célra alkalmas tisztet bíztak meg egyéb szolgálati feladatuk ellátása mellett. A honvéd állomásparancsnokságoknál az állomás tiszt egyben Védhírszerző előadó is volt.

Ezen tisztekhez (előadókhöz) alárendeltek „bizalmi embereket” a szükségeshez mérten néhány főt a legénységi állományból.³¹ Tehát a legénységi állományban már meglévő és működő „B hálózatból”. Így a „B egyének” feladata kibővült. Ezek a tisztek irányítása mellett végezték munkájukat, a szükséges

²⁹ A 6 honvédkerületben összesen 44 kiegészítő parancsnokság, 4 élelmiszerraktár, 31 egészségügyi intézet, 9 lókorház, 20 méntelep tartozott.

³⁰ Stromfeld Aurél: Hadseregszervezés Bp.1911. 70-72 p. (póttettek a pótlás végrehajtásához menetalakulatokat állítottak össze. A háború alatt a honvéd póttettek összesen 53, évenként átlagban 10-12 menetzászlóaljat indítottak a hadművelleti területre.)

³¹ Az 1.a. osztály rámutatott arra, hogy a póttettekknél a legénységen belül a „bizalmi embereket” kell felhasználni a hangulat megfigyelésére és jelentésére a parancsnoknak. HL. HM. 762. doboz. 1407/eln. 1.-1918.

megfigyeléseket, kutatásokat stb. a kerületi parancsnokságok előadóihoz szintén osztottak be „B embereket”, akiket községekbe valamely alkalomra (népgyűlés stb.) különleges feladata kiküldtek. E szolgálatot, végzőket esetenként pénzjutalomban, illetve szolgálati feladataik ellátásában könnyítést kaptak. A kerületi parancsnokságokat felhatalmazták, hogy a kiváló teljesítményt, nyújtó ügynökeiket az esetenként felmerülő kiadásaikon felül megfelelő pénzjutalomba részesítsék. Erre a célra 2000 korona előleget engedélyeztek.(ezekről természetesen előjegyzést kellett vezetni és félévente elszámolni.)

A kerületparancsnokságok Védhírszerző előadói a kerület vezérkari főnökének, az állomásparancsnokságok Védhírszerző előadói az állomásparancsnokságnak, a honvédalakulatok hírszerző tisztjei az alakulatok parancsnokának voltak alárendelve. Olyan állomásokon, ahol csak honvéd alakulatok vannak a hírszerző tisztnek az állomásparancsnoknak (Védhírszerző előadójának) jelentenek.

Az állomásparancsnok Védhírszerző előadója koordinálta és irányította a felügyelete alá tartozó alakulatok elhárító tevékenységét. A beosztott tisztnek csak szóban jelentettek. Írásbeli érintkezésre csak az előljáró parancsnokságok voltak feljogosítva. A kerületi parancsnokságok előadói a parancsnoki szemlék alkalmával kötelesek voltak a szemléltőt kíséreni, hogy a külállomások viszonyairól (propaganda tevékenységről) közvetlen tájékoztatást adjanak.

Minden fontosabb eseményről azonnal (esetenként táviratilag) tájékoztatni kellett az előljárót. Azon kívül minden hónap 10-én és 25-én rövid összefoglaló jelentést kellett készíteniük az előadóknak és azt felterjeszteni a kerületparancsnokságnak. A kerületparancsnokságok e jelentések alapján minden hó 15-én és 1-én a honvédkerület területére vonatkozólag jelentettek a HM 1.a. Osztály útján a Miniszternek. E jelentések alapján javaslatokat is tehettek.

A Hadtörténelmi Levéltárban található néhány a Védhírszerző tisztnek jelentéséből. 1918 szeptember végén érkeztek be az első jelentések. A jelentésekből a következő kép bontakozik ki: A hangulat általában nyugodt és kielégítő, államellenes mozgalmakat sehol sem észleltek. A jelentésekben előforduló panaszok az élelmezés, a ruházat és a hadisegély kiosztása körül tapasztalt hiányokról szólnak.³² Ezekről a HM 1a osztálya értesítette a többi osztályt (látta-mozási úton)

A Pozsonyi kerületi parancsnokság szeptember 29-én jelentette, hogy folyó hó 10-15 között figyelemre méltó jelenségek nem fordultak elő. A legénység hangulata kielégítő. A legénység levelezése ellenőriztetik, kifogásolandó közlemények nem fordultak elő. A sajtóra vonatkozólag csak a Pápai honvéd állomásparancsnokság által felterjesztett hírlapi cikk szolgálhat okot a kifogásra.³³

³² HL. HM. 762. doboz. 26608/el.n.1-1918.

³³ HL. HM.762. doboz 1515C szám/Na. 185.-eln.-1918. A Pozsonyi kerületi parancsnokság jelentése a Védhírszerző szolgálatról

A Kassai Kerületparancsnokság jelentette, hogy a hálózat kiépítése tervszerűen megy. A megkeresett polgári hatóságok a célkitűzéseket – ahogy a jelentés fogalmaz a „megpendített eszmét” – megértéssel karolják fel.³⁴ A Védhírszerző tisztek a legénységgel állandóan érintkezésben vannak, részben közvetlenül, részben a bizalmi embereiken keresztül. Étkezések, pihenők alkalmával középük vegyülve kikérdezzetik őket katonai, családi, gazdasági viszonyaik felől. A felmerülő problémákat részint saját hatáskörben azonnal, részint előljáró parancsnokság útján, vagy ahol már működnek tanácsadó irodák azok hatáskörében intézik el.

A parancsnokság javasolta, hogy a propaganda és a Védhírszerző tiszteket nevezzék át Tanácsadó tisztre a legénység bizalmának megnyerése céljából

Ellenpropaganda előadásokat ötletszerűen minden alosztálynál tartanak az időszerű kérdésekről (háború, békekísérletek, gazdasági helyzet nehézségei, közéleti terhek, szocializmus, oroszországi állapotok, háború folytatásának kényszerűsége).

Példákkal is alátámasztotta a jelentés a konklúziókat. Pl.: A 9 pótzászlóalj a legénység egy része nincs ellátva köpennyel, takaróval, az elhelyezés szűkössége is állandó panasz tárgya. A géppuskás tanfolyam legénysége a fehéremű hiánya miatt emelt panaszt. Egy fő rémhíreket terjesztett. A 11. pótzászlóaljnál a legénység állandóan panaszkodik, hogy az izraelita legénység minden alkalmat kihasznál arra, hogy magát mindenféle munka alól kivonja. Azt is nehezményezték, hogy míg az izraelita legénység részére külön konyha volt rendszeresítve, külön asztalnál étkeztek, Őnekik ilyen kényelmi berendezés nem áll részükre. (Ez inkább Ellátó problémának tűnik) Az igazi probléma az volt, hogy az izraeliták a konyhát, nemcsak mint étkezőhelységet használták, hanem itt készítették elő mindenféle üzletet, amelyet ugyanúgy űztek katona létükre, mint azelőtt otthonukban. Ezért a pótzászlóalj javasolta a rituális konyha megszüntetését, akkor megszűnne a legénységnek az az érzése, hogy az izraeliták kiváltságokat élveznek. Ezt a Budapesti kerületparancsnokság is jelentette a Jászberényben elhelyezett 11 honvéd pótzászlóalj alakulatánál.

Az 5 huszár pót századnál, 39 hegyi pótütegnél a hadisegélyek kiosztásánál elkövetett szabálytalanságok (személyi kiváltságok, igényjogosultság kérdése stb.) Jogsegély ügyében mindig a védhírszerző tiszthez fordultak. A 11/139 honvéd pótüteg legénysége közül egyesek a közeli falvakban koldultak.

A szegedi kerületi parancsnokság jelentésében kiemelte, hogy a legénység magatartása megfelelő, fegyelem jó és szokási esetek – megállapíthatólag kisebb számban fordulnak elő, mint előtte, amely örvendetes változás feltétlenül a

³⁴ HL. HM.762. doboz 9588.szám/el.-1918. A Kassai kerületi parancsnokság jelentése a Védhírszerző szolgálatról

Védhírszerző intézmény helyes irányú működésének tudható be.³⁵ A legénység ellenőrzése, a polgári egyénekkal való érintkezésének megfigyelése, valamint a cenzúra működése folyamatos.

Külön kiemelte hogy a 8. pótzászlóalj parancsnoksága szerint az útnak indított menetalakulatok hangulata igen jó, ami a túl nyomórészben román nemzetiségű legénységnél feltétlenül figyelemre méltónak találtak.

A beérkezet jelentésből a kerületparancsnokság levonta azt a következtetést, hogy vannak olyan jelenségek, amelyek a legénység hangulatát károsan befolyásolják, és ezeket meg ellenne szüntetni a „közszellem emelése „szempontjából. Ezek általában az ellátás problémái voltak. Például a legénység fehéreneművel való ellátása kritikus volt. Ez az őszi időszakban katonákra igen nyomasztólag hatott. Ez azért fordulhatott elő, mert a fehérenemű válság kifizetése tudniillik pénz adtak, hogy a katona fehéreneműt vásároljon - nem fellelt meg teljesen e célnak.

A másik ilyen probléma a dohányellátás volt, amely mind a legénység mind a tisztek hangulatát erősen befolyásolta. Ugyanis nem tudtak időben hozzájutni, mert a békebeli rendszer alapján történt az ellátás, és így a kiképzési idő alatt történő árusításkor nem tudtak hozzájutni, ezért kénytelenek voltak megfizetni lánckereskedelem árait. Ezért a kerületparancsnok javasolja, hogy itt is a vezessék be a harctéren alkalmazott dohányellátást.

A Kolozsvári Katonai Kerület Parancsnokság jelentésében szintén az ellátási nehézségeket: az élelmezés, a dohánnyal való ellátást, a ruházat hiányos voltát emelte ki. A tisztikarnál a hús árát levonták az étkezési járulékból a hústalan napok bevezetése után is. A frontról a hadifogságból visszatért tisztelnél az adminisztrációs, bürokratikus nehézségek az előléptetésük, kitüntetésük ügyében a kérvényeik hosszadalmas és sokszor kellő jóindulatot nélkülöző elintésee, valamint a viszontlátási és egészségügyi szabadságuk engedélyezése körüli sérelmek voltak a leggyakoribbak.³⁶

A kerületi parancsnoka előnyösnek tartotta a Védhírszerző szolgálat tisztjeinek közvetlen érintkezését mind a felettes, mind a polgári hatóságokkal. Ez az informális összeköttetés és átjárhatóság a propaganda szempontjából nagyon fontos.

Ugyanilyen fontosnak tartotta a propaganda tanfolyam elvégzését az összes ilyen munkát végző tisztnek, mert a politikai és a külpolitikai események

³⁵ HL. HM.762. doboz 1/2256.M szám/eln.-1918. A Szegedi Kerületi Parancsnokság jelentése a Védhírszerző szolgálatról

³⁶ HL. HM.762. doboz. 12356.szám/eln.V.h.67-1918. A Kolozsvári Kerületi Parancsnokság jelentése a Védhírszerző szolgálatról

által keltett hangulatot az illetékes politikai és katonai köröktől nyert információval ellensúlyozhattok. Ezt pedig csak a tanfolyam elvégzése és a személyes kapcsolatok kiépítésével lehetséges.

Javasolta továbbá, hogy a Védhírszerző illetve propaganda előadók és oktató tisztek a polgári és egyéb gyűléseken polgári ruhában szálljanak ki.

Javaslatként terjesztette fel, hogy a különböző magánjogi ügyekben ,és mindenféle felvilágosítás ügyében póttestenként egy megfelelő tisztekből (lelkész, orvos, ügyvéd, jegyző, tanító) álló „tanácsadó” Irodát állítsanak fel, akik meghatározott időpontban és meghatározott helyen működnek.

Példák. A 28 pótzászlóaljnál talált román nyelvű röpirat az a „Traia Popurului” román újság melléklete volt és került egy katona kezébe, aki minden intenció nélkül olvasta fel az analfabéta bajtársai előtt. Megfigyelés alá vonták.

A Budapesti Kerületi Parancsnokság jelentése szerint a propaganda tevékenység a beérkezett jelentések szerint mindinkább intenzívebben működik.³⁷

A megnevezés azonban továbbra is problémás maradt. Minden fele névvariáció előfordult. Propaganda tiszt, oktatótiszt, Védhírszerző tiszt, hírszerzőtiszt. A kassai kerületi parancsnokság a propaganda illetve a „Védhírszerző tiszt” elnevezése helyett a „tanácsadó tiszt” elnevezés használatát javasolta. Az HM 1. osztálya magáévá tette az ötletet, annál inkább, mert a jogi tanácsadás már több helyen működött, és a központi szervezése folyamatban volt.

Ez az új szervezet az ismert történelmi okok miatt nem tudta ellátni feladatát. Azonban az itt szerzett tapasztalatok tovább éltek és beintegrálódtak a függetlené vált magyar állam különböző katonai és rendvédelmi formációiban.

³⁷ HL. HM.762. doboz. 15960 szám/el-18918. A Budapesti kerületi parancsnokság jelentése a Védhírszerző szolgálatról

SZABÓ A. FERENC

KÜLFÖLDI ELEMZŐK AZ 1956-OS FORRADALOMRÓL ÉS SZABADSÁGHARCRAÓL **Charles Gáti, David Irving, Paul Lendvai**

Külföldi szerzők, de nem idegenek mindnyájan, hiszen Gati és Lendvai magyar származású, Gati még Gáti Károlyként, igencsak fiatal újságíróként 1956-ban a hatalmas migrációs hullámmal került az Amerikai Egyesült Államokba, míg Lendvai Pál már több tapasztalattal felvértezve, 1957-ben, külföldi kiküldetését felhasználva kért menedékjogot nyugaton. Ezeket a tényeket mindketten megosztották olvasóikkal, Gati mostani érzelmes visszaemlékezéstől sem mentes monográfiájában, míg Lendvai korábbi sikeres könyvében. (Határátlépés. Az Üllői útról a nagyvilágba. Helikon Kiadó, 2002.) Gati könyve személyessége ellenére alapvetően tudományos munka, eredeti kutatások és következtetések eredményeinek megfogalmazásával, míg Lendvaié összefoglaló, ismeretterjesztő munka, ám ízelítő abból a neves nyugati könyvkiadók által megkövetelt műfajból, amely aktuális, hiteles és olvasmányos, ennél fogva jelentős olvasói érdeklődésre számíthat.

David Irving köztudott, hogy egészen más fából van faragva. A nemzetközi hírű, botrányairól elhíresült angol történész jelenleg Ausztriában éppen holokauszt-tagadásért kirótt büntetésének idejét tölti. Alapelve a közkeletű és általánosan elfogadott történelmi igazságok és leegyszerűsítések tagadása, a polgár- és közvélemény pukkanás, kacsingatva a magas példányszámokra és a sztárszerep egyértelmű viselésére.

Míg az elszármazott szerzők könyvei az 50. évfordulóra jelentek meg, addig Irving könyve már a 25. évfordulóra elkészült, meg is jelent a világnyelveken, de magyar fordítására és kiadására csak 2003-ban került sor, egy szélsőjobboldali művek terjesztésére specializálódott kiadó, a „Gede testvérek” közreműködésével. A nagyon különböző világlátású szerzőktől származó alkotásokat mégis egyszerre szemlézzük, hiszen az a közös vonás elvitathatatlanul összehasonlíthatja őket, hogy a világ magyar '56 iránt érdeklődő olvasói szinte kizárólag belőlük ismerhetik meg, mi történt 50 éve hazánkban. Mind az angol, mind a német nyelvterületen nagy példányszámban jelentek meg. Merenghetnénk azon,

mi az oka annak, hogy itthoni magyar szerző miért nem tudott, s tud a történelmi könyvek világpiacára kilépni az 56-os témával, de most nem tesszük, annak elismerésével, hogy néhány kísérlet erre már történt, főleg Király Béla professzor, akadémikus, nyugállományú vezérezredes kezdeményezésére, az általa irányított Atlanti Kutató és Kiadó Társulat-Alapítvány keretében. Ezek a könyvek, amelyek tekintélyes számú, a magyar történelemmel foglalkozó angol nyelvű kiadvány sorába illeszkednek, olyan szakkönyvek, amelyek nem számíthatnak széles olvasótáborra. ("The Ideas of the Hungarian revolution, Supressed /1956/." c. Victorious /1999-2000/. Edited by Lee W. Congdon and Béla K. Király, 2001.)

Paul Lendvai könyvét a világhírű müncheni C. Bertelsmann jelentette meg, egyelőre németül, de nem lehetnek kétségeink afelől, hogy hamarosan angolul és magyarul is kiadóra talál. Sokat elárulnak a művekről címeik és alcímeik. Gati könyve: „Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom” címen nyilvánvalóan keresi a történetek nemzetközi összefüggéseit is. Egy korábbi elemzés nem ennek a három városnak a háromszögében találta meg a történelmi- politikai interferenciákat. (Salgó László: A szuezi háromszög, 1956. /Szuezi-Algír- Budapest./ Kossuth Könyvkiadó, 1986.) S valóban, ami a nyugat-európai döntéseket motiválta, az ezeken az utóbbi helyeken ment végbe, de kétségtelen, hogy az amerikai és a szovjet diplomácia akciói vagy éppen passzivitása, mivel az események mégiscsak szuperhatalmi játszmájuk részét alkották, döntő szerepet játszottak az események alakulásában. Szuezi, a csatorna parti stratégiai pont pedig valójában Kairó, Tel Aviv, London és Párizs célkeresztjében volt. Annyi bizonyos, hogy 1956 októberében és novemberében széles spektrumú, komplikált összefüggéseket kifejező nemzetközi válsághelyzet alakult ki, amelyben az ENSZ Biztonsági Tanácsának 5 tagja közül 3 közvetlenül, 1 jelentős mértékben volt érdekelt, s Kína sem maradt közömbös.

Charles Gati részletesen foglalkozik a forradalom miniszterelnöke, Nagy Imre személyével. Alapállását a hosszú fejezet címe meghatározza: "A botcsinálta forradalmár." Erősen vitatható ez a sommás értékelés, hiszen a szerző részletesen ismerteti cselekedeteit, s a vele történeteket, amiből kitűnik, hogy nemcsak vetélytársai, Rákosi Mátyás és Gerő Ernő, s híveik fordultak vele szembe 1954 után, hanem a moszkvai vezetés is, ahol az ő személyét előtérbe állító politikusok vereséget szenvedtek. Lavrentyij Beriját például megölték a hatalmi küzdelem során, de Georgij Malenkov is elveszítette befolyását. Nagyot nemcsak a kormányfői székből mozdították el, hanem párttagságát is megszüntették, ami gyakorlatilag együtt járt politikai mozgástere elvesztésével. Tulajdonképpen nagy teljesítmény volt részéről, hogy 1955/56 fordulóján ismét a magyar közélet jelentős alakjává válhatott. Sajnos Gati nem foglalkozik elég mélyen politikai nézetei alakulásával, amelyek már a forradalom előtt kikristályosodtak és az ezeket tartalmazó tanulmányai szamizdatként elterjedtek az ellenzéki politikai elit körében. Ezek ismeretében nem lehet váratlannak tekinteni a forradalom napjaiban, akár a semlegesség, akár a többpártrendszer, de

főképpen az ország nemzetközi helyzetének újragondolása terén megtett lépéseit. Megindokolható, hogy nézetei gyakorlattá tételéhez ki kellett törnie abból az elszigeteltségből, amibe október 23-án éjszaka került, s ez eltartott néhány napig, hiszen komoly változtatásokat a kormány politikájában valójában csak ő kívánt végrehajtani. Még a legviharosabban változó politikai környezetben is idő kell egy politikusnak ahhoz, hogy tájékozódni tudjon és elhelyezhesse híveit a megfelelő posztokon. Amint ez megtörtént, Nagy Imre felvette az események diktálta tempót és lényegében megtette azokat a lépéseket, amelyeknek szükségességét elméleti írásaiban már korábban megfogalmazta.

A könyv izgalmas és hiteles rajzát adja azoknak a hatalmi harcoknak, amelyek kimenetelében meghatározó volt a moszkvai irányítás, mégis sok múlt a magyarországi politikusok tevékenységén. Azt jól látja Gati, hogy Nagy Imre magányos harcos volt, akinek a felső vezetésben alig voltak szövetségesei, de ennek szociológiai okai is voltak. Ezért elmarasztalni és „középszerű” politikusnak minősíteni mégiscsak túlzás:”... nem lett belőle igazán rutinos, ravasz politikus. Okos volt, de DÖRZSÖLT nem, az agyafúrt Rákosihoz képest pedig – mint politikus – legfeljebb középszerű”(57. old.) Szakmailag tarthatatlan az az álláspont, amelyik a politikusok értékelését nem politikájuk távlatos, történelmi értékeléséből, hanem bizonyos személyes tulajdonságaikból vezeti le. A „dörzsöltség és a ravaszság” nem politikai erények, viszont a nemzethez, hazához való hűség, a meggyőződés következetes képviselője, akár veszélyes körülmények között is, feltétlenül az. Rákosi és köre eljutott a közvetlen munkatársai elleni gyilkossággal végződő intrikáig. Ha ez a mérce, akkor Hitler és Sztálin voltak a világtörténelem legkiválóbb politikusai.

Újszerű és legalábbis Magyarországon szokatlanul szókimondó Charles Gati fejtegetése a zsidóság és a forradalom kapcsolatáról. Kétségtelenül igaza van abban, hogy mindkét szembenálló táborban túlreprezentáltak voltak a zsidó származású politikusok, s ez figyelemreméltó, még ha nagyobb részük vallásukat elhagyott, materialista világnézetet valló ember is volt. Az alapvető ok valójában a magyar társadalom fejlődésének sajátos, kettős szerkezetében rejlett, ahogyan ezt a kérdést például Erdei Ferenc kifejtette. (E.F.: A magyar társadalom a két háború között. In: Összegyűjtött művei: A magyar társadalomról. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 291-346. old.) A II. világháború után a magyar politikai elitben, különösen a politikai döntések közeli fővárosban, a zsidóság szörnyű emberveszteségei ellenére (a budapesti zsidók közel fele elpusztult a második világháború alatt !), tovább nőtt a zsidóság reprezentációja, mert a „másik oldal”, a történelmi középosztály történelmileg erősen kompromittálódott. A holokausztot követő megrázkódtatás nyomán a zsidóság nagy része csatlakozott a világmegváltónak hitt kommunizmus eszméjéhez, annak mind dogmatikus, mind revizionista változatához. Harmadik tényezőként pedig számolni kell azzal is, hogy a magyar politikát végső soron vezérlő szovjet politikusok a két ab ovo renitens és szovjetellenes országban, Lengyelországban és Magyar-

országban a várhatóan erősödő nemzeti irányultságú politika megelőzésére előszeretettel választottak ki ezeknek a népeknek az irányítására internacionalista érzelmű, nemzeti identitásukban bizonytalan rétegeket. Lengyelországban inkább Szovjetúnióban nevelkedett, eloroszosodott lengyeleket és csak másodszorban zsidókat, míg Magyarországon – mivel az előbbi réteg hiányzott – főleg zsidó származásúakat. Amikor válságosra fordult ezekben az országokban a helyzet a szovjet vezetők körében felmerült, hogy a kommunista párt vezetését inkább népi gyökerű politikusokra kellene bízni. 1953-ban Nagy Imre moszkvai miniszterelnöknek jelölésekor, erről a magyar vezetők moszkvai „kihallgatásán” nyíltan beszéltek is. Amikor azonban Nagy Imre szónoklataiban és főleg intézkedéseivel érzékelhetően nemzeti irányba fordult, jórészt Rákosi Mátyás intrikái nyomán személyét elejtették, mert egy a magyar vezetésben felülkerekedő nacionalizmusnak minősített patriotizmus veszedelmesebbnek látszott az idegen hatalomra nézve, mint a kommunista vezetők etnikai származásukból is eredeztethető népszerűtlensége. Ha látenszen is, de jelen volt a közvéleményben ez a téma. Közel volt még a második világháború alatt tetőző antiszemitizmus ideje, a lakosság jelentős része, ha nem is fejtette ki nyilvánosan véleményét, számon tartotta a vezetők származását.

Nem véletlen, hogy a holokauszt-tagadó, antiszemita történész, David Irving lecsapott erre a kérdésre, s már könyve elején névsorban közölte – esetenként tévesen – az eseményekben részt vevők származását.

A történész 1976-ban Magyarországon is kutathatott, találkozott az események még élő szereplőivel és megnyíltak előtte az archívumok is. A rezsim vezetői – nem alaptalanul – abban bíztak, hogy könyvében majd a történések brutális jeleneteinek kiemelésével és részletezésével igazolja vélekedésüket 1956 október-novemberéről. Irving besétált a csapdába, mert könyvét azzal a megállapítással kezdte, hogy „ami Magyarországon 1956 októberében történt, nem forradalom volt, hanem felkelés.” (7. old.) Hamarosan rátért a „zsidókérdés” taglalására. Információit javarészt azokból az interjúkból szerezte, amelyeket angol és amerikai pszichológusok készítettek a forradalom és a szabadságharc után külföldre menekült emigránsokkal. Ezek jelentős része a forradalom előtti kommunista vezetést lényegében zsidó vezetésnek tekintette. Amikor Irving 2003-ban műve magyar kiadásának könyvbemutatójára Budapestre érkezett, úgy nyilatkozott a Magyar Televízió „Éjjeli menedékhely” c. programjában, hogy a forradalom kezdettől fogva antiszemita felkelés volt. Óriási felháborodást váltott ki ez a nyilatkozat a hazai történészek és a témára fogékony értelmiség körében, hiszen 1956 egyik általánosan elismert erénye szellemi tisztasága volt, ami – többek között – abban mutatkozott meg, hogy a megszólítókat és a bűnös, megdöntött rezsim híveit támogató törpe kisebbségen kívül széles, nemzeti egység mutatkozott meg a legtöbb kérdésben. Nem volt nyíltan tapasztalható az évtizede még antiszemitizmustól fertőzött országban zsidóellenesség, a politikai vezetés jelzett összetétele ellenére sem.

Irving hosszasan taglalja könyvében az atrocitásokat, amelyek elsősorban az ávosokat érték. Részletesen foglalkozik az MDP budapesti, Köztársaság téri székházának ostromával, s az azt követő véres eseményekkel. Ismeretes, hogy ez a tragikus összecsapás a Kádár-korszak 56-al foglalkozó történészeinek központi témája volt, az ellenforradalmi teória érvrendszerének egyik legfontosabb eleme. (Hollós Ervin-Lajtai Vera: Köztársaság tér 1956. Kossuth Könyvkiadó, 1974.) Elfogultságai és a kommunista politikai rendszer közvetett legitimálását szolgáló megállapításai ellenére lebilincselően olvasmányos könyv a Felkelés. Napról napra követi az eseményeket, jól tükrözi azoknak a napoknak a drámaiságát és a magyarság számára sorsdöntő pillanatait.

A Köztársaság téri konfliktus Charles Gatit is foglalkoztatja, mi több, éppen úgy fordulópontnak tekinti az események menetében, mint ahogyan a Kádár korszak idején terjesztették: "Hangsúlyozom, hogy október 30-án, mint ezt levéltári forrásokból magyar, amerikai és orosz történészek már megírták, a szovjet pártelnökség egyhangúan a beavatkozás ellen szavazott. A döntés másnap megváltoztatásához hozzájárult a Köztársaság téri atrocitás." (Idézi Moldova György: Kádár János. Urbis könyvkiadó, Budapest, 2006. 1. kötet, 153. o.) A téma hazai kutatói egyáltalán nem olyan biztosak ebben. Rainer M. János például, aki elemezte az említett moszkvai tárgyalásokat, a következőképpen foglalta össze a történeteket: "A jelek szerint döntésében / a szovjet legfelső vezetés döntése a második fegyveres beavatkozásról október 31-én – Sz. A. F./ nem játszottak döntő szerepet az utolsó napok magyarországi fejleményei, vagy legalábbis Hruscsov érvelésében nem nagyon jelentek meg. Alapvetőnek a világhatalmi pozíció védelme és a vezetés egységének megőrzése bizonyult." R.M.J. : Döntés a Kremlben. Kísérlet a feljegyzések értelmezésére. In: Döntés a Kremlben, 1956 – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. 1956-os Intézet, Budapest, 1996. 141.old.) Meglepő, hogy az amerikai külpolitikát, s általában a nemzetközi diplomácia történetét kiválóan ismerő szerző nem használta fel ezeket dokumentumokat.

Paul Lendvai az angol, az amerikai és a hetvenes évek hazai történéseivel szemben nem tekinti fordulópontnak a történeteket, bár híven beszámol az eseményekről, miután részletezte a magyarországi állami erőszak mutatószámait, ami alapvetően meghatározta a felkelők viszonyát a kommunista hatalomhoz mindvégig hű államvédelmisközökhöz. Adatai szerint 1955-ben 280 ezer ügynök ellenőrizte a 9 milliós ország lakosságát. (I.m. 117.old.) Rámutat, hogy a Köztársaság téri események hatásának megítélésében máig különböző vélemények fogalmazódnak meg Magyarországon. Ennek megállapítása után szó szerint idézi az angol Bill Lomax véleményét, miszerint: „A magyar forradalom egyike volt a világ legkevésbé véres forradalmainak.”(122.old.)

Tanulságos megismerkednünk az események egyik friss magyarországi interpretációjával, igazolván, hogy az 56-ról szóló diskurzus még 50 évvel az

események után is mennyire különböző eredményekre jut. Andrásfalvy Bertalan egy fontos módszertani tanulmányában a magyar történelemhez való – alig megmagyarázható – ellentmondásos viszony tipikus példájának tekinti a fenti esemény leginkább elterjedt magyarázatát. Szerinte valójában a következők történtek:” Október 30-án a Köztársaság téri párházat többórás ostrom után adták fel az oda visszavonult ávéhások. Az ostrom az ott fogva tartott kiskorú szabadságharcosok kiszabadításáért folyt. Egyáltalán nem az történt, hogy a „hisztérikusan felindult tömeg” a békés párházat támadta volna meg. A harc során a tér fái mögül tüzelő szabadságharcosok közül több mint negyvenen elesetek, a sebesültekért szaladó fehér köpenyes mentősöket is lelőtték a párházból. Mivel ezen a napon már seholy sem volt harc Budapesten, érthető módon több külföldi újságíró volt itt jelen. Itt kapott halálos sebet az a francia riporter is, aki éppen egy sebesült kisfiúért hagyta el fedezékét. Minderről akkor filmfelvétel is készült. Amikor a megadás jeleként értelmezhető fehér kendőt a párháziak kitették, az ostromlók ’Éljen!’ kiáltással beözönlöttek a párház előtti térre. Az így fedezetlenné vált emberekre újból tüzet nyitottak a házból. Ezután érkezett oda két magyar páncélos, melyek belelőtték a kapuba és az erkélyre. Ekkor jött ki Mező Imre és társa fehér zászlóval és ’Ne lőjtek!’ kiáltással. Őt hátulról, a párházból lőtték meg és a kórházban halt meg, ahová a felkelők más ávéhás sebesültekkel együtt szállították el. A parlamberter lelvése után kiújult harc végsső, elkekeredett rohama során a felkelők behatoltak a párházba, és a nagyrésztt szinte fegyvertelen civil, fiaikat kétségbeesetten kereső szülők mintegy kilenc embert falhoz nyomtak és rájuk lőttek. Ezek közül sem halt meg mindegyik, mert a felkelők vezetők keményen léptek fel az elkekeredett emberekkel szemben, hogy megakadályozzák a további vérontást. A másik oldalon két borkabátos tisztet, akikben a felkelők parancsnokokat véltek megtalálni, már holtan a fákhöz hurcoltak és fejfel lefelé fölakasztottak. Tehát a huszonnégy hivatalosan is elismert párházi halott közül az utolsó roham alkalmával legfeljebb kilencről mondható el, hogy az elkekeredett tömeg végzett velük, a többi a többórás harc során halt meg, és számosan a párházban levők közül minden bántódás nélkül távozhattak az épületből. Gondoljuk meg, október 30-án, amikor a forradalmi kormány bejelentette az oroszokkal kötött tűzszünetet és a harcok befejezését, a Köztársaság téri párházból rálöttek a társaikat kereső fiatal felkelőkre, majd a kiobbant harcban évezredes íratlan törvényeket semmibe véve megölték a fehér köpenyes mentőket, és a fehér zászló kitűzésével, a megadás színlelésével fedezékek mögül kicsalt felkelőket, majd saját parlamberterüket is lelőtték hátulról. Ez vezetett ahhoz, ami itt történt, amit azonban nehezen lehetne úgy értelmezni, mint ahogy azt... történelmi munkákban olvashattuk.

Ha ez a tömeg valóban hiszterizált lett volna, ugyan hogyan történhetett volna meg az, hogy a súlyos veszteségeket szenvedő felkelők pár perccel később a sebesült ávéhásokat maguk viszik a mentőautókhoz, elsősegélyhelyekre? Erről is készültek akkor filmfelvételek, melyek alapján számos, ávéhás sebesültet cipelő felkelő fiatalat azonosítottak hónapokkal később, volt, akit ki is végeztek

1958-ban. Ez is hozzátartozna egy történész tárgyilagos, az igazságot kereső leírásához.” (A.B.: Mit nevezhetünk magyarnak? In: Mi a magyar? Szerkesztette Romsics Ignác, Szegedi- Maszák Mihály, Habsburg Történeti Intézet – Rubicon Kiadó, 2005. 24-25. old.)

Gyakran hangzik el az 56-os forradalommal kapcsolatban, hogy mindössze 12 napig tartott. Paul Lendvai külön fejezetet szentel „a második forradalom”-nak, amely mintegy december 10-ig tartott, amíg a lassan megerősödő, a szovjetek fegyveres támogatását élvező Kádár rendszer példátlan erőszakkal, újabb véres sortűzekkel (Salgótarján 130, Eger 20, Miskolc 15 halott), s a munkástanács vezetők tárgyalás közbeni letartóztatásával le nem törte az október 23-i eredmények megtartásáért küzdő országos sztrájkmozgalmat.

Gati könyvének legértékesebb része a korabeli amerikai külpolitika új források felhasználásával történő felrajzolása. A szerző távolról indít, hiszen a nemzetközi viszonyok megértése csak a második világháború után kialakult szisztéma belső tükröződéseinek feltárásával lehetséges. Az amerikai ún. felszabadítási doktrína a hidegháborús feszültségek kialakulása ellenére mindvégig ellentmondásos volt. Washingtonban nem sokáig nem tudták eldönteni, hogyan viszonyuljanak a szovjet blokk országaihoz. A jugoszláviai Tito rendszer megszilárdulása után úgy vélték, hogy a kiszámíthatatlan veszedelmeket hordozó és aránytalanul nagy anyagi és emberi áldozatokat követelő háborús megoldásnál célravezetőbb lehetne első lépésként „nemzeti kommunista”, azaz a Szovjetuniótól független államok létrejötte. A felszínen, a nemzetközi propagandában azonban továbbra is harciasnak mutatkoztak, s ezzel megtévesztették a szovjet expanziót elszennvedő kelet- közép- európai nemzeteket. A nyugati magyarok egy közvetlen információkkal rendelkező és kiváló elméleti felkészültségű az Új Látóhatár c. folyóirat körül tömörülő csoportja, köztük Kovács Imre és Borbándi Gyula, felismerték ezt az ellentmondást és tanulmányokban fejtették ki, hogy az Egyesült Államok nem vállal háborút Európában. Mivel nyíltan vállalták az amerikai diplomácia bírálatát, retorziókat kellett elszennvedniük, hiszen az amerikai költségvetésből fenntartott Szabad Európa Rádiónál dolgoztak. Az Egyesült Államok annyira leírta az ötvenes években hazánkat, hogy budapesti követségét is meggyengítette, s ügynöki hálózata sem volt alkalmas arra, hogy megfelelő információkkal lássa el a döntéshozókat. Charles Gati elemzése azért fontos, mert közelebb visz bennünket az '56 őszi amerikai külpolitika megértéséhez. A kérdést korábban kutató szerzők általában megelégedtek a SZER müncheni magyar szerkesztősége forradalom alatti tevékenységének vizsgálatával. A szerző forrásfeltáró munkája elismerése mellett, meglepetéssel tapasztaltuk, hogy még irodalomjegyzékében sem szerepeltette Henry Kissinger: Diplomácia c. nagyívű áttekintését, amelyben külön, a korabeli amerikai diplomácia tevékenységét bíráló fejezetet szentelt a magyar forradalomnak. (Magyar kiadása: Panem- Grafo, Budapest, 1997.)

(Charles Gati: Vesztett illúziók. Osiris Kiadó /Budapest/ 2006. 254 old. – David Irving: Felkelés ! Egy nemzet küzdelme: Magyarország 1956. Gede Testvérek Bt., Budapest 2003. 659 old. – Paul Lendvai: Der Ungarn- Aufstand 1956 - Eine Revolution und ihre Folgen. C. Bertelsmann, München, 2006. 319 old.)

TÖRÖK LÁSZLÓ

AZ ISZLÁM JELENLÉTE AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁGBAN

Bevezetés

2005. július 7-én és 21-én Londonban elkövetett robbantás-sorozat, valamint a közelmúltban a brit, amerikai és pakisztáni szolgálatok együttműködésével megghiúsított repülőgép robbantások nem csak azért okoztak fájdalommal vegyes döbbenetet, mert egy olyan szigetországba ért el a határokon túlnyúló terrorizmus, ahol – bár az IRA évtizedek óta félelmet és gyászt von maga köré – a II. világháború óta nem volt ekkora pusztítás. A kétségbeesést súlyosbította az a tény, amellyel Európának szembe kellett néznie: ezt a merényletet olyan fiatal muszlimok követték el, akiket saját nyugati társadalmuk nevelt fel, de mégis képesek voltak ellene fordulni, és életüket elvesztesgetni egy megfoghatatlan cél érdekében.

Egyikőjük sem a társadalom margóján élt, beilleszkedésük látszólag sikeres volt. Gyermeküket neveltek, készültek az életre, sportoltak, terveket szövögettek: minden tevékenységük az életigenlés felé mutatott. Az évtizedekkel ezelőtt Nagy-Britanniába vándorolt muszlim szülők és nagyszülők leszármazottaiként, az elődeiknél jobb feltételekkel és adottságokkal fordulhattak a brit társadalom felé kérve azt, hogy annak teljes jogú és produktív tagjai lehessenek. Mindannyian szabad utat kaptak, de a radikalizálódás őket is elérte és letérítette arról az útról, melyre büszkeséggel telve tekinthettek volna vissza.

Az Egyesült Királyság területén élő muszlim kisebbség döntő többsége ennél lényegesen rosszabb körülmények között, az asszimiláció reménye nélkül igyekszik előrébb jutni. A kérdés szinte természetes módon következik: ha azok

is képesek öngyilkos merényletek elkövetésére, akiket a társadalom elfogadott, akkor mire számíthatunk azon tömegektől, akik a periférián élve, elégedetlenül szemlélik az előttük álló kilátásokat?

Az európai muszlim populáció – jelenleg a kontinens 450 millió lakosából mintegy 20 millió – folyamatos növekedése egyre hangsúlyosabbá teszi a különbséget a konzervatív iszlám értékek, valamint a tradicionális és szekuláris európai liberalizmus között. A demográfiai változások, az asszimilációs nehézségek, valamint az olyan mindennapos tevékenységekkel kapcsolatos viták, mint a fejkendő viselése, vagy a nők társadalomban elfoglalt helye folyamatos feszültséget, olykor erőszakos cselekményeket generálnak. Az európai terrorcselekmények által felkorbácsolt érzelmek arra késztették az országokat, hogy újra értelmezzék hozzáállásukat a növekvő muszlim kisebbségek irányába. Eddig azonban még egyetlen európai állam sem talált ideális megoldást.

Ezzel a rövid áttekintéssel azt szeretném bemutatni, hogy az Egyesült Királyság történelme mennyiben fonódott és fonódik össze az iszlám európai megjelenésével, és jelenleg milyen feltételek mellett néz szembe a muszlim kisebbség a társadalmi elfogadottság ideájával.

Történelmi előzmények

Az Egyesült Királyság és a muszlim világ közötti kapcsolat több évszázados múltra tekint vissza, amely a középkorban, az iszlám birodalom és az európai keresztések hódításai során meglehetősen intenzív volt. A meglévő kapcsolatot tovább növelte a brit gyarmati terjeszkedés az iszlám által uralt területeken. Offa király korából olyan, az iszlámra utaló feliratokkal ékített pénzérmék kerültek elő, amelyek valószínűleg vagy az akkori muszlim uralkodó Al-Mansur ajándékai voltak, vagy pedig azokat az egyre terjeszkedő arab birodalommal történő kereskedelem elősegítése céljából verették.

Angliában az első muszlimok azok, a körülbelül 300 évvel ezelőtt érkezett tengerészek voltak, akiket Indiában toboroztak az „East India Company” társaság kötelékében történő munkára. Így nem csoda, ha az első bevándorlók a kikötővárosokban jelentek meg.

A Mirpurból (jelenleg Pakisztán területén található) elszármazott kaszmíriak voltak az első dél-ázsiai muszlimok Angliában, akik az 1930-as években érkeztek Birmingham-be és Bradford-ba. A bevándorlási hullám az '50-es években aztán tovább növekedett, amelyet kiegészített a Pakisztán egyéb részeiből (döntően Punjab-ból és Attock-ból) érkező emberek tömege. A jelenlegi muszlim kisebbség pakisztáni származású csoportjai elsősorban West Midlands-ben, West Yorkshire-ben, Lancashire-ben, Greater Manchester-ben, valamint olyan észak-kelet angliai városokban élnek, mint Luton, Slough, vagy Oxford.

Az 1960-as évek végén, valamint az 1970-es évek elején Kenyában és Tanzániában végbement „afrikanizációs politikai törekvések”, valamint az ugandai erőszakos kitelepítések hatására sok kelet-afrikai muszlim hagyta el hazáját és keresett menedéket az Egyesült Királyságban. Ez a csoport javarészt jól képzett városi és középosztálybeli szakemberekből és vállalkozókból állt, akik elsősorban Londonban kerestek lehetőséget a teljesebb életre. A városi körülmények közötti élethez történő alkalmazkodóképességük, valamint üzleti és szakmai hátterük biztosította számukra, hogy mind szociális, mind gazdasági értelemben gyorsabb integrációra voltak képesek.

Jelenleg mintegy másfélmillió muszlim él az Egyesült Királyság területén, melyek döntő többsége Dél-Ázsiához kötődik, illetve onnan származott el. A kelet-afrikai muszlim kisebbségen túl, jelentős arab, kurd, nigériai, török és török-ciprióta populáció is él az Egyesült Királyságban. Az elmúlt időszak politikai eseményeinek hatására menekültek érkeztek Iránból, Irakból, Afganisztánból, Szomáliából és a Balkánról is.

A volt gyarmatokról érkezett muszlimok az európai társadalom peremén lévő területi, kulturális és szimbolikus gettóban éltek, és szegények maradtak. Nem jártak szerencsével az új társadalomban és a hazatérés mítosza végig bennük élt.

Az első generációs bevándorlók Európában született gyermekei európai iskolákban tanultak, folyékonyan beszéltek nyugati nyelveken és jóval magabiztosabbak voltak, mint szüleik. Mindennek viszont megérezték az árnyoldalait is azzal, hogy szembesülniük kellett a társadalom egy részének elutasításával és az egyre növekvő mértékű diszkriminációval, amely az élet minden területén és a társadalom minden szintjén megjelent.

A második és harmadik generáció azt érzi, hogy nincs lehetősége a teljes integrációra, ezért igyekszik visszanyúlni gyökereihez. E folyamat eredményeként, őseik tradicionális vallási keretei helyett az iszlám fundamentalizmusban leltek menedékre, amely szerintük értelmet adhat az általuk érzett gyökértelenségnek. Megítélésük szerint, nagyatyáik vallását fel kell cserélni az új vonalra, mert a valós értékek csak abban rejlenek.

A muszlim kisebbség jelenlegi helyzete az Egyesült Királyságban

A munkaerőpiac lehetőségei és az életkörülmények

Egyes populációk, és kiemelten az indiai muszlimok meglehetősen jó érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek, így képesek voltak nagyobb százalékban részt venni a munkaerőpiacon. A muszlim populációban legnagyobb

lélekszámmal rendelkező pakisztáni és bangladesi csoportok azonban lényegesen rosszabb körülmények között élnek, mint egy átlagos brit állampolgár. Közöttük a munkanélküliségi ráta 40 %, illetve több mint kétharmaduk él alacsony jövedelemmel rendelkező háztartásban, és mintegy egy negyedük túlsúlyos házakban. Ugyanez csak a britek 2 %-ról mondható el. Sőt egy, a BBC által készített tanulmány szerint, azok a személyek, akiknek neve arab, perzsa, vagy indiai hangzású, lényegesen kisebb eséllyel pályázhatnak a munkaerő piacon.

A perifériára szorult csoportok többnyire a nagyobb városok szegényebb negyedeiben, illetve városrészeiben élnek. Ezek a területek képezik a melegegységét azon szervezetek tevékenységének, amelyek célul tűzték ki az ott élő fiatal, és ezen eszmékre fogékony második és harmadik generációs muszlimok radikalizálását. Amennyiben azonban valakinek sikerül elkerülnie a szélsőséges csoportok befolyását, és a középosztályba verekednie magát, akkor a fundamentalizmus helyett általában az asszimiláció útját választja. Mindez az ő esetükben azzal jár, hogy a vallást nem használják a társadalom többi részétől történő megkülönböztetés eszközeként, sem szociális, sem politikai értelemben.

Az állam és az egyház viszonya

1838-ban az Angol Keresztény Egyház védelme érdekében hoztak egy törvényt, amely büntetni rendeli az istenkáromlást. Bár a törvényt csak ritkán alkalmazták a gyakorlatban, néhány muszlim közösség mégis a jogszabályban rendelt szankciók kivetését kérte az államtól, méghozzá Salman Rushdie-vel szemben, elhíresült könyve miatt. Ez nem történt meg, viszont a muszlim populáció jó része követelte, hogy a törvény hatályát terjesszék ki minden vallásra, és az iszlám jelképei és élvezzék az állam formális védelmét. Erre akkor a kormányzat hajlandóságot is mutatott, de módosítása még a 2005-ös választásokat követően sem történt meg.

Salman Rushdie könyve körüli botrány azért érdemel említést, mert fordulópontot jelentett az Egyesült Királyságban a faji alapú kapcsolatok területén. Eddig a pontig a multikulturalizmus gyakorlatával kapcsolatos vitákat a kisebbségben lévő populációk csak passzívan szemlélték, míg az érdemi aktív rész a britekre hárult. A Rushdie affért megelőzően a probléma megoldásának kulcsa abban rejlett, hogy a kisebbségben lévő közösségeknek alkalmazkodniuk kellett a domináns társadalomhoz. Ezt követően azonban egy olyan közösen vállalt folyamat került előtérbe, amely nem csak a kisebbségtől vár el változtatást, de befolyással bír a többség érdekeinek kényszerű módosulására is.

Az érvényben lévő istenkáromlás elleni törvény kiterjesztése más, kisebbségi vallásokra azt eredményezhetné, hogy egy plurálisabb, összetettebb, a multikulturalizmusnak teret adó brit társadalom jöhetne létre. Mindez jelentős vitákat generált, melynek színteréül a brit sajtó szolgált. Egyes vélemények

szerint a sokszínű kulturális szintből egységet alkotó brit társadalom lenne a megoldás kulcsa, míg mások – főleg a szeptember 11-i terrorcselekményt követően – inkább a homogén társadalmi renchez történő visszatérést tartanák üdvöztetőnek.

Muszlím szervezetek

A Brit Muszlim Tanács (Muslim Council of Britain, MCB) a legjelentősebb iszlám köré csoportosuló szervezet, amely mintegy 380 kisebb szervezetből áll. Az 1997-ben alapított társaság tömöríti a királyság területén élő muszlim kisebbségek 70 %-át a nemzeti, regionális és helyi szinteken hierarchiába szerveződött képviselők útján.

Létezik azonban több olyan szervezet is, amelyek jelentős szerepet játszanak kisebbségi érdekek védelmében. Az Iszlámellenesség és Rasszizmus Elleni Fórumot (Forum Against Islamophobia And Racism, FAIR) a szeptember 11-i támadások után alapították és elsősorban a lobbizás és a kutatás terén fejt ki említésre méltó tevékenységet. A Muszlim Közügyek Bizottsága (Muslim Public Affairs Committee, MPAC) a muszlim kisebbség támogatását tűzte ki céljául. Az iszlám Kulturális Központ (Islamic Cultural Centre, ICC), amely magában foglalja a Londoni Központi Mecsetet is, 1944-ben alapították, és széles körben rendelkezik kapcsolatokkal akár a királyság területén, akár külföldön. A Tanuló Iszlám Társadalmak Szövetsége (Federation of Student Islamic Societies, FSIS) tanuló csoportokat szervez országszerte, míg az Iszlám Misszió (Islamic Mission, IM) az oktatás támogatása mellett, jótékonyági feladatokat is ellát.

Az oktatás és az iszlám

Az MCB által finanszírozott kutatások megállapítása szerint, a minőségi oktatásban történő részvétel jelenti a legérzékenyebb kérdést jelenleg. Sokkal lényegesebb pont, mint minden más tényező együtt véve.

A fiatal muszlimok számára az oktatás, és az iskolarendszer az első olyan kapcsolódási pont, ahol közvetlen tapasztalatot szereznek a szélesebb társadalomról. Az oktatás által kódolt üzenetek jelentős befolyással bírnak arra, hogy a későbbiekben hogyan lesznek képesek integrálódni a társadalomba, és részt vállalni annak minden felelősségéből. A muszlimok zöme olyan szekuláris állami iskolában tanul, amelynek nincs köze az iszlámhoz, azonban ennek hatékonyságát a muszlim szervezetek megkérdőjelezik.

Az oktatás nyelve az Egyesült Királyság teljes területén az angol, kivételt képez ez alól Wales, ahol a saját nyelvüket is használhatják a hivatalos nyelv mellett. A kormány véleménye szerint a megfelelő szintű angol nyelvtudás

elengedhetetlen ahhoz, hogy az oktatás a társadalmi igényeknek megfelelő szintre készítse fel a diákokat. Ezért az anyanyelv – amely nem feltétlenül és nem is minden esetben az arab – megőrzésével kapcsolatos feladatok döntő része a helyi oktatási hivatalokra hárul, amelyek az etnikai kisebbségek nyelvének fenntartása érdekében esténként, vagy szombaton üzemelő kiegészítő jellegű iskolákat működtethet.

A muszlim populáció sokszínűsége miatt nem lehet egységes nyelvet meghatározni, amely a vallás köré épülő csoportok számára közös és egységes kommunikációs csatornát jelentene. Ezért a saját anyanyelv ismerete nem elégséges feltétel a muszlim oktatásban történő részvételre.

Mindezen körülményeket figyelembe véve, egyre fontosabbá válik a kisebbségek számára az irodalmi arab nyelv ismerete. Az iskolákkal szemben elvárás egy EU nyelv tanítása, de ezen felül bármely más nyelvet is oktathatják, amely a muszlim kisebbségek esetében az arab nyelvben ölthet formát. Az arab nyelvismeret kiemelt jelentőséggel bír, hiszen elengedhetetlen a Korán olvasásához. Ma ez még sok esetben a mecsetekben valósul meg, amely azonban nem jelent kielégítő megoldást, mert szakmai értelemben véve az oktatás szabályozatlan körülmények között valósul meg, hiszen a mecsetekre nem lehet kiterjeszteni az oktatási törvény előírásait.

Amennyiben a fentebb taglalt alapvető feltételeknek megfelelnek, a vallási közösségeknek joguk van arra, hogy saját iskolát üzemeltessenek, amelyet azonban be kell jelenteniük és meg kell szerezniük a szükséges engedélyeket. Angliában és Wales-ben hagyományosan állami támogatásban részesítik az anglikán egyház, a római katolikus egyház, valamint a zsidóság oktatási intézményeit. Észak-Írországból és Skóciából szintén a római katolikus iskolák élvezik az állami finanszírozás előnyeit. 1997-től a munkáspárti kormány az állami támogatást kiterjesztette vallási kisebbségek iskoláira is, beleértve a muszlim intézményeket is, amelyek közül jelenleg négy részesül a büdzséből. Jelenleg a muszlim diákok mintegy 5 %-a tanul ezekben az intézményekben, de az arány várhatóan tovább nő.

A kisebbségi iskolák állami oktatásban történő részvételének mértéke komoly vitákat generált az elmúlt időszakban. A Faji Egyenlőség Bizottsága figyelmeztetett arra, hogy az ilyen jellegű intézmények támogatása csökkenti a multikulturalizmust, és csak növeli a kisebbségek elszigetelődésének lehetőségét. Ennek ellenére az állami vélemény és gyakorlat a kisebbségi iskolák fejlesztése és nagyobb állami szerepvállalása felé mutat azzal a kikötéssel, hogy a különböző intézményeknek egymással együtt kell működniük, elkerülve ezzel is az izolációt.

A kisebbségek védelme

A muszlim-ellenes érzelmek az elmúlt időszakban felerősödtek, a különböző támadások, gyújtogatások és egyéb erőszakos cselekmények a londoni robbantás-sorozat után nagyon magas szintet értek el, és bár azóta intenzitásuk csökkent, még mindig magasnak mondható (IHF, 2005).

A muszlimok egy harmada állítja azt, hogy ők vagy családjuk atrocitások áldozata volt (ENAR UK Shadow Report” 2003). Ezt erősíti a Scotland Yard állásfoglalás is, amely szerint a 2005-ös robbantásokat követően a diszkrimináció nagy mértékű emelkedése volt megfigyelhető Londonban. A terror-cselekmény utáni három hétben 269 ilyen jellegű bűncselekményről számoltak be, míg az azt megelőző év hasonló időszakában mindössze 40 történt.

Az 1999-es (35 %) és 2000-es (45 %) adatokhoz viszonyítva, egy 2004-es felmérés szerint a muszlimok 80 %-a érezte, hogy valamilyen formában hátrányos megkülönböztetés érte. Az Egyesült Királyság egyetemén például háromszor nagyobb eséllyel pályázhatnak a felvételre a fehérbőrű diákok, mint az ugyanolyan képességekkel és kvalitásokkal rendelkező pakisztáni vagy bangladesi származású társaik (Modood and Shiner, 2002).

A diszkriminációs folyamatokban bekövetkező drámai változás okát két tényezőben kell keresni: egyrészt valóban nőtt az ilyen jellegű cselekmények száma, másrészt viszont a muszlim kisebbség körében is tapasztalható a fokozott érzékenység a problémára.

A kialakult feszültségek megnyugtató kezelése érdekében, az Egyesült Királyság kinyilvánította integrációs politikáját, amely a kulturális sokszínűség értékeire és annak támogatására helyezi a hangsúlyt. Ez magában foglalja annak az alapvető emberi jognak az újbóli kinyilatkoztatását, hogy a vallási alapon szerveződő – így a muszlim – kisebbségek szabadon gyakorolhatják vallásukat.

Az Egyesült Királyság ennek szellemében csatlakozott azon nemzetközi egyezmények többségéhez, amelyek legfőbb célkitűzései között szerepel a kisebbségi érdekek védelme. Egy nemzetközi egyezmény ratifikációja azonban nem jelenti automatikusan azt, hogy az bekerül a belpolitikai létet szabályozó törvények szövegébe, de szellemisége mindenképpen hatással van a belső önszabályozó folyamatokra.

A királyság egyedi alkotmányi struktúrával rendelkezik, amely tovább komplikálja a kisebbségi védelem amúgy sem bonyodalmaktól mentes viszonyait. Azon túl, hogy a nemzetközi egyezmények nem egyértelműen nyernek teret, további buktatót jelenthet az, hogy Anglia, Wales, Skócia és Észak-Írország saját, és egymástól bizonyos pontokon eltérő jogi szabályozási rendszerrel

rendelkezik. A saját hatáskörben felállított kisebbségvédelmi hivatalok a jogszabályi keretek között kialakíthatják az adott régióra jellemző politikát. Egységesen korlátot jelent azonban számukra az, hogy semmilyen tekintetben nem térhetnek el az Európai Emberei Jogi Kartában lefektetett elvektől.

E tagozódás miatt a vallásnak és a vallási diszkriminációnak egyaránt különböző csengése van az egyes térségekben. Észak-Írországból és Skóciából vallási diszkrimináció alatt hagyományosan a protestáns és a római katolikus felekezetek közötti ellentéteket, és erőszakos villongásokat értik, amelynek hatásai érezhetőek a muszlimok, mint vallási kisebbség megítélésében is. Skóciában például a társadalmi többség arra az álláspontra helyezkedik, miszerint mindenkit ugyanazon értékek mentén kell megítélni, ezért nincs helye a megkülönböztetésnek semmilyen irányban. Ez egyben azt is jelenti, hogy amellett, hogy mindenkit ugyanazon jogok illetnek meg, csak azért, mert valaki a muszlim kisebbség tagja, nem élvezhet különösebb előnyöket, vagy központi támogatást másokkal szemben.

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának ötödik időszakos jelentése megállapította, hogy az Egyesült Királyságnak további lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy megvédje társadalmát a vallási alapú diszkriminációval szemben. A jelenleg érvényben lévő törvényi háttér és kisebbségi politika terén a legégetőbb módosítást az EU normák szerinti diszkrimináció-ellenes alapok megerősítése érdekében kellett megtenni.

A kormány 2003-ban megkezdte annak a jogszabálynak a kidolgozását, amely a munkaerő piacon garantálja a vallási, vagy egyéb meggyőződési alapon történő diszkrimináció kizárását. Az új törvény a közhivatalok számára olyan kötelezettségek megtételét írta elő, amely garantálta a munkaerőpiacon a diszkrimináció elleni küzdelem sikerét. Ez vonatkozik a beszerzésekre, az anyagi támogatásokra és az engedélyezésekre egyaránt. A munkavállalók részére pedig kötelezettséget ír elő arra, hogy a törvény szellemiségében megfogalmazott egyenlőséget juttassa érvényre, és adott beosztásban hátrányos megkülönböztetés nélkül ugyanazon feltételeket támassza, ugyanazon bérezés fejében.

Ez a jogszabály azonban a munkavállalás területén kívül nem jelent számukra semmiféle védelmet, és a kormány akkori álláspontja szerint egy ilyen jellegű direktíva kidolgozása még nem is került előtérbe.

A terrorizmussal és bevándorlással kapcsolatos jogi szabályozás

Az Egyesült Királyságban 2000-ben elfogadott terrorizmussal kapcsolatos törvény nagyobb súllyal bír, mint a már meglévő jogszabályok, így az 1989-ben alkotott terrorizmus elleni törvény, vagy az észak-írországi helyzetet szabályozó vészhelyzeti intézkedéseket tartalmazó 1996-os törvény. A jogszabály értelmé-

ben a törvényen kívül helyezett csoportokkal történő kapcsolattartás, beleértve a rendezvényeiken történő részvételt is, bűncselekménynek minősül.

A leghangsúlyosabb intézkedések, amelyek alkalmazására a hatóságok felhatalmazást kaptak hasonlóak voltak azokhoz, amelyek a törvény megszületése előtt már egyébként is léteztek. A rendőrség jogosult volt arra, hogy különösebb indoklás nélkül foganatosítson letartóztatásokat és házkutatásokat azon személyek esetében, akik terrorakciók lehetséges elkövetőinek minősültek. A terrorizmus elleni küzdelem támogatásként egy teljesen elkülönült és speciális jogi szabályozás jött létre, amely magában foglalta többek között az esküdtszék kizárásával megtartott bírósági tárgyalásokat is. Ezt a gyakorlatot a brit igazságszolgáltatás már korábban, Észak-Írország esetében alkalmazta. Más jogszabályokhoz képest szigorítással éltek az ügyvédi védelem tekintetében, és könnyített eljárást hoztak létre a kihallgatások optimálisabb kihasználása érdekében.

A meglehetősen szigorú előírásokat tartalmazó törvények, és a terrorizmus veszélyét csökkenteni hivatott jogszabály elfogadása ellenére, 2001. november 13-án – a szeptember 11-i események hatására – az Egyesült Királyság kihirdette az új antiterrorista törvényt (Anti-Terrorism, Crime and Security Bill). A jogszabály megalkotásának fő célja az volt, hogy jogi értelemben is elválassza egymástól az észak-ír terrorizmust, valamint a nemzetközi – elsősorban iszlám fundamentalista – terrorszervezetek által jelentett veszélyt. A hazai szélsőséges szervezetek mindegyike Észak-Írországhoz kötődött, míg a nemzetközi terrorizmus elsősorban az iszlám fundamentalizmus képében jelent meg a szigetországban. Az észak-ír fenyegetés csökkenésével, és a határokon átívelő terrorizmus erősödésével, az arányok jelentősen eltolódtak.

A törvény megengedi olyan külföldiek meghatározatlan ideig történő fogva tartását, akik saját országukba történő szállítása nem biztonságos. E státusz fenntartása teljes mértékben a belügyminiszter jogkörébe tartozik. A passzus értelmében eddig mintegy 500 ilyen személyt tartottak fogva, bár döntő többségüket végül szabadon engedték.

További intézkedésekkel lehetővé tették a szélsőséges csoportokhoz vagy terrorszervezetekhez köthető források befagyasztását és elkobzását, illetve a terrorizmus elleni fellépés során elrendelt nyomozások nyilvánosságra hozatala terén is szigorításokat vezettek be. A jogszabály értelmében nem csak azokat büntetik, akik kapcsolatot tartanak fenn ilyen szervezetekkel és csoportokkal, hanem azokat az állampolgárokat is, akik az igazságszolgáltatás számára felhasználható információval rendelkeznek és azt nem jelentik a hatóságoknak. A fogva tartás és kihallgatás már nem csak a terrorcselekményekre történő válaszként adható, hanem a megelőzés célját is szolgálja. A törvény továbbá foglalkozik a biológiai-, vegyi- és nukleáris fegyverek kereskedelmével és felhasználásával.

lásával, de fokozott intézkedéseket léptetett életbe a légi közlekedés biztonságát veszélyeztető bűncselekményekkel kapcsolatban is.

Az Amnesty International szerint, a 2001-es törvény leglényegesebb és legkényesebb eleme a külföldi személyek fogva tartását meghatározatlan ideig lehetővé tevő passzus. A törvény e része egyértelműen azt a célt szolgálja, hogy a törvény erejével képesek legyenek olyan nem brit állampolgárságú, iszlám fundamentalista csoportokhoz köthető személyekkel szemben eljárni, akik semmilyen bűncselekményt nem követtek el, így alapesetben nem lehetett korábban ellenük hatásosan fellépni.

Ezzel párhuzamosan a hátrányos megkülönböztetés elleni védelmet garantáló paragrafusokat és új büntetési tételeket is magfoglalmaztak. Az ilyen jellegű törvények korábban csak a hátrányos faji megkülönböztetés alapján elkövetett bűncselekményeket rendelte büntetni, míg az új jogszabály bevezetésével a jogalkotó a brit állampolgárságú muszlimokkal szembeni – a szeptember 11-i események után kialakult – előítélten alapuló agressziót kívánta megelőzni.

Egy faji előítéletekkel foglalkozó szervezet (Institute of Race Relations) szerint, ezek az intézkedések túlzott mértékűek, és feleslegesen csapódnak az iszlámhoz kötődő vádlottakon, hiszen több száz letartóztatásból mindössze csak néhány tucat esetében született ítélet, az esetek többségében a letartóztatások megalapozottsága nem volt bizonyítható. A visszaélésekkel kapcsolatos további erősítő tényezőként említik, hogy a terror elleni küzdelemre megalkotott jogszabály paragrafusait alkalmazzák sok esetben akkor is, ha csak kisebb súlyú bűncselekményekről, vagy muszlimok által elkövetett illegális migrációról van szó. A statisztika azt mutatja, hogy minden nyolcadik letartóztatott személy olyan muszlim, akit terrorcselekmény elkövetéséhez köthető gyanú alapján tartóztattak le, majd bizonyíték híján tovább adták a bevándorlási hatóságoknak anélkül, hogy az őrizetbe vétel alapjául szolgáló ügyben bármifajta további lépés történt volna. Sok muszlimot tartottak fogva például bankkártya-hamisítás vádjával úgy, hogy kiterjesztették ügyükre a terrorizmus elleni küzdelmet szabályozó törvényt.

A muszlimok rutinszerű utcai ellenőrzésének aránya 28 %-kal emelkedett országos szinten, de Londonban ugyanez az arány eléri a 40 %-ot, amely korábban soha nem emelkedett ilyen magasra egy esztendő alatt egy etnikai, vagy vallási csoport esetében sem. Kimondható, hogy nemzeti szinten két és félszer nagyobb eséllyel állít meg és ellenőriz a rendőrség olyan embert, aki jól láthatóan valamely ázsiai kisebbséghez tartozik, szemben a fehér bőrű brit állampolgárokkal. Ennek ellenére a kormány azt állítja, hogy a rendőrség a július 7-i robbantásokat követően sem szelektál az ellenőrzésekkor faji vagy etnikai alapon.

A londoni metró-robbantásokat követően a brit kormány több, máig is folyamatban lévő intézkedést léptetett életbe. Hetekkel a támadás után a hatóságok mintegy 500 vélhetően radikális iszlám személyt utasított ki az országból, előterjesztették több működő mecset bezárását, betiltottak radikális szervezeteket, és újra felállították az észak-ír konfliktus során már alkalmazott bíróságokat, amelyek a nyilvánosság kizárásával és csak a terrorizmushoz köthető ügyekben hoztak ítéletet.

A brit hírszerző és elhárító szervek létrehozta olyan belső biztonsági egységeket, amelyek alapvető rendeltetése a szélsőséges csoportokhoz tartozó, vagy azokkal szimpatizáló személyek felderítése és folyamatos figyelése volt. Megkülönböztetett figyelmet kiváltó vita alakult ki annak kapcsán, hogy a rendőri szervek engedélyt kaptak az akciók során a gyanúsítottak lelövésére, amennyiben ez elkerülhetlenné válik. Ezt tovább szította a rendőrség által elkövetett végzetes hiba, amikor egy brazil bevándorlót lőttek le véletlenül a londoni metróban.

Az Egyesült Királyság nagyobb tapasztalattal rendelkezik a bevándorlók tekintetében, mint bármely más európai állam. Az „ENAR UK Shadow Report” 2003-as jelentése szerint, Nagy-Britannia több menedékjogot kérőt fogad be, mint bármely más ország a világon. Többségük háttérét alkalmasnak ítélik meg arra, hogy anyagi támogatásban részesüljenek, de az elmúlt években tapasztalható szigorítások miatt ezek száma folyamatosan csökken. 2003-ban a kormány újabb – a megelőző 11 év alatt immár az ötödik – menekültjogi törvényt terjesztette elő, amely növelte a büntetési tételt azon menekültek esetén, akik nem rendelkeznek a szükséges okmányokkal és engedélyekkel. A bevándorlási hivatalokat a rendőrségéhez hasonló jogosítványokkal és intézkedési jogkörrel ruházta fel, továbbá bevezette a menekültek elektronikus azonosítására szolgáló rendszert.

Az iszlám mindennapi gyakorlása

Az Európában született imámok szerint a nincs különbség az európai és az anyaországi iszlám vallás között. Vezető gondolkodók – mint Bassam Tibi, vagy Tariq Ramadan – azonban amellett érvelnek, hogy létre kell hozni az iszlám egy olyan speciális formáját, amely képes arra, hogy együtt éljen az európai értékekkel. Bassam Tibi megfogalmazta az „Euro-Iszlám” gondolatát, amely magában foglalja a nyugat politikai értékeit is, mint a pluralizmus, tolerancia, vagy éppen az állam és egyház szétválasztásának elve. A muszlim körökben meglehetősen vitatott hírnévvel rendelkező Ramadan azt írta, hogy az európai társadalmaknak tisztelniük kellene az iszlám hitet, míg a muszlimoknak is konstruktív párbeszédet kell folytatniuk a helyzet megoldása érdekében. Szerinte a legnagyobb fejtörést most az okozza, hogy a muszlimokkal megértessék, hogy nem

szükséges kevésbé muszlimnak lenni ahhoz, hogy jobban európaiak legyenek (2004, „Foreign Policy” magazin).

A királyság területén több mint 500 olyan bejegyzett mecset található, amely rendszeresen fizet adót, és engedéllyel rendelkezik házasságkötések megtartásához is. Emellett azonban szintén körülbelül 500-ra tehető azon mecsetek száma, amelyek engedély nélkül működnek, és a mintegy 1000 imám közül csak 30-at képeztek az Egyesült Királyságban. Az imámok képzése jelenleg két intézményben történik. Az egyik az 1981-ben alapított londoni „Muslim Collage”, a másik pedig a 2000-től Leicestershire-ben működő „Markfield Institute of Higher Education”.

Az európai országok, így Nagy-Britannia is az iszlámmal kapcsolatos minden tevékenységet, annak anyagi támogatását, kezelését, és a vallási oktatást az imámokra és az anyaországok különböző szervezeteire testálták. Marokkó, Algéria és Törökország például rendelkeznek olyan minisztériumokkal, amelyek fő feladata az, hogy imámok segítségével a külföldön élő híveknek vallási támogatást és oktatást nyújtsanak. Ennek ellentételezéseként, sok európai állam igyekszik ezt a befolyást gyengíteni, és teret adni egy olyan iszlám gyakorlatnak, amely jobban alkalmazkodik az európai környezethez.

Az állam az iszlám hagyományoknak megfelelő temetési szertartások elé sem gördít akadályt, a köztemetők jelentős része rendelkezik olyan területtel, ahol ezeket a muszlim hívők megtehetik, mindemellett pedig sok olyan temető is van, amely kifejezetten az iszlám elveinek megfelelő temetési szertartásoknak ad otthont.

A fejkendő iskolai viselése széles körű vitát váltott ki, de a kormány arra a döntésre jutott, hogy nem tiltja meg, hiszen ez diszkriminációt jelentene. Ennek ellenére 2004-ben a lutoni bíróság elutasította egy fiatal lány panaszát, akinek az iskola nem engedte, hogy a kezek és az arc kivételével a teljes testet fedő ruhában, a jilbab-ban látogassa az órákat. A bíróság érvelése szerint az iskolai szabályzat, amely meghatározza a lehetséges iskolai uniformisok használatának kereteit, nem ütközik semmilyen jogszabályba, így a diák – összhangban az előírással – nem hordhatja az iszlám klasszikus öltözetét. A döntést azonban megfellebbezték hivatkozva arra, hogy egy iskolai szabályzat nem lehet gátja a kisebbségi jogok gyakorlásának.

Az iszlám a brit közfelfogásban

Majdnem minden európai államban megfigyelhető az iszlámellenes indulatok intenzitásának növekedése, amely alól az Egyesült Királyság sem kivétel. Ezen túl azonban megjelent a politikusok iszlám- és bevándorló ellenes kijelentéseinek széles körű terjedése is a nyilvános platformokon. Ennek okaként megjelölhető az a tény, hogy sokan az európai állampolgárok közül tévesen ítélik

meg az iszlámot, és azt szinte automatikusan összekötik a bűnözéssel. Ők a muszlimokat a szegénységgel, és az erőszakkal azonosítják, és szerintük az iszlám minden probléma gyökere. Az iszlám vallást nem csak a szociális gondokért okolják, hanem az olyan globális kihívásokért is, mint a nemzetközi terrorizmus rohamos terjedése. A szeptember 11-i cselekmények, valamint a madridi robbantást követően Európa szerte erősödtek az iszlámmal kapcsolatos viták a politika minden spektrumán.

Egy, a „Runnymede Trust” által 1997-ben végzett felmérés már kimutatta az iszlámellenes érzelmek társadalmi jelenlétét. A „St. John’s Collage” 2005-ös felmérése ennek fokozódását emelte ki. Szerintük a tizenévesekben folyamatosan növekvő ellenérzések alakultak ki a muszlimokkal szemben, míg ezzel párhuzamosan megfigyelhető volt a szimpátia növekedése az olyan szélsőjobb-oldali szervezetek irányában, mint például a Nemzeti Front (National Front).

A július 7-i terrorcselekmények folyamatos vitát generáltak a multikulturalizmus lehetséges értékeiről. Miközben a brit területen is egyre növekvő vallási radikalizmus kétségbe vonja az agressziót tagadó muszlim kisebbség lojalitását, több prominens muszlim is megkérdőjelezi a multikulturalizmus létének hasznosságát.

Bár a politika színterén a politikai korrektség keretei között folyt a diskurzus az iszlám kérdés kapcsán, a brit Nemzeti Párt mégis meglehetősen diszkriminatív kijelentéseket hangoztatott. A párt az elmúlt években növelte népszerűségét, de támogatottsága mégsem lépte át az 5 %-ot.

A 2005-ös brit parlamenti választások érdekes vízvonalat jelentettek a muszlim politikai erők szerepvállalása tekintetében. A muszlimok elleneztek az iraki háborúban történő brit részvételt, és ezzel komoly szavazóbázist jelentettek a konzervatív és liberális demokrata jelöltek számára, amely több választókerületben is éreztette hatását, de nemzeti szinten ugyanez már markánsan nem jelent meg.

A 2005. július 7-i robbantásokat követően a kormány muszlim radikálisokkal kapcsolatos álláspontja jelentősen megváltozott, hiszen az elkövetők brit állampolgárok voltak. Az állami vezetés bejelentette, hogy mindenki, aki tagja valamely vallási fundamentalista szervezetnek kiutasításra számíthat, betiltanak továbbá minden szélsőséges szervezetet, és bezárják azokat a mecseteket, amelyek e szervezeteknek otthont vagy támogatást nyújtanak.

Ezek a javaslatok sok muszlim és nem muszlim politikus és közéleti személyiség nyilvános rosszallását váltották ki. Az ENSZ és az EU emberi jogi szervei megkérdőjelezték az új politikai intézkedések létjogosultságát, különösen azokat, amelyek a kiutasítást helyezték kilátásba.

A terrorcselekmény után több helyen felvetődött a kérdés, hogy az iraki szerepvállalás vajon hozzájárulhatott-e a tragikus esemény megtörténtehez és a radikalizmus erősödéséhez. Az iraki konfliktusban történő aktív részvétel egyértelműen negatív visszhangot váltott ki Nagy-Britannia szerte. A „Federation Islamic Students Societies” 2005. augusztusában készült felmérése szerint, a muszlim diákok 95 %-a ellenezte az ország külpolitikai elveit, és 66 %-uk gondolta úgy, hogy a brit csapatok iraki állomásoztatása nagyban hozzájárult az iszlám radikális erők befolyásának növekedéséhez.

A lehetséges utak és a megoldást hátráltató tényezők

Az európai környezetben élő muszlim kisebbség az őt ért hatásokra eltérő módon reagál, de az esetleges változatok az alábbi lehetséges irányokban foglalhatók össze:

Asszimiláció

Az Európában született kisebbség egy része teljes mértékben szekularizálódott, és sikeresen alkalmazkodott az adott ország viszonyaihoz. Sőt, néhány esetben jelentős szerepet játszottak a gazdasági elit életében is, az általuk befutott pályáiv sikertörténetként aposztrofálható. Ez a réteg azonban a muszlim populáción belül is kisebbséget alkot.

Integráció

A kontinensen születettek döntő többsége teljes békében és egyetértésben él liberális európai környezetével, miközben igyekszik megőrizni anyaországának kulturális és vallási hagyományait. Szüleik és családjuk – akik általában első generációs bevándorlók – jelentős befolyással bírnak fejlődésükre és mindennapi életükre. Annak ellenére, hogy az Európában született muszlim populáció többségi elemét ők alkotják, a média és a társadalom figyelme nem irányul rájuk.

Lázadás

A muszlimok egy kis hányada távolságot tart a szekuláris társadalomtól és nem mutat hajlandóságot arra, hogy részt vállaljon annak életéből. Elszigetelt közösségekben élnek megtartva az anyaország minden hagyományát, Európában élnek anélkül, hogy találkoznának Európával. A kontinensen született fiatal muszlimok egy része mind saját szüleik, mind Európa kulturális hagyományaitól elszigetelődve nőtt fel, míg identitásukat és közösséghez tartozás érzését a konzervatív iszlám keretei között találták meg. E rétegbe tartozik az a relatív kisebbség is, amely nem zárkózik el terrorcselekmények elkövetésétől.

Az optimális megoldást az asszimiláció, vagy az integráció jelentené függetlenül attól, hogy az adott társadalom a homogenitás, vagy a változatos és diverzifikált társadalmi berendezkedés irányába mozdul el. Mindkét oldal jelentős támogatással rendelkezik, de az ellenérvek is sorra megjelennek a médiában. Az üdvözítő mindenképpen az lenne, ha a hagyományok tiszteletben tartása mellett a kisebbségek lehetőséget kaphatnának vallásuk gyakorlására az állam által nyújtott garanciák védelme alatt.

Abban mindkét oldal képviselői egyetértenek, hogy az elsődleges cél egy olyan helyzet megteremtése lenne, amely nem ad teret a harmadik utat, az extrémizmusnak, a lázadásnak, az esztelen rombolásnak pártfogó eszmék terjedésének. Azonban felbukkannak olyan tényezők is, amelyek jelentős gátjai lehetnek a kultúrák közti feszültségek enyhítésének:

Terrorizmus

Az 52 halálos áldozatot és mintegy 700 sebesültet követelő londoni robbantás-sorozat újra Európa terrorfenyegetettségére hívta fel a figyelmet. A madridi terrorcselekményt követően a spanyol hatóságok mintegy 100 olyan embert vettek őrizetbe, akiknél egyértelműen kimutatható volt az iszlám fundamentalista terrorcsoportokkal fenntartott kapcsolat. A szeptember 11-i merényletben részt vevő 11 terrorista – köztük Mohamed Atta – tagja volt egy radikális német sejtnek. 2005-ben az iraki Ansar Al-Islam szervezet tagjait tartóztatták le német és svéd hatóságok, mert feltételezhetően toborzó tevékenységet folytattak Európában.

Demográfiai változások

Az európai muszlimok születési aránya háromszorosa a folyamatosan csökkenő európai átlagnak. Az elmúlt évtizedben a muszlimok száma megduplázódott és elérte az Európai Unió lakosságának 4 %-át. Évente mintegy 1 millió muszlim bevándorló érkezik Nyugat-Európába, és egyes becslések szerint, 2050-re az uniós lakosság 20 %-a az iszlám zászlaja alatt él majd a kontinensen.

Törökország lehetséges EU tagsága

Az országgal jelenleg is folynak a csatlakozási tárgyalások, melynek eredményeként – amennyiben Ankara teljesíti a feltételeket – 10-15 éven belül az EU teljes jogú tagjaivá válhatnak. Mindez az európai muszlimok számát 70 millió fővel emelheti. Egyes szakértők reményei szerint, a hagyományosan szekuláris Törökország, amely élesen elválasztotta egymástól az állam és az iszlám hatalmát, képes lesz enyhíteni az európai szélsőséges iszlám erők radikalizmusát. Mások azonban azt a véleményt tartják mérvadónak, amely szerint a muszlim populáció markáns növekedése tovább erősítheti a meglévő feszültségeket és a vallási radikalizációt.

Kulturális polarizáció

Sok keresztény és szekuláris európai állampolgár óvatosan fogadja a muszlim bevándorlást. Míg a muszlim kisebbség egy része a számukra túlzottan liberális európai kulturális hatásokra azzal reagál, hogy saját hagyományait agresszívan védi, és igyekszik a vallás körül meglévő határokat mindenáron megőrizni.

Befejezés

A terrorizmus elleni küzdelem nem a rendőri erők fellépésénél, de nem is a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásánál kezdődik, hanem a társadalom kollektív gondolkodásának alkotó formálásánál és a gazdasági, politikai, szociális, valamint kulturális feltételek olyan irányú reformjánál, amely biztosítja az eltérő ideológiai és vallási értékek egymás mellett élését.

Mindez a társadalom valamennyi szintjét igénybe vevő folyamat, amelyben az egyes részek kölcsönhatásban állnak egymással. A globalizáció komplexé és átfogóvá tette életünk minden dimenzióját, biztosította az átjárhatóságot, amelyen keresztül nem csak az értékek, de az azok ellen indított virtuális és fizikai támadások is könnyedén átjutnak. Az európai multikulturalizmus eszméjéért való fellépés a társadalom közös ügye, amelyben részt vállal a liberális és értékszemplétű oktatás, a gazdasági segítségnyújtás, a szociális gondoskodás, a kulturális összhangra törekvés, a vallási tolerancia, de amennyiben szükséges akkor szerepet kapnak a titkosszolgálatok és a különleges rendőri, vagy katonai erők is.

A legfontosabb cél azonban a megelőzés és nem a romok eltakarítása. A társadalom minden rétegének arra kell törekednie, hogy a békés együttélés optimális feltételeit közös összefogással képesek legyenek megteremteni. Ehhez viszont túl kell lépni az eltérő kultúrák és értékek által keltett értetlenségen, valamint negatív érzelmeken, és a toleranciában megoldást találva megérteni, hogy a világ változási túlléptek rajtunk és a globalizáció egymás mellé ültette azokat, akiket eddig évszázadok tudatlansága választott el egymástól.

Felhasznált irodalom

1. Esther Pan: Europe: Integrating Islam <http://www.cfr.org/publication/8252/>
2. Euro-Islam country profiles / United Kingdom <http://euro-islam.info/pages/uk.html>
3. Muslims in Europe / BBC country guide <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4385768.stm>
4. Islam in the United Kingdom from Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/Islam_in_the_United_Kingdom

KONZULTÁCIÓ

IZSA JENŐ

A NEMZETBIZTONSÁGI ÁGAZATI STRATÉGIA KÉRDÉSÉHEZ

A Magyar Hadtudományi Társaság tudományos konferenciát rendezett szeptember 27-én A NATO feladatrendszerében az elkövetkező tíz évben várható változások címmel, együttműködve a Honvédelmi Minisztériummal és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemmel. A megnyitót prof. dr. Szabó Miklós nyá, altábornagy, a ZMNE rektora tartotta, majd dr. Nagy László nyá. mérnök ezredes, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke köszöntötte a konferencia résztvevőit. Ezt követően a plenáris ülésen Martinusz Zoltán, hazánk NATO-nagykövete, Siklósi Péter HM főosztályvezető és dr. Szenes Zoltán nyá. altábornagy, a ZMNE tudományos főmunkatársa tartott előadást.

A résztvevők három szekcióban dolgozták fel és vitatták meg a téma biztonságpolitikai, katonai, illetve nemzetbiztonsági vonatkozásait. Jelen cikk a Nemzetbiztonsági Szekcióban elhangzottakhoz kapcsolódik, részletekbe menően tárgyalja a nemzetbiztonsági ágazati stratégia megalkotásának és a tervezett szervezeti reform kérdéskörét

A nemzetbiztonsági stratégia kidolgozásáról a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 2073/2004. (IV.15.) számú kormányhatározat rendelkezik.

A nemzetbiztonsági stratégia azon ágazati stratégiák közé tartozik, amelyek az átfogóan értelmezett biztonság egyes, viszonylagos önállósággal bíró területén meghatározzák a célokat és a teendőket. A Kormány a hivatkozott határozat 1.c. pontjában a szakágazati sajátosságokat érvényre juttató részstratégiák (pl.: katonai, rendvédelmi, informatikai és információvédelmi, szociálpolitikai stb.) elkészítésére felelősöket (a szakterületet irányító illetékes minisztereket) jelölt ki és határidőt is megszabott, valamint meghatározta, hogy az illetékes miniszterek a stratégiák tervezetét a Nemzetbiztonsági Kabinet előzetes véleményét követően terjesszék jóváhagyásra a Kormány elé.

A nemzetbiztonsági ágazati stratégia elkészítéséért a kormány a Miniszterelnöki Hivatalt vezető minisztert tette felelőssé. Bár az eredetileg megha-

tározott 2004. szeptember 30-i határidőt 2005. december 31-ére módosították, tényként megállapítható, hogy 2006 szeptemberének elején a kormányhatározat végrehajtása – legalábbis ezt az ágazatot illetően – késik. Arról érkeztek időközben hírek, hogy a nemzetbiztonsági ágazati stratégia elkészítése megkezdődött. Majd arról is lehetett értesülni, hogy a kidolgozó munka eredményesen befejeződött, meghatározott (szűk) körben a stratégia tervezetét megvitatták, véleményezték is, de egy idő óta teljes a csend. Nem igényel nagy bátorságot kijelenteni, hogy elsősorban a politikai szféra történéseire, a jelen fő kérdéseire és a belátható közeli jövő problémáira tekintettel *a nemzetbiztonsági ágazati stratégia leendő tartalma és kiadásának, elfogadásának időpontja nemigen prognosztizálható.*

A tanulmány megírásával a háttérben zajló, remélhetően intenzív szellemi alkotótevékenységhez kívánok annyiban hozzájárulni, amennyiben elfogadjuk, hogy a bölcsek követ ezúttal sem egy ember zsebében lehet megtalálni. Úgy gondolom, hogy a témával való foglalkozás nem lehet csak a „hivatalból kijelölt illetékesek” privilégiuma.

Tény, hogy *a Magyar Köztársaságnak nincs elfogadott és a gyakorlatban érvényesíthető nemzetbiztonsági stratégiája*, éppen ezért vagy ennek ellenére a kérdésről való gondolkodást elkerülhetetlennek tartom. Nyilvánvalóan ezt gondolja Várhalmi Miklós biztonságpolitikus is, aki saját Internetes honlapján 2006 tavaszán közzétette tanulmányát „Javaslat a teljes magyar védelmi-biztonsági tevékenység átfogó korszerűsítésére” címmel. A tanulmány tartalmilag a kormányzati szervezetrendszer modernizálása keretében a „Biztonsági és Védelmi Minisztérium” létrehozására irányul, részletesen kibontva az általa elgondolt struktúra elemeit, működési alapjait.¹

A nemzetbiztonsági szférában érvényes stratégia megalkotásának szükségességét már évekkel ezelőtt felvetette Lénárt Ferenc² egy gyakorlatilag visszhang nélkül maradt cikkében, tehát mégis van időnként egy-egy kísérlet a szféra belső kérdéseivel a nyilvánosság elé lépni.

A szerző motivációját olyan hírek is erősítik, amelyek szerint a kormány át kívánja alakítani a nemzetbiztonsági intézményi (szervezeti) struktúrát. A Népszabadság tudósítása arról szól, hogy: „A kormány összevonná a titkosszolgálatokat. E lépést, amelynek részletei még nem tiszták, elsősorban nem takarékosági megfontolásokkal indokolják; ennél fontosabb cél, hogy a struktúrát a nemzetbiztonsági törvény elfogadása óta alapvetően megváltozott viszonyokhoz igazítsák.”³

¹ www.nemzetbiztonsag.com

² Lénárt Ferenc: Biztonság, nemzetbiztonság. Új Honvédségi Szemle, 2001/1. 41-60.pp.

³ Népszabadság, 2006. július 7. Lencsés Károly: Titkosszolgálatok: három marad

A reform és a stratégia általános kérdései

Az idézett sajtóhír természetesen valóságos információkon alapul. Meg kell vizsgálni annak a lehetőségét, hogy a három polgári és két katonai nemzetbiztonsági szolgálatot miként lehet három, hatékonyabban működő szervezetbe integrálni. Lényegét tekintve ezt tartalmazza egy megjelent kormányhatározat,⁴ de hogy ez konkrétan milyen rendező elvek mentén, mely szervek megszüntetését vagy összeolvasztását jelenti, egyelőre nem tudni. Miután ebben a kérdésben csak alapos szakmai előkészítés után születhet döntés, a részletekről a Miniszterelnöki Hivatal keretében működő Nemzetbiztonsági Iroda vezetője sem kívánt többet mondani a sajtó, a nyilvánosság számára.

Az opciók száma persze véges, ám arról, hogy a katonai és a polgári hírszerzést, illetve elhárítást vagy a két katonai és a háromból két polgári titkosszolgálatot vonnák-e össze, korai lenne találgatásokba bocsátkozni. Állítólag konszenzus van abban, hogy a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat bármilyen megoldás esetén önálló szervezet marad. A kormányhatározat a nemzetbiztonsági szolgálatok összevonásának vizsgálata mellett tartalmazza azt is, hogy át kell tekinteni, miként integrálhatják a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatát (RSZVSZ) a Nemzetbiztonsági Hivatal szervezetébe.

Ez a hír nem előzmények nélküli. Az átalakítási szándék elméleti megalapozottságát, komolyságát mutatja, hogy a Sárközy Tamás professzor nevével összekapcsolt ún. „államreform” terv is a megoldandó lépések egyikeként a jelenlegi struktúrák bizonyos koncentrálását tartja szükségesnek. A modern kormányzati szervezet kialakítása a működési hatékonyság növelése és a költségek csökkentése érdekében történne.⁵

Sárközy Tamás említett tanulmányának középpontjában a magyar állam modernizációja, az állam szerepének újragondolása és ezzel szoros összhangban a szervezeti-intézményi struktúrák átalakítása áll. Tehát a tartalmi és a formai reform koherensen kapcsolódik egymáshoz. Egyértelmű a következtetés, hogy ebben az *államreform folyamatban a nemzetbiztonsági szféra sem marad érintetlen, nem maradhat változatlan*. A szerző meglehetősen sommásan értékeli a szolgálatok 1990 óta végzett tevékenységét, továbbá érvel az ún. *egységes Nemzetbiztonsági Szolgálat kialakítása* mellett. Úgy vélekedik, hogy napjainkra megszűnt az a politikai tényező, amely a Belügyminisztériumtól elválasztott, számos jogi és politikai garanciával körbebástyázott szolgálatok létrehozását indokolta. Sárközy további külön elemzéseket tart szükségesnek a szolgálatok strukturális átalakítása érdekében. Nyilvánvaló, hogy ez az elemző munka fo-

⁴ 2118/2006. (VI. 30.) Kormányhatározat az államháztartás hatékony működését elősegítő szervezeti átalakításokról és az azokat megalapozó intézkedésekről

⁵ Sárközy Tamás: Államszervezetünk potenciazavarai. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2006., Budapest. 202-203. pp.

lyik, és a szolgálatok jövőjéről a kormány kialakítja elképzeléseit, majd nekilát a megvalósításnak. Hogy a kormányzati szándék valósággá válik-e, nem prognosztizálható, hiszen ehhez a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény módosítása szükséges, minősített többséggel (az összes képviselő 2/3-ának egyetértő, igenlő szavazatával), ám a jogalkotói konszenzus ma még nem látszik biztosítottnak. Ezért azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy az alkotmányosság próbáját kiálló jogi eszközök megtalálásával racionalizálhatják (pl. az alaptevékenységet támogató funkciók és az apparátusok ésszerűsítésével) a szolgálatok tevékenységét abban az esetben is, ha nem születik meg a nemzetbiztonsági törvényt módosító parlamenti döntés.

A kormány szándékai egyébként nem egészen egyértelműek. Finoman fogalmazva is ambivalensnek tűnik, hogy az amúgy nagyívűnek minősített 2006. június 9-i „A Magyar Köztársaság Kormányának programja a sikeres, modern és igazságos Magyarországért 2006 –2010” dokumentum, tehát *a kormányprogram egyetlen szót sem veszteget a nemzetbiztonsági ágazatra*, erre a speciális szakterületre, erre a sajátos feladatrendszerre. Az okokat lehet keresni vagy találgatni: talán ez a terület nem fontos, vagy minden a legnagyobb rendben van, a rendszer működik, ergo nincsen semmilyen teendő. Lehet, hogy a szerzők/szerkesztők jobbnak látták nem beszélni, írni a nemzetbiztonság ügyeiről, mert a jól ismert erőviszonyok és közpolitikai légkör esélyt sem ad bármilyen tervezett változtatás felvetésére. Nem tudjuk eldönteni, de tény, hogy a kormány 4 évre elgondolt állam- és társadalom irányítói programjában a nemzetbiztonság szó egyetlen egyszer sem található meg, ami önmagában is nehezen érthető, mondhatni elkészerítő észlelés.

Egyetlen pillanatig sem vitatva a kormány határozatban is rögzített szándékainak indokoltságát és jóhiszeműségét, valamint elismerve azt, hogy stratégia hiányában is működik a nemzetbiztonsági intézményrendszer, mégis *szükségesnek látok elvi alapon megjegyzéseket tenni*, a figyelmet bizonyos összefüggésekre felhívni a stratégiával és a reformmal kapcsolatban.

a) Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy *a nemzetbiztonsági szférára kiterjedő intézményi, strukturális reform, a szervezeti rendszer átalakítása nem előzhető (nem előzheti) meg a stratégia kidolgozását, életbeléptetését*. A stratégia konszenzuszos megalkotása, hatályba léptetése jelentheti az elvi alapok megerősítését, továbbá a fő célok és irányok kijelölését, a nemzetbiztonsági munkában szükséges korrekciók elvégzését. Vállalva a közhelyes fogalmazás kritikáját is, azt gondolom, hogy a kocsi nem előzheti meg a lovakat. A fogatot alkotó részek helye és szerepe, kettejük sorrendje és a köztük levő kapcsolat lényege nem ízlés, nem döntés kérdése. A nemzetbiztonsági szolgálatok jószolt vagy eltervezett karcsúsítása, összevonása feltételezi a stratégia létét, vezérlő funkciójának érvényesítését.

Meggyőződésem, hogy *a nemzetbiztonsági tevékenység hatékony végzése nem elsősorban a szervezeti rendszer átalakításával biztosítható*. Sokkal fontosabb a biztonsági struktúrákat (az intézményeket, feladatokat, a működési sajátosságokat és a konkrét tevékenységet) egészben vizsgálni, a kizárólag a nemzetbiztonsági szolgálatok által elvégzendő feladatokhoz pedig ilyen összefüggések elemzése után indokolt a szakmailag adekvát szervezetrendszert hozzáigazítani.

Hogy milyen ez a szakmailag optimális és hatékony szervezeti felállítás? A magyar szakmatörténetet csak felületesen ismerő is érzékelheti a múltra visszatekintve, hogy bár még 100 éves sincs az önálló magyar titkosszolgálati szféra, mégis a lehetséges szervezeti megoldások szinte teljes köre megtalálható az egyes időszakokban, az egyközpontú, alig differenciált szervezeten át a szektorális modellre jellemző megoldásig. A nemzetközi tapasztalatok e tekintetben meglehetősen változatos képet mutatnak, nincs egységes vagy minden elemében követhető modell. Országonként a történelmi és a szakmai hagyományok, a politikai kultúra, a kormányzati (államhatalmi) berendezkedés milyensége, a jelen és a jövő kihívásaira épülő biztonsági rendszer megoldásai stb. következtében a titkosszolgálati struktúrák igen eltérnek egymástól.

A stratégia és a szervezeti átalakítás kérdésében az optimálisnak tekinthető sorrend a következő lehet:

- a nemzetbiztonsági stratégiai célok (újra) rögzítése,
- a nemzetbiztonsági feladatok regiszterének összeállítása, a prioritások kijelölése,
- a feladatok szakági (hírszerzés, elhárítás) elosztása,
- a koordinált tevékenység feltételrendszerének meghatározása,
- a feladatok végrehajtásához szükséges erőforrások hozzárendelése,
- a működési hatékonyság értékelési rendjének kialakítása,
- a stratégia életbe léptetése,
- a szervezeti struktúra igazítása, változtatása.

b) Sajátos jellemzője a hazai társadalmi-politikai viszonyoknak, a közéletnek, hogy évtizedekre visszatekintve azt konstatálhatjuk, hogy a különböző orientációjú kormányok szinte állandóan reformokat hirdettek meg, indítottak el, fékeztek le, szabotáltak el, ám valóban tudományosan megalapozott, a gyakorlat által igényelt és visszaigazoltan sikeres átalakítás nemigen regisztrálható. Ennek sok oka lehet, mindenesetre *világosan érezhető egy funkcionálisan elkülönült, független, hiteles (legitim) szervezet hiánya, amely az állam szerepének tisztázására, újragondolására, a társadalmi élet egyes szektoraiban valamilyen szerepet játszó állami szervek működési hatékonyságának vizsgálatára hivatott*.⁶ Ennek a szervezetnek („Állami Intézményjavító Intézmény” – Mázsa Péter által adott név) hiányában az éppen napirenden levő szakterületi reformmal az adott

⁶ Mázsa Péter: Kire szavazok? Élet és Irodalom, 2006. február 24.

szektor érdekcsoportjai (pontosabban az érdekérvényesítésre képes csoportjai) foglalkoznak. Ezek azután – magukra hagyva, saját elveik és érdekeik szerint munkálkodva – természetesen olyan eredményeket produkálnak, olyan megoldási javaslatokat hoznak elő, olyan irányba befolyásolják a döntéshozókat, hogy a reform, a változtatás, az átalakítás szavak újra meg újra lejárátódnak, a motivációk és a jobbító ambíciók alábbhagynak, végeredményben pedig minden marad a régiben.

Maradva a nemzetbiztonsági szférában, erre a tipikusnak nevezett, jól ismert helyzetre erősen hasonlít egy országgyűlési határozat sorsa,⁷ amely röviddel a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény elfogadása és hatályba lépése után címe szerint (ám valójában nem egészen) a nevezett törvény végrehajtásának értékeléséről szól. A szövegből kitűnik, hogy az Országgyűlés felhívja a Kormányt, hogy egy éven belül készítsen részletes értékelést a törvény végrehajtásával kapcsolatos tapasztalatokról. Az értékelés során kiemelt súllyal kellett áttekinteni a szolgálatok szervezeti rendszerét. Az országgyűlés kötelezte a kormányt, hogy az értékelés megállapításairól, a tervezett intézkedésekről számoljon be, illetve szükség szerint tegyen javaslatot a törvény esetleges módosítására.

A háttérben az a vita húzódott meg, hogy az ország biztonsági helyzetére és a költségvetés teherbíró képességének korlátaira tekintettel indokolt-e 5 (öt) szolgálat fenntartása. A jogalkotó tehát már a törvény elfogadásakor, vagy közvetlenül azután már érzekelte a struktúra túlzott tagoltságát, a szétaprózottságot, a párhuzamosságokat, átfedéseket, a koncentráció akadályait. A szolgálatok akkori struktúrájának felülvizsgálatával foglalkozó bizottság – alapvetően a szolgálatok által elvégzett helyzetelemzésekre és értékelésekre támaszkodva – arra a következtetésre jutott, hogy minden úgy jó, ahogy van.

A Kormány ilyen szemléletű és tartalmú (tehát a leginkább érintettek alapvető érdekeit tükröző) jelentést terjesztett az Országgyűlés elé 1997 júniusában⁸. Az érintett szolgálatok meggyőzően igazolták saját szükségességüket. A szél megrázta a fát egy kicsit, a madarak felrepültek, majd gyorsan megnyugodtak és visszaszálltak, mondhatni mindenki a régi helyére, csak néhányan egy másik ágra. És most megint itt van napirenden a struktúra reformja, a bizottság már dolgozik.

c) Meg kell említeni a lényeges befolyást gyakorló körülmények között az ún. ágazati stratégiákat alapjaiban meghatározó biztonsági alapidokumentumok „karbantartásának” hiányát, és a nemzetbiztonságihoz kapcsolódó, vagy azzal összhangot feltételező ágazati stratégiák kidolgozásának elégtelenségét is.

⁷ 47/1996. (VI. 7.) OGY határozat

⁸ Demeter Ervin előadása Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági struktúrájáról és a szolgálatok feladatairól Budapesten rendezett konferencián. 2000. október 26-27.

A magyar biztonságpolitikát még napjainkban is a NATO-tagságunkat „szentesítő” 94/1998. (XII. 29). biztonság- és védelempolitikai alapelvek vezérlik, amely dokumentum a szövetségi tagságot megelőző biztonságpolitikai felfogást képviseli. Az alapelvek felfogása, több pontja, elvi előírása némileg elavult, természetesen nem tükrözi az elmúlt évek változásait (a biztonsági környezet változásait, a 2001. szeptember 11-e utáni globális-, regionális kihívásokat és konzekvenciákat, az Európai Unió-beli tagságunkat, az ország belső helyzetében bekövetkezett fejleményeket, a honvédelmi/rendvédelmi szektor lényeges változásait stb.)

A magyar biztonságpolitika megújításához mindenképpen szükség lesz az alapelvek átdolgozására, aktualizálására. Nem segíti az egységes biztonságpolitikai felfogás és gyakorlat kialakítását az ágazati stratégiák kidolgozásának elhúzódása sem. Itt nem csak egyszerű államigazgatási késedelemről van szó, hanem a háttérben koncepcionális problémák, nézetkülönbségek, koordinációs nehézségek húzódnak meg.

Ezért megfontolásra érdemesnek tartanám a Magyar Köztársaság biztonsági filozófiájának újragondolását, a célok, az elvek, az ágazati stratégiák és a követendő gyakorlat hozzáigazítását ehhez a helyzethez.

d) A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó stratégia megalkotása során nem hagyhatók figyelmen kívül a megnevezés körül jogosan felmerülő *terminológiai problémák*.

A biztonság fogalma körüli sok elméleti tisztázó vita után ma már egyértelműbb a kép, a szakirodalom és a politikai napi gyakorlata is (nagyjából) ugyanarra gondol, amikor ezt az általános fogalmat különféle kontextusokban oly szívesen alkalmazza. A szó eredeti tartalma fejezi ki legrövidebben és közérthetően a lényeget: biztonságban van az, aki nincs veszélyben⁹. A biztonság mind tartalmi, mind terjedelmi értelemben komplex fogalom, összetevőit illetően általában felsorolják a kül- és belpolitikai, a katonai, a gazdasági, a pénzügyi, a jogi, a környezetvédelmi (ökológiai), az információs, a humanitárius, a szociális dimenzióit, a titkosszolgálati komponensét azonban csak elvétve. A biztonságpolitika területei (szakágazatai) között nyilvánosan is megjelenik a nemzetbiztonsági terület, amely a szoros értelmezés szerint a titkosszolgálati tevékenységet és szervezetrendszerét takarja.

Mindennapos tapasztalat, hogy akár a szakirodalomban, akár a köznyelvben a nemzetbiztonsági fogalom nem kizárólag a titkosszolgálati fogalom szinonimája. Leggyakrabban a nemzet biztonsága összetett kifejezés helyett, azzal egyenértékűen használják. *Erre jó (vagy inkább nem jó) példa* a Magyar Virtuális Enciklopédia (2005), amely szerint: „A nemzetbiztonság elsődlegesen

⁹ Gazdag Ferenc (szerk.): Biztonságpolitika. SVKH – Budapest, 2001. 31-32.pp.

egy adott állam szuverenitásának és alkotmányos rendjének biztonságát jelenti. Míg a korábbi biztonságfelfogás alapvetően a katonai tényezőkre koncentrált, addig az 1990-es évek első felében új megközelítés nyert teret. A nemzetbiztonság immáron olyan komplex kategória, amely nemcsak a katonai, hanem a politikai, gazdasági, társadalmi, emberjogi, környezeti, informatikai biztonságot is magában foglalja. A katonai és rendvédelmi szervek mellett meghatározó szerep hárul a nemzetbiztonsági szolgálatok munkájára is.” Korántsem értünk egyet minden betűjével, mert pl. a biztonság fogalmát a nemzetbiztonság fogalommal azonosítja stb.

A Hadtudományi Lexikon (1995) szerint: „a nemzetbiztonság valamely állam megfelelő katonai védettségéből, külkapcsolatainak, valamint bel- és gazdaságpolitikájának helyes kialakításából eredő biztonsági helyzete.” Mintha az idő túlhaladott volna ezen a definíción.

A nemzetbiztonság fogalom, mint jogi kategória, az állambiztonság területén is dinamikusan zajló rendszerváltási, átalakulási folyamatban került be a szakmai-politikai szótárba, majd a köznyelvbe. A „Duna-gate” botrány kirobbanása tarthatatlanná tette az addigi állambiztonsági struktúra fenntartását. Az 1990. évi X. törvény¹⁰, amely a mai magyar nemzetbiztonsági szféra működésének és a struktúra alapjának tekinthető, nem használta, nem tartalmazta a nemzetbiztonság kifejezést, hanem titkosszolgálatok terminológiát használt konzervensen. A nevezett törvényben kapott felhatalmazás alapján a Minisztertanács rendeletet adott ki, amelyben szabályozta a nemzetbiztonsági tevékenységet.¹¹ Itt van tehát az ugrópont, ettől kezdve beszélünk, írunk nemzetbiztonsági feladatokról, nemzetbiztonsági szolgálatról. A jogalkotó tehát 1990-ben kifejezetten *a titkosszolgálat=nemzetbiztonsági szolgálat* megoldást választotta. A régi pártállami rendszerhez szorosan kötődő állambiztonsági (netán a még korábbi, de ugyanúgy vállalhatatlan államvédelmi) fogalom meghagyása, vagy beemelése az új jogrendbe, az új struktúrákba nyilvánvalóan direkt politikai okok, továbbá nem mellőzhető társadalomlélektani és érzelmi szempontok miatt szóba sem jöhetett.

A szakmai közvélemény számára az értelmezés nem okoz gondot, egyértelmű, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok hazánkban is a klasszikus és tradicionális titkosszolgálati ágak mentén szervezett hírszerző illetve elhárító (nem pedig biztonsági!) szolgálatok. Ritka, üdítő kivétel a „civil” oldalon is van, ilyennek tekinthető Révész Béla álláspontja, aki egyértelműen fogalmaz: „A titkosszolgálat kifejezés a történetileg és államonként rendkívül eltérő elneve-

¹⁰ 1990. évi X. törvény a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról

¹¹ 26/1990. (II. 14.) MT rendelet a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról

zésű hírszerző (kém-) és elhárító szervek gyűjtőfogalma.¹² Az általuk végzett szakmai tevékenység alapvető tartalmi, eszköz- és módszerbeli eltéréseket mutat a társadalom más szféráiban végzett szakmai tevékenységtől, mert speciális célok érdekében speciális tudással rendelkező emberek speciális, csak erre a területre jellemző módon ténykednek.

A széles közvélemény, a tájékoztató eszközök, sőt a politikai szféra szereplői azonban nemegyszer keverik a fogalmakat. A nemzet biztonságára gondolva, arról gondolkodva a nemzeti biztonsági szavak (így külön két szóban) használata lenne indokolt, úgy, mint ez a Nemzeti Biztonsági Stratégia esetében történt. A formai, kiejtésbeli majdnem azonosság sok félreértést okozhat, ezért szerencsésebbnek tartanám a szakági stratégiára a titkosszolgálati egyértelműen megkülönböztető jelzöt alkalmazni. Javaslatom a titkosszolgálat fogalom bevezetésére egy helyénvaló, pontos és egyértelmű terminus technicus alkalmazását jelentené, megelőzve a fogalmak keveredését és a tartalmi kuszaságot.

Tehát *lehet (legyen)* „a Magyar Köztársaság titkosszolgálati stratégiája” címmel egy elsősorban szakmai elvi alapvetést jelentő, de a nyilvánosság számára is hozzáférhető dokumentum. Ebben az esetben a tartalom és annak megjelenése harmóniában lenne, minden annak látszana, ami. A szféra egészének, benne a szolgálatoknak és a tevékenységükre vonatkozó stratégiának a megnevezése döntés és konszenzus kérdése, talán a mindenre kiterjedő reformfolyamatban egy nem túl lényeges terminológiai kérdés is megoldható.

A vezetéselmélet, a stratégiaalkotás alapkérdéseinek értelmezése a titkosszolgálati/nemzetbiztonsági stratégiára

A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági stratégia megalkotására maradéktalanul érvényesnek tekintem, éppen ezért a teljes folyamatban érvényesítendőnek tartom a vezetésstudomány alapvető, a praxis által igazolt elméleti tételeit, valamint a stratégiai tervezés általános metódusát. Ez a tanulmány természetesen nem vezetéselméleti szempontokat preferál, hanem elsősorban a szűk, szakmai, nemzetbiztonsági kérdéseket tartja szem előtt. A vezetéselméleti megközelítést tehát csak olyan mértékben és olyan szándékkal alkalmazza, amelyet a téma megalapozott kifejtése indokol. A stratégiaalkotással összefüggő vezetéselméleti ismereteket, elvi alapokat is csak a legszükségesebb keretek között említem. Nem foglalkozok a különböző iskolák, irányzatok eltérő vagy hasonló nézőpontjaival, tételeivel, sajátosságaival.

A kiindulópont azonos, ez azt jelenti, hogy a stratégia mindig tudatos emberi tevékenység (szellemi alkotó munka) eredménye. Ennek során *elkerülhe-*

¹² Révész Béla: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéséhez. Acta Juridica et Politica, Szeged, 2004. 8.pp.

tetlen a Miért? Mikor? Hogyan? kérdésekre a válaszokat megkeresni és megadni, tehát egy sajátos jövőtervező tevékenységről van szó.

Csath Magdolna szerint „*a sikeresen működő vállalatok sikereinek titkát elsősorban a tudatosan és gondosan kidolgozott, eredményorientált stratégiában és a kidolgozó, valamint a megvalósításon örökődő, jövőorientált, vállalkozó szellemű vezetésben kell keresni.*”¹³ Miért lenne ez másként a titkosszolgálatok esetében, a nemzetbiztonsági szférában?

A stratégia (és taktika) kifejezések a vezetési megközelítés hadászati gyökereiből származnak, mely legkorábbi írott forrásának a Szun Ce „A háború művészete” a Kr.e. 4. században írt stratégiai vezetéselméletet taglaló művét tekintik.

A profittermelő és non-profit szervezetek közös jellemzői, hogy céljaikat világosan megfogalmazzák, működésüket rendszerszemléletű stratégiai akciótervek alapján szabályozzák és figyelmük központjában a meghatározott KPI (Key Performance Indicators =: kulcs hatékonysági mutatók) méréseiből származó adatok feldolgozott információi állnak. Az ilyen fokú összehangoltság emberközpontúságot és állandó folyamat-fejlesztést igényel, s ezek segítségével tudják biztosítani, hogy a társadalmi illetve a piaci környezetükben lezajló folyamatos változásokkal nem csak lépést tudnak tartani, hanem azokat saját hasznukra is tudják fordítani.

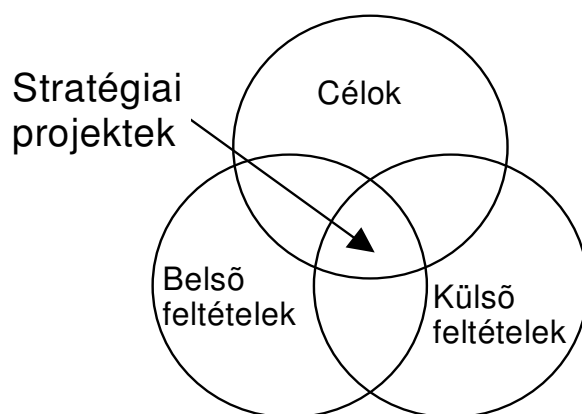
A stratégiai vezetés a szervezet céljai meghatározásának, a célok eléréséhez vezető tervek és rendelkezések kidolgozásának és a tervek végrehajtásához szükséges erőforrások elosztásának folyamata. E szerepeit tekintve a szervezet (vállalt) vezetés legfelső rétegének a feladatát képezi, és rendszerint az első számú vezető (pl. a vezérigazgató és az ő végrehajtócsoportjának) hatáskörébe tartozik. Ez a csoport szabja az egész szervezetet (vállalkozást) érintő átfogó irányt. A szervezet stratégiáját kitűzött céljainak, erőforrásainak és adott körülményeinek ismeretében dolgozzák ki. E folyamat során a szervezet (vállalat) stratégiai előnyeit a szervezettel (vállalattal) szembenező társadalmi, üzleti-, piaci környezettel vetik össze. Az átfogó stratégia egyik fő célkitűzése a szervezetet olyan helyzetbe hozni, hogy eltervezett küldetésének a leghatékonyabban felelhessen meg. A jó stratégia a szervezet célkitűzéseit, rendelkezésre álló erőforrásait és a végrehajtás elemeit (taktikáját) egy szerves egésszé formálja össze.

A stratégiai vezetés feladata tehát a szervezeti célok megjelölése, az azokhoz vezető stratégiák kidolgozása, a megvalósításhoz szükséges pénzügyi, anyagi-műszaki, emberi és információs feltételek megteremtése és az ellenőrzés információrendszerének felállítása. A stratégia tervezése során figyelembe kell venni a célok megvalósításának időskáláját, az egyes időszakok sajátos figye-

¹³ Csath Magdolna: Stratégiai tervezés és vezetés. Leadership kft., Sopron, 1993.

lem-igényeit és a rendelkezésre álló információk tökéletlenségéből fakadó kockázatokat, veszélyeket is.

Stratégiai tervezésen a szervezet jövőjére vonatkozó hosszú távú tervek kialakítását értjük. A stratégiai tervezés során a szervezet hosszú távú céljaihoz (jövőkép, küldetés) képest elemezzük a megoldandó problémákat, tekintetbe véve a szervezetünk belső és külső adottságait. (A tervezési folyamatnak az alábbi ábrán jelzett metszetét, az ún. stratégiai projekteket keressük.)

Miért fontos a stratégiai tervezés?

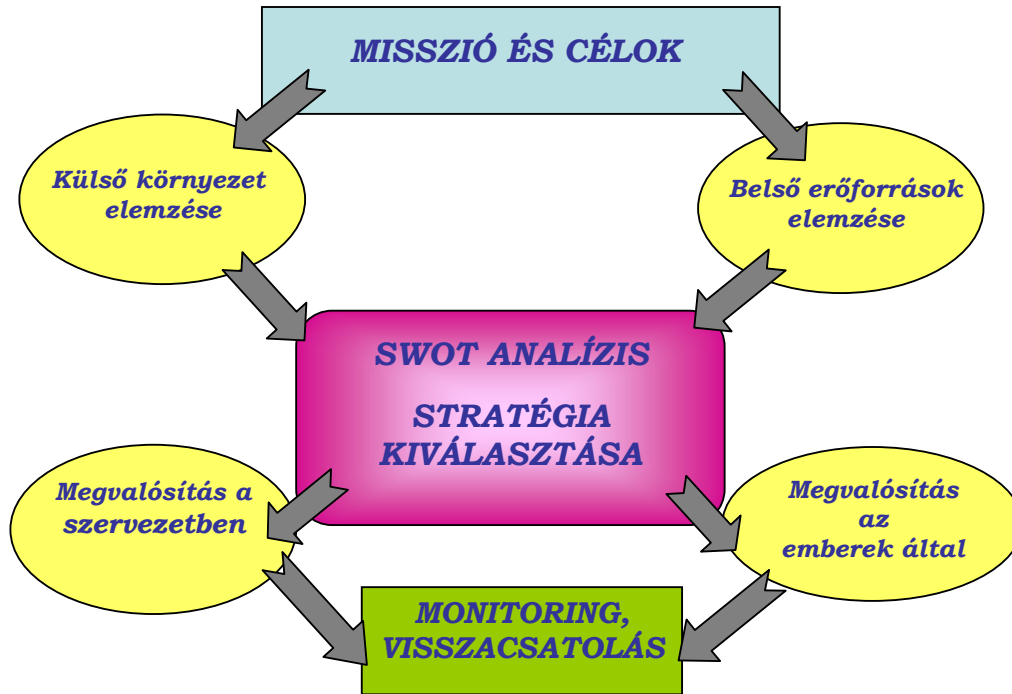
- A világosan megfogalmazott jövőkép belső erőt ad, motivál a célok elérésére.
- A túlterhelt, napi problémák szorításában dolgozók újra megtalálhatják az eredeti célokat, a tevékenységük értelmét.
- Közös értékrend és célok kialakításával segít a szervezeti problémák megoldásában.
- Biztos alapot szolgáltat a döntéshozatalhoz. Döntéseink valóban a céljainkat fogják szolgálni.
- A tervezési folyamatban való részvétel fejleszti, elkötelezettebbé teszi a közösséget.
- Segít az önállóság megőrzésében, saját céljainkat fogjuk követni és nemcsak a külvilághoz alkalmazkodni.
- A jól kidolgozott terv segít a tudatosabb és eredményesebb munkavégzésben.

A stratégiai tervezés lépései:

1. Misszió, vízió (jövőkép), célmeghatározás
2. Jelenlegi célok és stratégia azonosítása
3. Erőforrás elemzés
4. Környezetelemzés
5. Stratégiai lehetőségek, fenyegetések meghatározása
6. Kívánt stratégiai változás mértékének meghatározása

7. Döntéshozatal
8. Stratégia bevezetése
9. Ellenőrzés, visszacsatolás

Ugyanez a folyamat egy leegyszerűsített ábrán:

A stratégia alapfunkciója, hogy a szervezet alapfeladataira, hosszú távú jövőjére összpontosítva, a szervezeti folyamatok, a szervezeti viselkedés kereteit kijelölve, tudatos változást megvalósítva, az erőforrásokban, a szervezeti felépítésben és kultúrában, a szervezetnek a környezethez való illeszkedését megalapozza és biztosítja a mindennapi tevékenység célorientáltságát, rugalmasságát, tudatosságát.

A stratégiaalkotás jellemzői:

- alapvető jelentőséggel bír a jövőorientáltság (misszió, vízió);
- a tudatosság (célok, elképzelések);
- a komplex elemzés szükségessége (környezet, trendek);
- megismerési és tanulási folyamat egyszerre;
- kihat a szervezeti struktúra és a szervezeti kultúra kérdéseire,
- a kidolgozás során fontos a kollektivitás és kooperáció (érintettek bevonása)

A tanulmányban a stratégiai tervezés elemei közül – jelentőségénél fogva – a jövőképpel és a környezet elemzésével foglalkozom némileg részletesebben, majd ezekre alapozva egy változatban összefoglalom a stratégiai jellegű nemzetbiztonsági/titkosszolgálati feladatokat.

Ezt megelőzően azonban bemutatom, hogy milyen tényezők teszik szükségessé a titkosszolgálati/nemzetbiztonsági stratégia halaszthatatlan kidolgozását és életbe léptetését.

A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági stratégia megalkotásának célja és szükségessége

A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiről szóló 94/1998. (XII.29.) Országgyűlési határozat hosszú távra határozta meg az ország biztonságpolitikájának alapvető irányát. A széles körű politikai konszenzussal elfogadott országgyűlési határozat felhatalmazása alapján alkotta meg a Kormány a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiáját, amely rögzítette Magyarország alapvető nemzeti értékeit és érdekeit, elvégezte a biztonsági környezet értékelését a fenyegetések, kockázatok, kihívások elemzését, valamint megfogalmazta az ország geopolitikai helyzetéből, illetve az országot érintő biztonságpolitikai kihívásokból fakadó célokat és feladatokat, továbbá meghatározta a nemzeti biztonsági stratégia megvalósításának eszközeit is¹⁴.

A Nemzeti Biztonsági Stratégiához rendelt eszközrendszerben jelentős helyet elfoglaló és speciális szerepet betöltő nemzetbiztonsági szféra szervezetei számára normatív jellegű, pontos és kellően iránymutató a feladatszabás.

„A nemzetbiztonsági szolgálatok a törvényben meghatározott feladataik elvégzésével elősegítik az ország szuverenitásának, alkotmányos rendjének védelmét, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését. A nemzetbiztonsági szolgálatoknak a kormányzati döntésekhez szükséges információk biztosításával közvetlenül támogatniuk kell a döntés-előkészítés folyamatát, a megfelelő döntési alternatívák kidolgozását. Tájékoztatniuk kell a kormányt az ország külső és belső veszélyeztetettségének időszerű, illetve távlati alakulásáról. Az információszerzésnek ki kell terjednie a globális, a regionális és a belső veszélyforrásokra egyaránt.

A nemzetbiztonsági szolgálatoknak a veszélyforrások felderítése és felszámolása céljából elhárító és hírszerző tevékenységet kell folytatniuk. Ennek során figyelembe kell venni a térségünkben bekövetkezett változásokat, az integrációs folyamatokat, az új típusú fenyegetéseket és kihívásokat, valamint a külföldön működő magyar intézményeket, továbbá a válságkezelő és békefenntartó feladatokban részt vevő magyar alakulatokat és szakértőket érintő fenyegetéseket.

A nemzetbiztonsági szolgálatoknak kiemelt figyelmet kell fordítaniuk a határokon átnyúló nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben való részvételre. A Magyarországot érintő biztonsági kihívásoknak megfelelően új

¹⁴ A jelenleg hatályos Nemzeti Biztonsági Stratégiáról a 2073/2004. (IV.15.) számú kormányhatározat rendelkezik

típusú együttműködést kell kialakítaniuk és fenntartaniuk a szövetséges államok polgári és katonai nemzetbiztonsági szervezeteivel, illetve a nemzeti biztonsági stratégiában megfogalmazott célok elérésében szintén érdekelt más államok szolgálataival.”

A Kormány által elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia V. pontjában elfogadott tétel szerint az ágazati stratégiák megalkotásának célja, hogy a demokratikus országokra jellemző módon rögzítse az egyes ágazati politikákra háruló feladat- és feltételrendszert, amelyek keretében lebontják, konkretizálják az ország külső és belső biztonsága fenntartásának gyakorlati módozatait.

Ennek megfelelően *a Magyar Köztársaság Titkosszolgálati/Nemzetbiztonsági Stratégiája a biztonság- és védelempolitikai alapelvekben rögzített, valamint a Nemzeti Biztonsági Stratégiában foglalt célok, nemzeti értékek és érdekek, valamint a meghatározott általános stratégiai fő feladatok alapján tartalmazza a nemzetbiztonsági (szakmai) célokat, a titkosszolgálati/nemzetbiztonsági tevékenység fő irányait, a szolgálatok speciális eszközei és módszerei hatékony felhasználásának elvi és gyakorlati kérdéseit.*

A stratégia lényegét illetően ugyanilyen álláspontot képvisel a már idézett cikkében Lénárt Ferenc is.: „A Magyarország biztonságát és védelmét veszélyeztető fenyegetések kivédésére megfelelően felkészülni, a megelőző vagy válaszlépések megtételére csak komplex, hosszabb időtávra érvényes **titkosszolgálati stratégia** (! a szerző kiemelése) birtokában van lehetőség. E stratégiának magában kell foglalnia a titkosszolgálati érdekek legfontosabb tételeit, az ezzel kapcsolatos célkitűzéseket, elsősorban politikai, gazdasági és katonai vonatkozásban, továbbá a célkitűzések elérésének lehetőségeit és a cselekvés tervezett és irányított módját.”¹⁵

A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági stratégia – mint önálló ágazati stratégia – szükségességét indokolják a következő érvek:

- A biztonság oszthatatlansága, átfogó értelmezése alapján kizárólag *az ágazati stratégiák koherens rendszere jelent garanciát* a hatékony biztonságpolitikai gyakorlatra, az erőforrások célszerű felhasználására, a feladatok elosztására és az együttműködés fenntartására;
- A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági tevékenység megszervezése és végzése az Alkotmányban előírt kötelezettségből eredeztetően az állam által kötelezően elvégzendő, nem elhagyható, nem helyettesíthető feladat;
- A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági szféra mint önálló struktúra és mint társadalmi-politikai alrendszer szerves része az ország komplex biztonságát szavatoló intézményrendszernek;

¹⁵ Lénárt Ferenc: Biztonság, nemzetbiztonság. Új Honvédségi Szemle, 2001/1. 52. pp.

- A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági szféra funkcionálisan elkülönült alrendszer, csak rá jellemző tevékenységi körrel, eszközökkel és metodikával működik, szakmai tevékenysége jogi és politikai garanciákkal erősen korlátozott és kontrollált, ugyanakkor a széles nyilvánosság előtt más társadalmi-politikai struktúráknál (szándékoltan) kevésbé nyitott;

- A Magyar Köztársaság Titkosszolgálati/Nemzetbiztonsági Stratégiájában lefektetett irányelvek *elvi útmutatót adnak az egyes nemzetbiztonsági szolgálatok feladatainak végrehajtásához* és a szakmai tevékenységben szükséges korrekciók elvégzéséhez, netán új szabályozás megalkotásához is;

- A stratégia nem kizárólag a klasszikus, tradicionális funkciójú titkosszolgálatok, tehát a vonatkozó törvényben megnevezett nemzetbiztonsági (hírszerző és elhárító) szolgálatok, hanem a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazására törvényben felhatalmazott szervezetek, tehát *a kiterjesztően értelmezett nemzetbiztonsági szféra egésze számára útmutatót jelent*, kijelöli a tevékenység fő irányait, prioritásait, ezzel súlypontot képez, egyben megteremti az összehangoltság alapfeltételeit is;

- A Magyar Köztársaság Titkosszolgálati/Nemzetbiztonsági Stratégiája hosszú távú stabilitást, *kiszámíthatóságot jelent a leginkább érintett, érdekelt magyar társadalom és a külső biztonsági környezet aktorai számára* is. A hazai politikai-hatalmi viszonyok dinamikus változékonysága és szinte folyamatosan zaklatott állapota, illetve a pártok által uralt politikai mező megosztottsága, a napi közpolitika hektikussága, mint kézzelfoghatóan a jelent és a belátható (rövid távú) jövőt jellemző körülmények között szinte felbecsülhetetlen a stratégia megléte, irányadó jellege.

- A Magyar Köztársaság Titkosszolgálati/Nemzetbiztonsági Stratégiája a titkosszolgálatok/nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységének főbb irányait az ország jelenlegi biztonsági, társadalmi és gazdasági helyzetének ismeretében, a jövőre vonatkozó prognózisokra alapozva, hosszabb távra határozza meg.

A biztonságot érintő tradicionális és új típusú kihívások, az egyre inkább globalizálódó világban bekövetkező gyors és mélyreható változások indokoltá teszik, hogy folyamatosan figyelemmel kísérjük Magyarország biztonságpolitikai környezetének változását. A Magyar Köztársaságot érintő globális, regionális és belső eredetű kockázatok teljes körének bemutatásától és ezek aprólékos részletezésétől a tanulmány e helyén eltekintek. Néhány következtetésre azonban szükség lehet:

1. Magyarország NATO és EU tagsága minőségi változásokat hozott a nemzet biztonságának valamennyi összetevőjét illetően, számottevően javította az ország szuverenitása és alkotmányos rendje védelmének lehetőségeit és feltételeit.

2. A biztonságra ható tényezők állandó mozgásban vannak, a geopolitikai környezet folyamatosan változik. Változik a szövetségi rendszer, a NATO is. Ez a tény, valamint az EU tagság fokozottan megköveteli a nemzeti érdekérvényesítés és a nemzetközi kötelezettség teljesítés dinamikus egyensúlyának megkeresését, hosszú távú elvi alapjainak meghatározását.

3. A biztonsági kihívások, a külpolitikai és a gazdasági környezet folyamatos változása szükségessé teszi, hogy az állam határozott lépéseket tegyen a nemzeti érdekek érvényesítése és a kitűzött általános illetve biztonságpolitikai célok eléréséhez szükséges aktív és kezdeményező kormányzati politika feltételrendszerének biztosítására, a biztonsági intézményi rendszer és a védelmi képességek fejlesztésére.

4. Az ún. új típusú kihívások fokozott veszélyessége mellett fennmaradtak, helyenként ugyan formát váltottak, de változatlanul komoly figyelmet érdemelnek a tradicionális fenyegetések, illetve a feladatrendszerben bekövetkezett prioritásváltás ellenére sem csökkentek, hanem bővültek a nemzetbiztonsági szféra egészére háruló, tipikus és ezért kizárólagosan elvégzendő szakmai feladatok.

5. Az országot érintő hagyományos és új típusú kockázatok, kihívások evidenssé teszik, hogy az elhárító és a hírszerző szolgálatok tevékenysége nem helyettesíthető, nem váltható ki mással.

6. A biztonságot fenyegető veszélyek jellege, komplexitása, rejtettsége, valós potenciálja, pusztítási lehetőségei és sajátos metodikája elengedhetlenné teszi a nemzetbiztonsági/titkosszolgálati munkában a prevenció elsődlegességének biztosítását, a hatékony válaszokat lehetővé tevő képességeket, a fenyegetésekkel szembeállítható (hasonló kvalitású) eszköztár és az adekvát eljárások alkalmazását.

7. A Magyarországot érintő biztonsági kockázatok gyakran egy időben, egymással kölcsönhatásban jelennek meg. Mindez szükségessé teszi a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendvédelmi szervek közötti célirányos munkakapcsolatok hatékonyabbá tételét, az adatszerzés csatornáinak bővítését, folyamatos frissítését, valamint a megszerzett információk célirányos és gyors felhasználását.

8. A kihívások száma és jellege, továbbá a szolgálatokkal szembeni hírigények, elvárások széles skálája következtében a szakmai területek rákényszerülnek a szelekcióra, saját prioritások kialakítására, mert nem lehetséges – elsősorban a kapacitások és emberi erőforrások korlátozott volta miatt – az összes igényt, elvárást kielégíteni, az összes kihívást hatékonyan kezelni. Ez nem pénz és nem szándék kérdése elsősorban, vannak és lesznek deficitek a végrehajtásban, vannak és lesznek rések a pajzson, az abszolút biztonság nem szavatolható.

A stratégiaalkotáshoz szükséges jövőkép néhány tartalmi eleme

A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági tevékenységrendszer és a szolgálatok státusát, feladatait illetően azzal számolok, hogy (mivel a nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető funkciója nem rendszerfüggő és kortalannak tekinthető,) *a belátható jövőben a fejlett világ országaiban a titkosszolgálati (nemzetbiztonsági) tevékenység célja és lényege nem változik*: a speciális szervezetek (szolgálatok) változatlanul az állam és annak egyes jelentős szervei, intézményei zavartalan működését hivatottak biztosítani, a legitimált erőszak sajátos eszközeként.

A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági tevékenységben a tradicionális ágak funkcionális elkülönülése – hírszerzésre és elhárításra – megmarad. A közöttük kialakított határ merevsége tovább oldódik, szoros szakmai együttműködést megvalósítva, ugyanakkor pontosan elválasztott és rögzített illetékességi- és hatáskörök alapján, önálló felelősségi területen teljesítik feladataikat.

A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatai a nemzeti érdekeknek megfelelően, politikai konszenzus mellett, a demokratikus jogállam követelményei szerint teljesítik speciális feladataikat, ehhez a politikai erők erkölcsi támogatást és legitimációt biztosítanak. Ennek alapvető feltételeként *a kormány – pótolva a mulasztást – kidolgozza a titkosszolgálati/nemzetbiztonsági stratégiát, amely a hosszú távú stabilitás, a szervezeti és működési korszerűsítés alapjait lerakva orientáló tényezőt jelent a jogalkalmazó nemzetbiztonsági szolgálatoknak.*

A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok változatlan alaprendeltetéssel, pontosított feladatokkal és stabil törvényi garanciák szerint működnek a jövőben is.

Hazánknak az euro-atlanti integrációs lépéseit követve bármilyen szakmai együttműködés vagy szervezeti integráció esetén is *megmarad a nemzeti hírszerzés és elhárítás, ezzel együtt az önállóság, a nemzeti felelősség a szuverenitás egyik kifejeződéseként.* A titkosszolgálati tevékenységek a jövőben is az állam „intimszféráját” jelentik, ugyanakkor a politikai-, a katonai-, a gazdasági integráció természetes velejárója elsősorban a NATO szövetséges illetve Unió tagállamok partnerszolgálataival az érdemi együttműködésre való hajlandóság és képesség.

A nemzetbiztonsági tevékenységek továbbra is sajátos jogi szabályozást igényelnek, a törvényhozó és a végrehajtó hatalom közötti felelősségi körök és kontroll funkciókhoz kapcsolódó jogosítványok pontos és normatív meghatározását, mivel a nemzetbiztonsági tevékenység az alkotmányos alapjogokat, állampolgári jogokat – törvényi felhatalmazás alapján – korlátozza, sérti. A különle-

ges eljárásokat, eszközöket – meghatározott feltételek esetén – a jövőben is csak speciálisan felkészített személyi állomány alkalmazhatja, ide értem elsősorban a titkos információk megszerzését, elemzését, értékelését, feldolgozását, hasznosítását, tárolását, valamint a titkos kapcsolati rendszer működtetését, a humánforrások szervezését, vezetését.

Az állam – az Országgyűlés által elfogadott költségvetési törvényben – folyamatosan biztosítja a szolgálatok hatékony működéséhez a megfelelő anyagi feltételeket és fejlesztési forrásokat. *A politikai hatalom irányító és ellenőrző funkciójával, valamint a civil kontroll intézményes formáinak működtetésével biztosítja a nemzetbiztonsági tevékenységhez az erkölcsi hátteret és legitimitációt.*

A nemzetbiztonsági szolgálatok feladatmegosztása terén nem várható jelentősebb átrendeződés, *a szolgálatok tevékenységi köre lényegesen nem bővül, a szakmai profilok tovább tisztulnak, a szakmai munkában az egyes elemek közötti hangsúlyok átrendeződhetnek. Ez irányítási és/vagy szervezeti változást hozhat*, de ehhez a politikai erők közötti konszenzus és kompromisszumok sorozata látszik szükségesnek, mivel a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló ún. „sarkalatos–kétharmados” törvény módosításához a kormányon levő és az ellenzéki pártok megegyezésére lenne szükség.

A nemzetbiztonsági szférát közvetlenül irányító kormány egységes tájékoztatásának megvalósítása érdekében szükségesnek látszik egy (már többször felvetett, de a szándék szintjén megmaradt) *központi „nemzetbiztonsági/titkos-szolgálati értékelő-elemző információs központ”*. Várhatóan kialakulhat a Kormány Nemzetbiztonsági Kabinetje mellett az a koordinációs szisztéma, amelynek megnevezése *„nemzetbiztonsági szolgálatok tanácsa”*, vagy *„nemzetbiztonsági tárcaközi bizottság”* lehetne. Szervezeti megoldásként felvetődik a miniszterelnök személyéhez közvetlenül kötődő *„nemzetbiztonsági főtanácsadó”* státus létrehozása.

Összhangban azzal a hangsúlyváltással, amit a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok külföldi kapcsolatrendszerének bővülése jelent, *a nemzetbiztonsági szolgálatok részvétele a kor új típusú, transznacionális kihívásaival szembeni egyeztetett nemzetközi lépések, akciók végrehajtásában bővílni fog*. Ezzel együtt az ország nemzetbiztonsági védelme mindig elsődleges feladat és fő követelmény marad, amelynek eredményes megvalósítása szolgálja a nemzetközi kötelezettségvállaláson alapuló érdeket is.

A szolgálatokra háruló szakmai feladatok között nagyobb hangsúlyt kap a nemzetközi terrorizmus elleni harc, a nemzetközi információcsere szinte korlátásmentes felgyorsulása várható ezen a területen. Mivel az ország a terrorizmus egyik lehetséges célpontja, döntő jelentőséggel bírnak az elsősorban humánforrásokból megszerzett információk, valamint a biztonsági szempontból

kiemelten védett objektumok, erőforrások, minősített információk és érdekek védelme.

A bűnözésben várható tendenciák szükségessé teszik a nemzetbiztonsági szakmai tevékenységben a szervezett bűnözés, a kábítószer kereskedelem, a korrupciós bűncselekmények, a „fehérgalléros” bűnözés elleni fellépés előtérbe kerülését, hangsúlyosabb kezelését.

Prognosztizálható a szélsőséges (különösen a jobboldali) politikai, ideológiai nézeteket vallók, követők előfordulása a társadalomban, elsősorban a fiatal korosztály körében, ezért a megelőző tevékenység érdekében szoros szakmai együttműködésre van szükség a rendvédelmi szervekkel.

A titkos információgyűjtés eszközei, metodikája tovább korszerűsödik, a humán források prioritása megmarad, ugyanakkor egyre nagyobb szerepet kapnak a nagytömegű információk feldolgozása, kezelése, tárolása terén a korszerű információs- és kommunikációs technikai eszközök, fúziós adatfeldolgozási metódusok.

Az informatikai és kommunikációs technika – a következő néhány év dinamikus technikai és infrastrukturális fejlesztésének következtében – a mindennapok rutinszerűen alkalmazandó eszközévé válik, ezért a szakmai munkában az informatikai írástudás általános és elemi követelmény lesz, ehhez szorosan kapcsolódik az információs biztonság érdekében végzett tevékenység.

A szakmai tevékenységben a nemzetbiztonsági ellenőrzés formális elkülönülése megmarad, ugyanakkor a műveleti munkával való kapcsolata szorosabbá válik.

Azzal is számolok, hogy a jövő nemzetbiztonsági szakemberei tevékenységüket, minden korábbinál nagyobb társadalmi (civil) kontroll és nyilvánosság mellett végzik, beilleszkedve a jövő differenciált társadalmába, szoros szálakkal kötődve az értelmiséghez.

Annak érdekében, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok a jövőben is szakmailag magas színvonalon teljesítsék alapfeladataikat, különös figyelmet kell fordítani a személyi állomány kiválasztására, továbbá a szakirányú képzés-továbbképzés rendszerének fejlesztésére. A nemzetbiztonsági pályára kerülést erős szelekcióval, a pályára felkészítést magas színvonalú, gyakorlatorientált, képességfejlesztő képzéssel, a pályán előrehaladást a teljesítmény elv és a versenyszellem alkalmazásával kell biztosítani. A szakmai tevékenység intellektuális hátterét illetően reálisan azzal számolhatunk, hogy 2006-2010-re megteremtődik az önálló nemzetbiztonsági felsőfokú képzés teljes vertikuma és egyetemi bázisa, amely egyben a szaktudományos kutató tevékenység központja lesz.

A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységében nagyobb hangsúlyt kap, a polgári szolgálatok repertoárjában pedig megjelenik az ország nemzetközi kötelezettségei teljesítéséhez szükséges feladatok biztonsági feltételeinek szavatolása, a nagyobb mértékű nemzetközi szerepvállalás. Elemi szükségletté válik a nemzetközi együttműködésre, kommunikációra, az információcsere, az interoperabilitásra való képesség, mivel a külföldi missziók, békefenntartó erők, netán harcoló csapatok biztonsági feltételeinek megteremtése a szakmai munka egyik állandó elemévé válik. A békeműveletekben, a katonai- és a polgári válságkezelés folyamatában továbbá a szövetséges, többnemzetiségű katonai szervezetek külföldi bevetésében, esetleges honi állomásoztatásában, gyakorlatai során evidens lesz az elhárító és a felderítő (hírszerző) erők részvétele, ezért az erre való készenlétet és képességeket folyamatosan biztosítani kell.

A belátható jövő különböző foratókönyvei azonosan prognosztizálják, hogy a regionális és helyi konfliktusok sokáig alapvető jellemzőként, reális veszélyforrásként feltételezhetők, ezért *a koalíciós háborús- és békeműveletek elvi, elméleti alapjait és a gyakorlati feladatok ismeretét, a végrehajtás képességét a szaktudás részeként kell kezelni, fejleszteni.*

A belső és a külső környezet értékelése, elemzése

Sem rövidtávon, sem stratégiai léptékben nem lehet tervezni anélkül, hogy a környezetet, ahol a szervezet tevékenykedik, ne elemeznénk, értékelnénk. *A stratégiához elvégzendő elemzés a külső és a belső környezetet illetően* alapvetően támaszkodhat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájára, az abban részletezett globális, regionális és belső eredetű kihívások, veszélyek értékelése kellő alapot ad a következtetések levonására, a feladatok kijelölésére. Röviden tekintsük át ezeket a kihívásokat, veszélyeket:

- Magyarország Európai Unió és NATO-tagsága révén *globális jellegű* feladatok („out of area” tevékenység) végrehajtásába kapcsolódott be, biztonságpolitikai tevékenységi köre és felelőssége a korábbiakhoz képest jelentős mértékben kibővült, nemzeti érdekeinek érvényesítését és a felmerülő biztonsági kihívások kezelését integrációs keretek között valósítja meg. A közvetlen katonai veszélyeztetettség jelentősen csökkent, a folyamatosan bővülő nemzetközi szerepvállalás következtében azonban újszerű – akár az ország területét is érintő – biztonsági kihívással kell számolni, különösen a különböző nemzetközi katonai, békefenntartó, polgári válságkezelési, illetőleg humanitárius akciókban való részvétellel összefüggésben.
- A Magyar Köztársaság számára – hasonlóan az euro-atlanti térség államaihoz – globális szinten a nemzetközi terrorizmus, a közel-keleti térség helyzetének rendezetlensége, a tömegpusztító fegyverek engedély nél-

küli kereskedelme, az informatikai rendszerek sebezhetősége, valamint a környezeti és egészségügyi veszélyforrások jelentik a legnagyobb biztonsági kockázatot.

- A számítástechnika robbanásszerű fejlődése szinte korlátlan lehetőségeket teremtett a modern társadalom számára, azonban a terrorista szervezetek és a szervezett bűnözői csoportok számára is hatékonyabb információszerzési lehetőségeket, határokon átnyúló, gyors és konspirált kapcsolattartást biztosít. A számítógépes hálózatok és rendszerek sebezhetősége, túlterhelése, az információlopás, vírusterjesztés Magyarország számára is jelentős nemzetbiztonsági kockázati tényezőt jelent.

- A *regionális biztonsági kihívások* között elsősorban a kelet-közép- és dél-kelet európai országok külpolitikája, társadalmi stabilitása, a térség gazdasági fejlődése, a környező államok Magyarország irányába megnyilvánuló politikai és gazdasági érdeklődése, illetve a Magyarország biztonsági érdekeit érintő törekvések jelentenek kihívást, nemzetbiztonsági kockázatot. Ez ténykérdés annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedben a kelet-, közép- és a dél-kelet európai térségben végbement politikai és gazdasági folyamatok Magyarország biztonsági érdekei szempontjából kedvező változásokat eredményeztek. A Magyar Köztársaság szuverenitását, területi integritását jelenleg egyetlen szomszédos ország sem fenyegeti. A következő évtizedben reális esély kínálkozik arra, hogy a szomszédos, az európai integrációs folyamathoz csak később csatlakozó államokban is megszilárduljon a demokratikus politikai berendezkedés, megerősödjön a piacgazdaság. A kedvező irányú változásokkal párhuzamosan a térségben továbbra is jelen vannak bizonyos túlzott nemzetállami törekvések, továbbá a megkésett társadalmi és gazdasági fejlődésből fakadó instabilitás.

- Kiemelt jelentőséggel bír hazánk biztonsága szempontjából Oroszország belső helyzete, stabilitása, gazdasági és katonai potenciálja, természeti erőforrásai, mivel Magyarország energiahordozók és nyersanyagforrások területén meglévő függő helyzete miatt a meglévő kapcsolatok fejlesztése fontos biztonsági érdek Magyarország számára.

- A megváltozott nemzetközi biztonsági körülmények között fokozott figyelmet követel a térség országaiból kiinduló titkosszolgálati aktivitás, egyes ellenérdekelt titkosszolgálatok információszerző tevékenysége, amely gyakran gazdasági vagy más érdekek érvényesítésének leple alatt próbál meg pozíciókat szerezni.

- Magyarország az Európai Unió külső hataraként a korábbi időszakhoz képest jelentősebb mértékben van kitéve a fejlett európai országokat és térségünket érintő migrációs folyamatoknak. Az illegális migráció nemzetbiztonsági kockázatát növelheti, hogy – az embercsempész csoportokkal együttműködve – terrorista szervezetek vagy szervezett bűnözői csoportok tagjai a jövőben Magyarországon is megpróbálhatnak pozíciókat

kiépíteni, ezért akadályozni kell a Magyar Köztársaság számára biztonsági kockázatot jelentő migrációs folyamatokat.

- Magyarország földrajzi elhelyezkedése folytán – szintén közvetlenül érintheti az ország biztonságát a kelet-európai térség környezeti állapotában bekövetkező negatív irányú változások, a környező államokban működő – jelentős részben elavult technológiát alkalmazó – ipari komplexumok, vegyi üzemek, gyárak, sugárzó anyagokat használó létesítmények rendellenes működése –, különös tekintettel az ipari-vegyi katasztrófák, nukleáris balesetek veszélyeire. Kiemelt ökológiai kockázatot jelentenek a veszélyes anyagok legális és illegális szállításának káros következményei.

- A Magyar Köztársaság társadalmi és gazdasági viszonyaiból adódó *belső biztonsági kihívások* között számolni kell a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező magyarországi szervezett bűnözői csoportok tevékenységével, – az általuk ellenőrzött kábítószer- és illegális fegyverkereskedelemmel, embercsempészettel, prostitúcióval, valamint a jövedéki termékek csempészetével és illegális forgalmazásával.

- A fekete gazdaság, a korrupció és a szervezett bűnözés – mint egymást erősítő jelenségek – kiemelt nemzetbiztonsági kockázatot jelentenek, különösen, ha az állami intézmények működésével, a közélet szereplőinek tevékenységével összefüggésben jelennek meg.

- A gazdasági élet funkcionális zavarai, a nyilvánvaló szociális problémákból fakadó társadalmi feszültség kedvez a szélsőséges politikai nézetek erősödésének, az etnikai alapú feszültségek kialakulásának. Nem tekinthető biztonsági kihívásnak a civil-környezetvédő szervezetek, béke-mozgalmak tevékenységét, illetve a társadalom különböző csoportjainak szabad véleménynyilvánítását, ide értve még akár a polgári engedetlenségi mozgalmakat is. Ugyanakkor egyetlen politikai vagy társadalmi szervezet sem folytathat olyan tevékenységet, mellyel a Magyar Köztársaság többpárti demokráciára épülő közjogi berendezkedését, illetve az általános emberi és polgári jogok gyakorlását veszélyeztetheti.

- A magyar nemzetgazdaság stratégiai fontosságú ágazataiban egyes nemzetközi vállalatok térnyerése – az érintett cég háttérében meghúzódó biztonsági kockázatot jelentő személyek, illetve a magyar gazdasági érdekeket sértő, leplezett törekvések folytán – szintén hordozhatnak magukban nemzetbiztonsági kihívást. A kutatásfejlesztés révén keletkezett védett információk, valamint a fejlesztésekben érintett szellemi műhelyek állandó célterületeit jelentik a külföldi információszerző törekvéseknek.

- A környezetromboló gazdasági struktúra, a korszerűtlen technológia a környezetszennyezés révén is jelentősen veszélyezteti az ország ökológiai biztonságát.

A stratégiai jellegű nemzetbiztonsági/titkosszolgálati feladatok

A hírszerző szolgálatok stratégiai feladatai

Terrorizmus elleni küzdelemben a hírszerzésnek továbbra is prioritásként kell kezelnie Magyarország terrorveszélyeztetettségének alakulására, valamint a közeli- és a távoli válságövezetekkel kapcsolatos értesülések megszerzésére, kiemelt figyelmet fordítva az iraki, afganisztáni és a balkáni magyar szerepvállalást érintő folyamatokra. Ennek érdekében a magyar hírszerző szolgálatoknak képeseknek kell lenniük arra, hogy saját műveleti kapcsolataik és az alkalmazott technikai megoldások hatékony alkalmazása, valamint a kapacitások célirányos bővítése mellett folyamatosan fejlesszék a szövetségben belüli, illetve a kétoldalú partnerszolgálati együttműködést, különös tekintettel a terrorista szervezetek által alkalmazott új módszerek, pénzügyi és logisztikai hátterük felderítése vonatkozásában.

Magyarország gazdaságbiztonságának védelme területén a hírszerzésnek továbbra is jelentős figyelmet kell szentelnie a Kormány gazdasági, pénzügyi és kereskedelempolitikai döntéseihez szükséges értesülések megszerzésére, különös tekintettel a stratégiai fontosságú hazai nagyvállalatok külföldi pozíciószerezésének elősegítésére, illetve a nemzetközi vállalatok tervezett tőkebefektetései törekvéseinek feltérképezésre, a nemzetgazdaság stabilitását érintő külföldi eredetű törekvések felderítése, különös tekintettel a nemzeti valuta védelmére. Feladat az uniós források megszerzését akadályozó körülményekre vonatkozó értesülések megszerzése.

A hírszerzés egyik stratégiai feladata a Magyar Köztársaság energiaellátásának biztonsága ellen irányuló külföldi tevékenységek felderítése, a magyar energiaipart befolyásoló nemzetközi vonatkozású tényezők és folyamatok feltárása, információk beszerzése, elemzések elvégzése.

A hírszerzés kísérelje folyamatosan figyelemmel azokat az eseményeket, illetve törekvéseket, melyek veszélyeztetik Magyarország környezeti biztonságát, különös tekintettel a radioaktív, vegyi és biológiai szennyező anyagok, technológiák alkalmazásával kapcsolatos ökológiai veszélyhelyzetek felderítésére.

Az EU és NATO tagságunkkal összefüggő hírszerzési feladatok lényege, hogy a bővítési folyamatot befolyásoló tényezőkről, kiemelten a magyar nemzeti érdekek érvényesítésének feltételeiről, valamint a határon túli magyar közösségeket érintő bel- és külpolitikai folyamatokkal, döntésekkel összefüggő információkról folyamatosan, érdemben tájékoztatást kapjanak a hazai döntéshozók.

A hírszerzésnek kiemelt figyelmet kell fordítania a tömegpusztító fegyverek terjedésével, a non-proliférációs és leszerelési szerződésekben vállalt kötelezettségek kijátszására, illetve megsértésére irányuló tevékenységekkel kapcsol-

latos értesülések megszerzésére. Információkat kell gyűjteni a hazánk érdekeit veszélyeztető nemzetközi szervezett bűnözés külföldi hátterének, kapcsolatainak a felderítése, valamint az ehhez kapcsolódó illegális tevékenységi formák (a kábítószer- és illegális fegyverkereskedelem, az embercsempészet, a jövedéki termékek illegális forgalma) terjedésének korlátozása céljából.

A katonai hírszerzés által végzendő információgyűjtés az ország katonai biztonságát közvetlenül érintő fenyegetések felfedésére, a NATO műveletekben, a nemzetközi missziókban résztvevő magyar erők biztonságos és hatékony tevékenységének elősegítésére, a hazai és a szövetségi döntéshozói folyamatok hírszerző információkkal és elemzésekkel történő támogatására irányuljon.

Az elhárító szolgálatok stratégiai feladatai

Kiemelt nemzetbiztonsági feladatnak kell tekinteni *Magyarország gazdaságbiztonságának védelme területén* az ország gazdasági stabilitását, pénzügyi biztonságát, az állam stratégiai fontosságú gazdasági szervezeteiben megnyilvánuló biztonsági kockázatok feltárását, különös tekintettel a kiemelt beruházások és közbeszerzési eljárások során észlelt visszaélésekre, az EU Gazdasági és Monetáris Uniójához történő csatlakozásunkat veszélyeztető törekvések, illetve az uniós források felhasználásával kapcsolatos visszaélések felderítését és akadályozását. Figyelemmel kell kísérni az ország energiaellátásának biztonsága ellen irányuló külföldi tevékenységeket, a magyar energiaipart befolyásoló hazai vonatkozású tényezőket.

A terrorizmus elleni harc területén információkat kell gyűjteni hazánk terrorveszélyeztetettségének alakulását befolyásoló szervezetekről, csoportokról és törekvések különös tekintettel a terrorszervezetek számára logisztikai-, pénzügyi, vagy esetlegesen utánpótlási bázist biztosító csoportok helyzetét, tevékenységét. El kell látni a Magyarországon lévő – fokozott veszélyeztetettségű – külföldi érdekeltségek nemzetbiztonsági védelmét.

Fel kell tárnai a Magyar Köztársaság érdekeit veszélyeztető szervezett bűnözői csoportok jogellenes szándékait, gazdasági hátterét, az állami intézményekbe történő beépülési és befolyásolási kísérleteit, információkkal kell támogatni a büntetőeljárásban részt vevő rendvédelmi és más állami szervek működési hatékonyságát. Kiemelt feladatot jelent a rendvédelmi szervezetekkel történő hatékony együttműködés, különös tekintettel a korrupció, a kábítószer-csempészet, az illegális migráció, az emberkereskedelem, az illegális fegyverkereskedelem, a pénzmosás, a pénz- és okmányhamisítás elleni küzdelemre, valamint a közélet tisztaságának biztosítására.

Magyarország környezeti biztonságának védelme területén Magyarország ökológiai biztonságát veszélyeztető eseményekkel kapcsolatos értesülések megszerzését, az ilyen jellegű törekvések akadályozását, első sorban a radioaktív, vegyi és biológiai szennyező anyagok tárolásával, szállításával, illetve a kör-

nyezeti kockázatot rejtő technológiák alkalmazásával, járványokkal kapcsolatos ökológiai veszélyhelyzetek megelőzését.

A műveleti eszközök működtetése területén kiemelt feladat, hogy – a megújult műszaki lehetőségek alapján – folyamatosan fejlesszék speciális technikai eszközeiket, valamint bővítsék a konkrét felhasználási lehetőségek és az alkalmazott védelmi megoldások körét. A műveleti munka költségtakarékos alkalmazása érdekében alapvető szempont legyen a technikai eszközök centralizált alkalmazását biztosító struktúra megőrzése, a szükségtelen és költséges párhuzamos kapacitások kiépítésének elkerülése.

A nemzetbiztonsági/titkosszolgálati szféra optimális működése, az alaprendeltetés teljesítése igényli a közvetlen jogi környezet bizonyos változtatását, meghatározott jogalkotási feladatok elvégzését. Az elmúlt évtized szakmai tapasztalataira alapozva kiemelt jogalkotási feladatot jelent a nemzetbiztonsági törvény egyes rendelkezéseinek korszerűsítése. (pl. az objektumvédelemmel kapcsolatos feladatok pontosítása, a titkos információgyűjtés eredményei nyílt büntetőeljárásban történő hatékonyabb felhasználhatóságának elősegítése, a titokvédelem jogi szabályozásának összhangba hozása az EU illetve NATO szervezeten belüli normákkal, a nemzetbiztonsági személyi ellenőrzés szabályainak korrekcióját stb.)

* * *

Hazánkban hosszú idő óta elvi és gyakorlati konszenzus van abban a kérdésben, hogy az elhárító és hírszerző szolgálatok tevékenysége a közelebbi és a távolabbi jövőben sem helyettesíthető, nem váltható ki mással. Ennek a tevékenységnek a középpontjában az ország biztonsága áll. A biztonság speciális érték, amely a lakosság konszolidált létfeltételeit, az államélet, a nemzetgazdaság, a honvédelem, a politikai szféra, továbbá a társadalom más fontos területeinek stabilitását, veszélyektől mentes állapotát garantálja. A biztonság az anyagi-, a szellemi-, a kulturális gyarapodás alapfeltétele, megléte, megőrzése nyilvánvaló érték a társadalomban és az egyén életében. Azért kell őrizni, védeni, naponta újratereíteni és továbbadni, mert hiánya vagy veszélyeztetett állapota hátrányosan befolyásolja az országot, a társadalom alapvető érdekeinek érvényesítését, az emberi életminőséget, végső esetben fenyegeti a nemzet, a közösség létét. A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatainak az a küldetése, hogy időben felismerjék, jelezzék és amennyiben lehet, előzzék meg a veszélyeket, valamint ha szükséges, azonnali és hatékony válaszlépésekkel biztosítsák a szuverenitást, a demokratikus jogállami rendet, a védett szervezetek alaprendeltetés szerinti tevékenységét. Amennyiben ehhez a küldetés teljesítéséhez elengedhetetlen a stratégia megalkotása és életbeléptetése, akkor itt az idő: titkosszolgálati stratégiát most vagy soha!

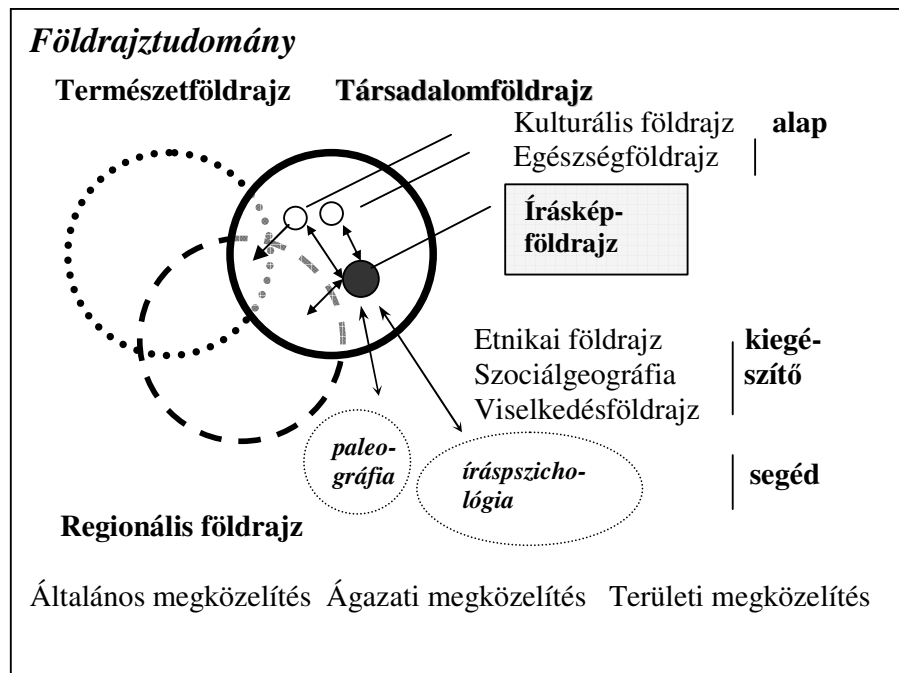
DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

FARKAS LÁSZLÓ

PHD PROGRAM – III. AZ ÍRÁSKÉP-FÖLDRAJZ ELMÉLETI KÉRDÉSEI

Miért íráskép-földrajz? Miért nem írásföldrajz, vagy képírás földrajz? Mi a különbség az írás, az íráskép és a képírás között? Ezen kérdésekre kerestem eddig a választ, mely során az alábbi témákat összegeztem:

1. Az íráskép-földrajz, mint interdiszciplína
2. Az íráskép-földrajz tárgya
3. Az íráskép-földrajz funkciója
4. Az íráskép-földrajz tudományrendszertani helye, rokontudományai

Az íráskép földrajz helye és kapcsolódási irányai a földrajztudományban
(TÓTH J. nyomán szerk. Farkas L.)

5. Az íráskép-földrajz belső szerkezete

Az íráskép-földrajz belső szerkezete (szerk. Farkas L.)

6. Az írás, mint kommunikáció

7. Az íráskép-földrajz kutatómódszertani megközelítése

A következőkben az íráskép-földrajz és a földrajz közötti összefüggéseket kereselem.

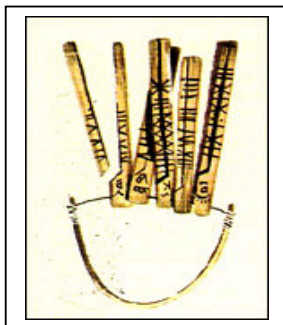
8. Az íráskép-földrajz hatása a földrajzi környezetre

Az íráskép-földrajz tárgya az **ÍRÁS**, ezért röviden nézzük kialakulásának néhány körülményét.

Az írás előzményei

Mielőtt a mai értelemben vett írás kialakult volna, az emberek már kitápláltak és használtak olyan segédeszközöket, amelyek segítséget jelentettek az elfelejtett momentumok felidezésében, illetve fontos események, dolgok közlését is lehetővé tették. Ezeknek az írást megelőző jelrendszereknek a tanulmányozására lehetőségük adódik az afrikai, ausztráliai, csendes-óceáni szigetvilágban élő természeti népeknél, másrészt viszont az ún. civilizált népek is megtartottak népszokásként régi közlésmódokat. Ilyenek voltak:

Rováspálcák

Az emlékezet felfrissítését szolgálják, hiszen elsősorban a kölcsönadott értékeket, adósságokat tartották nyilván úgy, hogy az összeg nagysága a botra kerülő bevágások (rovások) módjából és számából derült ki. A rovásfákon jobbról balra követték egymást a jelek. Kelet-Európában a csikósok, juhászok és más állattartók a következő jelöléseket használták: egy, öt, tíz, hat, ötven

Angliában a 1834-ig szokás volt az adófizetést rováspálcákon nyugtázni. Ebben az évben égették el a rovásbotokat a parlament (!!!) épületében, amely ettől ki is gyulladt. A rováspálcákra való feljegyzések hagyományát őrzi nyelvünkben a „sok van valakinek a rovásán” kifejezés. Bár a szokás már eltűnt, a nyelv még „emlékszik” rá.

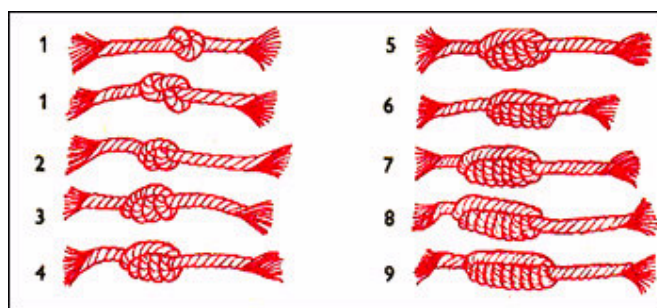
Hírnökbot

Részben az emlékezetet támogatták, de egyben titkos üzenetek küldésére is alkalmasak voltak ezek az ausztráliai őslakosok által kifejlesztett eszközök. Ha a feljegyzéseket maga a hírnök is el tudta „olvasni”, akkor számára segítséget jelentett az üzenet tartalmának felidézésében – egyben igazolásként is használhatta egy-egy veszélyesebb küldetés esetén. Amennyiben a küldött nem ismerte az üzenetet hordozó jeleket, akkor a feladó és a címzett biztosíthatták annak titkosságát

Csomójelek

Ma is használjuk ezt a figyelmeztetést: „Köss csomót a zsebkendődre”, ha arra hívjuk fel a másik ember figyelmét, hogy nagyon fontos dolgot kell megjegyeznie. A kínai hagyomány szintén a csomójeleket tartja az emlékeztetés legősibb eszközének.

A kínainál jóval bonyolultabb csomórendszer maradt fenn az inkák, Peru őslakói hagyatékában. A 15-16. század fordulóján hatalmuk Peru, Bolívia és Ecuador területére is kiterjedt, egy ekkora állam már nem nélkülözhetette a gazdasági kimutatásokat. A kipuk -így hívták a csomós fonalakat- gyakorlatilag statisztikák, tehát számadatok feljegyzésére szolgáltak. A kipu alapszínorból és rákötött mellékfonalakkal állt. A zsinór színe a tárgyat jelezte, amire az adatok vonatkoznak: pl. a sárga az aranyra, a fehér az ezüstre, a zöld a gabonára, a kék a vallás dolgaira, a bíbor a hadsereg ügyeire, a vörös az inkák vagyontárgyaira vonatkozóan adtak mennyiségi felvilágosítást annak, aki meg tudta fejteni őket.

A rózsafüzér

Eredetileg a buddhista szerzetesek találták ki ezt az emlékeztető eszközt, amely különböző színű és nagyságú gömböcskékből állt, s a hívő ember számára megkönnyítette az ájtatosságok szabályos elvégzését. A katolikus egyház is ebben a funkcióban – bár más teológiai tartalommal felruházva – hasznosította saját hitéletében.

Kagylófüzér

A Nyugat-Afrikában élő négek üzenetváltásra használták, használják napjainkban is a kaurikagylókat. Ezeket a füzéreket arakónak hívják, és a kagylók száma, helyzete határozza meg az üzenet tartalmát. Pl.: két kagyló nyílásával egymás felé fordítva a barátságot, fordított helyzetben pedig az ellenségeskedést jelzi.

Az észak-amerikai indiánok is használtak kagylókat, de már nemcsak a szám illetve a helyzet volt tartalmilag meghatározó, hanem a színek is. Ezeket a színezett füzéreket hívták vampumnak. Gyakran előfordult, hogy övet készítettek belőle, és ebbe szőtték bele magát az üzenetet.

Az ősember közlési módja

A képírás és az írásjelek kialakulása

Évezredek múltak el, amíg a népek fejlődésük során eljutottak a betűvetés mesterségének kialakításáig. Az első írásformák, amelyekről tudomásunk van, képjellegű ábrázolások voltak. A XX. század első évtizedében bukkantak rá, a spanyolországi Santillana de Mar közelében, az Altamira barlangra, amelynek falain a jégkorszakból származó bekarcolt és kiszínezett állatrajzok, bölények, vaddisznók, vadlovak ábrázolatait fedezték fel. A fejlődés következő fokán az ősember a barlang fala helyett már kőre, fára, csontra kezdte rögzíteni ábrázolatait. Ezek az ábrázolások nem voltak többé olyan pontosak, olyan részletezők és természetűek, mint a barlangbeliek. Kevés vonallal, vázlatosan, szinte csak a legszükségesebbet, a jellemzőt rögzítették. A kétféle ábrázolási mód az idők folyamán mindinkább elkülönült egymástól. A barlangbeli ábrázolások évezredekkel előzték meg a művészi rajzolást, ugyanúgy évezredekkel előzte meg a képírás a betűvel való írást.

A képírás jeleit mind gyakrabban használták, s ennek következtében jelentőségük állandósult. A tárgyaknak csak a végletekig leegyszerűsített alakját rajzolták, s mindig azonos formában.

Ha az egyiptomi hieroglifákat szemügyre vesszük, madárfejű oroszlán, sas, kígyó, madarak s egyéb állati alakok, bogarak, lótuszvirág, feltartott kezű s ülő emberek ábráit találjuk közöttük. Ugyanúgy felismerhetjük a legrégebb kínai és japán írott emlékeken, továbbá Asszíria, Babilónia, Perzsia ékírásaiban az emberi, állati és növényi formákat. A képirás jeleinek, ábráinak s azok jelentéseinek későbbi pontosabb rögzítése nagy jelentőségű lépés volt, aminthogy az írás újabb fejlődése folyamán még fontosabb jelenség volt az, hogy a szavakat szótagokra bontották, és minden egyes szótagot megfelelő jellel érzékeltettek. Ennek eredményeként, minthogy az egyes szótagok vagy hangzócsoportok gyakrabban ismétlődtek, a közlésre szánt írásjelek mennyisége jelentősen csökkent.

A kínaiak és japánok ezen a ponton megállottak. A kínaiak írása szó-, illetve fogalomírássá alakult, a japánoké pedig szótagírássá. A háromezer esztendőös kínai írás reformjára bizottság alakult 1952-ben, s az a feladata, hogy a jelenlegi kínai írást egyszerűsítse, és fonetikus ábécét dolgozzon ki. A bizottságra nehéz feladat hárult, mert a bonyolult kínai írás megreformálása nagy tudományos felkészültséget kíván. A feladat fő nehézsége az, hogy a jelnek a hangon kívül a hangsúlyt is jelölnie kell, mert a kínai nyelv sok, különben azonos hangzású egytagú szavát csak igen széles skálájú hangsúlyozással tudják megkülönböztetni. A kínai írásreform latin betűs rendszert dolgozott ki, tehát szakított a régi írás rendszerével.

Az európai népek írásában további döntő lépés akkor történt, amikor az egyes hangokat külön-külön jelekkel érzékeltették. Ennek következtében a jelek száma mindössze 25-30-ra csökkent.

Nem minden nép alakította ki önállóan írását. Legtöbben a más népeknél bevált írásjeleket vették át, és a maguk céljára módosították vagy bővítették. Az európai népek ábécéje nem okvetlen európai eredetű. Ha az európai nemzetek ábécéjének betűi sorrend, alak és jelentés tekintetében meg is egyeznek egymással, ez semmi esetre sem az együttes fejlődésre, hanem a közösen igénybe vett idegen forrásra vall. Azon, hogy az egyes nemzetek ábécéi mégis eltérnek egymástól, nincs mit csodálkoznunk, ha meggondoljuk, milyen nagyfokú az eltérés az egyes hangzók kiejtésénél a különböző nemzetek beszédében.

Az írás megszületésének előfeltételei, okai, céljai

Az írás az emberiség talán legnagyobb és legszélesebb horderejű találmánya. Létrejött csak az ember egy bizonyos intellektuális és társadalmi fejlettségi szintjén lehetséges. „Az intellektus bölcsője a beszéd”, a beszédet -- amely az írástalan társadalomban egyenlő a nyelvvel - pedig a kommunikációs igények fejlesztik, alakítják. (Martinet 1967, 178) Ez azt jelenti, hogy az írás megjelenése csak egy viszonylag fejlett nyelvállapotban lehetséges. Egyébként az ember

társadalmi szerveződése is csupán egy fejlett nyelv birtokában érhet el olyan szintet, amelyen valós igénnyé válhat, hogy a nyelv segítségével az ember testén kívülre helyeződött tudattartalom térbeli és időbeli hatókörét kitágítsa.

Az írás minden valószínűség szerint a kereskedelem és az államszervezés igényeinek köszönheti a létrejöttét. A kereskedelmi szerződések, megállapodások természetüknél fogva megkövetelték az állandóságot. Nem meglepő hát, hogy a manapság ismert mintegy 750 ezer ékírásos mezopotámiai agyagtáblának a nagyobbik része gazdasági tranzakciókat rögzít. (Ong 1967, 54) Másfelől figyelemreméltó az is, hogy a görög polisz határai kezdetben addig terjedtek, ameddig az emberi hang. Nagyobb államszervezeteket egyszerűen nem lehetett írás nélkül működtetni.

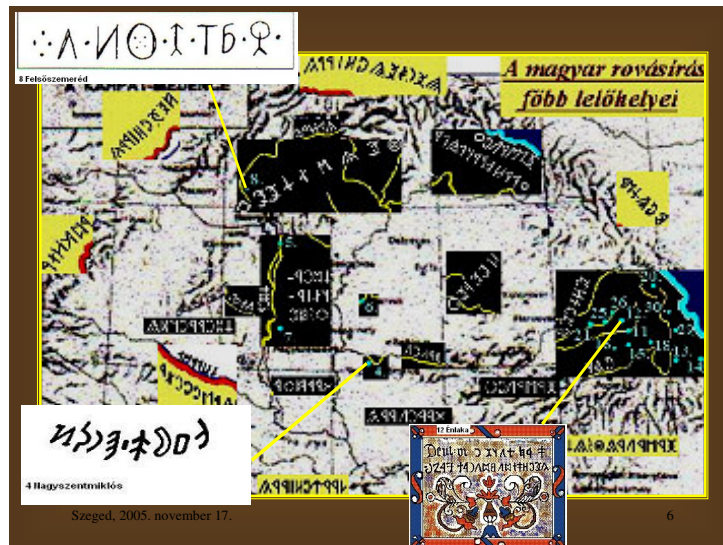
A megszülető írás, a rajzok stilizálódása révén kialakult képírás azonban nem a hangzó nyelvi anyag rögzítését szolgálta, hanem autonóm rendszer, mondhatni egy új *nyelv* volt. Az írás és a nyelv találkozása tulajdonképpen már az írásfejlődés *második* foka. (Coulmas 1992, 253) A hatókörében csupán a tárgyakra korlátozódó képírás révén az írás és a dolgok között közvetlen reprezentációs viszony jött létre, ugyanúgy, mint a hangzó szó és a dolgok között. Ám a képírás, majd ennek fejlettebb, kiterjedtebb hatókörű formája, a fogalomírás (ideogramma) nehézkesen és korlátozottabb körben kezelhető „nyelvnek” bizonyult a szimbolikus hangjelekkel működő hangzó nyelvhez képest. Az írást és a nyelvet egyszerre használó ember a döcögve funkcionáló grafikus rendszer hiányait megpróbálta a hangzó nyelvre támaszkodva pótolni, s elindult a fonetizáció folyamata, amely végül elvezetett a betűíráshoz.

Az írás eredetéről – miként a nyelvről is – kétfajta felfogás létezik. A monogenezis elmélete úgy tartja, hogy az írás valamikor tízezer évnél nem régebben Mezopotámiában jött létre, s azután innen terjedt el. A poligenezis-elmélet legalább hét egymástól független keletkezési hellyel számol. Ezek a következők:

1. Sumer, a Kr. e. IV. évezred vége;
2. Egyiptom, a Kr. e. IV. évezred vége;
3. Égei-tengeri (hettita és krétai), a Kr. e. II. évezred eleje;
4. Kína, a Kr. e. II. évezredben;
5. Elámi, Kr. e. 3000 körül;
6. Indus-völgyi, Kr. e. 2200 körül;
7. Maya, Kr. e. 1. század.

Az utolsó három írást mind a mai napig nem sikerült megfejteni. (Coulmas 1992, 253) A szakirodalom nagyobb része a poligenezis-elméletet találja megalapozottnak.

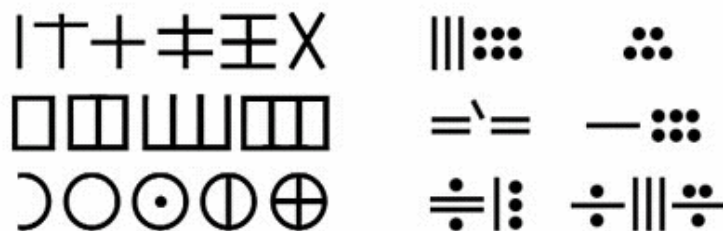
Az írás kialakulásának egyik központja az ókori Közel-Kelet mellett a Kárpát-medence és a Balkán térsége volt. Kárpát-medence ősidők óta fekvésénél, földrajzi adottságánál fogva az emberiség kultúrájának kialakulása szempontjából minden tekintetben alkalmas terület volt. Ezt a tömeges régészeti leletek is bizonyítják. Nem véletlen tehát, hogy az írás kialakulásának egyik bölcsőjeként is tekinthető.

Nem véletlen, hogy a képirásból kialakult föníciai írás, mint az első lineáris betűírás, rovásírásként a Kárpát-medencében is meghonosodott, és a magyar nép ősi íráskultúrájaként máig fennmaradt.

Az ábra földrajzi neveket mutat be a rovásírással kapcsolatban, a teljesség igénye nélkül. Ezek közül illusztrálom 4.Nagyszentmiklós (egykori Torontálmegye) 8.Felsőszemeréd (Léva mellett) 12.Énlaka emlékeit.

Az alábbi ábrán egymás mellé tettem azt, ami összetartozik: a 35-30.000 esztendővel ezelőtt használt számjelek és írásjelek legjellemzőbb szeletét. Ezek együtt a teljes őskori írásbeliség képét, szellemiségét és esztétikai világát vetítik elénk, egy teljes körű, érett, világos szellemiségű kultúrát. Nem túlzás azt mondani, hogy 35-30.000 éve halott ősök szellemével lép érintkezésbe az, aki rátekint az alábbi ábrára:

Az előző ábrát szemlélve megállapíthatjuk, hogy a magas fokú emberi kultúra minden bizonnyal nem 35-30.000 évvel ezelőtt kezdődött, mert ez már egy kész jelvilág. A számok és az írásjelek összetartoznak, érettek, letisztult gondolkodás termékei, nyoma sincs rajtuk valamiféle bizonytalan kezdetnek. Sőt, biztosak lehetünk abban, hogy e korban már kész volt minden szellemi büszkeségünk lényege, azaz a mai írásbeliségünk, festészetünk, szobrászatunk, geometriánk, racionalitásunk e kor gyermekei.

1. 35-30.000 éves számok.

Lelőhely: Pont d'Arc

E jelek természetesen bármik lehetnek, elsősorban játékos pöttyögetéseknek vélhetnénk őket. Azonban a felső kép jobb felső részén a hat pötty mellett három kis párhuzamos vonal is van, ez a jelegyüttes mindenképpen és egyértelműen szám. Ez a szám megfejthető, de ehhez célszerű előbb áttekinteni a sokkal bőségebb, s e számokkal teljesen azonos formavilágú, alább látható 17.000 éves lassauxi leleteket.

Fejlődés a barlangrajzoktól a betűírásig

Az őskorral foglalkozó kutatók a mai napig sem tudták egyértelműen megállapítani a barlangrajzok funkcióját. Mi célt szolgáltak? Csak tehetséges művészek akarták így bemutatni az őket körülvevő világot? Esetleg valamilyen esemény emlékét kívánták így megőrizni maguk és az utókor számára? Előfordulhat, hogy a rajzok mágikus hatalommal rendelkeznek, a vallási szertartásokon játszottak fontos szerepet?

A kérdések árnyalt és pontos megválaszolására a hatalmas időtávlat miatt nem valószínű, hogy sor kerülhet, az írás története kapcsán talán nem is ez a

fontos. Számunkra igazán lényeges kérdés a rajzok átalakulása lehet. A kőkor korábbi szakaszaiból származó leletek nagyon élethűek, színesek - itt példaként az altamirai vagy a Lascaux-ban talált gyönyörű barlangképek említhetők. Ám a mezolitikum (Kr.e.9000 k. – Kr.e. 5000 k.) sziklarajzain már mozgásban ábrázolták az embert és az állatokat, ráadásul egyre stilizáltabb formában, csak pár vonással, a lényegre szorítkozva utaltak az ábrázolandó tárgyra, személyre.

Ez az átalakulás vezetett el a képírás jeleihez. A képírás (piktográfia) jellemzője, hogy jelei bármilyen nyelven „olvashatóak”, hiszen nem hangértéket jelöl egy-egy ábra, hanem az ábrázolt tárgyra utal. A piktográfiából fejlődött ki a fogalomírás (ideográfia) akkor, amikor a jelek már nemcsak a konkrét tárgyra utaltak, hanem az ahhoz kapcsolódó elvont fogalmakra is. Így például a láb képe a menés, járás jelentését is kifejezte. Ez a változás azt feltételezi, hogy azok, akik e jeleket értelmezték, azonosan oldják fel, foglalják szavakba azokat. Mindehhez szükség volt egyfajta közmegegyezésre, hiszen komoly együttgondolkodást feltételezett az írás – olvasás képessége már ezen a viszonylag alacsony hatékonyságú szinten is. Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy bár a valóság egyre nagyobb szeletét voltak képesek így rögzíteni az írástudók, az ideogrammak nem rögzítettek hangértékeket, ezért különböző népekhez tartozó, más nyelvet beszélő emberek is értették jelentésüket.

Amikor egy-egy jel már nemcsak egy fogalmat jelölt, hanem a szó hangalakját is kifejezte, akkor beszélhetünk a szóírás megjelenéséről, Ekkor vált lehetővé, hogy a hosszabb, többtagú szavakat egymás mellé rajzolt jelekkel ábrázoljanak. A tudósok többsége a szóírást tekinti az írás legősibb formájának. Evvel a módszerrel például a padló szót a pad és egy ló képének egymás mellé rajzolásával tudnánk visszaadni.

Az ismeretek bővülése, az új fogalmak, földrajzi vagy személynevek leírásának problémája azonban megkívánta az eddig használt írásmódszer átalakítását. A szavakat elemekre bontották fel: szótagokra, betűkre – így jóval nagyobb variációban álltak rendelkezésre. Azt az írásfajta, amikor egy-egy rajzjegy már csak egy-egy szótagot jelöl, szótagírásnak, amikor egy-egy ábra egy-egy hangot érzékeltet, betűírásnak nevezzük.

Bevezető az ABC történetébe

Induljunk ki a mai ABC-ből.

Ma négy ABC-t kell megtanulni az iskolában, nem pedig egyet. Külön abc ugyanis a kisbetűs **abc** és külön abc a nagybetűs **ABC**, továbbá mindkettőnek van nyomtatott és kézírásos változata. A kisbetűs abc-t Alkuin keresztény szerzetes találta ki 785 körül. E pillanatig örök idők óta csakis a NAGYBETŰKET használták. (Kivéve a gyorsírássra kifejlesztett jelkészleteket, melyek története szintén az idők homályába veszik.)

Vajon honnan származik a NAGYBETŰS jelsorozatunk?

A kérdésre eddig számtalan válasz született, de ezek kölcsönösen és körkörösén kizárják egymást. A legkülönbözőbb elgondolásokban csak annyi a közös elem, hogy e jelcsoportot mindig mindenki valaki másoktól örökölte. Hogy aztán a még távolabbi időkben hogy, s mint történt, nos, ezt Európában nem „illendő” feszegetni. (Főként a latin, s némiképp az ógörög műveltség egyedülállóságának látszatát fenntartandó.)

Az ABC eredetének kérdése nem is tűnik súlyos problémának az első pillanatban. Pedig jó nyomra találva – mint majd látni fogjuk – mintha nyakunkba szakadna az ég... Szó szerint soha nem látott (őskori) világok tárulnak fel előttünk. A sors kegyének érzem, hogy e területen elsőként én pillanthatam be a múlt sötétjébe.

Most pedig vessük össze a felső sorban látott régi latin jeleket a szkíta-hun-székely-magyar Kárpát-medencei (a továbbiakban: székely-magyar) ABC jeleivel. A felső sorban a magyar, alatta a kezdeti latin betűk láthatók, de nem a ma megszokott, hanem a betűk felépítése szerinti sorrendben:

IT+≠⊚⊠⊞^∧∧Λ⊞⊚X Y ↑↻K N / M L ◊ W } S) D Q ⊙ ⊕ ⊕ ⊞ ⊚ ⊞
I ≠ ⊚⊠^ 1 ⊚X Y ↻K N QW}S D ⊙

Ha ismerjük az eredeti latin jelformákat, akkor már kétségünk sem lehet arról, hogy a kettő mélyen összefügg egymással. Az összehasonlításból egyértelműen kiderül, hogy a székely-magyar ABC eredendően jóval régebbi, mint a latin ABC. Ezt igen egyszerű belátni:

- Jól látható, hogy a latin ABC csak kivonata a felette lévőnek. Ennek az az oka, hogy a latin nyelv igen szegény hangzóiban, míg a magyar beszédben rendkívül sok a hang.
- A székely-magyar ABC betűinek összessége, mint egységes jelsor, több tízezer évig visszamenőleg követhető. 8.000 év óta már biztosan használatos a Kárpát-medencében. (Tordos-Vincsa)
- Latin nyelvű írásbeliség csak jóval Róma megalapítása után kezdődött. A latin nyelv is ekkor „rázódott” össze több nyelvből. Tudni kell ehhez, hogy Rómát az etruszkok – szintén magyar nyelvűek (Maroi Alinei) – alapították, s csak 300 év múlva szerezték meg a fennhatóságot a beszivárgó, és gyorsan elszaporodó idegenek. Őket nevezzük keverék nyelvük elnevezésével latinoknak. (Romulusz és Rémusz története valótlan mese.)
- Kevesebből többet elvenni nem lehetséges.

Mindebből következik, hogy a székely-magyar ABC az ABC történetének fő ágához tartozik, a latin ABC pedig csak a sok mellékág egyike.

Kiegészítve az előbbi ábrát a felső sorban a legalább 8-6.000 évvel ezelőtti Kárpát-medencei leleteken (Tordos-Vincsa és a további lelőhelyek), az alsó sorban a ma is használatos székely-magyar ABC látható. Egyedül csak a hármaskereszt hiányzik, mert a W alakú jel végül is ugyanaz, mint az a jel, melyből a mai B született. Továbbá a fordított C jelnek több változata keletkezett mára.

Az írásbeliség, s benne az ABC története tehát az „írott történelem” előtti időkbe nyúlik.

A kérdés csak az, hogy mikor született meg ez a jelsor, s az e jelekkel való írásbeliség? A nyomok – leletek – szinte végtelen messzeségbe vezetnek bennünket. Mégpedig azt árulják el, hogy valaha egy egységes nagy műveltség létezett Euráziában, hiszen például a kínai és a sumér írásjelek is a fenti, „vonal fölötti” ABC-ből épültek fel. A megtalált nyomok a Kárpát-medencébe, és még régebbi időket tekintve teljes Európába vezetnek bennünket.

EZEK A GONDOLATOK KOMOLY ÖSSZEFÜGGÉSRE ADHATNAK ALAPOT AZ ÍRÁS ÉS A FÖLDRAJZI SZFÉRA KÖZÖTT.

Összegezve:

1. **Jel:** ABC-n kívül, pl. **közlekedési** jelek, **hírközlési** jelek, **menetrend** jelölései, **áruházak** jelölései, de jel a szirénahang, kicsengetés stb.

2. Ilyen jeleket kezdtek el rögzíteni a **beszéd** kialakulása **után** már az **őskor** emberei is.

Rajzok – képírás (már jelképes ábrázolás) – tárgyírás.

Jel a **billog** (tulajdonjegy) az állattartásban. Adósságok nyilvántartására a **rováspálca**.

Csomójelek (**kipuk**) az inkák, kínaiak, kelet-afrikaiak számoláshoz, naptárként használták.

Indián üzeneteket az **arokkóval**, kagylófüzérékkel továbbítottak. A jelekből alakult ki az **írás**.

3. Az írás fejlődése:

A **sumérok** már a **Kr.e. 4. évezred végén** ismerték az **írást**. A képírásból alakult ki az **ékírás**. Mezopotámiában kezdetben kőre, fára, bőrre

írtak. Később **agyagba karcolták** jeleiket, így születtek meg az **ékírásos agyagtáblák**.

4. Az **egyiptomiak hieroglif írása** képszerű jeleket ábrázol. Ők már a Nílus mentén termő sásból **papíruszt** is készítettek, és a kő, fa, elefántcsont mellett erre is írtak.

Titkukat Jean-Francois **Champollion** (Sámpojjon) fejtette meg a **Rosetti-kő** segítségével. Napóleon hadjárata alatt találták meg katonái árokásás közben. **Kétnyelvű** (görög és egyiptomi) felirat található rajta. A **görög abc** betűi **segítették** a megfejtést.

5. A **kínaiak** bambuszrúdra, kőre, ércre, csont, **selyemre tussal** írtak **ecsettel** és bambuszrúddal. Kr. e. 105-ben feltalálták a **papírust**, készítésének titkát 1000 évig megőrizték. A japánok a kínaiaktól vették át az írást és formálták át saját nyelvükre. Művészi igényű írásjelek, szótagírás.

6. **Az első betűírás** Kr. e. 1500 táján jött létre, **protosinai** írásnak hívják. A mai Szíria és Libanon határán találtak rá emlékeire. Ebből alakult ki a **föníciai írás**. 22 betűs abc-t alkottak.

7. A **héber kvadrát írás** egyik fő jellegzetessége, hogy **minden betű** kis **négyszöget** (kvadrátot) **tölt ki**.

8. **Az arab írás** (kúfi írás) nevét Kufa városáról kapta. Igen dekoratív, kőbe, fába, fémbe vésve, kerámiába égetve, szőnyegbe szőve alkalmazták.

9. A **görög alfabét** a föníciai írásból alakult ki. Görögországban az írni tudás már követelmény, hiszen aki analfabéta volt, nem szavazhatott a cserépszavazáson.

10. A **latin betűírás** az ókori rómaiak korához fűződik. Az etruszoktól tanulták az írást, a görögöktől csak négy betűt vettek át. Viasztáblába karcolták, papíruszra, pergamenre írták.

11. **Cirill és Metód** a 9. században a görög abc-ből kiindulva alkották meg a szláv írást.

12. A **székely-magyar** rovásírás a türk írás családjához tartozik. 46 betűs ábécét használ. Kőre, fára vésték, később tollal írták.

Témám bővebb és tudományosabb bejárása még várat magára...

Irodalomjegyzék:

1. Dolgozatom szakmai alapját a Szegeden 2005. 11. 17-18-án rendezett Nemzetközi Földrajzi Konferencián előadott anyagom képezi.
2. Varga G. 1998: *A székely rovásírás eredete*, Íráskutató Intézet, Budapest
3. Benesch H. 1994: *SH atlasz, Pszichológia*, Springer
4. *Általános társadalomföldrajz I.* (2002), szerk. Tóth József, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 313. és 338. p.
5. Ligeti R. 1986: *Az írástanulás pszichológiája*. Tankönyvkiadó, Budapest, 76. p.
6. Trócsányi A. 2002.a: *A kulturális földrajz alapjai*. In: Tóth J. (szerk): *Általános társadalomföldrajz I.* Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 336. p.
7. Trócsányi A. 2002.b: *A kulturális földrajz alapjai*. In: Tóth J. (szerk): *Általános társadalomföldrajz I.* Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 337. p.
8. Mészáros R. 2006: *A társadalomföldrajz és a regionális tudomány Magyarországon*. Magyar Tudomány, 2006/1. 21. p.
9. Kéki 1975: *Az írás története*. Gondolat Zsebkönyvek, Budapest
10. Waechter 1988: *Az ember őstörténete*. Helikon, Budapest

<http://www.fsz.bme.hu/mtsz/mhk/csarnok/c/czirbusz.htm>

<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-938.html>

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/059/pc005966.html>

<http://www.pim.hu/Online/adattar/mis.php>

ÉBERT LÁSZLÓ

A HATÓANYAGOK ÉS A KETTŐS RENDELTETÉSŰ ESZKÖZÖK ÉS TECHNOLÓGIÁK KERESKEDELMI ENGEDÉLYEZÉSE SORÁN FELMERÜLŐ EGYES „BIZTONSÁGI” JELLEGŰ KRÉDÉSEK VIZSGÁLATA

Mottó: Rossz dolog a demokrácia, de nincsen jobb.
Winston Churchill

Bevezetés

A nemzetközi munkamegosztás egyik gyakorlati megvalósulási formája a kereskedelem. A modern kereskedelem kifejlett pénz és hitelforgalmával elviszi az árut arról a helyről, ahol a legjobb a legjobb minőségben és legnagyobb mennyiségben termelik, oda, ahol a legjobban és legdrágábban elkél.¹ A nemzetközi kereskedelem, pedig az anyagok, áruk, eszközök forgalmának növekedését eredményezte.

„A nemzetközi kereskedelemben ... minden egyes ország ... arra a termékre specializálódik, amelynek előállításában a legnagyobb előnye van, és ebből a jószágból egy bizonyos mennyiséget exportál, cserébe másik ország export többletéért.”²

A fegyver (haditechnika) kereskedelme, pedig azt jelenti, hogy az egyik oldalon fegyver (haditechnika), a másik oldalon, pedig pénz vagy másik áru, szolgáltatás cserél gazdát. Ugyanez a megfogalmazás érvényes a „kettős rendeltetésű eszközök és technológiák” vonatkozásában is.³

A nemzetközi munka-megosztásban a termékek cseréje többnyire szabadon történik, állami, hatósági beavatkozás nincs. Ebben az esetben a piacot a „kereslet-kínálat” törvénye szabályozza. Ugyanakkor, a haditechnika és a kettős rendeltetésű eszközök esetében a világ szinte minden országa fenntartja magának a jogot arra, hogy ezt szabályozza és ellenőrizze. Természetesen ez a „szabályozás” lehet ország csoportok által közösen/egységesen meghozott elvek

¹ P.A. Samelson: Közgazdaságtan, 866. old.

² u.o.

³ Kettős rendeltetésűek azok az anyagok, eszközök, technológiák, melyek alkalmazása mind polgári, mind pedig kimondottan katonai céllal lehetséges.

alapján, pl.: az EU-ban, vagy a NATO tagországokban, ASEAN államok országokban, vagy egyedileg, nemzeti hatáskör szerint.

Minden esetben a döntést a hatóság az előterjesztett okmányok és a „más forrásokból” rendelkezésre álló információk, a nemzeti érdekek és a nemzetközi elvárások több-ismeretlenes egyenletének optimalizálásával hozza meg.

Jelen munkában kizárólag a jogalkalmazó/külkereskedő pozíciójából vizsgálva az esetenként előforduló, rendkívül kényes kérdésekkel foglalkozom, melyek megoldása a jogalkalmazó részéről sem egyszerű feladatként jelentkezik.

1. A biztonsági kérdések helyzete 1989 előtt

A rendszerváltás előtt a haditechnika és a kettős rendeltetésű eszközök és technológiák kereskedelme, (a továbbiakban: speciális eszközök kereskedelme) szigorú állami felügyelet⁴ mellett folyt. Az ügyletek „kezelése” szinte minden esetben „titkos” vagy „szigorúan titkos” minősítéssel történt. A „hatóság” legtöbbször megindokolta azt is, ha egy megkezdett ügylet leállításra került, akkor a külkereskedelmi vállalat vezetője (Technika KKV – röviden TKV - vezetője) információt kapott az állami döntés okáról.

A külföldre akkreditált állami tisztviselők (katonai attasé, kereskedelmi titkár, vagy tanácsos, esetenként követségi első beosztott) segítettek és támogatták a speciális eszközök kereskedelmét. Abban az esetben, ha „probléma” merült fel, akkor mindegyik kiküldött a maga szolgálati vonalán köteles volt tájékoztatni elöljáróját a tévedés, hiba, vagy károkozás megelőzése céljából. A döntést ilyen esetben kellő mérlegelés után a „bizottságok” hozták meg, de a végrehajtó szerv tájékoztatása mellett. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy a TKV üzletkötője tudta az ok-okozati összefüggések teljes mélységét, azonban a megfelelő külső és belső információs kapcsolatok kellő segítséget nyújtottak a hibák megelőzéséhez.

Ez a rendszer, úgy tűnik, hogy megfelelően működött a '80-as évek közepéig. Amikor megkezdődött a „speciális kereskedelem” liberalizációja, amikor is a többszereplős piaci fellépéshez ez a „védelem” egyre nehezebben alkalmazkodott. Ebben az időszakban több „kellemetlen” esemény is előfordult, például a német Spiegel folyóirat riportere lefényképezte a magyar üzletkötőt

⁴ Az állami felügyelet az alábbi szervek látták el: Közvetlen irányítás: Külkereskedelmi Minisztérium; Állami hatósági irányítás: HM – Honvédelmi Bizottság, HÁKB – Hadiipari Állandó Kormánybizottság.

Ezen bizottságok tagjai voltak: BM, KÜM, PM, HM, KGM, NIM stb., és az MSZMP Admin.o. képviselője

(amint egy „kétes” hírnevű úriemberrel tárgyalt), mint „orosz irányba dolgozó fegyvercsempész ügynököt”. Az ügyről akkor, a nyugati médiában több, nagy hírveréssel készült cikk jelent meg. Ebben az időben hasonló helyzetbe került az Omnipol cseh cég egyik alkalmazottja is Stockholmban. Szerencsére különösebb visszhang és hosszú-távú következmények nélkül ezek az ügyek elcsendesedtek.

A rendszerváltás különösebb botrány nélkül zajlott le, és a speciális kereskedelem több szereplőssé vált.⁵ Az újonnan megalakult cégek, magánvállalkozások jelentős része a korábbi állami vállalatokból kilépett (elbocsátott) alkalmazottakból, sőt vezetőkből jöttek létre. Ezzel egyidőben a speciális beszerzési piac – tehát a fegyveres erők és szervezetek felszerelését biztosító piac – liberalizálódott. Amíg korábban akár a HM, akár a BM, vagy az Igazságügyi Minisztérium egy eszközt be akart szerezni, akkor először kizárólag a TKV-hoz fordult, majd később a Ferrunionhoz, addig most már 5÷8 céghez is lehetett fordulni ajánlatkérésrel, és ezek a beszerzések többé-kevésbé nyíltak lettek.

Ebben az új piaci világban jött létre a 61/1990. sz. rendelet, mely a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák (ezen belül a kettős rendeltetésű termékek és technológiák) forgalmára vonatkozott illetve a 48/1991. sz. Kormányrendelet, mely a haditechnikai eszközök kereskedelmét szabályozta.

2. A helyzet 1990-2004. között

A 48/1991. sz. Kormányrendelettel a magyar jogalkotó egy három lépcsős engedélyezési rendszert hozott létre a speciális áruforgalom területén. Ez a következőt jelentette:

- minden jogi vagy természetes személynek külkereskedelmi tevékenységi engedély kellett kérnie bármilyen a haditechnikai eszközök területén végzendő külkereskedelmi **tevékenységhez**;
- amennyiben az engedély az igénylő megkapta, akkor az eseti ügyletre szóló **tárgyalási engedélyt** kellett megkérnie, amely gyakorlatilag egy „politikai engedély”. Ez az engedély tartalmazta, hogy egy adott terméket az adott országba (vagy országból) a kérvényező kivihette (vagy behozhatta);
- végezetül az ügylet konkrét lebonyolítása előtt **„forgalmi engedélyt”** kellett kérni, mely egyben a kiviteli/behozatali vámengedélyt is jelentette.

Ezen engedélyek kiadása a Gazdasági Minisztérium szervezetében működő Haditechnikai Külkereskedelmi Főosztály előterjesztésében a HOB- Hadi-

⁵ Mára kb. 200 cégnek van „speciális” külkereskedelmi tevékenységi engedélye.

technikai Operatív Bizottság jóváhagyása alapján történt. Mindezen túl, a 61/1990. sz. és a nemzetközileg ellenőrzött termékekre vonatkozó kormányrendelet szerint egy külön engedélyt is kellett kérni, mely szintén tételesen és értékben tartalmazta az ügylet minden paraméterét.⁶ A kettős rendeltetésű termékek esetében közvetlenül a 61/1990. sz. rendelet szerint működő „ellenőrző iroda” adta ki a szükséges engedélyeket. A két iroda együttműködve, de teljesen önállóan dolgozott. Ugyanakkor bármilyen az ezen árukörbe tartozó ügylet kizárólag akkor bonyolódhatott le, ha a két iroda által biztosítandó okmány a kérvényező kezében volt.

Mára megállapítható, hogy a rendszer bürokratikus volt, nehézkes, de működött. Különösebb botránnyról, problémáról sem a nemzetközi sajtó, sem pedig a belföldi média nem tett említést.⁷ *Ugyanakkor meg kell említeni, hogy ebben az időben:*

- megszűnt a BM III. Főcsoportfőnökség;
- létrejött a Nemzetbiztonsági Hivatal;
- a Katonai Biztonsági Hivatal;
- az Információs Hivatal;
- a Katonai Felderítő Hivatal és
- a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat.

Szintén megállapítható, hogy a korábbi azonos kapcsolat az egyes speciális kereskedelemmel foglalkozó cégek és a „biztonsági” feladatot ellátó szervezet(ek) között lazult. Ez érthető is, hiszen amíg 1989-90-ben csak 3-8 cég dolgozott ezen a területen, addig 1992-ben már sokkal több. A megnőtt vállalati létszám rendkívüli erőt, energiát és természetesen költségeket követel, főleg az elemző és értékelő területen. Hiszen ki kell szűrni az esetleg beérkező információk közül, hogy mi a lényeges és mi a lényegtelen.

Ami a „külső” kapcsolatokat illeti, gyakorlatilag ezek már csak „baráti”, eseti szívességekre korlátozódtak. Most már a speciális ügyekben dolgozó kereskedő nem fordulhatott hivatalosan sem a katonai, sem a polgári diplomáciai státuszban dolgozó személyhez annak érdekében, hogy bármilyen üzleti igény, okmány, vagy felmerült lehetőség valóság-tartalmát, eredetiségét stb. ellenőriztesse!

⁶ Jelen cikkben **nem kívánom részletesen taglalni** az engedélyező hatóság tagjait stb.

⁷ Nem szabad megfeledkezni viszont a „horvát kalasnyikov ügyletről”, sem pedig az „orosz tranzit-engedély” problémájáról. Véleményem szerint ez a két esemény erőteljesen politikai esemény volt, nem pedig szakmai. Manapság a sajtóban többször felbukkan különböző kényes és ebben az időben lezajlott ügylet kérdése, pl. kuwaiti zsákmányolt fegyverekkel kapcsolatos problémák kérdése, de a sajtó többnyire hibás, részinformációk alapján esetenként a szakmai hozzá nem értés talaján, szenzációra vágyva, téves következtetéssel tájékoztatja az olvasót.

A hatósági rendszer átszervezésével gyakorlatilag a kereskedelmi kirendeltségek megszűntek, helyüket az ITD-Hungary – azaz International Trade Development – Hungary: Magyar Kereskedelem Fejlesztő Szervezet kiküldöttei vették át. Amíg korábban a speciális kereskedelmi ügyekkel vagy „céges kiküldött” pl.: TKV, Ferrunion, Elektroimpex stb., vagy a kereskedelmi tanácsos, esetleg egy kereskedelmi titkár foglalkozott, addig a '90-es évek közepére gyakorlatilag ez a rendszer teljes egészében megszűnt.⁸ Ha mégis valamilyen „ügy” felmerült, nagyon sokszor az illető országba akkreditált nagykövet küldte Magyarországra az érdeklődőket. Sajnos, több esetben mindennemű kontroll, illetve előzetes szűrés nélkül. Ezzel egyidőben a létrejött magánvállalkozások meg akarták erősíteni mindazon kapcsolati rendszerüket, melyekre korábban szert tettek, vagy állami alkalmazottként (köztisztviselőként), vagy mint annak a néhány speciális joggal rendelkező vállalat alkalmazottjaként. Miután a Magyar Néphadsereg, majd Magyar Honvédség átszervezése megkezdődött, nagy volumenű felesleges haditechnikai eszköz szabadult fel. Ezekre az eszközökre volt igény, kereslet, de nem minden esetben olyan területről, ahová az aláírt nemzetközi megállapodások lehetővé tették a szállítást. Ilyenkor a „szűrés” már nem a témával való foglalkozás – tehát a külkereskedő – szintjén történt, hanem hatósági szinten. Ez azt jelentette, hogy esetenként olyan országra sem kapta meg a kereskedő a tárgyalási engedélyt, mely nem volt nemzetközi embargó alatt. A hatályos jogszabálynak megfelelően az elutasított tárgyalási engedélyt a hatóságnak **nem** kellett megindokolnia. Mindebből azt a következtetést vonhatta le a vállalkozó, hogy „valamiért” nem kapott engedélyt, de fogalma sem volt, hogy miért.

Habár lehetősége volt fellebbezni, de többnyire nem tudta meg, hogy kérelme miért lett elutasítva.

A külkereskedő számára a következő lehetőség van információszerzésre⁹:

- ha van ügynöki kapcsolata¹⁰ az adott országban, akkor ő ellenőrizni tudja az igénybejelentőt, kereskedőt stb. Ez viszont nagyon bizalmi kérdés, aminek természetesen megvan a maga kockázata, mert az ügynök az ügylet létrejöttében érdekelt. Ugyanakkor a „hatóság” álláspontja, hogy minden benyújtott okmány hitelességét a benyújtónak kell ellenőriznie;

⁸ Mára gyakorlatilag a külképviseleti rendszer teljes egészében és többszörösen át lett szervezve, az ITDH helyi, esetenként tanácsosi rangban lévő képviselője nem tud és nem is akar speciális ügyekkel foglalkozni. Kivéve, ha erre a budapesti központból direkt utasítást nem kap!

⁹ Itt klasszikus **kereskedelmi** ügynököt kell érteni!

¹⁰ Kizárólag külföldi cégről van szó.

- lehetőség van különböző céginformációs szolgáltatótól „céginformáció” bekérésére. Ennek díja 50.000-200.000 Ft+Áfa közötti összeg, de megjegyzendő hogy esetenként az adatok valóságtartalma és az információ értéke nagyon kétséges. Mivel nagyon sok kereskedelmi cég „off-shore” jelleggel és bejegyzéssel működik, ezekről a cégekről csak nagyon minimális információ szerezhető be;
- bankinformáció-nagyon drága és nehezen megoldható külföldi cég esetében.¹¹

Mindebből látható, hogy a legnagyobb gondosság esetén is lehetséges olyan kapcsolat, illetve érdeklődés, mely biztonsági¹² szempontból – nem elfogadható. Ugyanakkor a jelenlegi helyzetben, ha ilyen körülmény bekövetkezik, az érdekelt nem biztos, hogy tud arról, milyen ok miatt lett az ügylet letiltva.

A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy mindennemű kontrollra csak is hatósági szinten volt lehetőség, hiszen a HOB tagjai – HM, BM, KÜM, szolgálatok rendelkeztek olyan archívummal, illetve vizsgálódási lehetőséggel, mely meghatározott kérdések, illetve problémák felderítésére nyújtott lehetőséget.

Mindezen ellentmondások ellenére a rendszer kiválóan működött.

3. A helyzet 2004. május 01. után

A Magyar Köztársaság 2004. május. 01-vel belépett az Európai Unióba. Ezáltal, magára nézve kötelező érvénnyel elfogadott/aláírt több nemzetközi megállapodást, illetve módosította belföldi szabályozó rendszerét.

A speciális kereskedelmet az alábbi megállapodások és kormányrendeletek szabályozzák:

- a) Az Európai Uniónak a fegyverkereskedelemmel szemben követett „Magatartási Kódexe”.
- b) Wassenaar-i Megállapodás a Hagyományos Fegyverek és kettős Felhasználású Termékek és Technológiák Exportja Ellenőrzéséről (1995.).

¹¹ Korábban volt egy ún. **bizalmas bankinformáció**, mely a „megfelelő érdeklődők részére hozzáférhető volt. Mára – tudomásom szerint – ez vagy megszűnt, vagy csak különleges engedélyek birtokában hozzáférhető.

¹² A „biztonsági” szempontot itt két részre lehet osztani: az egyik a gazdasági/szakmai/pénzügyi biztonsági kérdés, a másik – politikai és nemzetbiztonsági kérdések köre. Jelen munkának nem feladata a két terület részletes elemzése!

- c) Az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés, (CFE szerződés). (1992.)
- d) EBESZ dokumentum a kézi és könnyűfegyverekről (1999.).
- e) A 2003. évi CXXV. Törvény a közösségi vámjog végrehajtásáról.
- f) A haditechnikai eszközök és szolgáltatások kivitelének, behozatalának, transzferjének és tranzitjának engedélyezéséről szóló 16/2004.(II.6.) sz. Kormányrendelet.
- g) A kettős felhasználású termékek és technológiák forgalmának engedélyezéséről szóló 50/2004.(III. 23.) Kormányrendelet.
- h) Az áruk és szolgáltatások kereskedelmének engedélyezéséről szóló 110/2004.(IV. 28.) Kormányrendelet.
- i) A haditechnikai termékek gyártásának és a haditechnikai szolgáltatások nyújtásának engedélyezéséről szóló 2005. évi CIX. Törvény.
- j) A haditechnikai termékek gyártása, és a haditechnikai szolgáltatások nyújtása engedélyezésének részletes szabályairól szóló 301/2005. (XII. 23.) Kormányrendelet.

A fentiekben felsorolt megállapodások, törvények és rendeletek alapvetően megszabják a külkereskedelmi engedélyezés feltételeit.¹³ Ezért csak a **leglényegesebb kritériumok és elvek** ismertetésére szorítkozom.

A. A nemzetközi megállapodások széleskörű, de csak hatósági szintű egyeztetést írnak elő az egyezményt aláíró tagállamok részére, minden olyan esetben, amikor az „ügy” megkívánja. Tehát, minden visszautasított engedélyről, hamisnak bizonyult okmányról, jogellenes tevékenységet folytató és lebukott cégekről, embargó kijátszásról stb. diplomáciai csatornákon a nemzetközi egyezmény (pl.: a Wassenaar-i Megállapodás) résztvevői egymást tájékoztatják. Igény és megfelelő indoklás esetén az egyes adatokat harmadik kérvényező fél részére is kiadják.

B. A magyar törvények és rendeletek szerint ugyan kismérvű változtatással ugyanazt az eljárást kell követni, mint az EU-ba való belépés előtt. Tehát tevékenységi engedély, tárgyalási engedély, és forgalmi engedély megléte szükséges egy ügylet létrehozásához. Nagyon fontos megemlíteni, hogy megalkották a 2005. évi CIX. sz. törvényt, mely a haditechnikai gyártás és a haditechnikával kapcsolatos szolgáltatások tevékenységi engedélyezését írja elő. A konkrét végrehajtásra a 301/2005. sz. Kormányrendelet intézkedik. (Meg kell

¹³ Jelen munkában az összes megállapodás, törvény és kormányrendelet egyenkénti ismertetésére a korlátozott terjedelem miatt nincs lehetőség. Ugyanakkor a **biztonsági** kérdések szempontjából az általam szükségesnek tartott ismertetéseket megteszem.

jegyezni, hogy a „haditechnikai gyártási és szolgáltatási törvény” és a hozzá tartozó végrehajtási utasítás olyan szigorú személyi követelményrendszert állít fel, mely gyakorlatilag ismeretlen az Európai Unióban).

Változatlanul előállhat, hogy a megkötött ügylet (aláírt szerződés) az engedélyezés óta eltelt időben bekövetkezett változások (nemzetközi helyzet, politikai helyzet országon belül, vagy kívül stb.) miatt letiltásra kerülhet.

C. A biztonsági kérdések felmerülése és megoldása – véleményem szerint – változatlanul **nem egyértelmű**.

a) A külkereskedelmi tevékenységi engedély, illetve a CIX. sz. törvény szerinti gyártási és szolgáltatási engedély kiadásának feltétele tartalmazza gazdasági, pénzügyi és bizonyos fokú biztonsági vizsgálat lefolytatását és kockázati elbírálást (pl. erkölcsi bizonyítvány megkövetelése).

b) Amennyiben az adott vállalatok speciális technikával, pl. titkos szolgálati eszközökkel, akarnak foglalkozni, akkor kiegészítőleg az adott szolgálat beleegyezése, támogatása is kell.

Ugyanakkor, ha már a cég birtokában van a tevékenységi engedély és napi kapcsolatba lehet külföldi állampolgárokkal, jogi, illetve természetes személyekkel akkor a lefolytatott tárgyalásokról sehol, senki nem köteles sem a hatóság, sem pedig a biztonsági szolgálatok részére tájékoztató jelentést készíteni!¹⁴

Jóváhagyott tevékenységi engedély(ek) és tárgyalási engedély esetén az ügyletekre vonatkozó külkereskedelmi szerződés már aláírható. Természetesen – mint a múltban, úgy most is – lehetőség van az ügylet folyamatközi letiltására, ha a külső, vagy belső körülmények megváltoznak. Ennek, az időközi letiltásnak a kockázatát magának a magyar szerződő félnek kell felvállalnia. A külkereskedelmi szerződést, ezért életbeléptető klauzulával kell ellátni. Aki ezt elmulasztja, súlyos következménynek nézhet elébe, mert a magyar hatóság „vis major” igazolást nem ad ki. Tehát az ún. üzleti kockázat teljes egészében a magyar vállalkozóé!

D. Néhány tényező, mely 2005. óta a speciális kereskedelemben jelentkezett:

A világban a válságövezetek száma nem csökkent, ami viszont oly módon jelentkezett a fegyver, lőszer és különböző hadianyag igényben, hogy a

¹⁴ Ez a jelentési kötelezettség megvan nemcsak Oroszországban és Izraelben, de Norvégiában és más Nyugat-Európai NATO tagállamban is.

bejelentett vásárlási igények száma növekedett. Nem egyszer a fegyver-lőszer vásárlások ellentételezése a következő módon történik:

- afrikai polgárháborús övezetben a drágakő, arany, és kiemelten nyersgyémánt, a kitermelés után különböző közvetítőkön keresztül „pénzzé” változik;¹⁵
- az így biztosított pénzből vásárolnak a szemben álló felek fegyvert, nem egyszer **állami**, teljesen „tisztának látszó” cégek, közvetítők segítségével.

A magyar fegyverkereskedők egy jelentős része is állami közvetítőkkal van kapcsolatban és nem egyszer nem tudhatja, hogy a partnere mennyire „tisztá” játékos. Sőt, kinek illetve, milyen szervezetnek az érdekében tevékenykedik.

Az elmúlt 10 év tapasztalata alapján kijelenthetem, hogy a speciális anyagokért jelentkező külföldi állampolgárok jelentős része – függetlenül attól, hogy milyen nyelven beszél, vagy milyen útlevelel rendelkezik – rendkívül képzett a katonai, műszaki, illetve gazdasági kérdésekben, sőt nemegyszer kiválóan ismerik a magyar belső helyzetet is. Ennek viszont az a következménye, hogy a fegyver-hadianyag magyar kereskedője célszeméllyé válhat anélkül, hogy tudna róla, vagy tehetne róla. A tárgyalások, pedig nyugodtan folyhatnak mindaddig, amíg esetleg az engedélyező hatóság a tárgyalási engedély kiadását meg nem tagadja.

A magyar kereskedő dühöng, ugyanakkor őt senki sem tájékoztatja arról, hogy esetleg:

- a külföldi partnere biztonsági tényezőt/kockázatot jelent;
- vagy milyen „egyéb” kormányzati szintű tényező miatt lett letiltva az ügylet.

Mindezen túl, soha, senki sem tudja meg az illetékesek közül, hogy esetleg a külföldi személy tárgyalásai, a meghiúsult ügylet ellenére – **egyéb szempontok alapján** – sikeresek voltak-e, vagy sem!

¹⁵ Hiába hozott a Tel-Avivi és az Antwerpen-i gyémánt tőzsde határozatot a „véres kövek” kiszűrésére, illetve a kereskedők kizárására számomra úgy tűnik, hogy ezt nem mindig tartják be. Ciprusi, és egyéb „adóparadicsomból” származó kereskedőkön és többszörös közvetítő láncon keresztül az ügylet változatlanul folyik. A '90-es évek elején jelen sorok írója, itt Magyarországon találkozott olyan személlyel, aki a nyersgyémántot becsempészte Magyarországra, majd innen, magyar közvetítők segítségével próbálta eladni. Ugyanakkor megpendítette, hogy UZI és AK-47 viszont érdekelné. A cég Guernsey szigetén volt bejegyezve.

Tehát célszerű megemlíteni

Az Európai Unióba való belépés érdekes helyzetet teremtett. Habár mind a 16/2004. sz. Kormányrendelet, mind pedig az 50/2004. sz. Kormányrendelet előírja az unión belüli kereskedés esetén is az engedélyek beszerzését, gyakorlatilag határátlépéskor ez, vagyis az engedélyek meglétének az ellenőrzése meglehetősen bizonytalan. Ennek viszont az lehet a következménye, hogy olyan eszközöket, pl.: titkosszolgálati eszközöket stb., melyeket Nyugat-Európában nem voltak szigorú ellenőrzés alá, szinte minden nehézség nélkül be lehet az országba hozni! A Schengeni rendszerhez való csatlakozás után ez a behozatali lehetőség még egyszerűbb lesz!

Következtetések, javaslatok:

1. A speciális anyagok kereskedelmének az a szoros és a biztonsági szervezetekkel együttműködő kontrolja, ami 1989 előtt volt – mára teljesen megszűnt. A biztonsági ellenőrzés kizárólag egyedi esetekben és meghatározott körülmények meglétekor történik. Különben csak is véletlen „felfedezések” fordulnak elő.

2. Célszerű lenne az illetékeseknek elgondolkodni azon – habár a hatóság arra törekszik, hogy egyszerűsítse a 16/2004. sz. rendeletet és könnyebbé tegye a speciális területen dolgozó vállalkozók életét –, hogy nem lenne-e célszerű bevezetni a norvég, izraeli, német, orosz példa alapján az **un. kötelező tárgyalási jelentés** (és a jelentés alapján való visszacsatolás) rendszerét.

Véleményem szerint ez **„jelentés”** lehetne egy olyan megoldás, amely mind a két felet (tehát a magyar vállalkozót és a hatóságot) megóvná a felesleges munkától és nem utolsó sorban előre nem látható kellemetlenségektől, sőt mindezen túl egy sor rendkívül fontos információt is szolgáltathat mind a két fél részére.¹⁶

3. Miután az Európai Unió lehetővé teszi a haditechnikai eszközök kereskedelmének a szabályozását „nemzeti hatáskörben”, el lehetne rendelni minden, az ország politikai határán (**tehát az unió belső határán**) áthaladó ilyen jellegű termék kötelező érvényű vizsgálatát a vámszervek által. Ez a „rendelet” nem sértené az „árak és eszközök” EU-n belüli szabad mozgásának elvét sem.

¹⁶ Jelenleg a hatóság azt vélelmezi, ha a jogalany megtudja, miért lett visszautasítva egy engedély, akkor összejátszva a külföldivel mindent megtesznek az „okok” eltusolására! Ez a felfogás lehetséges, hogy egy részről egészséges bizalmatlanság a hatóság részéről, de másrészről sérti a mindenkit megillető „ártatlanság vélelmét” és egyben prejudikáció is!

Felhasznált irodalom:

1. 61/1990. (X.01.) Kormányrendelet az egyes nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák engedélyezéséről. Complex CD jogtár
2. 48/1991.(III.27.) Korm. rendelet a haditechnikai eszközök, és szolgáltatások kiviteléről, behozataláról, illetve reexportjáról, Complex CD jogtár.
3. A kormány 50/2004. (III.23.) sz. Kormányrendelete a kettős felhasználású termékek és technológiák külkereskedelmi forgalmának ellenőrzéséről, Magyar Közlöny, 2004. 33. szám.
4. A kormány 16/2004. (II.06.) sz. Kormányrendelete a haditechnikai eszközök, szolgáltatások kivitelének, behozatalának, transzferjének és tranzitjának engedélyezéséről, Magyar Közlöny 2004. 12. szám.
5. P.A. Sammelson, Közgazdaságtan, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó ISBN 9632202546, 1976.
6. EBESZ dokumentum a Kézi és Könnyűfegyverekről, Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, Bécs, 2000. november 24.
7. Az Európai Unió Fegyverexporttal kapcsolatos Magatartási Kódexe, 1998. Brüsszel.
8. Az Európai Unió 1334/2000., 2000. június 20-i határozata a kettős rendeltetésű termékek és technológiák ellenőrzéséről.
9. Az Európai Unió Közös Állásfoglalása a Fegyverkereskedelem ellenőrzéséről, 2003. június 23.
10. A „Wassenaar-i Megállapodás a Hagyományos Fegyverek és kettős felhasználású Termékek és Technológiák Exportja Ellenőrzéséről.

LENKEY LÁSZLÓ

A MAGYARORSZÁGI VEZETŐ NAPILAPOK „DROGÉRINTETTSÉGE” TUDOMÁNYMETRIAI MEGKÖZELÍTÉSben

Bevezetés

Az a gondolat, hogy az egyes szakterületek és tudományterületek irodalma ugyanolyan típusú vizsgálatoknak vethető alá, mint bármely fizikai, vagy biológiai jelenség, már több mint 60 éves múltra tekint vissza. Amint ezek a szakterületek kifejlődtek, művelőik egyre inkább mérni kezdték a tudományos tevékenységet. A kvantitatív tanulmányok növekvő száma szükségszerűen a tudománymetria kialakulásához vezetett.¹ A definíciók ugyan eltértek egymástól, de lényegükben azonosan fogalmazták meg a vizsgálat mérés jellegét és számadatokkal történő leírását, melyekből a folyamat egészére vonatkozó megállapításokra juthatunk.

A fenti összefüggések alapján lehetőséget látok arra, hogy a magyarországi droghelyzet kutatását a tudománymetria módszereinek alkalmazásával, mértékadó hazai sajtóorgánumokban közzétett írásművek kvantitatív elemzésével is megvizsgáljam, mely eredményei alapján további következtetésekre juthatunk. Az ötletet az a médiakutatók által feltárt felismerés adta, miszerint a sajtóban megjelenő hírek nem minden esetben az objektív helyzetet mutatják be, hanem egy annál lényegesen rosszabb képet tárnak elénk.

Mi az oka annak, hogy a szerkesztők számára – mint ahogy az angolok mondják – a rossz hír a jó hír? A sajtóban miért a negatívumnak van nagyobb hírértéke? Aligha lehet a média különböző szélsőségek és devianciák iránti fogékonyságát egyetlen ideológiával megmagyarázni. Ismert médiakutatók megállapításai szerint van több olyan, egymást kiegészítő elmélet is, amely segíthet a jelenség megértésében. Az egyik lehetséges magyarázat a Stanley Cohen² teóriájára támaszkodó, úgynevezett „morális pánik” elméletekben, és médiabotrány

¹ Tudományos kutatás elmélete II. Összeállította Dr. Szilágyi Tivadar

² Stanley Cohen angol szociológus, médiakutató, a „morális pánik” elméletének megalkotója. Az elmélet gyökerei a modern kriminológiából, a tranzakcionista devianciaelméletből, a médiaszociológiából, a közvélemény szociológiájából és a brit kultúrakutatásból erednek

elméletekben rejlik. Cohen morális pániknak nevezi azt a helyzetet, amikor egy jelenséget a sajtó felkap, és huzamosabb ideig napirenden tart. A médiakutatásban és a szociológiában a legradikálisabb véleményt megfogalmazó elméletalkotók, az agressziót közvetítő médiaműfajokhoz hasonló értelmezései nyomán, a médiaerőszakra adott elítélő társadalmi reakciókat „morális pánikként” értelmezik.

Cohen meghatározása szerint akkor beszélhetünk morális pánikról, ha egy csoport vagy egy bizonyos csoporthoz kapcsolódó jelenség az adott társadalom idealizált rendjét, elfogadott értékrendszerét fenyegető veszélyként tudatosul a társadalom tagjaiban.

A morális pánik során kialakult képzetek beépülnek a társadalom hiedelemrendszerébe, és leegyszerűsítő magyarázatot kínálnak a társadalmi rendről szóló laikus elképzelések megalkotásához. Ilyenkor a jelenség fenyegető veszélyként tudatosul a társadalom tagjaiban. Cohen ezt azért nevezi morális pániknak, mert a jelenség a legfontosabb értékeket látszik felborítani, a társadalom morális rendjét kezdi ki. Mindig a deviánsnak tekintett viselkedési formák tematizálódnak veszélyként.

A tipikus morális pánik jelenségek a melegekhez vagy a kábítószerfogyasztókhoz kötődnek.³ Ilyenkor az ok-okozati elemzéseket közkeletű képek váltják fel, és a nagyközönség – lelkiismeretét megnyugtató – autoritatív megoldásokat sürget: a HIV-fertőzöttek regisztrálását vagy a kábítószerfogyasztás tiltását. A közfigyelem hatására megnő a jelenséghez kapcsolódó, regisztrált esetek száma, (miközben a jelenség előfordulási gyakorisága nem feltétlenül növekszik) ami legitimálja a rend helyreállítására tett kísérleteket⁴.

A téma sokszor képezi politikai kampányok alapját. Sajnos ez azzal jár, hogy új értéktartalommal telítődik a fogalom, amely a propaganda szűrőjén keresztül érkezik el a befogadóhoz. A kábítószer-probléma kampányban való felhasználása olyan durva torzuláshoz – és kimond-hatjuk: stigmatizációhoz is – vezethet, amely a jó ízlés határát súrolja. Sőt, a fogalom teljesen elveszítheti információtartalmát.

A bulvárosodott, olykor propagandista szólamokat is megpendítő tálalás hátránya, hogy a problémák görbe tükrön keresztül jelennek meg, így a nagy példányszám miatt széles tömegeket elérő dezinformáció kap hangsúlyt a tisztán szakmai és informatív tények helyett. Gondoljunk csak a hazánkban már évek óta tapasztalható drog-liberalizációs törekvésekre. Sokszor módosíthatja a való-

³ Stanley Cohen 1980-ban megjelent könyvének részlete „Ifjú szörnyetegek” címmel a Replika 40. (2000 júniusi) számában olvasható magyar nyelven.

⁴ Élet és Irodalom, 2004/1.

ságot az is, hogy az egyes pártok politikai hisztériakeltésre használják fel a drogproblémát, illetve más, ellenérdekelt pártok lejáratását szolgáló negatív kampányban alkalmazott kommunikációs eszközzé teszik a drogozás témakörét. Sok esetben a kábítószer olyan szimbolikus többlettartalommal bír, amely már nem az eredeti értékeket tartalmazza, hanem a kategorizáció eszközévé válik, és értékítéletet fejez ki.

A kutatásról

A tudománymetriai kutatás során négy, mértékadó napilap, a Magyar Hírlap, a Magyar Nemzet, a Népszabadság és a Népszava 2001 januárjától 2005 decemberéig kiadott számaiban megjelent cikkeket vizsgáltam meg aszerint, hogy a kábítószer-problémáról milyen publikációkat, utalásokat közöltek.

A kutatás kvantitatív részében azt elemeztem, hogy a négy napilapban megjelent valamennyi cikk mekkora hányadában volt szó a drogproblémáról, valamint hogy a különböző, önkényesen választott kategóriák között hogyan oszlottak meg a drogtémájú cikkek. Kizárólag a címek és a rövid kivonatok tartalmi elemzésére hagyatkoztam. A vizsgálat a publicisztikákat, az informatív, bűnügyi, pártpolitikai, bulvár, kulturális, a nemzetközi és a sporttal kapcsolatos hozzászólásokat érintette.

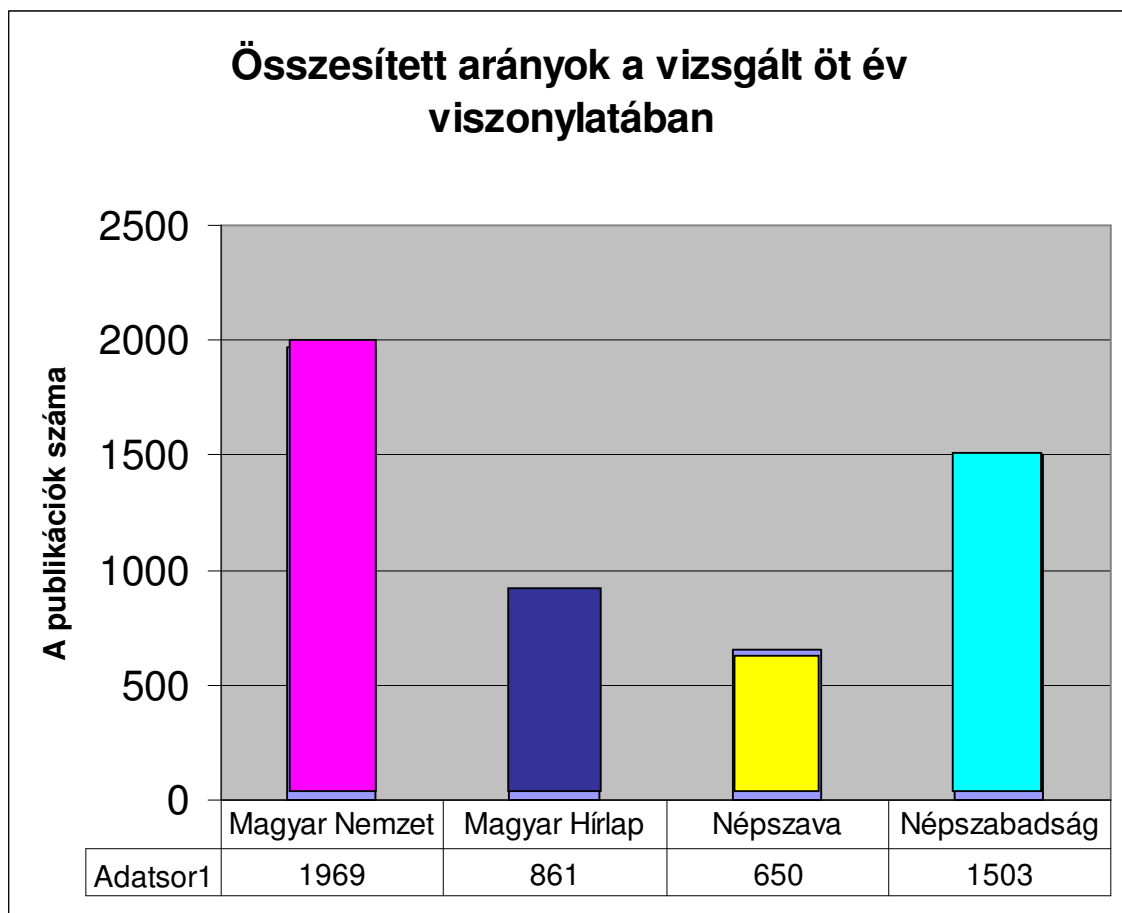
A kutatás bázis-adatait a www.observer.hu internet címen található „Observer Budapest” Web-oldal sajtókereső szolgáltatása segítségével gyűjtöttem össze. (A programban a „kábítószer” szótőre és ragozott alakjaira kerestem rá.)

A kutatás célja az volt, hogy a bibliometria ismert módszereivel metszetet nyújtsak a drogprobléma sajtóban történő megjelenítéséről, ezáltal képet alkossak arról, hogy a Nemzeti Drogstratégiában oly fontos drogprevenációs tevékenységnek milyen táptalajon kell valójában megfogannia. Abból indultam ki, hogy a nyilvánosság a közvélemény alakításának, egyik legfontosabb területe, ahol a nyomtatott sajtónak komoly felelőssége lehet abban, hogy az olvasók milyen véleményt alkotnak a drogról, a drogfogyasztókról, illetve a magyarországi kábítószer helyzetről. Céloom, hogy rávilágítsak arra a fontos körülményre, ami a sajtóorgánumok helyét szerepét illeti a Nemzeti Drogstratégia megvalósításában, egy egészségesebb, drogmentes társadalom kialakításában.

A napilapok „drog-érintettsége” számokban

A kvantitatív vizsgálat eredményeit a 2001. január 01-től 2005. december 31-ig terjedő, ötéves intervallum viszonylatában az 1. és 2. számú grafikonok teszik plasztikusabbá, mindenki számára érthetőbbé. Az 1. számú grafikon a

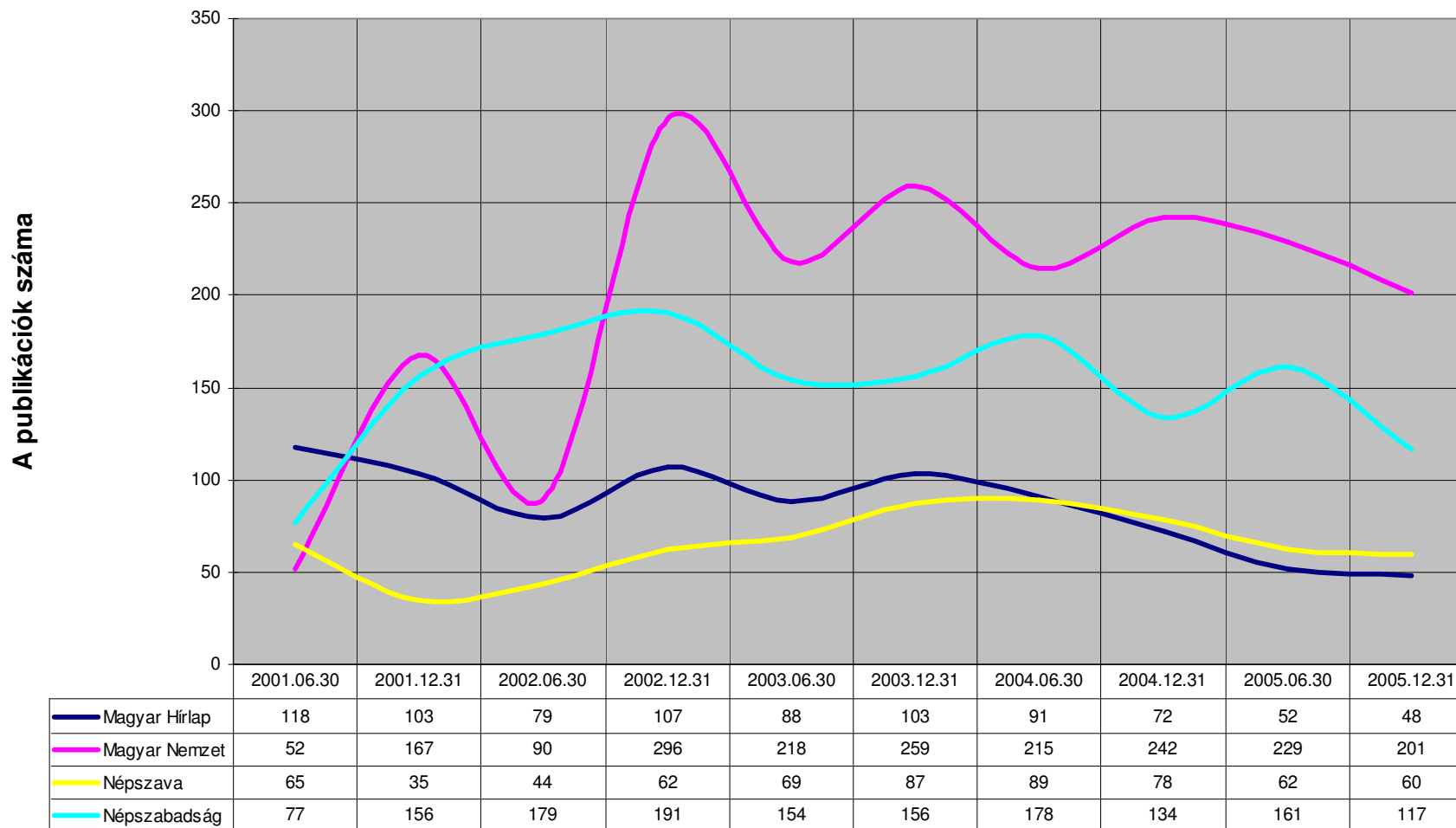
vizsgálatban érintett négy napilap által, öt év viszonylatában, a drog témakörben közzétett cikkek összesített arányait szemlélteti.

1. számú grafikon

A 2. számú grafikon (lásd! következő oldal) az idő függvényében, féléves bontásban, folyamat ábrán mutatja be az egyes sajtóorgánumok kábítószerkérdéssel összefüggő aktivitásának dinamikáját.

**Az egyes napilapok kábítószer témában közölt cikkeinek száma
az értékelt időszakban**

2. számú grafikon

Magyar Hírlap

A Magyar Hírlap az ötéves vizsgálati időszakban mindösszesen 861 cikket tett közzé a drog témában. A napilapban 2001-ben 231 olyan közlés fordult elő, amelyben szerepelt a keresett, „kábitószer” kifejezés. Ugyanez 2002-ben 186, 2003-ban 195, 2004-ban 163, 2005-ben, pedig 100 publikációban szerepelt. Az írások többsége informatív jellegű. Meglehetősen gyakori volt különböző, droggal kapcsolatos bűnügyi esetek leírása. Magas a nemzetközi, külföldi vonatkozású témák száma is. Ezek vagy bűnügyi jellegűek, vagy valamely nemzetközi szervezet (pl.: az ENSZ) nemzetközi jelentéseit ismertetik. Valamivel kevesebb, de így is nagyszámú a bulvárjellegű cikkek száma. Viszonylag kevés esetben talákoztunk olyan publicisztikákkal, amelyek valamilyen szakpolitikai oldalról, vélemény formájában közölnek álláspontokat. A pártpolitikai tartalmú és a vélemény típusú közlések a hazai drogpolitika változásainak intenzív szakaszaihoz köthetők. Az időben előrehaladva a híreket nem a bűnügyi esetek uralták, hanem egyre inkább előtérbe kerültek a probléma megoldására irányuló törekvések. Míg a vizsgált időszak elején – egyfajta elrettentésként – a bűnügyi cikkek kerültek túlsúlyba, addig az utolsó két évben már inkább a szakmai, kormányzati és preventív programokról esett szó. A kompetens szakértői vélemények arányának változásai is ezt támasztják alá. A szerkesztőség kábítószerrel összefüggő problémaérzékenysége a Magyar Nemzetnél, illetve a Népszabadságnál tapasztalt, a jelentősebb drogpolitikai eseményekkel közel azonos fázisban hullámozó tendenciával jellemezhető. A négy újság közül ez az egyetlen lap, amely egy-két esetben ugyan, de magukat a szerhasználókat is megszólaltatta.

Magyar Nemzet

A Magyar Nemzet a vizsgált időszakban 1969 darab közzétett cikkel magasan az élre került a társadalom droggal összefüggő „tudatformálása” terén. Ez azt jelenti, hogy évente 394 publikáció jelent meg, tehát átlagosan naponta legalább egy, kábítószerrel kapcsolatos utalás fordult elő. A címekből és a rövid tartalmi áttekintésekből érzékelhető, hogy az egyes cikkek témájához képest sokszor teljesen mellékesen szerepel a kábítószer, ám az olvasó esetleges képzetársításait mégis jelentősen befolyásolhatja. Viszonylag jól kirajzolódó intenzív szakaszokról beszélhetünk a „II. drogtörvény” néven elhíresült jogszabály előkészítésének és parlamenti vitájának időszakában, 2002 második felében. Hasonló a felfutás a törvénymódosítás hatálybalépését követő évben – 2004-ben – az alkotmánybíróság által megfogalmazott aggályokra visszavezethető módosításkor. A Magyar Nemzetben a kábítószerrel kapcsolatos közlések folyamatosan gyakoriak voltak. Kiemelkedően magas számban fordultak elő bűnügyi témájú cikkek. A napilapban a kábítószer főleg bűnügyi kontextusban jelenik meg. Bár e cikkek aránya nem tér el lényegesen például a Magyar Hírlapnál tapasztalható arányoktól. (mindkét esetben körülbelül 30 %) Ugyanakkor elmondható, hogy

kevés olyan cikk fordult elő, amelyekben a drogproblémában kompetens vagy érintett személyek, szervezetek megszólaltak volna. Inkább az elrettentésen, mint a szakpolitikai véleményeken van a hangsúly.

Népszabadság

A Népszabadságban a kábítószer viszonylag egyenletes eloszlásban, magas arányban jelent meg fő témaként – összesen 1503 cikkben. Ez évente 301 publikációt jelentett a vizsgált témakörben. A legtermékenyebb szakaszok e napilapnál is jól kirajzolódtak. A Népszabadságban megjelent nagyszámú publicisztikák is általában a Magyar Nemzet esetében már bemutatott, a drogpolitikai változások tekintetében intenzív időszakokban jelentek meg. A droggal kapcsolatos cikkek száma 2002 második félévben és 2004-ben a kábítószerügyi jogszabályok módosításához kapcsolódva, míg 2003 májusában a Kendermag Egyesület tüntetése kapcsán emelkedett jelentősen, amelyekben szinte kizárólag fő témaként volt jelen a drog, illetve a kábítószer-probléma. Majdnem minden második olyan cikkben, amelyben a lap közzétett egy megszólalást vagy kommentárt, szakértői vélemény hangzott el. A közlések tematikus összetétele összeeseng a már eddig tapasztaltakkal, azaz a legtöbbször a Népszabadság is a bűnözés kontextusába helyezi a drog problémát. Ezt a napilapot igazán az különböztette meg a többitől, hogy a kábítószer elterjedését korlátozó preventív tevékenység hangsúlyozása viszonylag magas számban fordult elő. Ez azt jelenti, hogy közel minden olyan ötödik cikk, amelyben a narkotikumokra képzettársítás történt, a prevencióra vonatkozott.

Népszava

A Népszavában fordult elő a legalacsonyabb számú közlés – összesen 650 cikk – a kábítószerrel történő visszaéléssel és a drogokkal kapcsolatban, amelyek egy évben átlagosan 130 hírben, vagy publikációban szerepeltek. A 2002 évi törvénymódosítással kapcsolatos írások gyakorisága a novemberen túl átnyúlt decemberre is. A címek és a rövid kivonatok tartalmi elemzése alapján a Kendermag Egyesület 2003. évi demonstrációjával kapcsolatos cikkek miatt a május hónap is egy enyhe „kitüremkedést” mutatott. A legmagasabb számban és arányban, ebben a lapban is informatív típusú cikkekkel találkoztunk, de gyakoriak voltak a bűnügyi közlések is. A politikai megközelítésben készült írások más napilapoknál valamivel magasabb arányban (de nem nagyobb mennyiségben) fordultak elő. Kevésnek mondható azon közlések száma is, amelyekben az újság teret engedett a különböző szervezeteknek, személyeknek véleményük kifejtésére. Valójában nagyon ritkán találkoztam olyan cikkel, amelyben eltérő vélemények fordultak volna elő. Úgy tűnik tehát, hogy a Népszava a viszonylag kisebb számú közölt publikációival egyfajta középutat járt be. Konzekvensen beszámolt bűnügyi eseményekről, írt szakértői véleményekről, a sporttal és

narkotikumokkal kapcsolatban is közölt írásokat ugyanúgy, ahogy a nemzetközi vagy külföldi történésekről is beszámolt e témában.

Azonosságok és eltérések

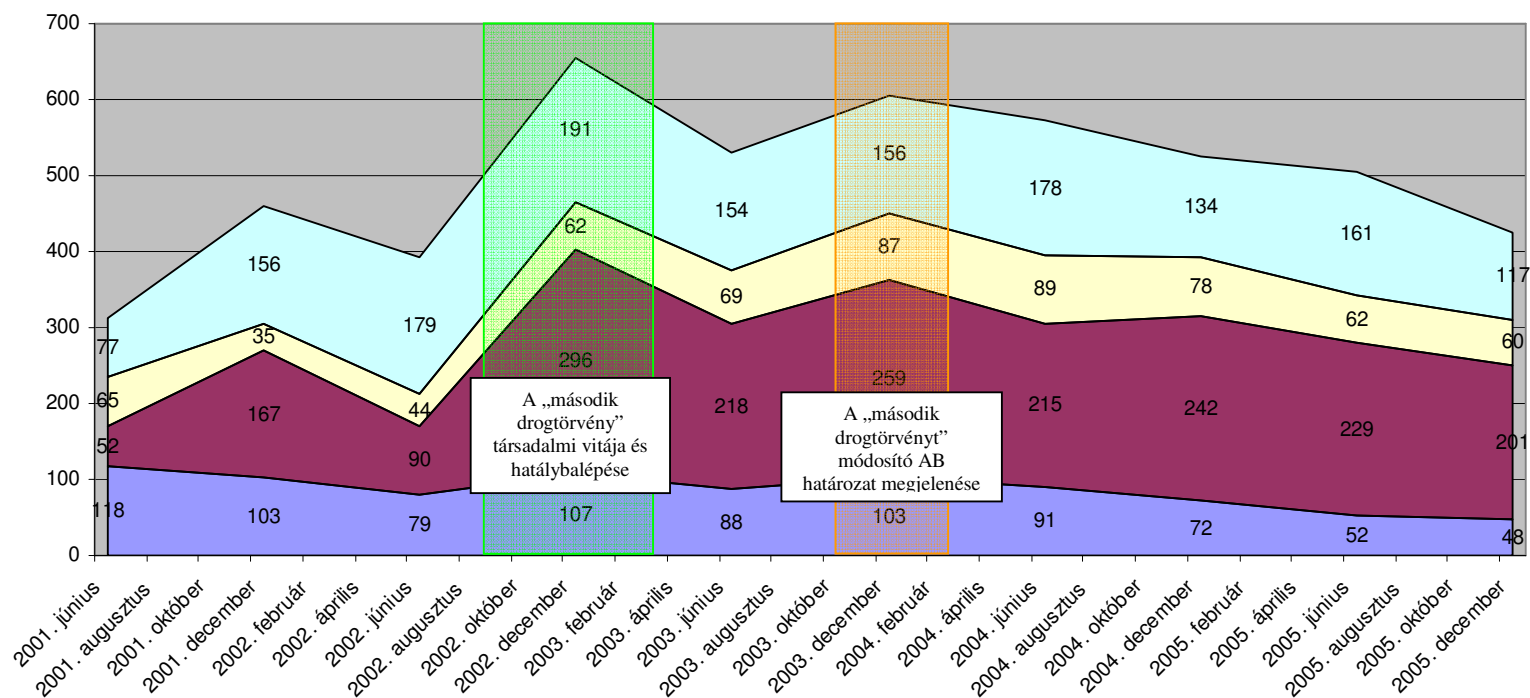
A drogproblémával összefüggő cikkek, közlemények az egyes sajtótermékekben eltérő képet mutattak. Ugyanakkor felfedezhettünk közös, valamennyi napilapra egyaránt jellemző sajátosságot is, a megegyező intenzív szakaszokat. A sajtóregagálások tematizációs elemzése jól mutatja, hogy a nagyobb port kavarró események, vagy a társadalmat érintő kormányzati intézkedések, azokhoz kapcsolódó jogi szabályozások kiváltó okként hatottak az egyes publikációk megjelenésére. A diskurzusok jelentős hányada ezen időszakokhoz kapcsolható. A főbb témák a vizsgált időintervallumban a következők voltak:

1. a drogprobléma jogi szabályozásához igazodó első törvényi és stratégiai lépések – elrettentés, tiltás és keresletcsökkentés;
2. a „második drogtörvény” társadalmi vitája;
3. az európai uniós csatlakozásra elkészített nemzeti drogstratégia vitája;
4. az „első drogtörvény” enyhítése – büntethetőség helyett elterelés;
5. az Alkotmánybíróság határozata nyomán a „második drogtörvény” újra szigorítása.

A vizsgált négy napilap együttes, összegzett kvantitatív paramétereit a 3. számú kimutatás mutatja be. A grafikonon két markánsan kiemelkedő periódust figyelhetünk meg: ezek a 2002. novembertől 2003. márciusig terjedő időszak, illetve 2003. december és 2004. január közötti intervallum. De mivel magyarázható ez a két, jelentős felfutás? A 2002-es kormányváltás után az MSZP–SZDSZ koalíció bejelentette, hogy ismét enyhíteni kíván a kábítószerügyi jogszabályokon. Bár a módosítással kapcsolatban a 2003. március 1-én hatályba lépett szabályozás kiszélesítette az elterelhetők körét, 2004. december 13-án az Alkotmánybíróság egy olyan határozatot hirdetett ki, amely ismét leszűkítette azok körét, akik igénybe vehetik a hat hónapos elterelő szolgáltatásokat. A grafikonon jól megfigyelhető az a felfokozott sajtóérdeklődés, ami az említett két drogpolitikai jelentőségű eseményhez fűződik.

A továbbiakban vizsgáljuk meg részletesebben e két eseményt a sajtó publikációk tükrében.

A vizsgált sajtóorgánumok össz-publikációi az értékelt időszakban

	2001.06.30	2001.12.31	2002.06.30	2002.12.31	2003.06.30	2003.12.31	2004.06.30	2004.12.31	2005.06.30	2005.12.31
□ Népszabadság	77	156	179	191	154	156	178	134	161	117
□ Népszava	65	35	44	62	69	87	89	78	62	60
■ Magyar Nemzet	52	167	90	296	218	259	215	242	229	201
■ Magyar Hírlap	118	103	79	107	88	103	91	72	52	48

3. számú grafikon

A „második drogtörvény”

Erős sajtóvisszhangot váltott ki a „második drogtörvény”, azaz a Btk. kábítószerrel kapcsolatos szabályainak 2003-as módosítása. A 3. számú grafikonon jól érzékelhető, hogy a törvény módosítás előkészítésének időszaka, 2002. szeptemberétől, meredeken emelkedő sajtó aktivitással párosul, ami a parlamenti jóváhagyás időpontjában csúcsosodik ki. Az ehhez kapcsolódó intenzitás változás csak a törvény hatálybalépésekor, 2003. március 01-én került ismét nyugvópontra. A kormánypártok szerint – és ennek megfelelően a kormányoldali sajtóorgánumok szerint is – az Orbán-kormány szigorú, zéró tolerancia elvén alapuló regulái nem váltak be. A drogfogyasztót nem börtönbe kell zárni, hanem abban kell segítséget nyújtani neki, hogy visszataláljon a társadalomba. A megoldás ellenzői ezzel szemben a sajtó oldalain azzal érveltek, hogy a büntető jogszabályok enyhítése fellazítja a társadalmi rendet, megkönnyíti a dealerek dolgát, és legálissá teszi az iskolai kábítószer-terjesztést. Az újságokban tapasztalt vélemények az „első drogtörvénynél” (1999) tapasztalt diskurzusokhoz hasonlóan alakultak. A két oldal érvrendszere változatlan maradt. Ugyanis a törvény szerint nem büntetik meg a kábítószer kipróbálókat. Az egy-szeri fogyasztót nem tekinti a társadalom bűnösnek, csak abban az esetben, ha ismét szembekerül a törvénnyel. Ellentétben tehát az 1999-es törvénymódosítással, sem a drogok kipróbálója, sem a függő személy nem kriminalizálódik. A drogot kipróbálók elterelésen vesznek részt, míg a kábítószer-függőknek gyógykezelésre van szükségük. A „második drogtörvény” a dekriminalizációra, az elterelésre, illetve a gyógyításra helyezi a hangsúlyt.

A liberálisabbnak mondható vélemény szerint a törvény módosítása egyrészt racionálisnak mondható, másrészt népszerűtlen, mert a közvéleményben – ahogy azt a napilapok elemzésénél tapasztaltam – a drog még mindig, mint az „egyik fő rossz” van jelen a társadalomban. Ez a hangsúly azonban ellentétes a társadalom jelentős részében kialakult képzettársítással, így szinte törvényszerűnek mondható, hogy ebben az időszakban megjelentek a liberálisabb állásponttal ellentétes vélemények is. Ezek általában értetlenkedésüknek adnak hangot, és a problémát egy másik megközelítésben kikarikírozva és felnagyítva tálalják. Kevésbé mutatják be a probléma hosszabb távú folyamatainak előzményeit, lehetőségét és következményeit. A konzervatív felfogás tehát továbbra is kiáll a módosítás előtti törvény szükségessége mellett, figyelmen kívül hagyva annak a bűnügyi statisztikákban is megjelenő következményeit. Mindemellett igyekszik az „első drogtörvény” megalkotóinak védelmére kelni, és hangoztatni egy valóban áttörést jelentő eseményt: a drogstratégia megalkotását. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a kábítószer-élvező megítélése ezen az oldalon megváltozott volna, sőt az álláspont képviselői a liberális felfogással érvelve igyekeznek a drogtörvény módosítását helytelen lépésként beállítani. Az államnak igenis szükséges korlátozni az egyén szabadságát, amennyiben a magatartásában fellel-

hető súlyos devianciákkal másoknak árt. Napjaink kriminalizált drogprevencióra épülő joggyakorlatában ez az álláspont jut kifejezésre.

Az alkotmánybírósági határozat

Mint ahogy az a 3. számú grafikonból is szembeötlő, a „második drogtörvénnyel” kapcsolatban 2004. december 13-án meghozott alkotmánybírósági határozat szintén nagy port vert fel. Természetesen a két ellentétes oldal publicistái ezt is eltérően értékelték. A liberális oldalon meglepetést okozott, és téves, elhibázott döntésként értékelték, míg a konzervatív irányzat képviselői érvrendszerük beteljesülését látták a független állami szervezet közreműködésében. A liberális álláspont szerint a legfőbb probléma az alkotmánybíróság döntésével kapcsolatban annak jogkörével és döntésének okaival volt. Ezen álláspont szerint ugyanis a testület túllépte jogkörét, és erősen morális alapú döntést hozott.

A konzervatív oldalon ezzel szemben nem merült fel kifogás sem az alkotmánybíróság jogkörével, sem döntése meghozatalának hátterével kapcsolatban, hanem saját ideológiai alapjaira formálva tette közzé nézőpontját. Ennek legfőbb érvrendszere a társadalmi rend és biztonság köré szerveződött. A konzervatív oldal régóta hangoztatott elvi állásfoglalásának egybecsengése egy független döntéshozó testület kinyilatkozásával olyan etikai haszonnal járt, amelyet a sajtó a konzervatív oldal győzelmével mosott össze. Ez alkalmat adhatott arra, hogy a konzervatív drogpolitika győzelmének hullámain újra a kormányt, illetve törvényét kritizálják. Tényközlésként jelent meg, hogy sem a kábítószer-élvezet, sem a kábítószer-terjesztés nem alkotmányos jog, és így kimondva is büntetendő cselekménynek számít, ugyanúgy, mint az „első drogtörvény” esetében.

Befejezés

A média egyik funkciója az objektív tájékoztatás mellett az, hogy permanens vitát folytasson a társadalmi normák mibenlétéről, azaz folyamatosan újrarajzolja a jót a rossztól elválasztó határvonalat. A közmorál számára elfogadható viselkedés határait a szélsőségek és a devianciák feszegetik a leglátványosabb módon, így ezek kínálják a legjobb apropót e határok újratárgyalására, ezek válnak a média állandó témáivá. Ha belátjuk azt a feltételezést, hogy a sajtó és az újságolvasók között létezik valamiféle kapcsolat, akkor elfogadhatjuk azt is, hogy a sajtó által sugalmazott értéktársítások irányításként szolgálnak a „drogprobléma” megítélésében e sajtótermékek fogyasztói számára. Ezek az értéktársítások napjainkban zömmel pejoratív kicsengésűek.

Elmondható továbbá, hogy a drog/drogozás gyakorta olyan szókörnyezetben fordul elő, amelyben a drog kifejezés mellett a „probléma”, a „bűnözés”, a

„csempészet”, a „maffia”, a „küzdelem” kifejezések állnak. Ha megvizsgáljuk a fogyasztói magatartást, az egyre népesebb tábor kialakulása ellenére a sajtóban még mindig kevés a higgadt, tárgyyszerű elemzés erről a kérdéstről. A társadalom egy bizonyos része továbbra is torz képet lát a kérdéstről, olykor dezinformált. Talán hozzájárulhat ehhez az is, hogy mind a politikában, mind a hatalom gyakorlásának nyilvános csatornáiban, vagyis a sajtóból kapott információk esetenként félrevezetőek lehetnek. Márpedig a lakosság egy jelentős része e sajtóorgánumból szedegeti össze az információs morzsákat, így nem elhanyagolható ezek objektivitása.¹

A most elvégzett tudománymetria vizsgálat célja az volt, hogy fényt derítsen a drog témakört érintő, a kiválasztott napilapok által az olvasóközönséghez eljuttatott, írott formában jelentkező kommunikáció folyamatára, felvilágosítást adjon a kábítószer-probléma sajtó általi kezelésének természetéről és pályájáról, valamint, hogy az írott kommunikáció bizonyos vonatkozásait kvantitatív eljárásokkal értékeljük és elemezzük.

Úgy gondolom mindezek megvalósításával sikerült néhány olyan összefüggést megvilágítanom, amelyek elősegíthetik a médiák drogprevenciók lehetőségeinek jobb megértését, egy az eddigieknél hatékonyabb megelőző intézkedési rendszerben a sajtó szerepének újragondolását. A feltárt összefüggések alapján, némi borúlátással megfogalmazható, hogy sajnos a mai magyar társadalom, a vizsgált napilapok útján még mindig nem kaphatott egységes iránymutatást arra vonatkozóan, hogy milyen fogalmi kereteket társítson a drogozáshoz, a magyarországi droghelyzethez. Az újságolvasó rendkívül sokszínű felfogások közül, de alapjaiban a könnyű drogok liberalizációja és a teljes prohibíció közötti nézetek széles skálájából választhat, ha a drogjelenség megítélésekor sajtóorgánumokra kíván támaszkodni. Magyarán szólva: e tekintetben meglehetősen kaotikus a helyzet. Ha mindezt a tartalmában kiszélesedő drogprevenciók tevékenységre vetítem ki, akkor elmondható, hogy ezen az ingoványos talajon igen nehéz, mindenki számára azonos módon értelmezhető, megelőző intézkedési rendszert foganatosítani. Ugyanakkor a jövőre vonatkozóan némi optimizmussal tölt el az, hogy a politikai mező deformáló hatása ellenére, már a 2002-2003-as évektől kezdve megjelenő, a laikus számára is értelmezhető szakmai publikációk és szakmai kiadványok segítettek abban, hogy a társadalmi tudás látómezeje kiszélesedjen. Ezt a folyamatot erősítették az állami támogatással létrejövő, de főként civil szervezetek segítségével megvalósított drogprevenciók programok, kampány jellegű rendezvények, amelyek megfelelő objektivitással a napilapokban is kellő hangsúlyt kaptak.

¹ Szakértő szemmel – a prevenció hatásvizsgálata. Kutatási beszámoló – 2005.2/3/3 Drogtudatások, vizsgálatok (GyISM)

Felhasznált irodalom

1. 2073/2004 (III.31.) kormányhatározat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról - II. 3.3. A kábítószeres terjedése
2. Tudományos kutatás elmélete II. Összeállította Dr. Szilágyi Tivadar
3. Élet és Irodalom, 2004/1.
4. Stanley Cohen 1980-ban megjelent könyvének részlete „Ifjú szörnyetegek” címmel a Replika 40. (2000 júniusi) számában olvasható magyar nyelven.
5. Szakértő szemmel – a prevenció hatásvizsgálata. Kutatási beszámoló – 2005 2/3/3 Drogkutatások, vizsgálatok (GyISM)
6. 1987. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
7. Nemzeti stratégia a kábítószer-probléma visszaszorítására. A Kormány kábítószer-ellenes stratégiájának koncepcionális alapjai. 2000.

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL

SZABÓ ERVIN ANTAL

VÁZLATOK AZ OROSZ HÍRSZERZÉS TÖRTÉNETÉBŐL

Artúr Hrisztianovics

A Kremlben az értekezletet éjjelre hívták össze. Az ügyeletes titkár, aki azon az estén a megfázott Poszkrebisevet helyettesítette, piros ceruzával jelölte meg a hivatalok megérkezett képviselőit. Egyik a másik után lépett be Sztálin titkárságának lágyan megvilágított helyiségébe megkísérelve akárcsak megközelítően kitalálni a „titokzatos estély” résztvevőinek listája alapján a vezérrel előttük álló beszélgetés témáját. Még a mindent tudó és mindent látó Karl Radek, a KB sajtószolgálatának vezetőjét is elfogta a számára szokatlan bizonytalanság érzése. „Mi történt? Miért vagyunk itt egyidejűleg?” – kérdezte magától Radek vizsgálgatva az értekezlet résztvevőinek arcát: a Vörös Hadsereg Felderítő Csoportfőnökségének és az OGPU külföldi osztályának vezetői, a külügyi népbiztos helyettese, a Külker felelős munkatársa. Senki nem tudott biztosat mondani és nem is akart.

Sztálin minden, az irodájába belépőt üdvözölt és hellyel kínálta őket a hosszú, zöld posztóval borított asztal mellett.

- Hamarosan fél éve lesz, hogy Hitler hatalomra került Németországban, – kezdte a beszélgetést Sztálin. Végighordozta tekintetét az összegyűlteken, és lassan folytatta: - Nem nehéz elképzelni a közeli katonai terveit. Ezeket, egyébként, soha nem is titkolta. Agresszió Keletre – ez az ő fő célja. Ám, hogy támadást indítson ellenünk (Sztálin az „ellenünk” szóra tette a hangsúlyt), Hitler keze még nem elég hosszú. Zavarja Lengyelország, amely az utóbbi időben szó szerint Németország és a Szovjetunió között ingadozik. Igaz, nemrég varsói követünk Antonov-Ovszejenko tájékoztatót, hogy a lengyelek, állítólag, arra készülnek, hogy a haragot megbocsátásra váltsák és igyekeznek közeledni hozzánk. Ez bölcs lépés lenne részükről, – jegyezte meg Sztálin, – de valóban így van-e ez? És lehet-e hinni általában az ilyen jellegű információknak?

Az elhúzódó szünetben elsőnek az impulzív Radek szólalt meg.

- Úgy vélem varsói követünknek tökéletesen igaza van. A logika azt sugallja, hogy a lengyeleknek nincs kiútja: a német sas késélességű karmaival, jóval félelmetesebb a lengyelek számára, mint az orosz, számukra már megszokott medve. Ezért is keresik a közeledést hozzánk, számítván támogatásunkra a hitleri agresszió esetén...

- És mi a véleménye erről a hírszerzésnek?

Artuzov felemelte a fejét és gondosan megválogatva szavait, válaszolt:

- Nekünk, Sztálin elvtárs, kissé más információink vannak. Forrásunk a napokban Varsóból jelentette, hogy a lengyelek tisztességtelen játékot folytatnak. Ők csak úgy tesznek, mintha közelednének felénk. Valójában Lengyelország kitapasztalja a terepet a Hitlerrel történő megállapodásra, számítva annak „elnéző” magatartására.

Sztálin nem válaszolt Artuzov szavaira, hanem szótlanul folytatta a járkálás az irodában, hangtalanul lépkedve a futószőnyegen. Az értekezlet befejeződött. Döntés nem született. Sztálin, szemmel láthatóan, nem is számított erre. A vezér számára a fontos a „probléma felvetése” volt és a diplomatak, a hírszerző szolgálatok figyelmének koncentrációja a „lengyel kérdésre”.

A tanácskozást követően Sztálin meghívta a résztvevőket a szomszéd helyiségbe, ahol könnyű szendvicsekkel és borral megterített asztalok voltak. Emelve poharát, a vezér a tanácskozás minden résztvevőjéhez szolt néhány kedvest szót, erőt, egészséget kívánt munkájukhoz.

Amikor Artuzovra került a sor, Sztálin egyenesen az OGPU külföldi osztálya vezetőjének szemébe nézve megadta, ami jár a hírszerzés erőfeszítéseinek, de mindenki számára váratlanul tréfálkozó, kissé ironikus formában megkérdezte Artuzovot:

- No, és a forrásuk, vagy hogy nevezik ott maguknál, nem dezinformálja önöket?

A meglepetéstől zavarba jött Artuzov biztosította „a pártot, a kormányt és személy szerint Sztálin elvtársat”, hogy a hírszerzés minden erejét beveti annak érdekében, hogy felfedje a dezinformációt és továbbra is csak ellenőrzött, és pontos információkról tájékoztassa az ország vezetését. Sztálin kissé elmosolyodott a bajusza alatt, de nem folytatta, és nem magyarázta meg gondolatait.

Artuzovot hiábavaló találgatások gyötörték: „Mi a helyzet? Miért nem tetszett a lengyel információ a vezérnek? Lehetséges, hogy ő, Artuzov az ügynök megtévesztésének áldozatává vált? Hiszen Sztálin nem hibázhat?

Az idő mindent a maga helyére tett. Lengyelország tényleg hamarosan aláírta Németországgal a szerződést, amely igazolta Varsó szovjetellenes, németbarát politikai irányvonalát, egyúttal Artuzov azon értesüléseinek megbízhatóságát, melyeket előadott a Kremlben tartott éjféλι tanácskozáson. Sztálin a rá jellemző módon értékelte a helyzetet és érdemei szerint járt el legfőbb konzultánsaival a lengyel kérdésben: Antonov-Ovszejenko követet visszarendelték Varsóból és kegyvesztetté vált, az OGPU külső hírszerzésének parancsnoka Artúr Hrisztianovics Artuzov eredeti beosztása mellett a Vörös Hadsereg Felderítő Csoportfőnöksége vezetőjének egyik helyettese lett...

Nem valószínű, hogy bárki vette volna a bátorságot, hogy annak idején megjósolja a szokatlan, sokak számára elképzelhetetlen politikai szárnyalását a múlt század végén a Tverszkij kormányzáságban letelepedett svájci állampolgár Cristien Frauchi fiának. De még magának Artúrnak is fiatal korában távolt állt a gondolat, hogy összekösse sorsát az orosz titkos szolgálatok tevékenységével. Elvégezve a gimnáziumot, beiratkozott a Peterburgi Műszaki Főiskolára és diplomás kohász karrierre készült. Volt Artuzovnak egy másik komoly elképzelése is – elvégezni a konzervatóriumot. Ezt tanácsolták neki a barátai, akik nagyra értékelték lírai-drámai tenorját a jövőndő mérnöknek. Ugyanakkor Artúr Frauchi nem lett sem hivatásos színész, sem V.E. Grum-Gpzsimajlo professzor szakmájának folytatója, aki a főiskola elvégzése után dolgozni hívta őt az Oroszország-szerte ismert „Fémkohászati irodájába”. Ehelyett – Artúr Artuzov néven – a forradalmár tövises útját választotta, melyet nagybátyja M. Sz.Kedrov javasolt neki. „Mint minden értelmiségi családból származó fiatalember, sokáig ingadoztam, amíg nem találtam meg magam számára azt az egyetlen igazságot a földön, mely nélkül becsületes ember nem élhet – írta önéletrajzában A. H. Artuzov. – Ez az igazság abban áll, hogy az emberek, akik dolgoznak, lakjanak jól és legyenek szabadok...”

Erős élet és szolgálati láncocska örökre összekötötte Mihail Kedrovot és a hozzá hűséges Artúr Frauchit. Bármilyen posztra is nevezték ki Mihail Szergejevicsét, mellette vállvetve ott állt rokona és fiatal barátja Artúr Hrisztianovics Artuzov. Így volt ez 1918. decemberében is, amikor az OKP(b) KB határozata alapján Kedrov lett a VCSK Különleges Osztály vezetője. Az osztály különleges megbízottjának Artúr Artuzovot nevezték ki.

A munka nehéz, életveszélyes évei kezdődtek. Fennmaradt azoknak a napoknak Kedrov és titkára Artuzov (Frauchi) által aláírt dokumentuma. A dokumentumot a brit, francia és amerikai misszióknak címezték. Ebben egyértelműen kimondták, hogy „a külföldi hadihajók, különösen felfegyverzett csapatokkal, megjelenését Arhangelszkben, ahol hatalmas mennyiségű hadi- és robbanóanyag van felhalmozva, úgy fogjuk tekinteni, mint az aktív tevékenység kezdetét, amely a legsúlyosabb következményeket vonhat maga után”.

Az OSzFSzK-ra történő közvetlen katonai erőgyakorlástól elállva az Antant országai áttértek az Oroszország elleni kém-diverziós tevékenység fokozására. A nyugati speciális szolgálatok pénzén sok nagyvárosban alakultak ellenforradalmi szervezetek és központok, amelyek a bolsevikok elleni harc zászlaja alatt egyesítették a fehér tisztek és az értelmiség monarchista beállítottságú rétegeinek földalatti csoportjait. Moszkvában és Péterváron, kihasználva a hadsereg forradalmi egységeinek – melyek a frontra vonultak – hiányát, aktív felforgató tevékenységbe kezdett a bolsevikok elleni harc „Nemzeti központja”. A VCSK 1918-ban több fiókinézményét verte szét ennek a „központnak”, ám az alapvető mag érintetlen maradt. A moszkvai és pétervári központokba történő beépülés operatív feladataival a fiatal csekista Artúr Artuzov kezdett foglalkozni.

...A véletlen segített. Péterváron, a Malcevszjij piacon végrehajtott razzia alkalmával a csekisták letartóztattak egy 15 éves lányt. Az feltűnés nélkül igyekezett megszabadulni a viseltes kabátjában rejtegetett revolvertől. Georgietta, így hívták a leányt, egy az annak idején a cári speciális szolgálat által ügynökként foglalkoztatott, volt francia állampolgár Ciurce lányának bizonyult. A „francia tanító” lakásában tartott házkutatás alkalmával felfedtek egy rejtekhelyet, amelyben irattár volt kémjelentésekkel, találkozási címekkel. Már az első kihallgatás alkalmával Ciurce beismerte, hogy részt vett az ellenforradalmi lázadás előkészítésében Péterváron és titkos kapcsolatot tartott a „Nemzeti Központ” vezetésével. Georgietta apja nem titkolta el illegális kapcsolatait, lánya pedig még az egyik „mis” személyleírását is megadta a csekistáknak, akinek a házkutatáskor talált feljegyzése nyugtalanító információkat tartalmazott az összeesküvők terveiről.

A „mis”-t a Lubljankán A.H.Artuzov hallgatta ki. Ő ezt udvariasan, intelligensen tette, mintha csak egy régi baráttal beszélgetett volna. A beszélgetés során a „mis” – aki valójában Nagyvezsda Vlagyimirovna Petrovszkajával azonos – nem csak kapcsolatairól beszélt és közölt a csekisták számára fontos címeket, de maga ajánlkozott, hogy a „helyszínre” megy annak érdekében, hogy felismerjen egy bizonyos „nagyon fontos urat”, aki „általában egy fehér kutyával sétál”. A fehér kutya gazdáját gyorsan megtalálták, megtudták lakcímét, házkutatást tartottak. Pontosan ő bizonyult a „központ” vezetőjének, aki kapcsolatban állt az angol hírszerzés Oroszországbeli rezidensével Doux-al.

Artuzov számára a „nemzeti központ” leleplezése az első tényszerű bizonyítéka volt annak, hogy Oroszországban semmiféle nagy ellenforradalmi szervezet nem létezhet anélkül, hogy ne működne együtt az Antant országainak speciális szolgálataival.

Külsőleg Artuzov nem volt egy feltűnő személyiség: alacsony termetű, nagy fejű, széles vállú, kis szakáll és nyírt bajusz. Fekete, oldaltgombolós, széles

katonai derékszíjjal összefogott ingben olyan benyomást keltett, mint egy kényszer munkát megjárt narodnyik. Dús, deres haja Artuzovot idősebbnek mutatta koránál. De Artuzov belső ereje, méltósága és varázsa vonzotta az embereket.

„Artúr Hrisztianovics jelleme kiegyensúlyozott volt és mondhatni könnyed, – emlékezett vissza rá egy volt munkatársa. – Természetesen előfordult, hogy rosszkedve volt, ám soha nem érezte azokkal a személyekkel, akikkel ilyenkor került kapcsolatba a munkában. Artuzov mindig udvarias volt és korrekt. Türelmesen, az esetek többségében jóindulatúan tudta végighallgatni beszélgetőpartnerét. Mindig egyenesen az emberek szemébe nézett, tekintete kíváncsiságot és érdeklődést tükrözött partnere iránt. Elbeszélőként és lektorként kivételesen érdekes volt. Jól és kultúráltan beszélt oroszul, szívből jövő, meleg humorral”.

Ugyanakkor előfordult olyan eset, amikor nem tudta visszatartani haragját. Ismeretes, hogy a „Trösz” művelet során Artuzov egyik munkatársa megkérte az angol ügynököt, Siedny Raely-t nyújtson anyagi segítséget ennek a „szervezetnek”. Az válaszként kijelentette, hogy Oroszországban hatalmas képzőművészeti kincsek vannak, amiket nyereségesen el lehetne adni és feltölteni a „Trösz” kasszáját. Artúr Hrisztianovicsnak, aki ennek a képzelt monarchista szervezet vezetőjének szerepét „játszotta” elfehéredett az arca és ökölbe szorult a keze. De, visszafogva magát, Artuzov nyugodt hangon megkérdezte:” Raely úr, nem tudná-e írásban felsorolni azokat az orosz képzőművészeti kincseket, melyek önt érdekelnék?” A magabiztos Raely nyugodtan vett egy papírlapot és rövid gondolkodás után leírta:

1. Híres holland és francia mesterek, mindenek előtt Rembrandt rézkarcai
2. A XVIII. századi francia és angol mesterek vágatlan szélű metszetei. XVIII. és XIX. század elejei miniatúrák.
3. Antik, arany pénzérmék pontos verettel.
4. Olasz és flamand primitív műalkotások.
5. A holland, izlandi és olasz iskolák kiemelkedő mesterinek alkotásai.

Miután megkapta ezt a listát, Artúr Hrisztianovics sokáig nem tudta zsebre vágni: a dühtől reszketett a keze...

Ám a legfőbb kiemelkedő jellemvonásai Artuzovnak a becsületesség és a nem mindennapi lelkiismeretesség voltak. Komolyan átérezte mások sikertelenségét, nem ritkán azokat saját „fogyatékoságának”, arra való „képtelenségének” tudta be, hogy időben eligazodjon a szituációt illetően és észrevegye a negatív következményeit egyik vagy másik eseménynek. Amikor a „Trösz” művelet egyik „hőse” a csekista Sztanyic-Opperput ajánlkozott, hogy az ismert terroristát, Zaharcenko-Suhlzot elvezeti a finn határig, de e helyett, felkapta annak bőröndjét és gyorsan eltűnt finn területen a bokrok között, Artuzov erről a

rendkívüli eseményről az OGPU vezetésének tett jelentésében magára vállalta a felelősséget, elismerve, hogy nem tanúsított Sztalyn-Opperput tekintetében „forradalmi csekista éberséget”. Sok év múltán, röviddel letartóztatása előtt Artúr Hrisztianovics hóhéranak, Jezsovnak küldött levelében saját kezűleg ilyen sorokat írt: „Ön nem tudja, természetesen, hogy Dzerzsinszkij intelmeit – ne hazudj, ne titkold el saját felelősségedet – soha nem sértettem meg. Arra tanított engem, hogy kudarc esetén szidni csak azért kell, ami nem lett elvégezve, eltitkolásra került a munkatár részéről...”

Az 1930-ban kezdeményezett bírósági eljárás az ún. „Ipari párt” ellen, látatni engedte Artuzov újabb jellemvonását – politikai bátorság. Mint a forradalom előtti régi műszaki értelmiség kiemelkedő képviselői feletti bírósági eljárás egyik résztvevője, Artúr Hrisztianovics felfedezte a csalás és a tények szándékos elferdítését a vád részéről. Erről tájékoztatta az OGPU vezetését és azonnali rendreutasításra került Jagoda által: „Ne üsse bele az orrát abba, ami nem tartozik magára!” – közölte a ráírás Artuzov jelentésén.

Artuzovot 1935-ben a Vörös Hadsereg Vezérkara Felderítő Csoportfőnökségére irányítván munkavégzésre, Sztálin két cél követett: a csekisták lankadatlanság ellenőrzése alá venni a katonai hírszerzés tevékenységét és javítani a „hatékonysági mutatóit” a vezérkar e fontos szervének. Artuzov, akit Sztálin jól ismert a külső kémelhárítási és hírszerzői tevékenysége alapján, a vezér szerint megfelelő figura volt az ilyen feladatok végrehajtására.

Artuzov nem minden ingadozás nélkül vállalta az új kinevezést. Megértette, hogy a katonai hírszerzők nagy óvatossággal fogadják a hozzájuk érkezett „embert a Lubjankáról”, aki még kb. harminc csekista szakembert is – Sztálin hozzájárulásával – vitt magával. Artuzov nem is csalatkozott megérzésében. Néhány hónap elteltével, hogy megkezdte a munkát a Felderítő csoportfőnökségen, megérezte, hogy valami bűzlik. Őt, a parancsnok helyettesét, nem hívták meg a Csoportfőnökség vezetőinek operatív értekezleteire. Lépésről-lépésre elszigetelték a neki korábban alárendelt két szervezeti egység napi tevékenységétől, elkezdtek megalapozatlan komoly bírálatokkal illetni az Artuzov által hozott régi csekistákat. Igyekezvén változtatni a kialakult helyzeten Artúr Hrisztianovics a rá jellemző egyenességgel személyes levélben fordult a Felderítő Csoportfőnökség parancsnokához Sz.P. Urickijhoz.

„Véleményem szerint Ön, Szemjon Petrovics megváltoztatta viszonyát a velem együtt érkezett elvtársakhoz, – írta Artuzov. – Miért? Nem értem. Nem akarok arra gondolni, hogy Ön is elérte a beosztottjai közötti egészségtelen gondolkodás a csekisták tekintetében... Ám én úgy gondolom, hogy nem rossz embereket hoztam a Felderítő Csoportfőnökségre. Nekik nincs katonai iskolájuk, sok kívánni valót hagynak maguk után, de hasznosak a hírszerzés számára és nem kell tőlük megszabadulni”.

Artuzov csupán megnevezte a következményeit a körülötte kialakult kedvezőtlen helyzetnek. Annak valószínű okairól még csak sejtése sem volt. Ám azok, mármint az okok, egyáltalán nem „objektív” és „hatékonysági” jellegűek voltak, hanem tisztán szubjektívek. Miután elolvasta a VKP(b) KB Titkárának, Sztálinnak és a Szovjetunió honvédelmi népbiztosának Vorosilovnak címzett „Artuzovnak a Forradalmi Vörös Hadsereg IV.Csoportfőnöksége helyettes vezetőjének jelentése a Csoportfőnökség ügynöki munkájának állapotáról és a javítására vonatkozó intézkedésekről” az utóbbi magához rendelte a Felderítő Csoportfőnökség vezetőjét.

- Milyen problémákkal foglalkozik magánál Artuzov? – kérdezte szigorúan a népbiztos. Urickij elmagyarázta, bár Vorosilov nagy jól volt tájékozódva Artúr Hrisztianovics tevékenységéről.

- Miért nem Ön, hanem ő ad értékelés a Vörös Hadsereg Felderítő Csoportfőnöksége tevékenységéről? – folytatta Vorosilov.

Urickij megvonta a vállát.

- Hogy ez utoljára fordult elő! – szakította félbe a hadügyi népbiztos.

- Értettem! – hangzott a válasz... Artuzovot elbocsátották a Felderítő Csoportfőnökségről, azután eltiltották az NKVD Külföldi Osztályának ügyeitől és letartóztatták az akkori idők bevett hamis, kémkedés „vadjával”. Az a reménye, hogy Jezsovnak az állambiztonsági szervek vezetőjének történt kinevezésével „győz az igazság”, nem vált valóra.

A szinte elkerülhetetlen halál ellenére Artuzov igyekezett megőrizni önuralmát, és saját értékelését adni a történeteknek. Ezt írta levelében Jezsovnak:

„Tökéletesen megértettem, mennyire elégedetlen kell legyen velem és felháborodott Sztálin. Ő a munka megváltoztatására küldött engem a Vezérkar Felderítő Csoportfőnökségéhez. Különösen nehéz annak tudata, hogy cserbenhagytam a katonák előtt, pedig bízott abban, hogy a szeme leszek a Felderítő Csoportfőnökségen”.

Ez Artuzov utolsóelőtti levele volt. Az utolsó, egy befejezetlen, a börtöncellában saját vérével írt feljegyzés volt:

„Vizsgáló elvtárs! Bebizonyítom, hogy nem vagyok kém. Amennyiben én német kém lennék, akkor gondoskodtam volna, hogy a külföldre utazásomhoz tranzit dokumentumot szerezzek a németeken keresztül...” A feljegyzés félbeszakad. Jöttek Artuzovért.

TUDOMÁNYOS ÉLET - KÉPZÉS

FARKAS ÉVA

RENDSZERVÁLTÁS A SZAKKÉPZÉSBEN, HONVÉDELMI SZAKKÉPZÉSEK A MEGÚJULÁS ÚTJÁN

„Egy egész életre szóló állást nem lehet biztosítani, amit viszont lehet: mindenkori felkészültséget új állások követelményeihez.” (Bertil-Olof Svanholm)

Bevezetés

2006. április elsején új fejezettel kezdődött a hazai középfokú szakképzés történetében. Ekkor lépett hatályba az 1/2006. OM rendelet, mely egy – mind tartalmában, mind struktúrájában – radikálisan új Országos Képzési Jegyzéket eredményezett.

A rendszerváltást megelőzően a szakképzési rendszer a gazdaság számára a végzést követően azonnal alkalmazható munkaerőt termelt, és a képzési folyamatba beépült a munkahelyi begyakorlás is. A gazdaság kiszámítható viszonyok között működött és így előre tudta jelezni igényeit a szakmák és az ezekhez köthető tevékenységeket illetően. Mára mindez megváltozott. A gazdaság – a rendkívül gyorsan változó körülmények között – nem tudja artikulálni igényeit, így a gazdaság szereplői egyre ritkábban kapnak „kész” munkaerőt. A tudásalapú gazdaság kiteljesedésével az értéktermelés döntően tudástermelés. A tudás azonban csak részben szakmai tudás. A verseny felértékelte azokat a kompetencia- és személyiségfejlesztő tevékenységeket, amelyek már az új gazdaság kívánalmainak jobban megfelelő képzési szemléletet tükröznek. Az átállás azonban nem megy egyik napról a másikra. Az 1990-es évek szakképzésre irányuló átalakítási folyamatai többnyire csak átmeneti eredményre vezettek. A szakmai tartalmak megújítása, az Országos Képzési Jegyzék (OKJ) módosítása, a gyakorlati képzés megújítása önmagában nem segít a szakképzés problémáján. Csak az egész rendszert érintő korszerűsítési folyamat jelenthet hosszú távra megoldást. A magyar szakképzés egyik legnagyobb problémája ma az, hogy a szakképzési intézményrendszer és a munkaerőpiac változásai egymástól szinte teljesen függetlenül zajlanak. Rendszeresen készülnek megyei

oktatási és szakképzési-fejlesztési tervek, de megfelelő intézmény- és forrásrendszer hiányában szinte hatástalanok. Az első ízben 1993-ban megjelent, azóta évenként karbantartott, de alapjában véve változatlan szellemű és struktúrájú OKJ a tartalmi fejlesztések kereteit nagymértékben meghatározta. A szakképzési reform keretében kialakított új OKJ évtizedekre határozza meg a szakképzés irányát, szerkezetét, tartalmát. A szakképzés modernizációja egyszerre jelent tartalmi, módszertani és szerkezeti megújulást. Az új szakképzési szerkezet kulcsfogalma a modularizáció és a kompetencialapú képzés.

A Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) Humánerőforrás Fejlesztés Operatív Program (HEFOP) 3.2.1 központi programja keretében 2004 őszén nyílt meg a lehetőség a szakmai képzések modernizálására. A tényleges fejlesztő munka első lépése a feladatelemzések elvégzése volt. A feladatelemzés a foglalkozás/munkakör feladatainak tartalmát, valamint azoknak a dolgozóval szembeni elvárásokkal és a foglalkozás/munkakör további ismérveivel fennálló összefüggéseit tárja fel. Egy foglalkozás kompetenciaprofilja egyfelől a foglalkozás/munkakör tevékenységi feladatainak, produktumainak – továbbiakban feladatkompetenciák –, másfelől a személy e feladatok ellátásához elvárt tulajdonságainak (alkalmazott ismereteinek, készségeinek, képességeinek, magatartási, viselkedési jegyeinek stb.) – továbbiakban tulajdonságkompetenciák – rendezett összessége.

A fejlesztés eredményeképpen kialakult egy egységes definíciórendszer a kompetenciákat illetően és kialakult a szakképesítések modularizációja és ezzel egyidejűleg megújulnak a szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményei.

A szakképesítések modularizációja

A fejlesztés alapja a modulrendszer. A modul (követelménymodul) a szakképesítési követelmények olyan egysége, amely a szakképesítéseknek megfelelő foglalkozás/munkakör tevékenységeinek részeként határozható meg. Az új OKJ-ben szereplő szakképesítések véges számú, egymástól jól megkülönböztethető követelménymodulból állnak. Ha egy munkavállaló rendelkezik egy adott szakképesítéssel, de azzal nem tud elhelyezkedni, csak egy más típusúval, akkor a modulrendszer lehetőséget ad arra, hogy csak a különbséget kell elsajátítania. A modul ott jelenik meg, ahol az egyes foglalkozásokban, munkakörökben van közös tartalom. Két foglalkozás akkor tekinthető közösnek, ha bennük közös cselekvés, közös tartalom található, tehát van köztük átfedés. A fejlesztés következő szintje a tananyagmodul, ami a folyamatot írja le, és amelynek eredményeképpen meg lehet szerezni a szakmai és vizsgakövetelményekben meghatározott kompetenciákat, azaz teljesíthetők a követelménymodul előírásai¹.

¹ A szakmai és vizsgakövetelményeket és tanterveket készítő szakértők számára 2005.11.07-én a Nemzeti Szakképzési Intézetben tartott továbbképzésen elhangzottak alapján.

A modulrendszer előnye, hogy az időben és térben való megkötöttséget a lehető legminimálisabbra csökkenti. Miután a képzési kínálat nem szűkül le egy intézmény adottságaira, lehetőség van különböző intézmények közötti átjárásra, egyéni haladási ütem megvalósítására. A modulrendszer fokozottan épít az önálló tanulásra, és azt számos eszközzel segíti: tanulócsomag, önértékelő tesztek, szoftverek, tanári konzultációs lehetőség stb. A modulrendszerrel kiszűrhetőek a felesleges párhuzamosságok, ismétlések, átfedések (Udvardi-Lakos, 2005).

A munkaerő-piaci mobilitást elősegítendő, bevezetésre került a rész-szakképesítés fogalma. „Rész-szakképesítés: jogszabályban meghatározott, a munkaerőpiac által elismert, olyan kompetenciát tanúsít, amely egy munkakör ellátását teszi lehetővé” (...) A szakmai és vizsgakövetelményben meghatározott, a szakmai vizsgán letehető modulzáró vizsgák eredményes megszerzésével rész-szakképesítés szerzhető”.² A rész-szakképesítés tehát önállóan is értelmes, egy adott munkakör betöltésére jogosít, melynek lehetősége csökkenti az iskolából szakképzetlenül kilépők számát.

A kompetenciák rendszere

Az 1/2006. OM rendelettel 2006. április elsején hatályba lépett OKJ legfőbb jellemzője, hogy a korábbi 812 szakképesítéssel szemben 416 szakképesítést tartalmaz. A szakképesítésekhez 436 rész-szakképesítés, 307 elágazó, és 107 ráépülő szakképesítés tartozik, melyek teljesen új elemei az OKJ-nek. Az új jegyzék átjárható, átlátható, mivel a szakképesítések jelentős része magában foglalja a ráépülés, elágazás lehetőségét. Rugalmas abban a tekintetben, hogy az országos modulterképben definiált követelménymodulokból újabb szakképesítést lehet alkotni, amennyiben azt a munkaadói oldal igényli.

Az HEFOP 3.2.1. komponensének végrehajtása során feltétlenül szükséges volt a kompetencia fogalmának egy olyan kettős értelmezését alkalmazni, amely kezdettől fogva koherens a jelenleg folyó más fejlesztésekkel, és illeszkedik valamennyi oktatási terület valamint a munka világa, a foglalkoztatás, gazdaság, és a kultúra területein szokásos fogalomhasználathoz.

A projekt során a tulajdonságkompetenciákat a foglalkozási kompetenciák Európában általánosan elfogadott rendszere szerint tagolták, azaz a szakmai, módszer, társas és személyi kompetenciák rendszerében. Ez azt jelenti, hogy egy-egy szakképesítés esetében nemcsak a szakképesítéssel betöltött munkakör feladatai (feladatprofil), de az azok elvégzéséhez kiemelt fontosságú kompetenciák is meghatározásra kerültek (tulajdonságprofil). A kettő együtt adja meg egy szakképesítés kompetenciaprofilját. Ennek az innovációnak abban is szerepe van, hogy tisztázza az egyes kompetenciák értelmezési kereteit. A cél az

² 1993. évi LXXIX. törvény a szakképzésről 12 § (1)

volt, hogy meghatározásra kerüljenek azok a módszer-, társas- és személyes kompetenciák, amelyek kiemelten szükségesek az adott szakma feladatainak ellátásához. Nyilvánvaló, hogy szinte valamennyi felsorolt kompetencia kisebb-nagyobb mértékben szükséges lehet bármelyik szakember számára. Ezért feltételezhető, hogy a szakképzésig eljutók addigi tanulmányaik és élettapasztalataik alapján már rendelkeznek a kompetenciák egy olyan „átlagos” szintjével, amelyre – szakmájától függetlenül – minden embernek szüksége van a munka világában való boldoguláshoz. A fejlesztés során a cél tehát kizárólag a szakmaspecifikus kompetenciák kiválogatása volt. Szakma specifikusnak az a kompetencia tekinthető, amely elengedhetetlen a (szakmai) munka valamely fő feladatának ellátásához és fejlettsége nagymértékben befolyásolja a szakember teljesítményét, eredményességét. A fejlesztő munka egyik jelentős eredménye, hogy meghatározásra kerültek a kulcskompetenciák és elkészült egy kompetencia szótár, így kialakult egy egységes értelmezési keret a kompetenciákat illetően.

1. táblázat Módszerkompetenciák felosztása

Módszerkompetenciák		
Gondolkodás	Problémamegoldás	Munkamódszer, munkastílus
Absztrakt (elméleti) gondolkodás	Hibakeresés (diagnosztizálás)	Rendszerekben való gondolkodás (rendszer szemlélet)
Áttekintő képesség	Problémaelemzés, - feltárás	Módszeres munkavégzés
Logikus gondolkodás	Problémamegoldás, hibaelhárítás	Gyakorlatias feladatértelmezés
Kritikus gondolkodás	Információgyűjtés	Terhelhetőség, munkaintenzitás
Rendszerező képesség	Tervezés	Ellenőrzőképesség
Kreativitás, ötletgazdagság	Értékelés	Körültekintés, elővigyázatosság
Ismeretek helyén való alkalmazása	Kontroll (ellenőrzőképesség)	Figyelem összpontosító képesség
Új megoldások meghatározása	Lényegfelismerés (lényeglátás)	Céltudatosság, állhatatosság
Új (hasznos) ötletek, megoldások kipróbálása	Okok feltárása	Utasítások megértésének képessége
Általános tanulóképesség (ismeretmegőrzés)	Érvelési képesség	Munkához való hozzáállás
Felfogóképesség	Helyzetfelismerés	Kritikus szemlélet
Számítások gyors elsajátítása, numerikus gondolkodás, matematikai készség		Eredményorientáltság

Forrás: Útmutató a módszer-, társas, és személyes kompetenciák meghatározásához (2005). Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest. Kézirat

Az 1. táblázat a módszerkompetenciák felosztását mutatja. A módszerkompetenciákon belül megkülönböztetjük a gondolkodás és problémamegoldás kompetenciacsoportot. Elsősorban olyan szakmák esetében találunk itt kulcs-

kompetenciákat, ahol gyakran változik a feladat, amelyet el kell végezni. Jellemzőek az újszerű vagy egyedi megoldást igénylő problémák és/vagy az olyan feladatok, amelyek új ismeretek elsajátítását és alkalmazását teszik szükségessé (pl. programozó, marketing és reklámügyintéző, grafikus stb.) Munkamódszer, munkastílus kompetenciacsoportban minden olyan szakma kulcskompetenciája szerepelhet, ahol kimondottan hangsúlyos, hogy a feladatokat valamilyen meghatározott módszer szerint és/vagy meghatározott elvek folyamatos betartása mellett végezze a szakember (pl. vegyész, hőerőművi kazánpécsész, textilnyomó stb.). Ez szinte minden szakmáról elmondható, az azonban már változó, hogy a kompetenciacsoportból melyik elem a legjellemzőbb az adott szakmában.

2. táblázat A társas kompetenciák felosztása

Társas kompetenciák		
Együttműködési kompetenciák	Kommunikációs kompetenciák	Konfliktuskezelési kompetenciák
Kapcsolatteremtő készség Kapcsolatfenntartó készség Interperszonális rugalmasság Udvariasság Kezdeményező-készség Határozottság Meggyőző-készség Konszenzus készség Empatikus készség Segítő-készség Motiválhatóság Motiváló készség Visszacsatolási készség Irányíthatóság Irányítási készség Tolerancia	Fogalmazó készség Nyelvhelyesség Tömör fogalmazás készsége Kommunikációs rugalmasság Közérthetőség Prezentációs készség Hatékony kérdés-készsége Meghallgatási készség Adekvát metakommunikációs készség	Kompromisszum-készség Konfliktuskerülő készség Rivalizáló készség Konfliktusmegoldó készség Engedékenység

Forrás: Útmutató a módszer-, társas, és személyes kompetenciák meghatározásához (2005). Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest. Kézirat

A 2. táblázat a társas kompetenciák felosztását tartalmazza. Minden szakember kisebb-nagyobb társas közegben dolgozik. Ezért a táblázatban elsősorban nem azoknak a szakmáknak a kulcskompetenciái vannak felsorolva, amelyekben a szakember a megszokott munkatársaival dolgozik együtt, jellemzően velük kommunikál és a munka során keletkező konfliktusokat is ebben a körben kezeli. Mindehhez „átlagos” társas kompetenciákra van szüksége, amelyek így nem tekinthetők szakmai kulcskompetenciáknak. A társas kompetenciák három kompetenciacsoportból állnak. Az együttműködés kompetenciacsoportban elsősorban olyan szakmák kulcskompetenciái szerepelnek, ahol a munka „tárgyát” gyakran új személyek (ügyfelek, partnerek, kliensek stb.) képezik, akikkel rövid idő alatt, rugalmasan alkalmazkodva kell jó együttműködést kialakítani. Itt sze-

repelnek továbbá azokhoz a szakmákhoz tartozó kulcskompetenciák, amelyekben a szakember gyakran és közvetlenül találkozik a cég ügyfeleivel, partnereivel (pl. eladó, ügyfélszolgálati asszisztens, fodrász stb.).

A kommunikáció kompetenciacsoportban többségében azoknak a szakmáknak a kulcskompetenciái szerepelnek, ahol a szakember munkájának nagy részét maga a kommunikáció teszi ki, jellemzően változó és gyakran új partnerekkel. Itt szerepelhetnek továbbá olyan szakmák kulcskompetenciái is, ahol a kommunikáció elengedhetetlen a gyakran változó szakmai munka pontosításához (pl.: PR ügyintéző, utazási ügyintéző stb.)

A konfliktuskezelés kompetenciacsoportban azok a szakmák találhatnak kulcskompetenciákat, amelyeknél a munka jellemzően magában hordozza a másfajta érdekekkel való találkozás és ütközés lehetőségét (pl.: idegenvezető, ellenőr stb.). Konfliktusról csak eltérő érdekek esetén beszélhetünk, nem tekintjük konfliktusnak, ha pl.: két szakembernek más elképzelése van egy probléma megoldásáról, és ezen vitatkoznak. Itt ugyanis az érdek ugyanaz (a probléma megoldása), csak az elképzelések különbözőek.

3. táblázat – Személyes kompetenciák felosztása

Személyes kompetenciák			
Adottságok			Jellemvonások
Fizikai adottságok	Fiziológiai adottságok	Pszichológiai adottságok	
Állóképesség Erős fizikum Külső megjelenés	Érzékszervi adottságok Térlátás Térbeli tájékozódó képesség Kézügyesség Stabil kéztartás Mozgáskoordináció	Érzelmi stabilitás, kiegyensúlyozottság tűrőképesség	Elhivatottság elkötelezettség Fejlődőképesség, önfejllesztés Felelősségtudat Kitartás Kockázatvállalás Lelkesedés Megbízhatóság Monotónia-tűrés Önállóság Önfegyelem Pontosság, precizitás Rugalmasság Stressz-tűrő képesség Szervezőkészség Szorgalom, igyekezet Terhelhetőség Türelmesség

Forrás: Útmutató a módszer-, társas, és személyes kompetenciák meghatározásához (2005). Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest. Kézirat

A 3. táblázat a személyes kompetenciákat tartalmazza, amely az adottságokból és személyiségjellemzőkből áll, amelyek meghatározzák és befolyásolják az egyén teljesítményét, hatékonyságát a munkavégzés során. Az adottságok kompetenciacsoportha a szakmához tartozó feladatok ellátásához szükséges adottságok a szakmai kulcskompetenciák „objektív” elemei tartoznak. Az adottságok veleszületett jellemzők, amelyek lehetőséget nyújtanak viselkedésmódok, képességek és készségek kifejlesztésére.

Honvédelmi szakképesítések az új OKJ-ben

Bár az OKJ-ről szóló 37/2003 (XII.27.) OM rendeletben is szereplő 3 honvédelmi szakképesítés³ az 1/2006 (II.17.) OM rendeletben is szerepel, a képzések struktúrájában és tartalmában jelentős változások következtek be. A legszembetűnőbb változás, hogy a honvéd tiszthelyettes I. szakképesítés képzési ideje iskolarendszerben 2 évre emelkedett, valamint rész-szakképesítése lett az alapfokú katonai vezetőhelyettes I. A honvéd zászlós képzés megszerzéséhez szükséges képzés maximális időtartama 700 óra. A képzésbe történő belépés feltétele érettségi, valamint szakmai előképzettség (honvéd tiszthelyettes I. vagy honvéd tiszthelyettes II. szakképesítés) és 5 év hivatásos katonai szolgálat szükséges. A képzés tartalmában is megváltozott. A honvéd zászlós képzés különböző ágazatokon folyhat, úgymint híradó, hadműveleti, parancsnoki, avionika, sárkányhajtómű, haditechnika stb.

Jelen dolgozatunkban a honvéd zászlós katonai biztonsági ágazatát vesszük górcső alá, vagyis a katonai biztonsági szakember képzését elemezzük. A katonai biztonsági ágazat szakmai követelménymoduljai:

1. Katonai vezetői alapeladatok
2. Katonai biztonsági szakember feladatai

Ahogy azt korábban jeleztük, a szakképesítés új szakmai és vizsgakövetelménye⁴ nemcsak az egyes követelménymodulok teljesítéséhez szükséges feladatok meghatározását, de az egyes munkatevékenységek sikeres ellátásához szükséges kompetenciákat is tartalmazza. Ez teljesen új, innovatív eleme a szakképzésnek, amely egyben új kihívásokat is jelent az oktatók számára.

A katonai vezető alapeladatok szakmai követelménymodul feladatprofiljába olyan tevékenységek tartoznak, mint

- alkalmazza és megköveteli a szolgálati szabályzatban meghatározottakat, az alaki szabályzat vonatkozó előírásait,

³ Honvéd tiszthelyettes I., Honvéd tiszthelyettes II., Honvéd zászlós

⁴ A honvéd zászlós szakképesítés szakmai és vizsgakövetelményének tervezete olvasható a Nemzeti Szakképzési Intézet honlapján, www.nive.hu/nft

- kezeli és karbantartja az egyéni lőfegyverét és felszerelését,
- irányítja és ellenőrzi beosztottai egyéni lőfegyverének és felszerelésének kezelését és karbantartását,
- 24 órás szolgálati feladatokat lát el,
- felkészíti beosztottait a 24 órás szolgálat ellátására és ellenőrzi tevékenységüket,
- jelentéseket készít és fogad,
- végrehajtja kiképzési feladatait,
- tervezi, szervezi irányítja és ellenőrzi a beosztott állomány kiképzési feladatait,
- vezeti a rendszeresített munkaokmányait,
- közösséget épít és fejleszt alegység szinten stb.

A követelménymodul tulajdonságprofilja 4 kompetenciacsoportból áll. A szakmai kompetenciákba a tevékenység gyakorlásához szükséges szakmai ismeretek kapnak helyet, úgymint szolgálati szabályzat, alaki szabályzat és a helyi szabályzók előírásai, lőgyakorlatok ismerete, rendfokozathoz tartozó 24 órás szolgálatok feladatának ismerete, iratkészítés szabályai, kiképzési rendszer ismerete, kommunikációs ismeretek, informatikai ismeretek, fegyverhasználat stb.

A személyes kompetenciák között az állóképesség, az érzelmi stabilitás és kiegyensúlyozottság, a fejlődőképesség, önfejlesztés, és az elhivatottság, elkötelezettség kapnak kiemelt szerepet a munkakör betöltése szempontjából.

A társas kompetenciák csoportjából a motiváló, irányítási készség, konfliktusmegoldó és tömör fogalmazás készsége az elsődlegesek.

A módszer kompetenciák köréből az információgyűjtés, tervezés, általános tanulóképesség, figyelem összpontosítás és megosztás a legfontosabbak.

Mind a szakmai feladatok, mind a szükséges kompetenciák tekintetében hasonlóan alakul a katonai biztonsági szakember feladatai szakmai követelménymodul tartalma is.

Nemcsak a képzés tartalma de a szakmai vizsgáztatás rendje is eltér az eddig megszokottaktól. A katonai vezető alapfeladatok követelménymodul lezárásához 6 szakmai vizsgarészt kell eredményesen teljesíteni, melyből 4 szakmai vizsgarész komplex feladatokat tartalmaz (bevetés, biztosító harctevékenység, kiképzési feladat), 1 írásbeli vizsgarész ügyirat készítésre irányul és 1 szóbeli vizsgát kell tenni, melynek témája eligazítás, tájékoztatás tartása meghatározott témában.

A katonai biztonsági szakember feladatai követelménymodul lezárásához 3 vizsgarészt kell teljesíteni, egy összefoglaló jelentés készítésére irányuló 45

perces szóbeli, egy technikai eszközök használatára szolgáló 120 perces gyakorlati és egy nyilvántartások készítését előíró 30 perces írásbeli vizsgarész.

A szakmai és vizsgakövetelmény tartalmazza továbbá a képzési feladatok teljesítéséhez szükséges eszközök és felszerelések minimumát.

Az itt ismertetett szakmai és vizsgakövetelmény egyelőre tervezet, melyet a szakképesítésért felelős miniszter – jelen esetben a honvédelmi miniszter – jogosult rendeletben kiadni. Az új követelményrendszer alapján iskolarendszerben a központi program megjelenése után (várhatóan 2007 szeptemberétől), iskolarendszeren kívül a szakmai és vizsgakövetelmény kiadása után kell indítani a szakképzéseket.

Befejezés

Az előzőekben leírtakból jól látszik, hogy nagyon komoly fejlesztő munka indult el a szakképzés területén és alapjaiban változik meg a szakképzés eddigi rendszere. Olyan úton indult el a szakképzés átalakítása, amely még járatlan, amellyel nem hasonlítható össze eddigi magyar vagy európai rendszer. A generális cél egyfajta szemléletváltás. Az új szakképzési szerkezet bevezetéséig azonban a kormányzatnak és a szakképző intézményeknek hosszú utat kell még megtenni. Véleményem szerint a fejlesztő munka sikerét nagyban befolyásolja, hogy milyen minőségben sikerül a képző intézmények vezetőit és pedagógusait, valamint a szülőket és a tanulókat az új képzési struktúra elfogadására, bevezetésére és alkalmazására felkészíteni. Nemcsak a pedagógus, de az intézményvezetői szerep is megváltozott mára. A mai iskolavezető problémaközpontú, menedzser szemléletű, értékelnie kell a külső elvárásokat, fel kell ismernie az elvárásokra adható válaszokat, és meg kell találnia a megvalósításhoz szükséges eszközöket. Eddig a szakmai fejlesztő munka „könnyebbik” része zajlott. Természetesen idézőjelben értem, hiszem szakképzési szakértőként magam is részese voltam/vagyok a fejlesztési folyamatnak és tudom mennyit dolgoztunk, és milyen nehézségekkel. De törvényeket mindig könnyebb hozni, mint azokat a szakképző intézmények mindennapos gyakorlatában aprópénzre váltani. Ennek oka lehet az is, hogy az adminisztratív területeken a legkönnyebb változtatni. A tananyag, értékelés, tanárképzés, attitűdök területén már nem lehet olyan könnyen gyors eredményeket elérni. Az attitűdök változtatását is fontosnak érzem, az intézményekben szemléletváltásra van szükség, amely nélkül eredményes szakképzést a magam részéről nem tudok elképzelni.

Jelenleg vannak kidolgozás alatt az új szakmai és vizsgakövetelmények, de már felmerül számos kérdés. A modulok, az abban testet öltő követelmények időben is változnak, tehát az országos modultérképet folyamatosan karban kell tartani. Ki fogja ezt megtenni, hiszen korábban sem tudták megoldani a tárcák, hogy a szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeit karban tartsák. Ho-

gyan lehet az oktatás és gazdaság minden szektorát érintő, átalakító szakképzési változásokat az iskolák számára értelmezhetővé és kezelhetővé tenni, hogyan lehet az intézmények napi gyakorlatába a folyamat nélkülözhetetlen elemeit átültetni, adaptálni? Milyen mértékben képesek a pedagógusok/oktatók megfelelni az új szakképzési rendszer kihívásainak?

A szakképzést nem értelmezhetjük és vizsgálhatjuk önmagában, csakis az egész életen át tartó tanulás folyamatában. Azonban az egész életen át tartó tanulás eszméjének, stratégiájának, gyakorlatának az elfogadtatása, megértése maga is egy hosszú tanulási folyamat eredménye lehet csak. Mászt jelent a gondolatiság síkján elfogadni és egyetérteni vele (a mai magyar társadalomban most itt tartunk), és mászt jelent az egyének tudat szintjén végbemenő rendkívül komplikált változás. A jövő célkitűzéseinek megfogalmazásán és egy struktúrális átalakítás elindításán túl – illetve ezekkel párhuzamosan – a múlt beidegződéseit, jó vagy rossz gyakorlatait, megszokott struktúrákat, berögzült fogalmakat, gondolkodásmódokat, attitűdöket kell átprogramozni. Ez az ami még nem kezdődött el sem a kormányzat, sem az egyén szintjén a magyar társadalomban.

Felhasznált irodalom

1. 1/2006 (II.17.) OM rendelet az Országos Képzési Jegyzékről
2. 1993. évi LXXIX. törvény a szakképzésről
3. A szakmai és vizsgakövetelményeket és tanterveket készítő szakértők számára 2005. november 7-én a Nemzeti Szakképzési Intézetben tartott továbbképzésen elhangzottak
4. Jakab János (2004) A szakképzés fejlesztésének stratégiája. Szakképzési Szemle 2004/2. p. 96-100.
5. Kompetencia szótár (2005) Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest. Kézirat
6. Mártonfi György-Tordai Péter (2005) Az oktatás és a munkaerőpiac kapcsolódása. www.oki.hu/printerFriendly.php?tipus=cikk&kod=egyeb-munkaeropiac (letöltés: 2006. 02.13.)
7. Nagy László (2005) A kompetencia alapú, moduláris szakképzési szerkezet. In.: Szakképzési Szemle XXI. évfolyam 2005/4. p. 341.
8. Udvardi-Lakos Endre (2005) Paradigmaváltás a gyakorlatban I. A modularitás. Szakképzési Szemle 2005/4. p. 345-379.
9. Útmutató a módszer-, társas, és személyes kompetenciák meghatározásához (2005). Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest. Kézirat

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK

SZABÓ ERVIN ANTAL

ÖSSZEÁLLÍTÁS A KÜLFÖLDI SAJTÓ NEMZETBIZTONSÁGI KÉRDÉSEKET ÉRINTŐ CIKKEIBŐL

Az Orosz Föderáció Legfelsőbb Bírósága terroristának minősített két nemzetközi szervezetet - „Dzsund-as-Sam” és „Iszlám Dzsihad”*

Az Orosz Föderáció (OF) Legfelsőbb Bírósága terroristának minősített két nemzetközi szervezetet és betiltotta azok tevékenységét Oroszország területén. „Eleget tesz az OF legfőbb ügyészének a két nemzetközi szervezet „Dzsund as-Sam” (Nagy Szíria harcosai) és az „Iszlám Dzsihad – dzsamaat modzsahedin” terroristának minősítésére tett beadványának és megtiltja ezen szervezetek tevékenységét Oroszország területén”, – mondta ki a bíróság határozatának ismertetésekor.

Mint azt az újságíróknak a Legfőbb Ügyészség osztályvezető ügyésze Alekszandr Novokscsenov, aki a bíróságon a Legfőbb Ügyészség érdekeit képviselte, nyilatkozta az adott szervezeteket más országokban is terroristának minősítették.

„Tevékenységüket egy sor országban betiltották. Többek között ezek fenyegetést jelentenek Oroszországra, mivel részt vettek terrorcselekmények előkészítésében Libanonban és Csecsenföldön” – közölte A. Novokscsenov.

Megjegyezte, hogy mindkét szervezet a nemzetközi terrorista mozgalomhoz tartozik. „Ezek jelentős fenyegetést képviselnek és részt vettek terrorcselekményekben Üzbegisztánban, terrorcselekmények előkészítésében Bejrutban és meglehetősen nagy port felvert más terrorista támadásokban” – közölte az ügyész.

Szavai szerint a szervezetek a „Terrorizmus elleni tevékenységről” szóló törvényben foglaltak szerint kerültek terroristának minősítésre.

A határozatot ismertette a bíróság felhívta az ügyben érdekelt felek figyelmét, hogy 10 napos határidőn belül lehetőségük van fellebbezés benyújtására. Ez a határozat jogerőre emelkedik a fellebbezési szint döntését követően, vagy abban az esetben, ha a törvényes határidőn belül a felek nem támadják meg a Legfelsőbb Bíróság határozatát.

A Legfelsőbb Bíróság 2003-ban hozott határozatával 15 szervezetet minősített terroristának és tiltotta be tevékenységüket az OF területén. A terrorista szervezetek közé bekerültek olyan ismertek, mint az „Al-Qaida”, Hizb-ut-Tahrir al islami”.

A jogvédő szervek információi szerint a „Dzsun as-Sam” csoportosulás Libanon területén került létrehozásra 2004-ben az „Asbat al-Ansar” nemzetközi terrorista szervezet fegyveresei által az „Al-Qaida” funkcionáriusainak közreműködésével.

A szervezet létrehozásának pillanatától annak vezetői kapcsolatot teremtettek a Csecsen Köztársaságban működő törvényen kívüli fegyveres csoportosulások, elsősorban az arab országokból származó, vezetőivel. A „Dzsun as-Sam” csoportosulás fegyveresei 2004-2005-ben az OF felé vették az irányt, annak érdekében, hogy az illegális fegyveres csoportosulások állományában részt vegyenek a harci cselekményekben és a terrorista akciók előkészítésében az Észak-Kaukázusban. Adatok vannak arról, hogy a „Dzsun as-Sam” vezetése katonai felkészítő kurzusokat szervezett az illegális fegyveres csoportosulások Észak-Kaukázusba irányított harcosainak, jegyezték meg a jogvédő szerveknél.

Ezen kívül, az említett csoportosulás több alkalommal dolgozott ki terveket terrorcselekmény végrehajtására Libanon területén lévő orosz külképviseletek, illetve az ott dolgozók és családtagjaik ellen.

A jogvédő szervek adatai szerint a második csoportosulás az „Iszlám Dzsihad – Dzsamaat mudzsahedin” - ismert még, mint „Islamic jihad group” –, az „Üzbegisztán iszlám mozgalma” elnevezésű nemzetközi terrorista csoportosulás legradikálisabb aktivistái és harcosai által került megalapításra az „Al-Qaida” vezetésének közvetlen részvételével. A csoportosulást egy bizonyos Zsalolov irányítja, aki Üzbegisztánban született, 1972-ben és terrorista jellegű bűncselekmények elkövetése miatt nemzetközi körözés alatt áll.

A csoportosulás tagjainak többsége, jegyezték meg a jogvédő szerveknél, katonai kiképzésben vettek részt a nemzetközi terrorista szervezetek táboraiban, többek között Csecsenföldön a „Kaukázus” táborban, és részt vettek rajtaütésekben a Dagesztáni Köztársaság területén 1999-ben és harci cselekményekben az Észak-Kaukázusban az illegális fegyveres csoportosulások állományában.

Az „Iszlám dzsihad – Dzsamaat modzsahedin” terrorista szervezetnek nyilvánított és tevékenysége betiltott Kazahsztán, Nagy-Britannia és az USA területein. Ezen kívül, a csoportosulás „Iszlám dzsihad csoport” elnevezés alatt felvételre került a „Táliban” mozgalomhoz és az „Al-Qaida szervezethez tartozó vagy azokkal kapcsolatban álló természetes és jogi személyeket felsoroló összesített listára, melyet az ENSZ BT 1267 (1999) határozatával létrehozott Bizottság állított össze és frissít.

A CIA új taktikája a terrorizmus elleni harcban*

Olaszországban 2005. júniusban botrány robbant ki azzal kapcsolatban, hogy a CIA igencsak szabadon tevékenykedik ezen ország területén. Mint kiderült, a CIA 13 ügynöke szervezte meg 2003-ban a terrorizmussal gyanúsított egyiptomi elrablását. Nasser Usama Mustafa Hasam radikális egyiptomi mulla, akit Abu Omarként is ismertek, 2003. február 17-én elindult a milánói mecsetbe a déli imára, amikor elkapta őt a sétányon két amerikai ügynök. Az arcába fröcsköltek valamiféle vegyi anyagot és behajították egy kisebb furgonba. Az elrablását követően az USA Légierő avianói bázisára szállították, majd repülőgépen Egyiptomba, ahol börtönbe került. Ennek eredményeként a milánói bíróság letartóztatási parancsot adott ki az e műveletben érintett CIA munkatársak ellen, többek között a CIA konzuli fedéssel dolgozó, milánói rezidenturájának volt vezetője Robert Seldon Ledy letartóztatására.

Mint azt a CIA elismeri, az USA speciális szolgálatai 2001.szeptember 11-ét követően aktívan kezdték alkalmazni, az ún. „rendkívüli szállítás” módszerét – a terrorizmussal gyanúsított muzulmán szélsőségeket elrabolják Európa területéről és az USA-val szövetséges muzulmán országba szállítják, ahol azokat kihallgatásnak vetik alá fizikai ráhatás alkalmazásával. A CIA elismerte, hogy legalább 70 ilyen műveletet hajtott végre. Ennek megfelelően jelenleg kialakult az amerikai hírszerzés terrorizmus elleni harcának új taktikája. Ebben kiemelhető néhány sarokpont:

- A fontosabb műveleteket a CIA folytatja. Ezen kívül a CIA megőrzi az ellenőrzést az FBI és a Pentagon hírszerzési akciói felett.
- Magán légitársaságok felhasználása
- A terroristák őrizetben tartására harmadik országok börtöneinek alkalmazása
- Jog a likvidálásra
- A CIA szolgálatába történő felvételi szabályok könnyítése az arab gyökerekkel rendelkező első generációs emigránsok tekintetében.

Az ellenőrzés megőrzése az FBI és a Pentagon műveleteit illetően

2005. júniusának végén kiderült, hogy a CIA lesz a titkos műveletek legfőbb szervezője és ebben a szférában jogosultságainak egy részét átengedi a Pentagonnak. Mint azt a New York Times közölte, ilyen döntés született a Fehér Házban a hírszerző közösség elnöki reformbizottsága által előkészített titkos ajánlások áttekintése után. Közülük az egyik feltételezte a hadügyminisztérium szerepének erősítését az ilyen műveletek lefolytatásában, ugyanakkor a Bush adminisztráció elvetette ezt a javaslatot. Ily módon a CIA újabb győzelmet aratott befolyása megőrzésének kísérletében az amerikai hírszerzés John Negroponte vezette új struktúrájában.

Hivatalos személyek szavai szerint, a Fehér Ház szintén felhatalmazást ad a CIA-nek valamennyi kémkedési művelet irányításában, még ha azokat a Pentagon vagy az FBI folytatja is. Ezekről a döntésekről hivatalosan később adnak tájékoztatást. A Fehér Ház áttekintette mind a 74 ajánlást, melyeket a bizottság ez év márciusában terjesztett elő, amely tanulmányozta a speciális szolgálatok szerepét az illegális fegyverkereskedelem elleni harcban. Az egyetlen elutasított módosítás a titkos műveletek folytatása egyes funkcióinak átadása a Pentagonnak volt.

A magán légitársaságok szerepe

A The New York Times 2005. június 1-én cikkel jelentetett meg arról, hogy a CIA miként használja fel a magán légitársaságok lehetőségeit, amikor szándékában áll az „Al-Qaida” feltételezett tagját elfogni külföldön és átadni őt egy másik ország vizsgálóinak. Mint az újság írja, ha a CIA szakembereinek sürgősen külföldre kell repülniük egy fontos figura elfogásakor, a repülőgép Johnston Countyról indul és megáll a washingtoni Dallas repülőtéren, hogy fedélzetére vegye a csoportot. Mint az kiderül a repülési adatokból és más dokumentumokból az Aero Contractors repülőgépei juttatták el a CIA tisztjeit Afganisztánba 2001-ben; amerikai brigádot – Karachiba, azonnal az ebben a pakisztáni városban az amerikai konzulátus robbanását követően 2002-ben; az elmúlt évben átrepüléseket teljesítettek Líbia és a Guantanamo támaszpont között egy nappal az előtt, hogy az amerikaiak által elfogott foglyot a líbiai hírszerzés ügynökei kihallgatták.

Magán charterek álcájával – a Dun and Bradstreetnél ezt a szolgáltatást úgy nevezik: „repülőgépbérlés pilótával” – az Aero Contractors szolgálja ki a CIA-t. A vállalatot 1979-ben alapította a CIA legendás tisztje, a CIA légitársaságának főpilótája a vietnami háború idején.

Ezer fedélzeti napló, vállalati dokumentumok, repülőgépek regisztrációjára vonatkozó értesülések, valamint a CIA volt pilótáival és tisztjeivel készült

interjúk elemzése megmutatja, hogy az Ügynökség, mint minimum 26 repülőgéppel rendelkezik, melyek közül 10-et 2001. után vásároltak. A CIA ezeket a gépeket hét olyan vállalatból álló hálózat nevére jegyeztette be, amelyek nem rendelkeznek sem munkatársakkal, sem tevékenységgel a repülőgép tulajdonlásán kívül. A repülőgépek, melyeket rendszeresen biztosítanak magán charterekre, olyan valóságos cégek üzemeltetik, amelyeket a CIA ellenőriz vagy kapcsolatban áll velük: Aero Contractors és két társaság Floridából – Pegasus Technologies és Tepper Aviation.

A repülőgépparkba tartozik egy DC-3-as a második világháború idejéből, az elegáns vállalati repülőgép a Gulfstream V, Hercules szállítógépek és spanyol repülőgépek, amelyek bonyolult fel- és leszállópályát is használhatnak. A zászlóshajója egy vállalati Boeing, melyet a 737-es modell bázisán hoztak létre, amelyen az Aero Kingstonból repül, mivel a Johnston County kifutója rövid a számára.

A polgári repülőgépek repülhetnek oda is, ahol az amerikai katonai repülőgépeknek nem örülnek. Néha lehetővé teszik a CIA számára, hogy megkerüljék a sok ország által bevezetett más országok szervezetei által végrehajtott repülésekre vonatkozó előírásokat. Ám az álcázás megbízhatatlanná válhat: 2003. január 21-én a CIA katonai kommunikációs berendezésekkel megrakott és Németországból Azerbajdzsánba tartó Hercules szállítógépének elfogására két osztrák vadászgépet emeltek.

Ezen kívül, sok cég, akik nominálisan birtokolnak repülőgépeket, engedéllyel rendelkeznek leszálláshoz az amerikai katonai bázisokon világszerte. A repülési jegyzőkönyvekből kiderül, hogy nem kevesebb, mint 11 repülőgép szállt le a Virginiai Camp Paery bázison, melyet a CIA kiképző központnak használ. Néhány repülőgép rendszeres járatot teljesített Guantanamoóra.

A CIA repülőgépeit használják fel a kiadatáskor – ezzel a jogi terminussal illetik a feltételezett terroristák elfogását az egyik országban és átszállításukat egy másik külföldi országba, többek között oda, ahol a kínzás általános gyakorlatnak számít. A botrány, amely már két éve húzódik, lerántotta a titkosság leplét a CIA repüléseiről, mivel a kíváncsiak, a közéleti személyiségek és az újságírók kutakodtak a szállító repülőgépek mozgása iránt. Jelenleg a területükön végrehajtott törvénytelen letartóztatások miatt nyomozást kezdtek Olaszországban, Németországban és Svédországban.

A terrorizmus elleni háború 2001-ben megváltoztatta a CIA légi tevékenységének jellegét. Az Aero státusza 2001 és 2004 között 48-ról 79 főre növekedett.

Börtönök terroristák számára harmadik országok területén

Guantanamo és az Abu Graibon kívül vannak más börtönök is Amerikán kívül, melyeket az USA használ a terrorizmussal gyanúsítottak őrizetére. Az Observer adatai szerint ez az „Al-Tamara” börtön Marokkóban, a „Mulhak al-Mazra” börtön és a helyi állambiztonsági szolgálat főhadiszállása Egyiptomban, valamint vizsgálati elkülönítők Azerbajdzsánban, Katarban, Szaúdi Arábiában, Thaiföldön és más országokban. A jogvédők állítják, hogy az „Al-Tamará”-ban és a „Mulhak al-Mazré”-ban a fogvatartottakkal szemben kínzást alkalmaznak.

Egyébként, ez vonatkozik Azerbajdzsán börtönrendszerére is. Adataink szerint az azeri Nemzetbiztonsági Minisztérium (NBM) valóban engedélyezi az amerikaiaknak a fogvatartottak kihallgatását saját bakui vizsgálati fogházában. Eldar Orudzsev azeri disszidens szavai szerint, aki fél évet töltött el az NBM börtönében állam ellenes összeesküvés gyanújával, ez a vizsgálati fogház magának a nemzetbiztonsági minisztérium épületének hatodik emeletén található a Narimanov sugárúton (ma Guszein Dzsavid sugárút).

Az épületet a 80-as évek közepén építették a KGB részére és teljességében alkalmassá tették a hatósági börtön feladataira, amelyről a tervezés jellege is tanúskodik: kocka, a belsejében kút, amelyre a cellák ablakai néznek. Orudzsev számítása szerint 120 cella található benne, melyek között vannak mind kétszemélyesek, mind négy- és ötszemélyesek. A rácsokkal körülvett sétáló udvarocskák a hatodik emeleten, a nyitott égbolt alatt található. Ezek nagyon kicsik: 2x2 vagy 8x3 méteresek. Az egész épület hét emeletes, ezért a fogvatartottak, akiket sétára vittek megbízhatóan védve vannak falakkal az illetéktelen tekintetek elől. A vizsgálati osztály szintén a hatodik emeleten található, úgyhogy a kihallgatás nem messze folyik függetlenül attól, hogy ki végzi: azeri tisztek vagy az amerikai speciális szolgálat.

Jog a terroristák likvidálására

Az USA speciális szolgálatai a terrorista vezetők és a terroristáknak támogatást nyújtó államfők fizikai megsemmisítésének kísérletét az 1980-as évek közepétől kezdték alkalmazni.

1981-től, miután kiderült a CIA szerepe egy sor államcsíny előkészítésében, az amerikai speciális szolgálatoknak megtiltották, hogy ilyen jellegű tevékenységgel foglalkozzanak. Ronald Reagan kiadta a híres direktívát a N12333-t, amely megtiltotta a CIA-nak közvetlenül vagy közvetve részt vegyen gyilkosságokban. Ugyanakkor, egy kivételt tettek: a CIA ügynökeinek titokban engedélyezték olyan információk gyűjtését, amelyek lehetővé tették a terrorista szervezetek vezetőinek megsemmisítését külföldön.

A 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények után az USA nem változtatta meg hozzáállását a terrorista vezetők meggyilkolásához. George Bush elnök kijelentette, hogy a terroristákra nem terjednek ki a háború normái és szabályai. Ezért a CIA szabadkezet kapott.

A beszerzések új szabályai

2005.márciusában az USA hírszerzésének hatékonyságát vizsgáló speciális bizottság jelentést terjesztett be az elnöknek, amely kiemeli, hogy a CIA-nak nincs elegendő külföldön titokban, hivatalos fedés nélkül dolgozó ügynöke. Az ügynöki munka helyett a CIA „jobban támaszkodik az elektronikus lehallgatásra, valamint az ún. szövetséges – baráti országok speciális szolgálatainak bőkezűségére, akiknek gyakran vannak saját terveik” – írta a Newsweek a Laenglay-ben lévő forrásra hivatkozva.

A CIA-nál júniusban elismerték a szükségességét az arab gyökerekkel rendelkező munkatársak felvételi szabályainak áttekintésére. Kiderült, hogy a jelöltek nagy része, akiket nem vettek fel a hivatalhoz, kormányzati tisztviselők szavai szerint, első generációs amerikai. Ők rendelkeznek a szükséges tudással nem csak a nyelvismeret területén, de azon ország kultúráját illetően is, ahonnan származnak. Pontosán ezek az ismeretekre van a CIA-nak égető szüksége, mert a hírszerző szervezet egyik feladata az arab országokban a terroristákról szóló információk gyűjtése és ügynökök beépítése a szélsőséges szervezetekbe.

A jelöltek többsége továbbra is kapcsolatot tart külföldön élő rokonaival. A CIA biztonsági szolgálatának állandó ellenőrzésén kívül, a munkatársak szerint, létezik még egy probléma – a CIA-nál félnek, hogy az ilyen szakemberek rokonai zsarolás vagy fenyegetés célpontjává válhatnak.

A CIA híres arról, hogy szigorú követelményeket vesz figyelembe a jelöltek munkára történő felvételekor. Az ügynökség munkatársává kizárólag amerikai állampolgár válhat, nem idősebb 35 évnél, ellenőrzésen átesett, akinek a későbbiekben engedélyezhető a legmagasabb titkossági szintekhez való hozzáférés.

Ezen kívül, Bush elnök utasította az ügynökséget kétszeresére emelni az elemző személyzet létszámát, valamint azokat, akik a következő öt évben titkos műveletbe kerülnek bevonásra. A Kongresszusban 2005. júniusban terjesztett dokumentum szerint a CIA nagy szüksége lenne arab, kínai, perzsa és pastu szakértőkre és tolmácsokra.

A terrorista likvidálása: nemzetközi jog*

A terrorista szervezetek vezetőinek speciális szolgálatok általi fizikai eltávolítása a modern világban ritkaságnak számít. A közelmúltig az anti-terrorista kampányt folytató országok túlnyomó többsége arra törekedett, hogy ne semmisítse meg a magas beosztású terroristákat, hanem fogják el őket élve, ami, egyébként, nem zárta ki azok későbbi kivégzését.

A világ államai, amelyek találkoztak a terrorizmussal, rendkívül nehéz választás elé kerülnek: vagy folytatják a „játékot a meglévő szabályok szerint” a struktúrákkal, amelyek ezeket a szabályokat elvből nem veszik figyelembe vagy elkezdnek azon szabályok szerint játszani, amelyeket a terroristák kényszerítenek rájuk. Háborús körülmények között az ellenség hadseregének parancsnokai és az ellenséges ország vezetői legitim háborús célpontoknak számítanak – engedélyezett megsemmisítésük bármilyen módon. Ugyanakkor egy állam nem üzenhet háborút egy nem állami struktúrának. Nem létezik általánosan elfogadott jogi megalapozottsága a terrorista csoportok vezetőinek fizikai megsemmisítésének megengedhetőségére, már csak azért sem, mivel nem létezik általánosan elfogadott meghatározása a „terrorizmusnak”. Ugyanakkor a nemzetközi jog egyik sarkköve az önvédelemre való jog: megengedhető annak megölése, aki téged akar megölni.

Ebben az olvasatban rendkívül fontos a megsemmisítésre kiválasztott legitim cél. Példaként, a terrorcselekmények szervezésében közvetlenül szerepet játszó terroristavezetők, ma, alapvetően, „legitim” célpontjainak számítanak a speciális szolgálatok részére. Más a helyzet áll elő, ha a speciális szolgálatok célpontjává a terrorista szervezet politikai szárnyának képviselője válik, akinek kezéhez nem tapad vér. Az ENSZ Alapokmánya szerint békeidőben a politikai személyiségek és magánszemélyek immunitást kell élvezzenek az erőszakos cselekményektől más országok állampolgárai, hivatalos személyei vagy fegyveres erői részéről. A Hágai Konvenció tiltja a gyilkosságot és a jutalom ígérését az ellenség „fejéért”.

A terroristák fizikai megsemmisítésének hívei úgy gondolják, hogy háború idején legitim céllá válik majd az ellenség minden katonája, akikhez formálisan azon terrorista szervezetek politikai vezetőit is sorolni lehet, amelyekkel szemben a hadüzenet nélküli háború folyik. Pontosan ezért az USA, például, 50 millió USD-t ajánlott a Bin Ladenre vonatkozó olyan információért, amely lehetővé teszi elfogását élve vagy halva.

A terrorista vezetők megölése két fő feladat megoldására hivatott. Az első és legfontosabb közülük – új terrorcselekmények megelőzése. Második – és nem kevésbé fontos – a bűnöző megbüntetése. Ám, ma úgy tartják, hogy az

állam nem kell kövesse a rákényszerített szabályokat és figyelembe kell vennie a demokratikus eljárási szabályokat minden ember tekintetében, többek között a terroristákéban. A bűnöző fizikai megsemmisítése csak bírósági ítélet alapján megengedhető és valamennyi szükséges eljárási szabály figyelembevételével, beleértve a vádlott védelemhez való jogát is. Abban az esetben, amikor a speciális szolgálatok megsemmisítik a terroristát, gyakorlatilag kisajátítják az igazságszolgáltatás funkcióját.

Az USA Külpolitikai kapcsolatok Kutatási szervezete (Council on Foreign Relations) arra a következtetésre jutott, hogy a terrorista vezetők meggyilkolása megengedhető, mert a terroristák nem nyilvánulnak „törvényes harcosoknak”, vagy is legitim fegyveres alakulatban résztvevőknek, akik a nemzetközi jog védelemét élvezik. Michael Walzer a Princetone Egyetem Institute for Advanced Study szakértője úgy véli, hogy az egyszerű terroristák megsemmisítése nem képes megoldani a problémát mindaddig, amíg nem kerülnek semlegesítésre a terrorista cselekményeket megtervező személyek. Ismertek azok a kutatások, melyek bizonyítják, hogy a bűnöző megsemmisítése – nagyon régi keletű és meglehetősen hatékony módszer és nincs meggyőző ok, amely az ettől való elállásra készítené.

Egyébként, nagyon sok szakértő megjegyzi, hogy az állam semmilyen esetben sem válhat a terroristákhoz és bűnözőkhöz hasonlóvá és követhet el ilyen gyilkosságokat, mert ez nagyon súlyos következményekkel járhat. Többek között, az ilyen tevékenység a speciális szolgálatokat ellenőrizhetetlenné teszi a társadalom számára. Az ilyen gyilkosságok periodikus elkövetése de-facto megváltoztatja a nemzetközi jogot és a kapcsolatok logikáját a világban. Ezen kívül, a terroristák megsemmisítésének során nagy a valószínűsége annak, hogy ártatlan emberek hallnak meg.

Luis Beres a nemzetközi jog szakértője, a Perdue University professzora úgy gondolja, hogy a terrorista szervezet vagy állam vezetője meggyilkolásának végrehajtására vonatkozó döntés meghozatalának folyamatában négy kötelező érvényű feltételnek kell teljesülnie. Először, az ilyen művelet csak különleges, végső esetben kerülhet végrehajtásra. Másodsor, az ilyen művelet végrehajtásának jogilag megalapozott szükségszerűségének meg kell felelnie a nemzetközi jog normáinak és azon konkrét ország jogalkotásának, amely az ellenséges vezető fizikai megsemmisítésének megszervezését tervezi. Harmadszor, ez a művelet csak abban az esetben kerülhet végrehajtásra, ha megbízható és megdönthetetlen adatok vannak, hogy a művelet célpontja tömegpusztító fegyvert készül alkalmazni, vagy olyan terrorcselekményeket végrehajtani, melyek jelentős számú ártatlan áldozattal járhatnak. Negyedszer, a gyilkosság előnyének világosnak és vitathatlannak kell lennie.

USA. A terrorista-vadászatok tapasztalatai

Az USA speciális szolgálatai a terrorista vezetők és a terroristáknak támogatást nyújtó államfők fizikai megsemmisítésének kísérletét az 1980-as évek közepétől kezdték alkalmazni.

1981-től, miután kiderült a CIA szerepe egy sor államcsíny előkészítésében, az amerikai speciális szolgálatoknak megtiltották, hogy ilyen jellegű tevékenységgel foglalkozzanak. Ronald Reagan kiadta a híres direktívát a N12333-t, amely megtiltotta a CIA-nak közvetlenül vagy közvetve részt vevyen gyilkosságokban. Ugyanakkor, egy kivételt tettek: a CIA ügynökeinek titokban engedélyezték olyan információk gyűjtését, amelyek lehetővé tették a terrorista szervezetek vezetőinek megsemmisítését külföldön.

A titkos műveletek végrehajtására (ezekhez az akciókhoz tartoznak a gyilkosságok, államcsínyek előkészítése, segítségnyújtás a külföldi állampolgárok-ból történő fegyveres csoportok létrehozásához és kiképzéséhez stb.) csak az USA elnöke adhat parancsot a CIA-nak. A titkos művelet végrehajtása a National Intelligence Council ajánlása alapján történik. Az ilyen akció csak akkor kerülhet végrehajtásra, ha az USA külpolitikai feladatai nem érhetőek el a hagyományos diplomáciai módszerek alkalmazásával, de az USA fegyveres erőinek alkalmazása nem kívánatos. Ezen kívül, a CIA felkérhető speciális művelet végrehajtására külföldön az amerikai diplomaták tevékenységének támogatására abban az esetben, ha az USA Adminisztráció azt szeretné, hogy szerepe ezekben az eseményekben ne kerüljön nyilvánosságra. A CIA igazgatója köteles számot adni minden egyes titkos művelet végrehajtásáról a Szenátus hírszerzési bizottságának és az USA Kongresszus Képviselőházának.

Az USA 1986-ban hajtotta végre az első műveletet olyan személy megsemmisítésére, akit terrorszervezet vezetőjének minősítettek: Az USA Légierő gépei szétbombázták a líbiai vezető Muoamar Kadhafi palotáját. Az indokává az a terrorcselekmény vált, melyet a líbiai speciális szolgálatok ügynökei szerveztek Nyugat-Berlinben az USA katonái körében népszerű discó ellen. Ezen kívül, Líbia abban az időben számos terrorista csoportnak nyújtott támogatást, melyek a Közel-Keleten és Európában működtek. Kadhafi épségben maradt.

Az USA első nagy műveletét az iszlám terroristák ellen 1998-ban a Bill Clinton elnök adminisztrációja kezdeményezte. Clinton „zöld utat” adott a CIA-nak ilyen műveletek végrehajtására Osama Bin Laden és környezetével kapcsolatosan. Ezen műveletek indoka volt a Kenyában és Tanzániában az USA követségek ellen az „Al-Qaida” által végrehajtott robbantások szolgáltak. Akkor Afganisztánban szárnyas rakétákkal lőtték Bin Laden bázisát. Miután hírszerzői információkat kaptak arról, hogy Bin Laden megjelent az egyik Afganisztánban lévő kiképző-tábor területén, az USA Haditengerészet hajói 75 Tomahawk

típusú szárnyas rakétát lőtték ki. E támadás következtében Bin Laden nem sérült meg. Meghalt hét fegyveres és 20-an megsebesültek. Egy ilyen rakéta kb. 570 ezer USD-ba kerül. Ennek megfelelően, a műveletre felhasznált hadianyag költsége elérte a 42 millió 750 ezer USD-t – annak érdekében, hogy megsemmisítsenek egy közönséges terroristát több mint 6 millió USD-ra volt szükség. Az USA adminisztrációja még két alkalommal 1998-ban és 1999-ben vitatta meg a lehetőségét Bin Laden fizikai megsemmisítésének. Mint azt az USA volt külügyminisztere Maedlan Olbright kijelentette a Kongresszusi meghallgatásán, a Clinton adminisztráció a Bin Ladenre vonatkozó hiányos hírszerzői információkkal került szembe, ezért a kísérletek sikertelenek maradtak.

A szeptember 11-i terrorcselekmények után az USA nem változtatta meg hozzáállását a terrorista vezetők meggyilkolásához. George Bush elnök kijelentette, hogy a terroristákra nem terjed ki a háborús jog és szabályok. Ezért a CIA szabadkezet kapott. Paul Pellar a CIA volt magas beosztású munkatársa, a Terrorism and US Foreign Policy könyv szerzőjének véleménye szerint Afganisztánban a katonai művelet kísérlet volt Bin Laden és követőinek, valamint a „Taliban” vezetőjének Omár mulla fizikai megsemmisítésére. A CIA 2002 májusban rakétával felszerelt robotrepülőt használt az ismert harctéri parancsnok Gubedian Hakmatyar megsemmisítésére, aki egy sor terroristatámadást követett el Afganisztán új vezetése és a nemzetközi koalíció katonái ellen. Jemenben 2002. végén amerikai robotrepülő rakétákkal eltalált egy gépkocsit, melyben az „Al-Qaida” helyi sejtjének vezetői tartózkodtak. Mindannyian meghaltak.

Pellar úgy véli, hogy az USA-nak nem kellene ilyen módszereket bevetnie a terrorizmus elleni harcban, ám ugyanakkor nem is vetheti el ezen eszközök alkalmazását. Véleménye szerint minden konkrét esetben az USA elnökének kell aláírnia egy különleges okmányt, amely felhatalmazza a speciális szolgálatokat az ilyen művelet végrehajtására. Ezen kívül, az elvi döntés az USA adminisztrációjában és a Kongresszus egyesített Hírszerzési Bizottságában a terrorista vezető fizikai megsemmisítésének pluszai és mínuszai alapos mérlegelése után kell, hogy meghozatalra kerüljön.

Az FSZB különleges alakulata kilép a határon túlra*

Diplomatáink Irakban történt elrablására válaszul az Állami Duma (ÁD) Biztonsági Bizottságának elnökhelyettese kijelentette, hogy a közeljövőben speciális alakulatunk megsemmisítheti a terroristákat országunk határain kívül is. És kifejtette, hogy arról a törvénytervezetről van szó, melynek alapján „az FSZB szervei speciális rendeltetésű alakulatai az elnök döntése szerint bevetésre kerülhetnek az Orosz Föderáció (OF) határain kívül tartózkodó terroristák és

bázisaik ellen az OF biztonságát érintő fenyegetéseinek megakadályozására”. Sőt, ez a törvénytervezet, úgy tűnik, az első olvasatban már át is ment. Látható, hogy az adott esetben képviselőink elhatározták átveszik az amerikai tapasztalatokat. Igaz, nem tudom, hogy ilyen törvények után az RTR miként fog szomorú történeteket forgatni a CIA börtönökről Európában – egyébként a propaganda nélküli a logikát.

A CIA valóban jogosult a terroristák meggyilkolására külföldön. Bár Reagan Elnök ugyan kiadta az ismert N12333 direktívát, amely megtiltja a CIA-nak közvetlenül, vagy közvetve részt vegyen gyilkosságokban, abban van egy kitétel: a CIA ügynököknek titokban engedélyezték olyan információk gyűjtését, amely lehetővé tette a terrorista szervezetek vezetőinek megsemmisítését külföldön. CIA-nak utasítást a titkos művelet végrehajtására (az ilyen akciókhoz tartozik a gyilkosság) csak az elnök adhat. Amit Reagan meg is tett 1986-ban Kadhafival kapcsolatosan, Clinton 1998-ban Bin Ladennel összefüggésben és hát természetesen a fiatalabb Bush.

Hagyjuk zárójelben az engedélyezett gyilkosságok morális aspektusait, csak úgy, mint a kérdést is mennyire igazolható adott esetben tekintettel lenni az USA-ra, amely Izraellel együtt a világ terroristái számára jóval vonzóbb célpontok, mint Oroszország. (Minden esetre Bin Laden szervezetének elnevezése úgy hangzik, hogy „Dzsihad nemzetközi iszlám frontja a zsidók és a keresztések ellen”, és nem „a harmadik Róma ellen”, például).

A probléma – az ilyen műveletek infrastrukturális támogatásában van. Nem lehet, valójában, speciális alakulataink tagjait terroristák megsemmisítésére elküldeni valahova Egyiptomba vagy Szaúdi-Arábiába találomra, nem számolva a következményekkel.

Egyébként a különbség az FSZB és a CIA között abban van, hogy éppen a bukás és letartóztatás esetében (mint Katarban) a helyi speciális szolgálatok miként viszonyulnak a speciális művelet résztvevőihez.

Mindjárt a szeptember 11-i terrorcselekmények után a CIA akkori igazgatója George Tenet benyújtotta Bush elnöknek egy új terrorista ellenes memorandum tervezetét, a Ronald Reagan által 1986-ban elfogadott helyett. Ennek szövegében külön fejezet volt rövid megnevezéssel: „Az arab szolgálati kapcsolatok támogatásának növelése”. Ebben javasolták néhány tízmillió dollárra emelni egyes országok speciális szolgálatainak történő kifizetéseket. Íme ezek listája: Egyiptom, Algéria, Jordánia. Ez a memorandum jóváhagyásra került. Egyébként, nem titok, hogy az ilyen speciális szolgálatok listája növekedett, belevéve közeli szomszédaink erőszak struktúráit.

Ennek eredményeként az amerikaiak jogot nyertek nem csak részt venni a kihallgatásokon az egyiptomi és jordániai börtönökben, de hogy elvigyék szükség esetén onnan a gyanúsítottakat, minden felesleges formalitás nélkül. Így történt, például, a szeptember 11. szervezőjével, Ramzi Binalsibbal, akit a pakisztáni rendőrség tartóztatott le Karachiban, és akit az amerikaiak egyenesen Guantanamóra szállítottak. És, természetesen, az amerikaiak megértésre számíthatnak saját műveletük bukása esetében. Ezen kívül a CIA gyakorlatilag nem csak a helybeliek beosztását vásárolták meg, hanem azok ügynöki lehetőségeit is az információk megszerzésére.

Az orosz speciális szolgálatok nem dicsekedhetnek ennyire szoros kapcsolatokkal azon országokból való kollégáikkal, ahol a terroristák élnek, kivéve talán Szíriát és most Palesztinát. Ennek következtében hírszerzőink csak saját magukra számíthatnak úgy a bukás esetén, mint az információgyűjtésben, vagyis saját hálózatot szervezni stb. Ez a módszer alkalmas volt a két rendszer ráérős szembenállásakor, ám semmiképpen nem felel meg a terroristák elfogására, akik általában, mint állandóan mozgásban lévő mobil csoportok tevékenykednek.

Az arab világban a „barátoknak” történő kifizetéseken kívül a CIA megszervezte még az, ún. „terrorelhárító központok” (Counterterrorist Intelligence Centers – CTICs) hálózatát is. Ezek sajátossága abban áll, hogy ott nem csak amerikaiak, de a helyi speciális szolgálatok tisztjei is dolgoznak. A kapcsolatok alakításának ez a módszere lényegesen kedvezőbb a büszke európaiak számára, akik nem valószínű, hogy kaphatók a közvetlen megvásárlásra (annak ellenére, hogy ezeket a központokat az USA pénzeli).

Ennek eredményeként a legnagyobb ilyen ismert központ Párizsban található – olyan ország fővárosában, amely külsőleg nagyon kedvezőtlenül viszonyul a terrorizmus elleni amerikai háborúhoz. És csak az ilyen központoknak köszönhetően sikerült a CIA-nak titkos börtönöket kiépíteni Európában, amelyek oly nagyon felhőborították tv-csatornáinkat, és oly nagyon büszkélkedtek a Lubljankán.

Nálunk csak a FÁK Antiterrorista Központja létezik. De ez sem garantálja, hogy elhárítóinkat nem utasítják ki azonnal a Közösség országainak területéről. Hiszen pontosan ez történt Bakuban, 2002-ben, amikor ott elfogták az FSZB speciális technikával és hamis dokumentumokkal ellátott öt munkatársát, aki a csecseneket figyeltek. Akkor mit szóljunk a távol külföldről?

Természetesen, amikor nincs kire támaszkodni, bizakodhatunk az idegen ország kormányának jóindulatában, mint az történt a Jandarbijevet felrobbantó tisztjeinkkel Katarban. Ám, úgy tűnik, a Kreml sajnálatos magatartása már a kiszabadulásukat követően gyakorlatilag kizárja az ilyen sikerek megismétlő-

dését a jövőben. Emlékeztetnék, hogy a Katarral kötött megállapodás szerint mi megígértük, hogy börtönben tartjuk a tiszteket, de azonnal megsértettük saját ígéretünket, miután nem mutattuk be, hol ülnek. Az Igazságügyi minisztériumban egyszerűen, az idiotizmussal határozosan, kijelentették, hogy nem tudják, hol találhatóak a foglyaink. Ezt követően az ígéreteink iránti bizalom a nullára esett.

Ugyanakkor a FSZB-nél, láthatóan, azt gondolják, hogy mindig lesznek tiszték, akik vállalják a kockázatot még ilyen körülmények között is. Úgy tűnik, pontosan ezért kerültek hatalmas összegek kikülönítésre, a terrorizmuselleni harcra és folyik a hazafias propaganda.

Mennyit keresnek a kémek?*

(Fizetés, honorárium, szociális kifizetések, börtönbüntetések időtartama)

Régóta ismeretes, hogy a kémkedés világában a frontvonal túlságosan elmosódott, hogy a fekete és fehér választóvonalja jól látható legyen. Az árulók nem mindig váltanak ki utálatot kollégáikból, a titkos információk átadása az ellenségnek nem mindig veszélyezteti a nemzeti biztonságot.

Például, visszaemlékezéseiben a hitleri hírszerzés főnöke, Valter Schellenberg írja, hogy a háború csúcspontján Stockholmban Japán nagykövete Onodera, aki egyben a japán titkosszolgálat munkatársa is volt, egy a hírszerzési értesülések tőzsdéjét szervezte meg, ahol a főszereplők Németország, a Szovjetunió, Olaszország és Nagy-Britannia speciális szolgálatai voltak.

Kezdetben saját ügynökeinek Vischyből, Rómából, Belgrádból és Berlinből kapott titkos értesüléseit cserélte a német hírszerzés egyenértékű anyagaira. A későbbiekben, Schellenberg kifejezésével élve, „egyfajta cserekereskedelmet épített ki: a sok információs anyagot, (amelyek abszolút megbízhatóak voltak) elcserélte ugyan olyan értéket képviselő értesülésekre”. Mint Valter Schellenberg állította, „ebben a cserében az angolok határozatlannak bizonyultak, ugyanakkor az oroszok nagyon aktívan cselekedtek”. Elismeri, hogy az információk, melyeket az oroszok ajánlottak fel cserére, nagyszerűek voltak.” Például a Nagy-Britanniára vonatkozó anyagokból le lehetett vonni a következtetést, hogy ügynökökkel rendelkeznek a legfelsőbb kormányzati körökben”.

Nagyon valószínű, hogy Schellenberg a Cambridge-i ötök információira gondolt. Egyébként, leleplezése és Burges, McLaine és Philby Moszkvába történt szökése után a nagy angol író, Graham Green, maga is a MI6 volt munkatársa, továbbra is barátságban maradt Kim Philbyvel, leveleket küldött

Moszkvába, és magában Nagy-Britanniában az „ötök” negyedik embere Anthony Blant, akit a kémelhárítás leleplezett, szabadlábbon maradt, mivel II. Erzsébet királynő rokona volt. Még munkáját sem vesztette el, mint a Királyi képtár főinspektora.

Miután hozzászoktak ehhez a „tükör mögötti” élethez, a hírszerzés egyes tisztjei, az egyszerű halandók számára ismeretlen okokból, úgy döntenek, hogy átmennek a túloldalra. Ugyanakkor a pénz játssza a döntő szerepet. Sőt, bárhogya is állítják ennek ellenkezőjét speciális szolgálataink, náluk is előnybe részesítik az ügynököknek történő fizetést, nem pedig ideológiai alapon beszervezni őket. Pénz – ez jóval érthetőbb és adekvátabb stimuláció, az idealista mindig meggondolhatja magát, megtudva, például, hogy az ország megváltoztatta azt a külpolitikai irányvonalát, melynek érdekében beleegyezett a munkába.

Amennyiben van munka és van pénz, melyet ezért kifizetnek, ez azt jelenti, hogy ez is csak az üzlet egy formája, aminek hasznát nem nehéz kiszámolni. Mi megkíséreltük kiszámítani, mit ér az ilyen munka, abból kiindulva milyen a „kettős ügynök” minősítése és szolgálati pozíciója.

Amikor mi fizetünk

A kísérlet tisztasága érdekében elhatároztuk, hogy nem lapozunk át már nagyon régi ügyeket, hanem a '90-es évek botrányinál maradunk, amikor az infláció még nem értéktelenítette el a „bevételt”.

Az amerikai speciális szolgálatok magas beosztású tisztjei nem kerültek sokba az orosz költségvetésnek.

Mindenkinél kevesebbre értékelték Harold Nicolsont, a CIA kiképző központjának vezetőjét és Al-Pachinó hőségének prototípusát a „Rekrut” akciókém filmben. Ő 1994-től 1996-ig dolgozott az orosz hírszerzésnek és számlájára 120 ezer USD került. Ezért 23 év börtönt kapott.

Minősítése – tapasztalt, szint – felsőszintű menedzser. Összes kifizetés az orosz költségvetésből – 120 ezer USD két év alatt, vagyis 5 ezer USD/hó.

Robert Hanssen, az FBI tisztje 1985-től 2001-ig dolgozott a KGB-nek. A KGB-SZVR-nek átadott információiért Hanssen 600 ezer USD kapott készpénzben és briliánsokban, plusz 800 ezer USD került letétbe külföldi bankban. Hanssen nem törekedett a gyors meggazdagodásra, sőt, kérte a KGB-t ne küldjenek neki túl sok készpénzt. „Nekem nincs rá szükségem”, – írta egyik feljegyzésében.

Munkatapasztalat – több mint 20 év, szint – felsőszintű menedzser. Összes kifizetés a költségvetésből – 1,5 millió 15 év alatt, vagyis 8,5 ezer USD/hó.

A CIA magas beosztású munkatársa Aldrich Ames, akit 1994-ben leplezték le, 9 éven át dolgozott a szovjet hírszerzésnek. Mint a KGB munkatársa 2, 5 millió USD-t kapott. Nagyrészt sikerült elköltenie luxusautóra és házra, és az anyagi helyzetére vonatkozó minden kérdésre Ames változatlanul ismételte a feleségéről szóló történetet, miszerint az Kolumbiában jelentős vagyont örökölt.

Minősítés – tapasztalt munkatárs, szint – felsőszintű menedzser. Összes kifizetés a költségvetésből – 2,5 millió USD kilenc év alatt, vagyis kb. 24 ezer USD/hó.

Az FBI még egy munkatársa, de egy szinttel alacsonyabb rangú – Earl Adven Pitts, 1996-ban került letartóztatásra. Elfogása 16-hónapos művelet eredménye volt, melynek során az FBI orosz hírszerzőknek magukat kiadó ügynökei azt javasolták Pittsnek, hogy újítsák fel az 1992-ben megszakított együttműködést. Pitts 1997 márciusban bűnösnek vallotta magát abban, hogy az 1987-től 1993-ig terjedő periódusban a Szovjetunióknak, majd később Oroszországnak a nemzeti biztonság problémáival foglalkozó dokumentumokat adott el. Earl Pitts 13 évet szolgált az FBI-ban és az utolsó időszakban a New York-i irodán az orosz irányért volt felelős.

Minősítés – tapasztalt munkatárs, szint – középszintű menedzser. Összes kifizetés a költségvetésből – 224 ezer rubel öt év alatt, vagyis kb. 3.700 USD/hó.

De mindennél kevesebbre értékelték hírszerzésünkben az amerikai hadsereg tisztjeit. George Trofimoff, az USA hadsereg ezredese – a legmagasabb beosztású amerikai katona, akit kémkedésért elítéltek. Trofimoff 25 éven keresztül – 1969-től 1994-ig – fényképezett és adott át titkos dokumentumokat a KGB-SZVR ügynökeinek. Trofimoffot (1951-től USA állampolgár) 1969-ben nevezték ki a katonai hírszerzés Nürnbergben állomásozó egyik alegységének parancsnokává. Itt került, mint azt az amerikaiak állítják, beszerzésre a KGB által. Sőt, ezt nem más hajtotta végre, mint az orosz pravoszláv egyház püspöke Irin. Ez a püspök, csak úgy, mint Trofimoff gyermekként került emigrációba, Németországba. Trofimoff főként arra vonatkozóan adott át adatokat, hogy az Egyesült Államoknak mi volt ismert a Szovjetunió és a Varsói Szerződés tagállamainak védelmi képességeiről. Mindezt egyes adatok szerint 90 ezer DM-t, mások szerint – nem kevesebb, mint 250 ezer USD-t. Ezen kívül Trofimoff magas szovjet kitüntetésben is részesült – Vörös Zászlórend. Életfogytiglant is kapott.

Minősítés – tapasztalt munkatárs, szint – középszintű menedzser. Összes kifizetés a költségvetésből 250 ezer 25 év alatt, vagyis kb. 83 USD/hó.

Az NSA munkatársát Robert Stephan Lipkát 1996. februárban tartóztatták le. A közlegény Lipka 1964-től 1967-ig volt vezényelve az NSA Washingtonban lévő főhadiszállására. Az FBI információi szerint átadta a szovjet ügynököknek a Fehér Ház számára készült nap- és heti jelentéseket, valamint az amerikai csapatok átcsoportosításaira vonatkozó adatokat (ezeket a dokumentumokat megsemmisítésre kapta meg, de ő a szovjet követségre vitte őket). Lipkát ugyan azon a módon leplezték le, mint az FBI munkatársát Earl Pitts-t – hosszú évekig tartó szünet után az SZVR munkatársak fedésével keresték fel a FBI munkatársai, javasolva az együttműködés felújítását.

Minősítés – alacsony. Összes kifizetés a költségvetésből – 27 ezer USD három év alatt, vagyis kb. 750 USD/hó.

Az FBI Moszkva számára végzett kémkedés gyanújával 1998. októberben letartóztatta az USA Nemzetbiztonsági Ügynöksége (NSA) volt őrmesterét David Sheldon Bunt. Bun 1988-tól 1991-ig a legszigorúbban titkos információt adott át a szovjet hírszerzésnek az amerikai taktikai atomrakéták célpontjaira vonatkozóan egy szovjet atomtámadás esetén. Ezen kívül Bun, mint állítják, ellátta Moszkvát annak részleteivel is, hogy az NSA miként végzi a rádióelektronikai felderítést. Ő maga ajánlotta fel szolgálatait Moszkvának, meglátogatva a Washingtonban lévő orosz nagykövetséget 1988-ban. Az őrmester elvált a feleségétől és a bíróság ítélete szerint köteles volt teljes fizetését az utolsó centig neki adni; a volt feleség humanitárius megfontolásból havi 250 USD-t visszaadott – ám ez nem pénz.

Ennek következtében Bun elvitt a szovjet követségre egy irattartót, titkos dokumentumokkal. Nagyon megörült első honoráriumának – 300 USD.

Mint az NSZK-ban állomásozó amerikai hadsereg alakulatának rejtjelzője, folytatta az együttműködést a KGB-vel. Az amerikai kémelhárításnak sikerült kicsalni az utolsó években, az NSZK-ban élő Bunt az USA-ba egy félrevezető művelettel. Az FBI ügynökei Németországban találkoztak Bunnal, majd Londonban és Oroszország Külső Hírszerző Szolgálatának munkatársainak kiadva magukat javasolták az együttműködés felújítását. Bun sok ezer dolláros előleget kapott tőlük és beleegyezett az USA-ban való találkozóba, ahol le is tartóztatták.

Minősítés – alacsony, szint – végrehajtó. Összes kifizetés a költségvetésből – 60 ezer USD, négy év alatt, vagyis kb. 1250 USD/hó.

A mieink: első osztály

A hidegháború története megmutatja, hogy az amerikaiak kizárólag meglehetősen magas beosztású tisztet igyekezett beszervezni, mivel nem tudták megközelíteni a sorkatonákat és a tiszthelyetteseket. Lehetséges, hogy kapcsot

latban állt a szovjet társadalom sajátos zártságával, mikor is, a tiszthelyettesnek még a saját egységének elhagyása is problémás volt, nem hogy más városba utaznia a találkozóra. Ennek következtében a CIA célpontjai az orosz speciális szolgálatok „közép- és felsőszintű menedzserei” maradtak.

A Moszkva-környéki Katonai Bíróság 2006. augusztus 9-én Oroszország titkosszolgálati ezredesét Szergej Szkripált 13 évi szabadságvesztésre ítélte. Szkripal Nagy-Britannia hírszerzésének dolgozott. Igen kevés az ügyére vonatkozó információ és eddig csak az ismert, hogy a MI6-tal a '90-es évek második felétől kezdett el együttműködni, amikor hosszabb külföldi kiküldetésen tartózkodott. Szkripált 2004. decemberben tartóztatták le.

Minősítés – tapasztalt munkatárs, szint – középszintű menedzser. Összes kifizetés a brit költségvetésből – 100 ezer USD, nyolc év alatt, vagyis kb. 1040 USD/hó.

Az FSZB határőrizeti szolgálat alezredese Igor Vjálkov 2004-ben 10 évet kapott az Észtország számára végzett kémkedésért. 2001-2002-ig dolgozott nekik.

Minősítés – tapasztalt munkatárs, szint – középszintű menedzser. Összes kifizetés az észt költségvetésből – 1000 USD két év alatt, vagyis, kb. 40 USD/hó.

A legmagasabb beosztású ügynök, látszólag, Alekszandr Zaporozsszkij, az OF Külső Hírszerző Szolgálat volt tisztje. Zaporozsszkij a külső kémelhárítás Igazgatóságán dolgozott. 1994-ben előléptették – kinevezték az SZVR külső kémelhárítása amerikai osztályának helyettes vezetőjévé. Az ő alárendeltségébe tartozott a Latin-Amerika területén végzett minden tevékenység. Kilépett 1997-ben, az USA-ba utazott, onnan, néhány éven keresztül csalogatták haza. Moszkvában, 2001-ben tartóztatták le és 18 évet kapott. Zaporozsszkij csaknem hét évet dolgozott az amerikaiaknak.

Minősítés – tapasztalt munkatárs, szint – felsőszintű menedzser. Összes kifizetés az amerikai költségvetésből – több mint 500 ezer USD hét év alatt, vagyis kb. 6 ezer USD/hó.

Nyugdíj

A „vakond”- munka nyilvánvaló kockázattal jár – a Szovjetunió idejében ezért kivégezték, ma az USA-ban életfogytiglant adhatnak, Oroszországban pedig – húsz évet. Az árulók teljesen tisztában vannak azzal, mire vállalkoznak, és neki, természetesen, garanciák kellene, hogy a helyzet kedvezőtlen alakulása esetén családjuk nem fog nélkülözni.

Ez igen titkosított téma és mi semmit nem tudunk mondani arról, hogy az orosz hírszerzés miként segít az elfogott „vakondokok” családján (közzétenni ilyen, a segítségre vonatkozó adatot – egyenlő sajátjának elismerni a leleplezett ügynököt). Ám példát hozhatunk a CIA gyakorlatából.

A '80-as években az amerikaiak beszervezték a KGB külső hírszerzésének alezredesét Leonyid Polescsukot, aki akkoriban kiküldetésen tartózkodott Afrikában.

Őt 1985-ben feladta Aldrich Ames. Polescsukot letartóztatták, elítélték és kivégezték. Fia, Andrej Polescsuk, újságíró, a '90-es években a „Nyezaviszija Gazeta”-nál dolgozott, ahol a speciális szolgálatokról írt. Ez alatt az idő alatt végig megkísérelte kideríteni, hogy hol van eltemetve az apja. Az FSZB-nél ezt megtagadták. Egyszer, amikor Andrej Polescsuk külföldi kiküldetésen járt, odamentek hozzá és közölték, hogy az apja sokat tett Amerikáért és viszonzásként felajánlották neki, maradjon kint abban az országban, ahol a továbbiakban élni szeretne. Andrej Polescsuk 1997-től családjával az USA-ban él.

Terrorizmus: a neofita-muzulmánok szerepe*

Az utóbbi években több, nagy visszhangot kiváltott terroristatámadásban részt vettek vagy igyekeztek részt venni „nem kanonizált” muzulmánok, vagyis más vallások adeptusai, akik felvették az Iszlám radikális változatát. Különböző értékelések szerint, az újonnan megtértek jelenleg a nemzetközi terrorista struktúrák létszámának 3-8 % - t teszik ki.

Az egyik iszlámista weboldalon 2005. novemberben elhelyezték a Global Islamic Media Front elnevezésű szervezet felhívását. A felhívásban deklarálódott: „Az „Al-Qaida” új harcosai Európában születtek, európai és keresztény szülőktől. Alkoholot fogyasztanak, és disznóhúst esznek, de az „Al-Qaida” befogadja őket, mivel titokban áttértek az Iszlámra, elfogadták az „Al-Qaida” filozófiáját és készek a fegyverek használatára. Európa és Amerika utcáit járják, újabb támadásokat készítenek elő”. Ennek nyomán még néhány hasonló felhívás került közzétételre. Annak ellenére, hogy egy sor szakértő nem hisz abban, hogy ezek valódiak, a többség (például, az ismert kutatóközpont a SITE Institute) úgy tartják, hogy a Global Islamic Media Front az „Al-Qaida” meghatalmazott képviselője. A SITE Institute jelentésében rámutat: „Teljesen mindegy, még ha az „Al-Qaidá”-nak nincs is ilyen stratégiája, az utóbbi évek eseményei demonst-

* Forrás: www.agentura.ru.

rálják, hogy az újonnan megtért muzulmánok mind aktívabban vesznek részt az iszlám terrorista struktúrák tevékenységében”.

Az „új muzulmánok” első „csillaga”, aki csatlakozott a terroristákhoz, az amerikai John Walker Lindh (ő ugyancsak Hamza vagy Szulejman al-Farsi). Afganisztánban fogták el, ahol a „Taliban” csapataiban harcolt és 20 év börtönre ítélték. Az amerikai tömegtájékoztatási eszközök rendkívül nagy figyelmet szenteltek az „amerikai talib” történetének. Mint kiderült, Lindh komoly pszichológiai traumát szenvedett el azt követően, hogy apja elhagyta a családot a szeretőjéért. Lindh Los-Angelesben tért át az Iszlámra, azután Jemen és Pakisztán medreszeiben tanult. Lindh 2001-ben átkelt Afganisztánba azért, hogy a „Taliban” oldalán harcoljon az Északi Szövetség ellen.

Szó szerint néhány hét múlva az angol Richard Reid (ő ugyancsak Tarik Radzsa és Abdel Rahim) megkísérelt felrobbantani a Párizsból Miami-ba tartó utasszállító repülőgépet a cipőjébe rejtett bomba segítségével. A bíróság életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte. Reid szintén sikertelen előélettel bírt. Apja többet ült börtönben, mint foglalkozott az ifjú Richard nevelésével. Ennek következtében Richard Reid kisztílú bűnözővé vált és áttért az Iszlámra, miután soros büntetését kitöltötte.

Az amerikai speciális szolgálatok 2002. májusban letartóztatták José Padillát (ő ugyancsak Abdulla al-Muhadzsir) aki az USA-ban egy „piszkos” atombombával való robbantást kívánt megszervezni. José gyermekkorától kapcsolatban állt az utcai bandákkal, elkövetett néhány rablás és betörést, és elítélték börtönbüntetésre. A börtönben tért át az Iszlámra. Később megismerkedett az „Al-Qaidá”-hoz közelálló csoport tagjaival. Padilla hosszú ideig utazgatott a Közel-Keleten és, a jogvédő szervek állítása szerint, azt a feladatot kapta az „Al-Qaidá”-tól, hogy szervezzen terrorcselekményt az USA-ban.

Az ilyen összetett életrajzok tipikusak lehetnek sok európai és amerikai számára, akik beálltak a radikális iszlám szervezetek harcosai közé. A Jane's Intelligence Review magazin, amely terjedelmes anyagot publikált a terror útjára lépett „új muzulmánokról”, megjegyzi, hogy a mítosz, miszerint az „Al-Qaida” direkt kékszemű szökeket keres terrorcselekmények elkövetésére Európában és Amerikában, nem felel meg a valóságnak.

Az áttért terroristák jelentős része a faji és etnikai kisebbséghez tartozott. Például, Reid apja Jamaikáról származott, Padilla szülei pedig Puerto-Rícoról települtek át az USA-ba.

A francia speciális szolgálat, az „Általános Információs Szolgálat”, 2005-ben nyilvánosságra hozott egy jelentést, melyben elemezték több, mint 600, az Iszlámra áttért és a radikális szervezetekhez csatlakozott francia életrajzát. Mint

kiderült, többségében fiatalok, közülük felének semmiféle szakmája nincs, csak minden ötödik járt középiskolába. Ezen fiatalok között a munkanélküliség ötszöröse volt a francia átlagnak. Az újonnan áttértek 44 %-a csatlakozott a szélsőséges beállítottságú imámok mecseteihez. Megközelítőleg az „új muzulmánok” 3 %-ával kapcsolatosan merültek fel tények, melyek azt mutatták, hogy kapcsolatban állnak terrorista struktúrákkal.

A brit kutatónő Alison Pargeter, aki az International Policy Institute munkatársa, az adatok széles tömegét gyűjtötte össze az „új muzulmánokról” és hasonló következtetést vont le. Általában, ők az Iszlámot még egészen fiatal korban vették fel. Túlnyomó többségük csonka családban nőtt fel – sőt, sok esetben szülei (vagy a szülők egyike) büntetett előéletű. Rosszul tanultak, közülük sokan még a középiskolát sem fejezték be. Sokak életének meghatározója volt az alkohol és a kábítószer. A terrorista struktúrákhoz csatlakozott „új muzulmánok” kb. 80 %-át korábban letartóztatta a rendőrség különböző bűncselekmények elkövetéséért. Pargeter megjegyzi, hogy sok esetben az új vallás fel-vétele egy új élet kezdésének kísérlete. Ezek az emberek az Iszlámban azt a közeget keresik, amely kész befogadni őket. Még egy jellemző momentum: az újonnan áttértek jelentős része vallásos családból származik, konzervatív nézetekkel. Nem voltak elégedettek modern társadalmuk állapotával és a vallásváltás segítségével igyekeztek megtalálni az utat ennek a társadalomnak a megváltoztatására.

A kutatások megmutatják, hogy a muzulmán országokban született tipikus iszlám terroristák, teljesen mások. Marc Sageman, a Foreign Policy Research Institute és a Center for Strategic and International Studies tudományos főmunkatársának adatai szerint az ilyen terroristák túlnyomó többsége a középosztály képviselője, a vezetőik mindegyike pedig a lakosság tehetősebb rétegeiből kerül ki, akik magas szociális helyzetet foglalnak el. Sőt, általában, mérsékelt vallási nézeteket valló családból származnak. A terroristák kétharmada felsőfokú tanintézetekben tanult, többségük – világiakban. Nagyon keveseknek van büntetett előélete.

Peter Brookes, a Heritage Foundation tudományos munkatársa, állítja, hogy az újonnan áttért muzulmánok túlnyomó többsége semmiféle kapcsolatban nem áll a terroristákkal. Jellemző, hogy a francia speciális szolgálatok adatai szerint a radikális struktúrákhoz 2005-ben kb. 5 ezer muzulmán tartozott, akkor, amikor Franciaországban több, mint 5 millió muzulmán él. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy Bin Laden úgy tekint rájuk, mint különösen erős fegyverre. Minden vallás új adeptusai, általában, a más nézetek iránti fokozott türelmetlenséggel különböznek, jóval radikálisabbak és áldozatképesebbek.

Mára, a terror útjára lépett „új muzulmánokat” letartóztatták az USA-ban, Nagy-Britanniában, Franciaországban, Hollandiában, Németországban, Ausztrá-

liában, Belgiumban, Spanyolországban, Indiában. A Fülöp-szigeteken az újonnan áttértek képezik a gerincét a „Szulejman Radzsi Csoport”-nak (az International Crisis Group megjelentetett egy jelentést az „új muzulmánok” szerepéről a terrorizmusban a Fülöp-szigeteken és arra a következtetésre jutott, hogy összességében jóval engesztelhetlenebbek, mint az „etnikai” muzulmánok, vagyis azok a filippínók, akik szülei Iszlámot követik).

Sok újonnan áttért, előnybe részesíti a katonai életformát, és nem a terroristáét. Ők mentek el harcolni Kasmírba, Afganisztánba, Csecsen-földre, stb. Ugyanakkor a háború nem zárja ki a terrortámadásokban való részvételt: 2006-ban a testére erősített bombát egy belga nő robbantotta fel, aki áttért az Iszlámra és Irakba utazott.

Rouven Paz, a Nemzetközi Antiterrorista Politika Kutatóintézetének munkatársa, úgy gondolja, hogy az „új muzulmánok” mind gyakrabban kapcsolódnak majd be a terrorcselekményekbe. Véleménye, hogy az ilyen személyek nem egyszerűen a terror „új, titkos fegyverei”, de magatartási modell is a muzulmán fiatalság számára. A Global Islamic Media Front kiáltványát Rakan bin Williams névvel írták alá. A „Rakan” név eléggé jól ismert a Közel-Keleten. Először, ez a kora Középkor történelmi személyisége, algíri, aki Perzsiába ment harcolni a mongolokkal. Másodszor, ez egy az arab országokban kiadott, hasonló nevű népszerű képregény szereplője, jóságos magányos hős. Paz biztos abban, hogy Rakan bin Williams – ez az iszlámhívók „kulturális” válasza az USA és Európa tömeg-kulturális hőseire – Superman, Batman, stb.

A RAND kutatási központ értékelése szerint, amely a globális terrorizmus statisztikáját elemezte 1970-2003 közötti időszakban, a terroristák évről évre mind gyakrabban támadtak polgári célokat. Ekkor, minden terrorcselekmény egyre több áldozattal járt. Az 1970-es években a közepes statisztikájú terrorcselekmény 4, 47 fő halálához illetve sérüléséhez vezetett. Az 1980-as években – 4, 87, az 1990-esben – 12, 29. A 2000-2003 között elkövetett terrorcselekmények „halálozási együtthatója” elérte a 14, 49.-et. A megöltek és sebesültek számának növekedése mindenekelőtt a „vallásos” terrorista struktúrák aktivizálásával függ össze. Az 1970-1980-as években a terrorcselekmények többségét „szekuláris” terroristák – alapvetően nacionalisták, anarchisták vagy újfasiszták – követték el. Amennyiben a „világi” terroristák által szervezett terrortámadások következtében átlag 3, 27 fővált áldozattá, úgy a „vallási” terroristák e mutatói kilencszer magasabbak – 27, 05. Még sokkal kifejezőbb a különbség a terrorista támadások következtében meghaltak számának értékelésében: a „szekuláris” terroristák átlag 0, 92 főt öltek meg terrorcselekményekként, a „vallási” terroristák – 38, 4.

GRÚZIÁBAN OROSZ TISZTEKET FOGTAK EL KÉMKEDÉS VÁDJÁVAL*

Grúzia speciális szolgálatai 2006. szeptember 27-én négy orosz tisztet és 11 grúz állampolgárt fogtak el kémtevékenység folytatása miatt Grúziában. A külügyminisztérium Grúzia Moszkvában akkreditált követének tiltakozó jegyzéket adott át.

Tbilisziben megtartott sajtótájékoztatón a köztársaság Belügyminisztériumának vezetője Vano Merabisvili közölte, hogy „néhány órával ezelőtt a kémelhárítás munkatársai több személyt, többek között az orosz Fegyveres Erők Felderítő Főcsoportfőnöksége (GRU) négy tisztjét és több mint 10 grúz állampolgárt tartóztattak le”. Mint azt Merabisvili kijelentette, Tbilisziben négy személyt fogtak el: GRU ezredes Alekszandr Szergejevics Szavva, aki a grúz BM vezetőjének szavai szerint „a Grúziában működő kém-csoport vezetője”, GRU alezredes Dmitrij Ivanovics Kazancev, Batumiban – GRU alezredes Alekszej Arkagyjevics Zavgorodnij és GRU őrnagy Alekszandr Anatolijevics Baranov.

További egy fő gyanúsított, a grúz Belügyminisztérium állítása szerint (Grúzia speciális szolgálatainak utolsó reformját követően az Állambiztonsági Minisztériumot összevonták a Belügyminisztériummal) a Tbilisziben elhelyezkedő Kaukázuson túli Orosz Hadseregcsoporthoz (GRVZ) törzsének helyt adó épület területén rejtőzik. Ezzel összefüggésben a GRVZ törzset és az összes környező területet körülvették. A törzs területéről történő kijutást Grúzia Védelmi minisztériumának katonai rendőrsége gépjárművekkel blokkolta.

Oroszország KüM-ban megerősítették, hogy szeptember 27-én Grúzia jogvédő szervei a GRVZ négy tisztjét letartóztatták. Ugyanakkor néhányuk neve és rendfokozata más: mint az OF KüM honlapján szerepel: letartóztatásra kerültek Tbilisziben D. V. Kazancev és A. Sz.Szavva alezredesek, A. A. Zagorodnij 2.o.kapitány és A. V. Baranov alezredes – Batumiban.

A grúz BM vezetőjének szavai szerint, „a letartóztatottak felderítő tevékenységet folytattak Grúzia területén, és provokációk végrehajtását tervezték”.

A miniszter közölte, hogy a négy orosz tiszt mellett, szintén őrizetbe vették Grúzia 11 állampolgárát, akiket Hazaárulással és az orosz speciális szolgálatokkal való együttműködéssel vádolnak. Ők, Atasesz Balojan, Viktor Orehov, Alekszandr Zalinjan, Viktor Zabrogyin, Jurij Zabrogyin, Goderzi Dzuliasvili, Gija Kakauridze, Aziz Aszlanyjan, Karen Abojan, Fedor Atlasjan, Beszo Gabiadze. A jogvédő szervek elől rejtőzködik Gija Szamnidze, aki a szeptember 6-án letartóztatott letartóztatott, Igor Giorgadze hívének számító, Ramaza Szamnidze bátyja.

* Forrás: www.agentura.ru.

Merabisvili közölte, a kémelhárítás felderítette a „kém-csoport” érdeklődési körét – ezek Grúzia védelmi képessége, a NATO-ba való integráció programjai és az ország fejlesztési tervei, az energiabiztonság kérdései, az ellenzéki beállítottságú pártok és nem kormányzati szervezetek, Grúzia Védelmi Minisztériumának egyes alakulatai, a grúz hadsereg fegyverzete és személyi állománya, katonai rendeltetésű szállítmányok, Grúzia Védelmi Minisztériuma és Belügyminisztériuma alakulatainak tréningjei, információk a katonai megrendelésekről, tengeri kikötőkről, vasútvonalokról és szállítási kapacitásokról, valamint adatok a konfliktusok zónájában elhelyezkedő katonai alakulatokról.

„A hálózatot az orosz katonai hírszerzés tisztje Anatolij Ivanovics Szinyicin ezredes irányította, aki a 2005. február 1-én a Goriban elkövetett terrorcselekményt szervezője volt. A műveleteket Jerevából, az OF Fegyveres Erők 44843. sz. katonai alakulatától”, – jelentette ki a sajtótájékoztatón Merabisvili. Emlékeztetünk, hogy Grúzia belügyminisztere Vano Merabisvili először a GRU-t vádolta a múlt év július 25.-én végrehajtott terrorcselekménnyel. Akkor szervezőként Oroszország FE VK GRU ezredesének, Anatolij Sziszojev neve hangzott el. Oroszország FE VK akkor kategorikusan visszautasította a grúz fél vádjait.

A grúz miniszter szavai szerint még egy orosz tiszt Konsztantyin Mihajlovics Pugacsin, szintén a GRU alezredese, „jelenleg a GRVZ törzsénél rejtőzködik, melynek területe diplomáciai mentességet élvez”.

A belügyminiszter elmondta, hogy „a grúz fél a GRVZ vezetéséhez fordult azzal a kéréssel, adják ki a GRU rejtőzködő tisztjét”. „A grúz jogvédő szervezeteknek számtalan konkrét adata van a letartóztatottak jogellenes tevékenységéről, ezeket az adatokat hamarosan nyilvánosságra hozzuk”, – mondta Merabisvili, megjegyezvén, hogy „a speciális művelet a hírszerző csoport tagjainak letartóztatására folytatódik”.

Tbiliszi rendőrségének járőrszolgálat munkatársai szerdán 17.00-ra a GRVZ épületével szomszédos területet körülférték, közölték Grúzia BM hivatalánál. A rendőrség járőrszolgálatának munkatársai állnak a GRVZ törzs épületével párhuzamos utcák torkolatában. Az autós forgalom a párhuzamos utcákban nem került megtiltásra. Ma a tbiliszi tv-csatornák képeket mutattak a lezárásokról, a rendőrök fegyvertelen szolgálatot teljesítenek a GRVZ épülete körül.

„A BM-ben gyanítják, hogy mivel a GRVZ diplomáciai mentességet élvez, képviselői megkísérlik kivinni a körözötteket Grúziából”, - nem zárja ki Merabisvili. „Grúzia BM kategorikusan követeli Picsugin kiadatását”, – jegyezte meg Grúzia BM vezetője.

A POLITIKAI ISZLÁM NYUGAT-AFRIKA ÉS A SZÁHEL TERÜLETÉN*

Ricardo Laremont, PhD és Hrach Gregorian PhD

Szeptember 11. óta az anyaország védelme különösen sürgető kérdéssé vált.
Az Egyesült Államok biztonságát három komoly veszély fenyegeti
Nyugat-Afrika és a Száhel területéről.

2001. szeptember 11. óta az anyaország védelme különösen sürgető problémát jelent a katonai tervezés számára. Következésképp, a külpolitika az amerikai érdekeket érintő új kihívások megoldása felé tolódott. Az új biztonsági környezet követelményei között szerepel az Al-Kaida alá közvetett vagy közvetlen módon tartozó terrorszervezetek globális hálózatának egy mélyebb megértése. Legalább három komoly, az Egyesült Államok biztonsági érdekeit fenyegető veszélyről beszélhetünk Nyugat-Afrika és a Száhel területén. Ezek, fontossági sorrendben, a következők:

1. Radikális, az Al-Kaidával kapcsolatban álló iszlám elemek feltűnése Nigériában és Nigerben.
2. Terrorizmust támogató, gyémánt kereskedelemben érintett hálózatok jelenléte Sierra Leonében, Libériában és a Kongói Demokratikus Köztársaságban. Állítólag ezeknek a „vér gyémántoknak” az eladásából származó bevételekből pénzelnek különböző Hezbollah; AMAL (Afwaj al Muquwamah al Lubnaiyya) vagy Libanoni Ellenállási Osztag; és Al Kaida műveleteket.
3. Az Al Kaidához kapcsolódó „Igehirdetés és harc” elnevezésű szalafista csoport (GSPC) migrációja dél Algériából kelet Mauritánia, észak Mali, észak Niger és észak Csád területére, ami Algérián kívüli biztonságos menedékek létrehozására irányuló törekvést jelez.

Hol van nyugat és hol észak?

Az iszlám íve majdnem egy teljes kör. Az ív Dél-Afrikában indul, ahol jelentős számban élnek dél- és délkelet-ázsiai származású muzulmánok, és nyúlik északnyugat felé, érintve Mozambikot, Tanzániát, Ugandát, Kenyát, Szomáliát, Etiópiát és Eritreát. Majd az ív folytatódik észak és nyugat felé, magába foglalva Szudánt, Egyiptomot, Líbiát, Tunéziát, Algériát és Marokkót,

* Military Review 2006 január-február számából készült fordítás

ezután délnek fordul nyugat Afrika és a muzulmán többségű Mauritánia, Mali, Niger, Csád, Nigéria, Szenegál, Gambia, Guinea-Conakry, Guinea-Bissau, Sierra Leone és Elefántcsontpart felé. Burkina Faso, Ghána, Benin, Togo és Libéria szintén jelentős muzulmán kisebbséggel rendelkeznek.

Vizsgáljuk meg elsősorban nyugat Afrika és a Száhel (Szahara D területeinek iszlám mozgalmait. Hangsúlyoznunk kell, hogy az Al-Kaida és más radikális iszlám mozgalmak nem a regionális politika tradicionális fogalmai szerint szervezik tevékenységüket. Nyugat és észak Afrika iszlám mozgalmi mindig is túlmutattak a területi határokon. Ezért újra kell értelmeznünk a sok európai és amerikai felfogásba beágyazódott „Észak-Afrika” és „Nyugat-Afrika” merev fogalmait. Ez a földrajzi különbségtétel nem sokat jelent az iszlám mozgalmak vezetői és részt vevői számára. Ráadásul zavarossá teszi a komplex képet, különösen akkor, amikor a Száhel országait (Mauritánia, Mali, Niger és Csád) is hozzáveszi. Ezek az országok észak és nyugat Afrika találkozásában vannak. A Száhelen belül észak és nyugat változó fogalmak, melyek gyakran összemosódnak.

Erre a jelenségre példa Algéria, egy instabil ország, melynek kormánya hatékonyan ellenőrzése alatt tartja a fővárost. Algéria hatalmas déli területein viszont az állam hatalma erőtlen, és így a kormánnyal és az Egyesült Államokkal szembenálló csoportok meglehetősen szabadon működnek. Ezen a gyéren lakott területen Osama bin Laden támogatja és életben tartja a GSPC működését, mely szemben áll az algíri kormánnyal.

A GSPC nemcsak az algériai kormány megdöntését kísérelte meg, hanem ideológiáját és működését igyekezett a Száhelre is kiterjeszteni. Mivel az algériai kormány nem képes rendőri és katonai hatalmat gyakorolni Dél-Algériában, ez a terület, mely névlegesen Észak-Afrika, mégis a Száhelhez kapcsolódik, rengeteg lehetőséget kínálva a Nyugat-Afrikába való behatolásra. Az Észak-Afrika, a Száhel és Nyugat-Afrika közötti kommunikáció minimum a 8. századig nyúlik vissza, amikor az arany-, só- és rabszolga kereskedők megnyitották kereskedelmi útjaikat a térségben. Ma az eszmékkel és fegyverekkel kereskedők ugyanezeket az útvonalakat használják.¹

Nigéria: olaj, iszlám és túlélés

Nigéria fontos az Egyesült Államok biztonsági érdekei szempontjából, mivel Amerika kőolaj szükségletének megközelítően 12 %-át adja. 2004. januárban Nigéria volt a világon a hatodik az Egyesült Államokba történő export tekintetében, Szaúd Arábiát, Kanadát, Mexikót, Venezuelát és Irakot követve. A Benin-öböl új lelőhelyei is azt mutatják, hogy Nigéria, Angola és Gabon fontosak maradnak az Egyesült Államok energia érdekei szempontjából a közeljövőben is. A jóval 100 millió feletti lakosú Nigéria már igen kritikus és ve-

¹ Peter B. Clarke, *West Africa and Islam* (London: Edward Arnold, 1982), 1, 8-10.

széles békefenntartó missziókat is teljesített a szomszédos államokban, és emiatt az iszlám radikalizmus követőinek élénk érdeklődése övezi Nyugat-Afrikában.²

Az iszlám Nigériában. Az iszlám a 11. században jutott el Észak-Nigériába. Komolyan először Kanoban gyakorolták a 14. század folyamán. A 16. században vált ismertté Katsinában és a 17. században Zariában és Zamfarában. Azonban csak a 19. század elején vált először az iszlám igazi politikai hatalommá északon.³

Az iszlám politika és törvény akkor vált fontos tényezővé a térségben, amikor Uthman Dan Fodio, egy muzulmán reformer, dzsihádot kezdeményezett 1804-ben: egy muzulmán vezető által, Allah törvényei (Sharia) értelmében kormányzott állam létrehozását sürgette. Dan Fodio erőfeszítéseinek eredményeként a 19. században északon létrejött egy iszlám állam, és a Sharia bevezetésével az iszlám a társadalmi tartományból a politikaiba került. Az iszlám kormány létrehozásának precedense azóta is ott lebeg Nigéria felett.⁴

Mialatt az iszlám északon vezető vallássá vált, sok hívőre tett szert a yorubák között is délkeleten, ahol minden valószínűség szerint a 17. században vált ismertté. A 18. század végére az iszlám hulláma elérte délen Lagoszt, és a 19. század folyamán még tovább terjedt. Az északiak szerint, a yoruba iszlám különbözik az északon gyakorolt változattól, ami a bennszülött vallás és a kereszténység hatásainak tulajdonítható. Mindezek az iszlám egy eklektikusabb, szinkretizmus felé hajló formáját hozták létre. Ez a különбözőség alkalmanként nézeteltérést eredményez a yoruba muzulmánok és az északi, puritánabb vallásgyakorlók között.⁵

Nigéria gyarmati öröksége. A mai Nigéria mélyen megosztott: britek által összetákolt mesterséges nemzetállam. A brit gyarmati uralom nagy részé-

² Alexander's Gas & Oil Connections, „US oil imports of Venezuelan crude at their highest in a year,” *News, Trends, North America*, vol. 9, no. 3 (2004. február, 10.), on-line: www.gasandoil.com/goc/news/ntn40625.htm.

³ Toyin Falola, *The History of Nigeria* (Westport, CT: Greenwood Press, 1999), 28; J. Spencer Triningham, *A History of Islam in West Africa* (England: Oxford University Press, 1962), 107, 115; Clarke, *West Africa and Islam*, 60-66; A. A. Gwandu, „Abdullah b. Fodio as a Muslim Jurist” (Ph.D. diss., Durham University, United Kingdom [U.K.], 1977); Matthew Hassan Kukah and Toyin Falola, *Religious Militancy and Self-Assertion: Islam and Politics in Nigeria* (Aldershot: Avebury, U.K., 1996), 3.

⁴ Uthman dan Fodio, „Wathiqat ahl al-Sudan: A manifesto of the Fulani Jihad,” in *Journal of African History*, ed. and trans. A.D.H. Bivar, vol. II (1961), on-line: www.jstar.org/journals; Clarke, *Kitab al-Farq*; Dan Fodio, *Ta'lim al-Ikhawan*; Clarke, *West Africa and Islam*, 113.

⁵ Falola, *Violence in Nigeria: The Crisis of Religious Politics and Secular Ideologies* (New York: University of Rochester Press, 1998), 24-25; Clarke, *West Africa and Islam*, 106, 166.

ben a muzulmán észak a keresztény és animista déltől függetlennek tekintette magát. Ráadásul a britek különböző módon kormányozták a két területet. Délen a brit jogi, kormányzati és közigazgatási eljárásokat intézményesítették. Északon a gyarmatosítók a befolyásos muzulmán klérus és az együttműködésre kész helyi tisztviselőkön keresztül kormányoztak. Csak annyiban módosították a helyi gyakorlatot, amennyiben a gyarmati hatalom fenntartásának biztosításához szükséges volt, lényegében nem nyúltak az iszlám szokásokhoz. Mindazonáltal az ellenőrzés fenntartása érdekében manipulálták a helyi muzulmán társadalmi és politikai intézményeket.⁶

A közvetett brit uralom alatt az iszlám jog alkalmazása töretlenül folyt Észak-Nigériában. Ez különösen igaz volt a magánjogra (például család-, házasság- és öröklésjog). A brit gyarmati közigazgatás megengedte a Sharia alkalmazását a büntetőjog bizonyos eseteiben is, bár a túl szigorú büntetéseket, mint a házasságtörésért járó kövezés vagy a tolvajok megcsonkítása, kivette belőle. Összességében, a brit gyarmati gyakorlat lehetővé tette, hogy az iszlám egy fontos társadalmi és politikai erő maradjon északon.

A modern nigériai politika. Az 1950-es években megjelentek a Sharia első 20. századi támogatói Nigériában. Az iszlám eszményeinek megvalósítása volt a központi célkitűzése az Északi Népi Kongresszusnak (Northern People's Congress, NPC), mely az egyik legfontosabb politikai párttá vált Nigériában a gyarmati időszak végén. Ahmud Bello, a sokotoi sardauna és Dan Fodio unokája hozta létre az NPC-t 1949-ben. A szervezet a sokotoi kalifátus visszaállítását, és az iszlám törvényeinek alkalmazását tűzte ki célul, észak Nigériában mindenképp, de lehetőleg egész Nigériára kiterjesztve. Bello kitartóan dolgozott az iszlám és a Sharia ügyéért, mind a gyarmati, mind az azt követő időszakokban. Abubakar Gumival is szövetségre lépett, aki vezető muzulmán értelmiségi volt és fontos kapcsolatot létesített az NPC és a Szaúd-arábiai Al Saud család között.⁷

A nigériai iszlám pártok, mecsetek és madraszák külföldi támogatása nem új keletű. E korai időszakban az iszlám párt külső segítséget kapott Líbiából, Marokkóból, Tunéziából, az Egyesült Arab Emírátsból, Szaúd-Arábiából, Jordániából, Pakisztánból, Szudánból, Libanonból és Szenegálból. Ez a támogatottság a Korán iskolák és az arab nyelv, mint az értelmes kommunikáció eszköze, terjedéséhez vezetett.⁸

Amikor Nigéria 1960-ban függetlenné vált, az új kormány megkísérelte a jogi hagyományok rendezését északon és délen büntetőtörvénykönyv megalkotásával. Az új kormány azzal is véget vetett a gyarmati politikának, hogy a bün-

⁶ Falola, *The History of Nigeria*, 70.

⁷ Ibid., 91; Kukah and Faola, 41-42.

⁸ John Hunwick, „The Arab Literary Tradition of Nigeria,” *Research in African Literatures* 28:3 (1997 ős): 210.

tetőjogi igazságszolgáltatást a Sharia bíróságok hatáskörébe utalta. Igazságszolgáltatás helyett egy általános Sharia fellebbviteli bíróságot hozott létre. A bírói testületbe tartozott egy főkádi (muzulmán bíró), egy helyettes kádi és két másik bíró. Ezek az intézkedések azonban csak részben nyugtatták meg a muzulmán militánsokat, akik a Sharia teljes visszaállítását követelték, beleértve a Sharia szigorúbb büntetőtvényeit is.

A Sharia körüli vita 1978-ban bukkant újra felszínre, amikor új alkotmányt akartak készíteni. 1956 és 1978 között, először a brit gyarmati kormány, majd a független nigériai kormány egy olyan északi regionális alkotmány működését engedélyezte, amely csak a magánjog kérdéseiben ruházta az igazságszolgáltatást az iszlám jog hatáskörébe. 1978-ban egy új alkotmánytervezet elismerte az alacsonyabb szintű Sharia bíróságokat, ugyanakkor létrehozott egy Szövetségi Sharia Fellebbviteli Bíróságot, hogy meghallgassa és felülvizsgálja a Sharia ítéletek elleni fellebbezéseket. Az 1978-as tervezet, mely 1979-ben alkotmánnyá vált, nem tetszett az iszlám törvény támogatóinak, mivel az a Sharia ítéletek egy Legfelsőbb Bíróság általi (azaz nem vallásos) felülvizsgálatát tette lehetővé.⁹

A feszültségek, melyek a Sharia a nigériai államban, vallásban és társadalomban betöltött szerepe körül keletkeztek, az iszlám törvény szószólóit politikai erejük fitogtatására indították. Az északi államok kormányzói erőteljesen kiállnak a Sharia mellett, nem csekély mértékben az ebből az álláspontból származó politikai nyereség miatt. A kormányzók szerepe az iszlám támogatásban megkülönbözteti Nigériát Nyugat- és Kelet-Afrika más államaitól, ahol a radikalizmust elsősorban iszlám szervezetek hirdetik. A Sharia alkalmazásának kiterjesztésére irányuló kormányzati kezdeményezések felzaklatták a keresztényeket északon, és országszerte nyugtalanságot keltettek elsősorban a nem-muzulmánok körében. Észak-Nigériában a legkonfliktusosabb városok közé tartozik Kano és Kaduna, ahol jelentős számú keresztény közösségek élnek. Kisebb városokban Kanoban, Kadunában, Katsinában, Bauchiban és Zariában szintén előfordult erőszak.¹⁰

Nigériában a Sháriára irányuló sunni aktivitáson kívül, erőszakra hajlamos shia szekták is megjelentek. Ezek a szekták összecsapások részt vevői voltak már Kanoban, Kadunában és Zairában, ezeken kívül Katsinában, Maiduguri-ban és Bauchiban. A többnyire Ibrahim al-Zakzaky vezette szekták Khomeini Ajatollah Ruhollah-ot tartják forradalmi inspirációjuk forrásának.¹¹

⁹ Faola, *Violence in Nigeria*, 77; Kukah and Faola, 9.

¹⁰ Kukah and Faola, 111; Faola, *The History of Nigeria*, 188.

¹¹ Faola, *The History of Nigeria*, 87; Faola, *Violence in Nigeria*, 194-202; William F. S. Miles, „Religious Pluralism in Northern Nigeria,” in *The History of Islam in Africa*, eds. Nehemia Levtzion and Randall L. (Athens: Ohio University Press, 2002), 209-26.

1966 és 1999 között Nigériában többnyire katonai kormányzók voltak. 1999-ben, amikor a déli származású Olusegun Obasanjo vezette polgári kormány került hatalomra, új lendületet nyertek a muzulmán északon a Sharia minden társadalmi és politikai elemének a helyreállítására irányuló törekvések. Az Obasanjo alatt történt demokratikus hatalom helyreállítása óta 10 000 muzulmán és keresztény vált vallási erőszak halálos áldozatává. Az iszlám és a Sharia pártolása északon, valamint az ezáltal a nem-muzulmánokban és a déliekben kiváltott ellenérzés egy erőteljes politikai feszültséget hozott létre, mely súlyosan meggyengíti, estenként veszélyezteti, az ország születő demokratikus rendszerének biztonságát. Obasanjo nem bíz abban, hogy meghátrálásra tudja kényszeríteni az északi kormányzókat a Sharia bevezetésének kérdésében.¹²

Hogyan tehetett szert ennyi követőre az iszlám jog Észak-Nigériában? Nagy vonzerővel bír a bűnözésbe, korrupcióba és az állam tehetetlenségébe belefáradt lakosság számára. A „tisztá kormányzás”-nak hasonló varázsereje volt Algériában az Üdvösség Iszlám Front (Front Islamique du Salut) szerveződéseinél.

Északon a Sharia mozgalom töretlen fejlődését a jelentős külföldi támogatásnak is köszönheti, mely Szudánból, Iránból, Líbiából, Szíriából, Palesztinából és legfőképpen Szaúd Arábiából érkezik. A nyílt muzulmán jótékonyági aktivitáson kívül, radikális iszlám mozgalmak támogatásai is elérnek Nigériába futárok vagy informális banki rendszerek útján, melyek a kelet afrikai, dél ázsiai, illetve közel keleti hawalára hasonlítanak. Mivel a hawala banki tranzakcióknak nincs papíron nyomuk, majdhogynem lehetetlen bizonyítani ezeket a radikális pénzügyi mesterkedéseket. Ezt a bizonyítási nehézséget valószínűleg nem tudják áthidalni.¹³

A Sharia támogatásán kívül az iszlám a katonaságon keresztül is kifejti hatását Nigériában. Az északi muzulmánok dominálnak a tisztikarban hagyományosan a gyarmati idők óta, amikor is a britek elsősorban az északi muzulmán közösségekből toboroztak katonákat. Az 1966-99 között Nigériát kormányzó katonai vezetők túlnyomórészt északi muzulmánok voltak. Az államfőként szolgálók közt elenyésző számban volt csak yoruba vagy igbo származású.¹⁴

Sierra Leone, Libéria és Elefántcsontpart

Nigéria és a Száhel után a második érintett terület Libériát, Sierra Leonét és Elefántcsontpartot foglalja magába. Ezekben az országokban elsősorban libanoni kereskedők, másodsorban az Al-Kaidával kapcsolatban álló ügynökök

¹² „Religion or realpolitik?” *Economist* (2001. október, 18.), on-line: www.economist.com/printedition/display/Story.cfm?Story_ID=825403.

¹³ Faola, *Violence in Nigeria*, 42.

¹⁴ Kukah and Faola, 50.

üzleteltek a feketepiacon gyémánttal, arannyal és tanzanittal. 100 000-nél több libanoni él Elefántcsontparton, 6 000 Sierra Leonében (számuk 30 000 volt a polgárháború előtt), és 20 000 Szenegálban. A libanoni gyémántkereskedők hol saját jó szántukból, hol nyomás hatására segítették a Hezbollah és az AMAL támogatószervező akcióit. Az 1980-as és '90-es években az ezekkel a szervezettekkel kapcsolatban álló libanoni kereskedők illegális gyémántkereskedelmet folytattak Sierra Leonében, Libériában és Elefántcsontparton, úgy, mint Angolában, Burkina Fasóban, Guineában, Namíbiában, Dél Afrikában, Tanzániában, Kongóban, a Kongói Demokratikus Köztársaságban, Zambiában és Zimbabwéban. Újabb kutatások azt mutatják, hogy az Al Kaida, a Hezbollah és az AMAL alkalmanként egyesítették terror-támogató kezdeményezéseiket.¹⁵

Nehéz megmondani, hogy az Al-Kaida a jövőben is részt fog-e venni illegális gyémántkereskedelemben Sierra Leonében, Libériában és Elefántcsontparton. Az amerikai rendvédelmi- és hírszerző hivatalok véleménye is megoszlik e kérdésben. A nyilvántartások azonban azt mutatják, hogy az Al-Kaida, Hezbollah és AMAL aktivistái továbbra is kereskednek gyémánttal, hogy megteremtsék az anyagi alapokat. David Crane, korábban a Pentagonnál volt főfelügyelő, jelenleg Sierra Leone Rendkívüli Bíróságának ügyésze, biztos abban, hogy az Al Kaida aktív a térségben. Szerinte ez azért van, mert „senki nem törődik velük, és senki nem ellenőrzi őket.”¹⁶

Az Al-Kaida aktivista Abdullah Ahmed Abdullah, Ahmed Khalfan Ghailani (2004. július 25-én Pakisztánban letartóztatták) és Fazul Abdullah Muhammed 1998 és 2001 között libanoni kapcsolatokat használtak gyémántvásárlási és pénzmosási műveletek lebonyolítására Sierra Leonében. Ezeket a személyeket Abu Ubadiyah al-Banshiri és Wadih El Hage (Osama bin Laden személyi titkára) képezték ki a nyugat afrikai gyémántkereskedelemben. Ezt megelőzően, 1993 és 1997 között mind al-Banshiri, mind El Hage kereskedett gyémánttal és más drágakövekkel Kenyában és Tanzániában. Sierra Leonéba való megérkezésüket követően Abdullah, Ghailani és Muhammad közvetlen

¹⁵ MEIB Staff, „Hezbollah and the West African Diamond Trade,” *Middle East Intelligence Bulletin*, vol.6, no. 6-7 (2004 június/július), on-line: www.meib.org/articles/0407_12.htm; Douglas Farah, „Digging up Congo’s dirty gems,” *Washington Post* (2001. 12, 30).

¹⁶ Diamonds. Net, „Congo Diamond Trade Tied to Terrorism,” *Rapaport News*, 2002.01.02. on-line: www.diamonds.net/news/newsitem.asp?num=6120; Edward Harris, „Al Qaeda hid cash in diamonds, court says,” *Washington Times*, 2004. július, 30. on-line: www.washingtontimes.com/world/20040602-100745-5011r.htm; Michael Peel and Thomas Catan, „Diamonds Are for Terrorism,” *Financial Times* (2004. 07, 07.), on-line: www.frontpagemag.com/Articles/Printable.asp?ID=14121; Farah, „Fighting Terrorism in Africa” (testimony before the House Committee on International Relations, Washington, D.C., 2004.04.01.); Matthew Lewitt, „Hisbullah’s African Activities Remain Undisrupted,” *RUS/Jane’s Homeland Security and Resilience Monitor* (2004. 03, 01.), on-line: www.washingtoninstitute.org/templateCO6.php?CID=463; Sue Pleming, „S. Leone war crimes chief sees an Al Qaeda presence,” *Reuters* 2003. 05, 16.; Farah, „Liberian is Accused of Harboring Al Qaeda?” *Washington Post*, 2003. 05, 15.

kapcsolatot létesített Aziz Nassour-ral, (vehemens AMAL támogató és a zairi Mobutu Sese Seko fő gyémántkereskedője), és Nassour unokatestvérével, Samih Ossaily-val, akit az AMAL és a Hezbollah gyémánt kereskedőjeként tartanak számon.¹⁷

Állítólag 1998 októberében El Hage nyugat Afrikába küldte Abdullahot, Ghailanit és Muhammadot, hogy gyémántot adjanak el, aminek nem titkolt célja az Al-Kaida terrorizmus finanszírozása volt. Bizonyítékok mutatják, hogy 1998 és 2001 között az Al-Kaida dollármilliókra tett szert gyémánteladásból, a libanoni hálózattal együttműködve az üzlet létrejötte érdekében. Az Al-Kaidának volt már tapasztalata Kenyában és Tanzániában a drágakövek eladásából származó haszon tisztára mosásában, így igazán könnyű volt a nyugat-afrikai üzleteleésekből pénzhez jutni. Libéria korábbi elnöke, Charles Taylor is állítólag együttműködött a gyémántkereskedelemben és a pénzmosásban a Hezbollahal, az AMAL-lal és az Al-Kaidával.¹⁸

Libéria, Sierra Leone és Elefántcsontpart továbbra is figyelmet igényel, mivel közel keleti és Al-Kaida elemek magas minőségű, csiszolatlan gyémántokkal kereskednek itt, melyeket Antwerpenben, az Egyesült Arab Emírátságban és Hongkongban adnak tovább. A gyémánton kívül aktívan folyik az arany-, tanzanit- és koltan kereskedelem is. A Tanzániában bányászott tanzanit különös jelentőséggel bír, mivel a drágakőbányászok és kereskedők állítólag támogatják bin Ladent. Valószínűleg az Omari Sheik imám vezette Al-Taqwa mecset a bin Ladent támogató tanzániai bányaterületek központja.¹⁹

¹⁷ „For a Few Dollar\$ More: How Al Qaeda Moved Into the Diamond Trade,” *Global Witness* (2003.04.): 28, 30, 41; Farah, „Report Says Africans Harbored Al Qaeda Terror Assets Hidden in Gem-Buying Spree,” *Washington Post*, 2002.12.29.; Farah, *Blood into Stones* (New York: Broadway Books, 2004), 59; Greg Campbell, *Blood Diamonds* (Boulder, CO: Westview Press, 2002), 183-85.

¹⁸ „For a Few Dollar\$ More,” 20, 53; Farah, „Al Qaeda Cash Tied to Dimond Trade Sale of Gems from Sierra Leone Rebels Raised Millions, Sources Say,” *Washington Post*, 2001.01.02; Farah, *Blood into Stones*, 48-49, 66; United Nations Security Council *Report of the Panel of Experts Pursuant to Security Council Resolution 1343* (2001), Paragraph 19, „Concerning Liberia,” in S/2001/1015, 2001.10, 26.

¹⁹ Ricardo René Laramont, *Borders, Nationalism, and the African State* (Boulder, CO: Lynne Rienner, 2005), chap. 6; „For a Few Dollar\$ More”; Robert Block and Daniel Pearl, „Much Smuggled-Gem Called Tanzanite Helps Bin Laden Supporters,” *Wall Street Journal*, 2001.11.16; Farah, „Al Qaeda’s Road Paved with Gold; Secret Shipments Traced Through a Lax System in United Arab Emirates,” *Washington Post*, 2002.02.17; Edward Alden and Mark Turner, „US dreezes more of Bin Laden’s financing: Bush issues new blacklist headed by two groups said to be main funders of al-Qaeda terror network,” *Financial Times* (2001.11.08.); David S. Hilzenrath and John Mintz, „European Bank Regulators Help Track al Qaeda Assets: Reports Solicited on Contact with Banks Tied ti Bin Laden,” *Washington Post*, 2001.09.09; Glenn R. Simpson, „U.S. Intensifies Financial War on Terrorists,” *Wall Street Journal*, 2001.11.08; Warrwn Hoge, „In Emirates, an Effort to Examine the Bank System,” *New York Times*, 2001.10.15; „US Says Gulf Bank

A Száhel: Niger, Csád, Mali és Mauritánia

A harcos muzulmán mozgalom nem túl sok sikerrel járt eddig Niger, Csád, Mali és Mauritánia urbanizálódott részein. Ugyanakkor a vidék, köszönhetően a kormány gyengeségének és az általános szegénységnek, termékeny talajt jelent a radikális iszlám számára. A régió demográfiai és gazdasági kondíciói Afganisztánéhoz hasonlóak. Ráadásul a militáns muzulmánok jelen vannak, és folyamatosan térítenek.

A Száhel országai gyéren lakottak és szegények. Az algériai bázisú GSPC-hez hasonló mozgalmak könnyedén megvethetik lábukat ezeken a területeken, és hosszú ideig észrevétlenül fejthetik ki tevékenységüket. Azt ígérik a szegényeknek, hogy egy iszlám kormány, illetve a Shariához való visszatérés majd enyhít nyomorukon. A muzulmán vezetők egy része azt állítja, hogy a térség mérhetetlen szegénysége és külföldi segítségre való utaltsága mind annak köszönhető, hogy nem az iszlám és a Sharia törvényei szerint élnek. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a négy országnak nincs megfelelően finanszírozott és képzett katonai és rendőri ereje. Ez a gyengeség lehetővé teszi, hogy iszlám csoportok, elsősorban a dél algériai bázisú és az Al-Kaidával kapcsolatot fenntartó GSPC vezetése alatt, észrevétlen beszivárognak a térségbe, és műveletheikhez új bázisokat hozzanak létre.²⁰

Niger. Az iszlám már a 10. században eljutott Nigerbe a tuaregeken keresztül, akik észak felől érkeztek a líbiai Fezzan térségből. Nigert régóta kereskedelmi útvonalak kötik össze Líbiával. Délen pedig Niger összeköttetésben áll a nigériai Hausa-val és Kanurival. Bár Niger kapcsolata Líbiával igen jelentős, a Niger és Nigéria közötti kapcsolat az igazán mélyen gyökerező. Nigerben a hausa és a francia a beszélt nyelvek, Nigériában a hausa és az angol. Niger szorosan kapcsolódik észak Nigériához a nyelv, az etnikai hovatartozás és a vallás révén.²¹

A megközelítően 10 millió lakosú, színes etnikai képet mutató Niger népességének 56 % hausa, 22% djerma-songhay, 8,5 % tuareg, 8 % fulani és 4 % kanuri. A lakosság 90 % muzulmán. Niger muzulmán közösségén belül az iszlám gyakorlatának két vonulatát figyelhetjük meg: az egyik a misztikus, szubjektív szufi gyakorlat, a másik a szigorúbb saudi/wahhabi-ihlette fundamentalizmus. A szufizmus Say-ban, Tessaua-ban, Zinder-ben, Maradi-ban, Gourebán és Dosso-ban talált követőkre. A wahhabi-ihlette muzulmánok elsősorban

Laundered Money for Bin Laden,” *Agence France Press*, 1999.07.08; Farah, *Blood into Stones*, 66.

²⁰ Nico Colombant, „Islamic Militants Rise in Mali, Remain Limited in Influence,” VOA News.com, 2002.01.25, on-line: www.help-for-you.com/news/Jan2002/Jan25/PRT25-40Article.html.

²¹ Clarke, *West Africa and Islam*, 54.

Dosso-ban és Maradi-ban tevékenykednek, ahol erőszakot szítanak a szufi lakossággal szemben. A fundamentalisták két csoportba szerveződnek: a Cheikh Souleiman Youssouf vezette Iszlám Csoportok és Kultúra Szövetsége (Association of Islamic Groups and Culture), és az El Haji Aboubacar Issa vezetése alatt álló Niger Iszlám Szövetség (Niger Islamic Association).²²

A hazai fundamentalista mozgalmak tevékenységein kívül, az algériai eredetű GSPC is szervezett már támadásokat a csádi határ mellett a nigéri kormány ellen. Az Egyesült Államok és Európa figyelme teljes joggal Nigériára irányul, különösen a Sharia mozgalom északi felerősödése óta. Azonban Nigert sem szabad figyelmen kívül hagyni, hiszen az iszlám szervezetek itt is jelen vannak.

Szegénysége miatt Niger nagymértékben függ a külföldi adományoktól, mely gyakran szaúdi, marokkói, líbiai, és alkalmanként iráni adományok formájában érkezik. Ugyanakkor Niger születési rátája az egyik legmagasabb a világon. Az extrém szegénység (az egy főre eső bruttó nemzeti termék 200 US\$) és a magas születési arány együttesen a Talibán rezsim előtti Afganisztánhoz hasonló állapotokat eredményeztek. Fennáll a veszélye annak, hogy ha nem figyelünk kellőképpen oda, Niger könnyen az iszlám szélsőségesek otthonává válhat. Az ideológiát már elültették a főként szaúdiak, marokkóiak, irániak és líbiaiak által támogatott mecsetekben és iskolákban. Tanárok és papok meglepően nagy számban érvelnek amellett, hogy a politikai reform, a korrupció megszüntetése és a gazdasági élet javítása az iszlám egy radikálisabb formájának a bevezetésével és a Sharia visszaállításával érhető el. Érzékelve az Egyesült Államok közel kelet politikájának kiegyensúlyozatlanságát, Amerikát illetik legsúlyosabb kritikájukkal.

Csád. Száhel béli szomszédjaihoz hasonlóan Csád is az északi és a Szaharától délre fekvő afrikai területek kereszteződésében fekszik. Területének körülbelül négyötöde – a 10. szélességi körtől északra eső terület teljes egészében – muzulmánok által lakott. Délen is, különösen a nagyobb városokban, jelentős lélekszámú muzulmán közösség él.

Csád becsült lakossága 9,5 millió ember, 3,7 %-os növekedési rátával (2003-ban 1,17 % volt a világ népességének növekedési rátája). A teljes lakosság 54 %-a muzulmán, megközelítőleg egyharmada keresztény, a többiek tradicionális bennszülött vallásokat gyakorolnak. A csádi muzulmánok többsége a misztikus szufizmus, Tijaniyya néven ismert mérsékelt ágához tartoznak,

²² Takwa Zebulon Suifon, „US Response to Terrorism: Implication for West Africa,” West Africa Network for Peacebuilding, 2001.07-09.on-line: www.wanep.org/us_response.htm; Anneli Botha and Hussein Solomon, „Terrorism in Africa,” Centre for International Political Studies, University of Pretoria, 2002, 10, on-line: www.up.ac.za/academic/cips/Publications/TERRORISM%20In%20AFRICA.pdg.

amelybe néhány helyi afrikai vallási elem is keveredik. Csak egy muzulmán kisebbség tekinthető fundamentalistának, akik a n'djamenai Faki Suzuki sejk néven is ismert Mahamadou Mahamat imám vezetése alatt állnak.

Fundamentalista tevékenykedése miatt, a csádi kormány már többször eltiltotta Mahamatot a prédikálástól, és 1998-99-ben házi őrizetben tartották, vallási erőszak szításának vádjával. 2002 júliusában az állami Iszlám Ügyek Legfelsőbb Tanácsa megrovásban részesítette Mahamatot egy másik imámmal, Haroun Idriss Abou-Mandela-val együtt, vallási és etnikai viszályt szító prédikációk miatt. 1999-ben a kormány letartóztatott és egy évig fogva tartott még egy imámot, Mahamad Marouf sejket a Tijaniyya elleni támadó beszédei miatt. Az elsősorban Szudánból, Szaúd Arábiából és Pakisztánból érkező muzulmán vándor-imámok prédikációi is csak tovább súlyosbítják a problémát.²³

Legalább kétszáz etnikai csoport él Csádban, a legjelentősebbek a sara, az arab, a maba és a toubou. A legnagyobb számú csoport, a főként a déli területeken élő sara tartotta ellenőrzése alatt a politikát 1961-től Francois Tombalbaye elnök 1975-ös merényletéig és az északiak által 1979-ben létrehozott koalíciós kormány megalakulásáig.²⁴

A következő jelentős csoport az arabok. Szignifikáns a jelenlétük a kereskedelemben, és az arab csak a második beszélt nyelvük a francia mögött. A harmadik etnikai csoport a maba, akik közép Csád területét (Abeche és Am-Dam) foglalják el. A toubou csoport is különös jelentőséggel bír. A hagyományosan a hivatalos kormányok elleni felkelésekről ismert toubouk Borkou legészakibb területein, Ennedi és Tibesti térségben élnek és átnyúlnak a líbiai Fazzan területére is, ahol fontos kapcsolatokat ápolnak.²⁵

A csádi politika megértése lehetetlen a líbiai és szudáni érdekek figyelembe vétele nélkül. A három ország a 8. század óta áll kulturális és politikai kapcsolatban egymással. Például az első kereskedelmi útvonal, amely Tripoli és a „Feketék Földje” között létesült a Garamantes út volt, mely Tripoliból indult, keresztülment Ghadamesen, majd Gao-ban, a Mali Birodalomban végződött. Ezt a kereskedelmi utat a berberék létesítették i.e. 1500-ban. A Garamantes úttól keletre fekszik három másik kereskedelmi út, melyek Tripoliból Csádba vezetnek: a Bilma út, a Darb al-Arabian vagy Negyven Napos Út, és a harmadik útvonal a líbiai Benghazi-ból a csádi Waddai-ba. Ezen a négy útvonalon a líbiaiak (és az egyiptomiak) behatolhattak a Szaharától délre fekvő afrikai területekre.

Az iszlámmal kapcsolatos legfontosabb tény Csádban az, hogy körülbelül a lakosság 55 %-a gyakorolja az ország területének északi négyötödén. Ezek az

²³ „Backgrounds: Chad Religious Freedom,” *Countries of the World: Chad* (2004.06,25.): on-line:www.ncbuy.com/reference/country/backgrounds.html?code=cd&sec=religiousfree.

²⁴ Mario J. Azevedo and Emmanuel U. Nnadozie, *Chad: A Nation in Search of its Future* (Boulder, CO: Westview Press, 1998), 6-7.

²⁵ Ibid., 95.

északi muzulmánok vallási kapcsolatokat tartanak fenn Líbiával és Szudán nyugati részével (elsősorban Darfur), ezeket a kapcsolatokat a Líbiából és Szudánból induló 19. századi dzsihádot hatja át. A szufi testvériségnek is, különösen a líbiai sanusiyya és a szudáni mahdiyya irányzatoknak, akadnak követői Csádban.²⁶

Miután Csád elnyerte függetlenségét 1961-ben, a muzulmán közösségen belül két ideológiai mozgalom is megjelent. Az idősebb muzulmán vezetők a konzervatív mozgalmat támogatták, és nem orientálódtak az iszlám harciasság felé. A fiatalabb muzulmánok, elsősorban az ország déli és középső részén, egy harciasabb klikket alkottak pán-iszlám irányultsággal.²⁷

Amikor Franciaország 1961-ben átadta Csádnak a politikai ellenőrzést, a kormányhivatalokat a déli sara etnikai csoport kapta. A nem-muzulmán sara csoport politikai hatalomhoz jutása nem kis megdöbbenést váltott ki a közép és észak Csád területén élő arab és toubou muzulmánok körében. Az északiaknak különösen nehezükre esett a fekete politikai vezetés elfogadása. Az 1960-as évek folyamán Algéria, Egyiptom és Szudán támogatta az északi felkelő mozgalmakat, melyek célja a hatalom kiragadása volt a déli vezetők kezéből. Ráadásul az északi muzulmánok gyakran jártak Khartumba és Kairóba vallási oktatás céljából; így az észak csádi muzulmánok elmélyíthették szélsőséges iszlám kapcsolataikat. Csádba hazatérve azután megszervezhették és elindíthatták támadásaikat a kormány ellen. Miután 1966-ban Szudánban Sadiq al-Mahdi került hatalomra és 1969-ben Líbiában Muammer Khadafi kezébe került a hatalom, a csádi muzulmán felkelők szudáni és líbiai támogatottsága még nyíltabbá vált.²⁸

Khadafi különösen támogatta a csádi kormány megdöntésére irányuló lázadó törekvéseket. Khadafi pán-iszlám, pán-afrikai irányultságából kifolyólag egy „Szaharai Iszlám Állam”-ról álmodott, ami Líbiát, Egyiptomot, Szudánt, Csádot, Nigert és Malit foglalná magába. Ennek elérése érdekében, az 1970-es években Khadafi megpróbálta befolyásolni a politikai események kimenetelét Csádban, Szudánban és Nigerben. Az 1970-es évek végétől kezdve támogatta a csádi lázadókat, és 1981. január 6-án kikiáltotta Líbia és Csád „teljes egységét”.²⁹

1982-ben Khadafi kinyilvánította Niger Líbiába integrálására irányuló szándékát. Ez komolyan érintette a francia kormányt, amely fenn kívánta tartani befolyását nyugat Afrikában. A francia katonai intervenció, először Tombalbaye

²⁶ J. Millar Burr and Robert O. Collins, *Africa's Thirty Year War: Lybia, Chad, and Sudan, 1963-1993* (Boulder, CO: Westview Press, 1999), 6-7.

²⁷ Ibid., 26.

²⁸ Ibid., 60.

²⁹ Robert Bujtenhius, „The Chadian Tubu: Contemporary Nomads Who Conquered a State,” *Africa*, 71:1 (2001): 151; Burr and Collins, 82-82, 135.

támogatásával, majd a csádi ellenállás vezérének Hissen Habré-nek a támogatásával, megfordította Khadafi csádi katonai kalandjának kimenetelét. Válaszul Khadafi pénzbeli támogatást nyújtott Idriss Déby-nek – Habré egyik disszidensének – és Déby 1990 decemberében megfosztotta Habrét a hatalomtól. Mind Habré, mind Déby alatt az északi etnikai csoportok domináltak a kormányban, különösen a toubou, zagahwa, hadjerai és bedeyat népek.

Ugyanakkor Déby elég következetesen megfigyelte és elnyomta a lázadó iszlám megmozdulásokat, habár ez nem jelentette azok felszámolását. 2004 márciusában a csádi hadsereg állítólag megölte az algériai bázisú GSPC 43 tagját, akik között volt nigeri, nigériai és mali illetőségű is. A nem-algériai származásúak jelenléte a GSPC-ben azt mutatja, hogy a csoport sikeresen toborzott tagokat Algérián kívül, elsősorban a Száhel területén. Tekintettel a megfigyelési nehézségekre e távoli és megközelíthetetlen területeken, a Líbiához és Szudánhoz fűződő történelmi kötelékekre, és most a GSPC munkásainak jelenlétére, Csádnak és Nigernek kiemelkedő helyet kell elfoglalnia a globális terrorizmus elleni harc vonatkozásában.³⁰

Mali. Mali 11 millió felülre becsült lakossága északi (tuaregek és mórok) és déli (mande nyelvet beszélők, mint a bambara, malinke és snonkine) csoportokra osztható. A déli csoport a teljes lakosság 50 %-át alkotja. Bár minden etnikai csoport beszéli saját nyelvét, a mali lakosság 80 % bambara nyelven kommunikál.

Az iszlámot, melyet a 11. században vezettek be Maliban, mindig is egy mérsékelt, toleráns formájában gyakorolták, jelentős mozgásteret biztosítva az iszlámot a tradicionális afrikai vallásokkal ötvözők számára, illetve azoknak, akik az afrikai vallásokat tisztább formájukban kívánták gyakorolni. A Quadiriyya szufi szekta jelentős befolyása Maliban mérsékelte a wahhabi tendenciákat és segítette Szaúd Arábia és Líbia a Mali Iszlám Mozgalom számára nyújtott támogatásának ellensúlyozásában.

Bár a wahhabi befolyás alatt álló szenegambiai (Szenegál, Gambia, Guinea) dzsihád mozgalmaknak volt némi hatásuk Maliban, ez a hatás nem tartott sokáig. A wahhabi vagy dzsihád mozgalmak nem találták meg eddig helyüket a mali társadalomban. E hagyomány ellenére, az iszlám politika egy keményebb, harcosabb formája jelent meg nemrégiben Bamakoban, a fővárosban. Mahmoud Dicko imám, Bamako Iszlám Rádiójának befolyásos igazgatója a mozgalom vezetője. Dicko azt állítja, hogy Alpha Oumar Kanoré korábbi elnök közeli kapcsolata az Egyesült Államokkal nagymértékben hozzájárult Mali szegénységéhez.³¹

³⁰ Burr and Colins, 138; Bujtenhius, 152.

³¹ Laoro Gondje, „Chad says killed 43 Islamic militants in clashes,” *Sudan Tribune*, 2004. 03,11, on-line: www.reuters.com/newsArticle.jhtml?type=topNews&storyID=4547900.

Együtt a GSPC megjelenésével a Száhel területén, Dicko Amerika-ellenes kampánya a dzsihádroz való csatlakozásra ösztönözhet bizonyos csoportokat, mint például a tuaregek, akik az 1990-es évek elején fel is lázadtak a központi kormány ellen. Mali, Csád, Niger és Mauritánai szaharai területeinek távoli fekvése és megközelíthetlensége ideális helyé teszi őket a terrorista hálózatok szervezetei számára.

Mauritánia. Az iszlám a 11. század előtt már megjelent Mauritániában egy a sanhaja berberekre jellemző szinkretikus formában. A 11. század folyamán az iszlám egy tradicionálisabb formája is feltűnt, amikor a marokkói eredetű almoravidák dzsihádot kezdeményeztek a térségben az iszlám gyakorlatainak megtisztítása céljából. Ezután az almoravidák kiterjesztették reform mozgalmukat a Ghánai királyságra, a mai Mali és a Takrir királyságra, a mai Szenegál területén.³²

Mauritánia lakossága közel hárommillió. Ennek 30 % mór (arab és berber keverék); 30 % fekete a peul/fulani, soninke és wolof etnikai csoportokból; és 40 % vegyes (mór/fekete). A beszélt nyelvek: az arab hassaniya dialektusa, a wolof, a francia, a pulaar, a sonike. Mauritánia lakosságának nagy része a fővárosban, Nouakchott-ban; a déli Rosso-ban; illetve az északi Nouadhibou-ban él.

Mostanáig az iszlám aktivizmus nem volt észrevehető Mauritánia nagyvárosaiban. A legfőbb biztonsági problémát Mauritánia keleti, Algériával közös határa jelentette, mely lakatlan, nehéz ellenőrzés alatt tartani, ideális terep a fegyverkereskedelemre és az algériai iszlám militánsok bújtatására. Malihoz, Nigerhez és Csádhoz hasonlóan Mauritánia sem tud megfelelő rendet tartani a határain. Az ellenőrzési kapacitás bővítése Mauritánia, Mali, Niger, Csád és Algéria távoli területein a terror ellenes erőfeszítések erősödését hozná a térségben.³³

A határ-biztonság kérdése mellett, aggodalomra ad okot a Szaúd- Arábiából, Marokkóból és Katarból jövő jótékonyági aktivitás, mely fontos szerepet játszott mecsetek és iskolák építésében, valamint Amerika ellenes érzelmek ébresztésében Mauritániában. E probléma leküzdése érdekében a mauritániai kormány aktívan figyeli a mecseteket, madraszákat és azokat a külföldi jótékonyági szervezeteket, amelyek támogatják őket.³⁴

Mauritánia önkényes kormánya gyakran elnyomja a veszélyesnek ítélt vallási és politikai tevékenységeket. Az elnyomó politika azonban egyszerre hatékony és kontra-produktív. Míg a kormány sikeresen elnyomta a kialakuló iszlám fenyegetést, kormányellenes mozgalmat provokált a szakadárok körében, akik a titkos iszlám szervezetek tagtoborzásának jó célpontjai lettek.

³² Clarke, *West Africa and Islam*, 13-14.

³³ Doug Saunders, „The Fourth World War,” *Globe and Mail/Canada*, 2003.09.06.

³⁴ Research by author, 1994-1996.

Szenegambia: Szenegál, Gambia, Guinea-Bissau, Guinea-Conakry

Mielőtt a gyarmatosítók létrehozták Szenegált, Gambiát, Guinea-Bissaut és Guinea-Conakryt, a térség egyetlen egység volt, ezért utalunk rá Szenegambia néven. Az iszlám ezen a területen a mai Szenegált átszelő Szenegál folyó menti Takrur királyságból indult. Takrur a 11. század folyamán lett muzulmán állam. A 13. századra az iszlám a szomszédos, Takrurtól nyugatra fekvő Jolof államra is átterjedt. Szenegambia többi részén is elterjedt az iszlám, de szinkretikus formában (tradicionális afrikai vallásokkal keveredve). A mai Szenegál területén élő wolof, tukolor és fuláni népek körében a 17. században hódított az iszlám. A Jakhanke névre hallgató szenegáli muzulmán tanítók a 18. század folyamán tovább terjesztették az iszlám tanítását dél felé, Futa Jallonban, a mai Guinea-Conakry területén.³⁵

A 19. század folyamán Umar (bin-Said) Tall, kortársához, Dan Fodio-hoz hasonlóan, a szinkretikus iszlám reformereként tűnt fel Szenegálban. Egy 1828-ban, Mekkában tett zarándoklat után Tall visszatért Szenegálba, és dzsihádot kezdeményezett a muzulmánok megreformálása és a francia gyarmatosítókkal szembeni ellenállás céljából. Sikerrel járt az iszlám kiterjesztésében Futa Toro szenegáli területére és a mai Mali területén élő bambara nép körében, valamint (fiával Ahamaduval együtt) a franciákkal szembeni ellenállásban.³⁶

A 20. századra az iszlám vált Szenegál vezető vallásává. A szufi testvériség támogatása révén az iszlám egy védhetően békésebb irányultsága nyilvánult meg Szenegálban. A szufi testvériség egyik korai vezére, Ibrahim Niass egyformán befolyásos volt Szenegálban, nyugat Afrikában, észak Afrikában és a közel keleten. Sokkal inkább a szív, mint a kard dzsihádjának híveként a szenegambiai muzulmánokat a radikális erőszak helyett a nyugati gyarmatosítók elleni passzív de eltökélt ellenállásra buzdította. Egy másik vezető csoport a Muridiyya volt, akik szintén a békés iszlámot hirdették. Kezdetől fogva, Falilou M'Backe vezetésével, a munka, a mértékletesség és a pacifizmus mellett kötelezték el magukat.³⁷

Burkina Faso, észak Ghána, észak Togo

Az utolsó területet, mely a nyugat afrikai radikális iszlám nyomán követésének szempontjából érdeklődésre tarthat számot Burkina Faso (muzulmán állam, ahol jelentős fegyvercsempészet folyik), észak Ghána és észak Togo (jelentős muzulmán közösségekkel) alkotják.

Az Elefántcsontparttól, Burkina Faso-tól, Ghánától és Togo-tól északra fekvő szavannás területekre a 11. században a muzulmán kereskedők hozták be az iszlámot. Amikor ezek az emberek a 14. században délre merészkedtek ara-

³⁵ Clarke, *West Africa and Islam*, 32, 33, 81.

³⁶ *Ibid.*, 133-35; Trimmingham, 165; Clarke, *West Africa and Islam*, 140-147.

³⁷ Clarke, *West Africa and Islam*, 206-12.

nyat és a koladiót keresve, magukkal vitték a vallást. Azonban csak a 17, 18. és 19. században tett szert az iszlám jelentős számú követőre a térségben, különösen a ghánai asante és a sierra leone-i temne közösségek körében. A ghánai muzulmánok Kumasi környékén tevékenykedtek, ahol, mivel kisebbségi közösséget alkottak, politikai és polgári jogokat kellett szerezniük az asante közösség vezetőjétől, az asantehene-től. Kumasiban a muzulmánok komoly befolyásra tettek szert az arany, a koladió, a só és a rabszolga kereskedelem területén.

A 19. század utolsó negyedében a „Fekete Napóleon”-ként ismert Samory Toure létrehozta Wasulu muzulmán államát a mai Burkina Faso és Elefántcsontpart területén. Toure politikai és katonai hőscselekedetei után, az iszlám mérsékelt alapon fejlődött tovább a térségben a század végéig.³⁸

A 20. század folyamán, Elefántcsontparton bevezették a wahhabizmust. Fő hirdetője Al-Hajj Tiekedo volt, aki az 1930-as évek végén teljesítette a hajj-t Mekkában, majd visszatért Bouaké-ba térítő tevékenységet folytatni. Elefántcsontpart wahhabizmus irányzata erősen különbözött Niass „szív dzsihádjától” Szenegálban. Emiatt Elefántcsontparton jelentős instabilitás tapasztalható 2002 óta, amikor északi származású muzulmán lázadó csoportok puccsot szerveztek. A lázadók Alassane Outtara mögé sorakoztak fel, aki a muzulmán északon és Burkina Faso-ban is gyökerekkel bíró hatékony politikus. A lázadók azt állítják, hogy Félix Houphouët-Boigny elnök 1993-as halála óta ki vannak rekesztve a politikából, és jóvátételt követelnek.³⁹

Összegzés

A radikális iszlám jelen van nyugat Afrikában, de korántsem annyira markánsan és mélyen, mint a kontinens más területein. A legfontosabb tényezők a térség legtöbb rezsimjének gyengesége, a távol eső területeken zajló események ellenőrzésére való képtelenségük, és az elszegényedett lakosság védtelensége az Al Kaidával kapcsolatban álló muzulmán hittérítőkkal és beszerzőkkel szemben. Mivel Nigéria, és a térség más országaiban zajló fejlemények Nigériára gyakorolt hatása fontos Amerika nemzetbiztonsági érdekei szempontjából, indokolt nyugat Afrika folyamatos figyelemmel kísérése.

A gyémántkereskedelem és az ebből származó nyereség illegális átutalása továbbra is problematikus kérdés marad, akkor is, ha a nemzetközi közösség érdeklődését vesztette az ügyben és más, sürgetőbb kérdésekre koncentrálni pillanatnyilag. A GSPC tevékenysége azonban erősödni fog, amennyiben az Egyesült Államok és más, a térségben érdekelttséggel rendelkező hatalmak által támogatott helyi rezsimek ezt meg nem akadályozzák

³⁸ Ibid., 137.

³⁹ Ibid., 215-18.

CONTENTS

EVALUATIONS, ANALYSES, STUDIES

János Jakus (Trans)Formation of the Military from 1945 to 1956

Mária Rédei Hungarian Migration between 1956 and 1992

János Suba Developing the Defensive Intelligence Service in 1918

CURRENT ISSUES

Ferenc Szabó A. Foreign Analysts about the 1956 Revolution and Fight for Freedom: Charles Gáti, David Irving, Paul Lendvai

László Török The Presence of Islam in the United Kingdom

CONSULTATION

Jenő Iza On the Question of the National Security Sectorial Strategy

FORUM of PhD CANDIDATES

László Farkas Phd program – III. Theoretical Questions of Written Form-Geography

László Ébert Analysing Some “Security” Related Questions Bound to the Commercial Authorisation of War Materials and Dual Use Equipment and Technologies

László Lenkey “Drug Reference” of Leading Hungarian Newspapers in a Science-metric Approach

FROM THE HISTORY OF SECURITY SERVICES

Ervin Antal Szabó: Sketches from the History of Russian Intelligence
Arthur Hristianovich

SCIENTIFIC LIFE – EDUCATION

Éva Farkas Democratic Transformation in Professional Education, the Renewal of Military Professional Education

NEWS, EVENTS, FACTS

Ervin Antal Szabó: Selection from the Articles of International Press Dealing with National Security Issues:

- The Supreme Court of the Russian Federation Has Qualified Two International Organisations Terrorist: “Jund-as-Sam” and “Islamic Jihad”
- CIA’s New Tactics in the War Against Terror
- Liquidation of the Terrorist: International Law
- FSB’s New Unit Steps Beyond the Borders
- How Much Do Spies Earn?
- Terrorism: the Role of Neophite Muslims
- Russian Officers Are Accused of Spying in Georgia

Nábrádi Nóra Political Islam in West Africa and the Sahel

CONTENTS

AUTHORS

SZERZŐINK

Dr. Jakus János alezredes

HIM osztályvezető

Dr. Rédei Mária

ELTE egyetemi docens

Dr. Suba János alezredes

Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Térképtár vezetője

Dr. Szabó A. Ferenc

ZMNE egyetemi tanár

Török László százados

KBH referens

Dr. Izsa Jenő ny. ezredes

ZMNE egyetemi docens, nemzetbiztonsági alapszak felelős

Farkas László mk. alezredes

KBH kiemelt főreferens, igazságügyi grafológus szakértő, PhD hallgató

Ébert László

okl. közgazdász-mérnök Igazságügyi szakértő (PhD hallgató)

MH: HM EI Zrt. kereskedelmi irodavezető

Lenkey László mk. ezredes

KBH igazgató, PhD hallgató

Szabó Ervin Antal alezredes

KBH osztályvezető-helyettes

Farkas Éva

PTE tanársegéd, PhD hallgató

Nábrádi Nóra közalkalmazott

KBH referens